

T.C
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKİYE'DE KADINLARIN SİYASAL HAKLARINI
KAZANMA SÜRECİ ve 1930 BELEDİYE SEÇİMLERİ

Cemile Burcu Kartal
2501020747

TEZ DANIŞMANI: Yard. Doç. Mehmet Ö. Alkan

İstanbul 2005

ÖZ

Bu çalışmada, milliyetçi teorinin kadına bakışı ve Batı Avrupa'da yaşanan feminist hareketler ışığında; Türkiye'de kadın hakları politikalarının ve kadın hareketinin gelişimini ve bu gelişim sürecindeki kesintileri incelemek ve kadınların seçme ve seçilme haklarını kullandıkları ilk seçim dönemiyle ilgili bir değerlendirme yapılmak istenmiştir. Bu çalışmada özellikle Cumhuriyet döneminde milliyetçi ideolojiyle birlikte şekillenen kadın politikaları ve kadın hareketinde önemli bir yer tutan Türk Kadınlar Birliği'nin faaliyetleri ve 1930 Belediye seçimleri birincil kaynaklardan yararlanılarak ele alınmıştır.

Çalışmada konu ile ilgili literatürün ele alınmamış olduğu birincil kaynaklara ulaşmaya çalışılmış ve araştırma çoğunlukla dönemin süreli yayınlarından derlenen çok sayıda görsel malzemeyle desteklenmiştir.

ABSTRACT

In this study, it is required to analyze the evolution and interruptions of women's rights policies and women's movement. In addition it is important to evaluate the first election term that women had the right to vote and to be elected in Turkey, with respect to nationalist theory and the feminist actions in West Europe. Particularly, women's policies formed with nationalist theories during the republic period and The Turkish Women Union which occupied a significant place in the women's movement and 1930 municipal elections are handled practising upon primary resources.

It attempts to which were to obtain primary resources that the relevant literature hadn't handled before, and the study is sustained with numerous visual materials taken from the periodic publications of the day.

ÖNSÖZ

Tezimizin konusu, Türkiye’de kadın hakları politikalarının ve kadın hareketinin gelişimini ve bu gelişim sürecindeki kesintileri incelemek ve kadınların seçme ve seçilme haklarını kullandıkları ilk seçim dönemini ele almaktır. Bu süreçleri incelerken milliyetçi teorinin kadına bakışı ve Batı Avrupa’da yaşanan feminist hareketler ışığında bir değerlendirme yapılmak istenmiştir.

Bu nedenle tezimizde, Cumhuriyet dönemiyle resmi ideoloji haline gelen milliyetçi politikaların, iktidar tarafından yürütülen kadın politikalarındaki ve kadın hareketindeki etkisi incelenmiştir. Bu amaç doğrultusunda, ilk olarak tezde kullanılacak kavramlar açıklanmıştır. Ardından, tezimiz açısından önemli olan, Cumhuriyet döneminde uygulanan politikaları daha net bir şekilde açıklayabilmek ve neden-sonuç ilişkisini kurabilmek amacıyla gerek Osmanlı dönemi gerekse Cumhuriyet dönemi siyasal hayatı incelenmiştir. Siyasal ortamdaki gelişmelerle birlikte, Osmanlı’nın son dönemlerinden itibaren hızlanan kadın hareketinin Cumhuriyet’e devam ettiğinin açık bir göstergesi olan Türk Kadınlar Birliği’nin faaliyetleri ele alınmıştır. Son olarak ise, tezimizin esas konusu olan kadınların ilk kez siyasal haklarını kullandıkları 1930 Belediye seçimleri dönemi; gerek Cumhuriyet’in ilk çok partili seçimi olması gerekse kadınların siyasal hayatta ilk defa aktif bir şekilde yer almaları dolayısıyla dönemin siyasal ortamı esas alınarak incelenmiştir.

Tezimizin kaynakları, öncelikle literatürde bu konu ile ilgili yapılan çalışmalarla, dönemin gazete ve dergileridir. Gazetelerden ve dergilerden toplanan görsel malzemeler, hem tezin ilgili bölümlerinde hem de ekler kısmında yer almaktadır. Ancak tezin bütününde tutarlılık sağlamak amacıyla görsel malzemenin tümüne yer verilmemiştir.

Son olarak, hocam Sayın Serpil Çakır’a, tezin hazırlanması sırasında eleştirileri ve çok değerli önerileri için; tezimin danışmanlığını üstlenme nezaketini gösteren hocam Sayın Mehmet Ö. Alkan’a, çalışmam süresince bana gösterdiği sabır ve harcadığı emek için teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ÖNSÖZ.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
TABLolar.....	viii
KISALTMALAR.....	ix
GİRİŞ.....	1
I.BÖLÜM	7
19.YÜZYILDA YAŞANAN SİYASAL ve EKONOMİK DEĞİŞİMLER	7
A) SANAYİLEŞME.....	7
B) MİLLİYETÇİLİK.....	10
1) Popüler Halk Dili.....	13
2) Geniş Kitlelerin Kucaklanması.....	15
3) Milliyetçi Projelerde Kadın.....	16
C) FEMİNİZM.....	24
1) 19-20. yüzyıl Feminist Hareketin Kurumsal Alt Yapısı	24
2) Batı Avrupa'da Kadın Hareketinin Başlaması ve İlk Örgütlü Mücadeleler.....	26
3) Batı Avrupa'da Toplumsal Hayatta Kadın.....	32
II.BÖLÜM.....	39
TANZİMAT'TAN CUMHURİYET'E KADIN.....	39
A) Tanzimat ve II. Abdülhamit Dönemlerinde Kadın.....	45
1) Hukuki Yapıda Yaşanan Değişimlerde Kadın.....	45
2) Eğitim Alanında Yaşanan Değişimlerde Kadın.....	46
3) Toplumsal Hayatta Yaşanan Değişimlerde Kadın	49
B) II. Meşrutiyet ve Kadın.....	52
1) İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Siyasal Politikalarında Kadın.....	52
2) II. Meşrutiyet Dönemi Toplumsal Değişimlerinde Kadın	57
III. BÖLÜM.....	62
CUMHURİYET DÖNEMİNDE UYGULANAN KADIN POLİTİKALARI ve TÜRK KADINLAR BİRLİĞİ.....	62

A) Türkiye Cumhuriyeti'nin Kurulması.....	64
B) Siyasal İktidarın Pekiştirilmesi	65
C) Reformlar.....	72
D) Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Kadın Politikaları.....	77
1) Kurtuluş Savaşı ve Kadın.....	88
2) Kadınlar Halk Fırkası'ndan Kadınlar Birliği'ne.....	91
a) Kadınlar Halk Fırkası.....	91
b) Türk Ocağında İlk Kadın Toplantısı	95
c) Türk Kadınlar Birliği.....	98
d) Kadınların "Meb'us Adayı".....	100
e) Kadınlar Birliği'nin Cumhuriyet Halk Fırkası'na Üyelik Başvurusu.....	103
f) Kadınlar Birliği'nin Değişimi, Nezihe Muhittin Hanım'ın Tasfiyesi.....	104
(1) Kadınlar Birliği'nde "Kat'i Bir Tasfiye"	115
(2) Nezihe Muhittin Hanım'ın Davası	119
IV.BÖLÜM.....	123
1930 BELEDİYE SEÇİMLERİ ve TÜRK KADINLAR BİRLİĞİ.....	123
A)1929-1930 Dönemi Kadınlar Birliği'nin Faaliyetleri ve Belediye Kanunun Kabulü	124
1) Belediye Kanunu'nun Kabulü Sırasında Mecliste Yapılan Görüşmeler ve Afet İnan'ın Kanunun Kabulüne Dair Bir Hatırası.....	135

B) Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Kuruluşu.....	138
C) 1930 Belediye Seçimleri.....	149
1) Anadolu'daki Seçimler ve Seçimlerde Yolsuzluk İddiaları.....	150
3) İstanbul ve İzmir Seçimleri	153
D) Seçim Döneminde Karikatürlerde Kadın.....	162
E) 1930 Sonrası Dönem: Uluslararası Kadın Kongresi ve Türk Kadınlar Birliği'nin Kapanışı.....	170
SONUÇ.....	172
KAYNAKÇA.....	183
EKLER.....	196

TABLÖLAR

Tablo I.....	83
Tablo II.....	83
Tablo III.....	84
Tablo IV.....	84
Tablo V.....	85
Tablo VI.....	160
Tablo VII.....	161
Tablo VIII.....	161

RESİMLER

Resim I.....	95
Resim II.....	98
Resim III.....	109
Resim IV.....	111
Resim V.....	114
Resim VI.....	115
Resim VII.....	120
Resim VIII.....	121
Resim IX.....	131
Resim X.....	132
Resim XI.....	145
Resim XII.....	158
Resim XIII.....	163
Resim XIV.....	163
Resim XV.....	164
Resim XVI.....	165
Resim XVII.....	166
Resim XVIII.....	166
Resim XIX.....	167
Resim XX.....	168
Resim XXI.....	169

KISALTMALAR

- ABD: Amerika Birleşik Devletleri
A-RMHC: Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti
CHF: Cumhuriyet Halk Fırkası
KB: Kadınlar Birliği
İTC: İttihat ve Terakki Cemiyeti
KHF: Kadınlar Halk Fırkası
SCF: Serbest Cumhuriyet Fırkası
TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCF: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası
TKB: Türk Kadınlar Birliği
A.e.: Aynı eser
a.g.e: Adı geçen eser
a.g.m.: Adı geçen makale
A.y.: Aynı yayın

GİRİŞ

Tezimizde, Türkiye’de kadınların siyasal haklarını kazanma süreci incelenerek kadınların seçme ve seçilme haklarını kullandıkları ilk seçim olan 1930 Belediye seçimleri dönemi ele alınacaktır.

Türkiye’de kadınların siyasal haklarını kazanmaları Cumhuriyet dönemiyle birlikte gerçekleşmiştir. Kadınlar siyasal haklarına 1930’da Belediye seçimlerine, 1932’de Muhtarlık seçimlerine ve 1934’te ise Genel seçimlere katılma haklarının verilmesiyle kavuşmuşlardır. Bu haklar, iktidardaki kadrolar tarafından, Batılılaşma ve medenileşme hedeflerini gerçekleştirme amacıyla tanınmıştır.¹ Türkiye’de kadın haklarının iktidar tarafından verilmesi farklı yorumları da beraberinde getirmiştir. Kemalist kadınlar ve Cumhuriyetin ilk kuşak kadınları, bu reformların demokratik bir toplumun gelişmesinde kaçınılmaz olduğunu ve yapılan reformların Türk kadınının kurtuluşunu sağladığını savunmuşlardır.² Son dönem kadın yazarları ve akademisyenler ise bu durumu farklı yorumlar yaparak açıklamışlardır. Kadınlara siyasal haklarının tanınmasının cumhuriyet döneminde yürütülen modernleşme politikaları içinde büyük “simgesel ve stratejik” öneme sahip olduğu vurgulanmış³, Cumhuriyet dönemiyle birlikte, laik-ulus devletin kurulma sürecinde İslami kurum ve değerlere açılan savaşta, kadınların önemli bir hareket noktası olduğu belirtilmiştir.⁴

¹ Nermin Abadan Unat, “Toplumsal Değişme ve Türk Kadını”, Türk Toplumunda Kadın, der: Nermin Abadan Unat, Türk Sosyal Bilimler Derneği, Ankara, 1979; Deniz Kandiyoti, “Kurtulmuş Ama Özgürleşmemiş mi? Türkiye Örneği Üzerine Bazı Düşünceler”, **Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar: Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler**, İstanbul, Metis Kadın Araştırmaları, 1997, s. 67-70.

² Afet İnan, **Atatürk ve Türk Kadın Haklarının Kazanılması**, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1968, s. 122; Tezer Taşkiran, **Cumhuriyet’in 50. yılında Türk Kadın Hakları**, Ankara, Başbakanlık Basımevi, 1973, s. 67; Emel Doğramacı, **Türkiye’de Kadın Hakları**, Ankara, Ayın Kitapları, 1982, s. 80

³ Denzi Kandiyoti, “Ataerkil Örüntüler: Türk Toplumunda Erkek Egemenliğinin Çözülmesine Yönelik Notlar”, **Kadın Bakış Açısından 1980’ler Türkiye’sinde Kadın**, der: Şirin Tekeli, İletişim Yayınları, İstanbul, 1990, s. 301-302, Deniz Kandiyoti, “Women and the Turkish State: Political Actors or Symbolic Pawns?”, ed: Nira-Yuval Davis ve Floya Anthias, **Women-Nation-State**, Londre, The Macmillan Pres, 1988, s. 92

⁴ Şirin Tekeli, “Türkiye’de Kadının Siyasal Hayattaki Yeri”, **Türk Toplumunda Kadın**, der: N. Abadan Unat, Türk Sosyal Bilimler Derneği, 1979, s. 376-381

Ancak kadınlara siyasal hakları, iktidar tarafından tanınmış olsa da; özellikle yakın tarihlerde yapılan çalışmalar, kadınların Osmanlı'nın son dönemlerinde kamusal hayata örgütlü bir şekilde katılmaya başladıklarını vurgulamıştır.⁵ 18. yüzyıldan başlayarak; Tanzimat, II. Abdülhamit ve II.Meşrutiyet dönemlerindeki siyasal, ekonomik ve toplumsal değişimler, kadınların kamusal hayattaki örgütlenmelerinde de etkili olmuştur. ⁶ Yine bu dönemlerde “kadın sorunu ve kadının kurtuluşunu misyon edinen ilerici erkek geleneği” kavramları ortaya çıkmaya başlamıştır. ⁷

Kadın hareketinin ve iktidarın kadınlara yönelik politikalarının söz konusu dönemlerdeki gelişme eğilimleri Cumhuriyet döneminde de devam etmiştir. Cumhuriyet ideolojisi, reformlarında ‘cinsiyetsizleştirme’ ve ‘yeniden cinsiyetleştirme’ projesini yürütmüştür. Yeni erkeklik ve kadınlık tarzlarıyla geleneksel cinsiyet kimliklerinden bazıları “geri” sayılarak kötülenmiş, bazıları ise yeni bir bağlamda değerli kılınıp, yüceltilmiştir.⁸

I.Dünya Savaşı'nın Batı Avrupa'da kadın örgütlenmelerine kazandırdığı ve aşağıda değinilecek olan ivme Türkiye'de Kurtuluş Savaşıyla başlamış ve kadınların örgütlenmelerinde nicel bir sıçrama yaşanmıştır. Ancak kadın örgütlenmeleri ve mücadelelerinde yaşanan bu artış Cumhuriyet'in kuruluşuyla sona ermiştir. Cumhuriyet döneminde kadın örgütlenmesi açısından yaşanan en önemli gelişme

⁵ Mehmet Ö. Alkan, "Tanzimat'tan Sonra Kadının Hukuksal Statüsü", **Toplum ve Bilim**, sayı: 50, 1990, s. 94

⁶ Serpil Çakır, **Osmanlı Kadın Hareketi**, İstanbul, Metis Yayınları, 1996, s.22; Mehmet Ö. Alkan "İstanbul'da Sivil Toplum Kurumları", **Tanzimat'tan Günümüze İstanbul'da STK'lar**, A.N.Yücekök, İ. Turan, M.Ö. Alkan, İstanbul, Tarih Vakfı, 1998, s. 88

⁷ Zafer Toprak, "The Family, Feminism and The State During The Young Turk Period 1908-1918 ", **Varia Turcica**, 13(199), s. 443.;Fatmagül Berktaş, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Feminizm", **Tarihin Cinsiyeti**, İstanbul, Metis, 2003, s.98. (Aynı makale ayrıca: Berktaş, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Feminizm", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası, Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi**, İstanbul, İletişim, 2001, s.350 yayınlanmıştır.)

⁸ Ayşe Kadioğlu, "Cinselliğin İnkarı: Büyük Toplumsal Projelerin Nesnesi Olarak Türk Kadını", **75 Yılda Kadınlar ve Erkekler**, der: Ayşe B. Hacımirzaoğlu, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 1998, s. 93, s. 94; Ayşe Durakbaşı, "Cumhuriyet Döneminde Kemalist Kadın Kimliğinin Oluşumu", **Tarih ve Toplum**, 1988, sayı: 51, s. 42; Ayşe Durakbaşı, **Halide Edip-Türk Modernleşmesi ve Feminizm**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s.119 ve125.

Kadınlar Halk Fırkası'nın (KHF) kurulması olmuştur.⁹ Cumhuriyet döneminde kadınların siyasal mücadelelerinin ilk örgütlü ifadesi sayılabilecek olan KHF sonradan Kadınlar Birliği (KB) adını almıştır. Zafer Toprak kadınların o dönemdeki etkinliklerinin her ne kadar siyasal haklar talebi içermediğini savunsa da,¹⁰ özellikle KB'nin 1924-1927 yılları arasında siyasal haklar konusunda bir gündem yaratmayı başarabildiği görülmektedir.¹¹

Yukarıda ana hatlarıyla anlatılanlar ışığında tezimizde, Osmanlı'nın son dönemini de kapsayacak şekilde Türkiye'de kadın hakları politikalarının ve kadın hareketinin gelişim süreci incelenecek ve kadınların seçme ve seçilme haklarını kullandıkları ilk seçim dönemi ele alınacaktır. Bu süreçler incelenirken, milliyetçi teorilerin kadına bakış açısında ve Batı Avrupa'da yaşanan feminist hareketler ışığında bir değerlendirme yapılacaktır.

Bu amaç doğrultusunda birinci bölümde, gerek Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemi gerekse Türkiye Cumhuriyeti dönemi incelenmeden önce, ilk olarak Batı Avrupa merkezli başlayan feminist hareket ve milliyetçi literatür ele alınacaktır. 18. ve 19. yüzyılda Avrupa'da başlayan değişim hareketiyle birlikte ekonomik, toplumsal ve siyasal alanda yaşanan farklılıklar incelenecektir. Özellikle 19. yüzyıl, toplumsal mücadelelerin yaşandığı, sınıf bilincinin yükseldiği, feminist hareketlerin düşünsel temellerinin atıldığı bir dönem olmuştur.¹² 19. yüzyılla birlikte Avrupa'da esen değişim rüzgarları, kadınların da toplumsal ve ekonomik hayattaki yerini farklılaştırmıştır.¹³

⁹ Zafer Toprak, "Halk Fırkasında Önce Kurulan Parti: Kadınlar Halk Fırkası", **Tarih ve Toplum**, Mart 1988, sayı: 51, s. 30-31

¹⁰ Toprak, "Halk Fırkasında Önce Kurulan Parti: Kadınlar Halk Fırkası", s. 30-31.

¹¹ Yaprak Zihnioğlu, **Kadinsız İnkılap**, İstanbul, Metis Yayınları, 2003.

¹² Eric Hobsbawm, **Devrim Çağı 1789-1848**, çev: Bahadır Sina Şener, Ankara, Dost Kitabevi, 2000, s.16-37.

¹³ Joan W. Scott, "Women Worker," **A History of Women: Emerging Feminism from Revolution to World**, ed: Georges Duby and Michelle Perrot, c: 4, 1995, Harvard Uni. Pres, s. 368.

Yine 19.yüzyılda yaşanan önemli değişimlerden biri de ulus devletlerin ortaya çıkışıdır. Ulus devletlerin ortaya çıkışıyla, toplumsal talepler ve devletlerin uluslaşmada kullandıkları “ulusal projeler” kimi zaman birbirine paralel, kimi zaman da çatışmalar doğuran bir yapıya sahiptir.¹⁴ İşte bu dönemde kadın, değişen sistemle birlikte farklılaşmış, kimi zaman da ‘farklılaştırılmıştır’. Bu nedenle değişim sürecini etkileyen en önemli unsur olan milliyetçi projelere, toplumun farklı sınıflara, sosyo-ekonomik ve kültürel açılardan farklı katmanlarına mensup grupların eşit olmayan ağırlıklarla katılmalarının önemi üzerinde durulacaktır.¹⁵ Özellikle milliyetçi projelerle yeniden inşa sürecine giren Üçüncü Dünya ülkelerinde kadın kimliği milliyetçi ideolojinin tasarladığı “toplumsal yarar” ölçütüne uygun olarak “ulusal kalkınma” hedefine paralel bir şekilde biçimlendirilmiştir.¹⁶ Bu bağlamda da 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarında Üçüncü Dünya ülkelerinde gelişen milliyetçi hareketlerin kadının üzerine etkileri ilgili literatür ele alınarak incelenecektir.¹⁷

Yine birinci bölümde, Avrupa’da başlayan feminist hareketlerin ülkelere göre tarihsel süreçleri ele alınacaktır. Bu bağlamda özellikle Batı Avrupa ülkeleri ve Amerika’da yaşanan kadın hareketlerinin ve mücadelelerinin tarihsel dönemleri, tezimizde aktarılacaktır. 19. ve 20. yüzyılda başlayan bu hareket, Birinci Dünya Savaşı dönemi ve sonrasında büyük değişimler geçirmiştir. Ele alınacak ülkelerdeki kadın hareketi süreci, temel olarak Birinci Dünya Savaşı dönemine kadar anlatılacak, kadınların hakları için verdikleri mücadeleler ve haklarını kazandıkları tarihlere yer verilecektir. Savaş döneminde yaşanan değişim ise ayrı bir başlık altında toplanacaktır. Bu alt başlık, Osmanlı’nın son döneminde başlayarak; Cumhuriyet döneminde devam eden kadın hareketinin, diğer Avrupa ülkeleri ile karşılaştırılması açısından kullanılmıştır.

¹⁴ Hobsbawm, **Devrim Çağı 1789-1848**, s.16-37.

¹⁵ Sylvia Walby, “Kadın ve Ulus”, **Vatan, Millet, Kadınlar**, der: Ayşe Gül Altınay, İstanbul, İletişim Yayınları, 2000, s. 29.

¹⁶ F. Anthias ve Yuval-Davis, “Introduction”, **Woman-Nation-State**, Macmillan, London, 1989, s. 8- 9; Nilüfer Çağatay ve Yasemin Soysal Nuhoğlu, “Uluslaşma Süreci ve Feminizm Üzerine Karşılaştırmalı Düşünceler”, **1980’ler Türkiye’sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar**, İletişim, İstanbul, 1995, s.330.

Tezimizin ikinci bölümünde ise ilk olarak, Tanzimat'la başlayan ve II. Meşrutiyet'le şekillenen kadın politikaları incelenecek; ikinci olarak da, Osmanlı kadın hareketinin Cumhuriyet'e taşıdığı 'miras' ele alınacaktır. Yine bu bölümde Avrupa'da yaşanan kadın hareketlerinin ve Osmanlı kadın hareketinin, başlangıç dönemleri ve benzerlikleri karşılaştırılmak istenmiştir. Bu amaçla ana hatlarıyla 18. yüzyıldan başlayarak; Tanzimat, II. Abdülhamit ve II.Meşrutiyet dönemlerindeki siyasal, ekonomik ve toplumsal değişimler açıklanacaktır. Tanzimat'tan itibaren başlayan modernleşme hareketlerindeki kadına yönelik politikalar ve kadınların da özellikle II.Meşrutiyet dönemiyle hız kazanan örgütlenmeleri ele alınacaktır.¹⁸

Üçüncü bölümde ise, gerek kadın politikaları gerekse kadın hareketinde büyük bir değişimin yaşandığı Cumhuriyet dönemi anlatılacaktır. Bu amaçla Cumhuriyet döneminin klasik modernleşme dönemi ele alınacak, bu dönemde uygulanan kadın politikaları ve oluşturulmaya çalışılan 'yeni kadın kimliği' açıklanacaktır. Tanzimat'tan itibaren başlayan ve II. Meşrutiyet dönemiyle devam eden kadın örgütlenmeleri, Cumhuriyet döneminde iki alt başlık ile ele alınacaktır. İlk olarak Kurtuluş savaşı dönemi kadın hareketleri incelenecek; ikici olarak ise, KB'nin faaliyetleri araştırılacaktır. KB'nin faaliyetleri, dönemin basınında yer alan haberler esas alınarak anlatılacaktır. Bu bağlamda daha önce Yaprak Zihnioğlu'nun yayınladığı **Kadinsız İnkılap** kitabında kullanılan gazete ve dergilerin bütün sayıları incelenmiştir.¹⁹ Zihnioğlu'nun kullandığı kaynakların yanı sıra, dönemin basınında yer alan **Hareket** gazetesi, **Akbaba** ve **Köroğlu** dergileri taranmıştır. Ancak **Köroğlu** dergisinin kütüphanelerdeki sayılarının eksik oluşu yeterli değerlendirme yapılmasını engellemiştir.

KB'nin faaliyetlerinin incelenmesinde iki amaç güdülmüştür. İlk KB'nin faaliyetleri, diğeri ise dönemin iktidar kadrosu ve basının kadına bakış açısının incelenmesidir. Ayrıca bu bölümde, Cumhuriyet döneminde yaşanan siyasal gelişmelerin KB'nin faaliyetleri üzerindeki etkileri ele alınmıştır.

¹⁷ Kumari Jayawardena, **Feminist and Nationalism in the Third World**, London, Zed Books, 1994, s. 2 ve 3.

¹⁸ Çakır, **a.g.e**, s.22.

¹⁹ Zihnioğlu, **a.g.e**, 203.

Son bölümde ise kadınların siyasal haklarını ilk kez kullandığı 1930 Belediye Seçimleri incelenecektir. Seçim dönemi ele alınmadan önce KB'nin 1929 yılındaki faaliyetleri, KB'nin ve diğer kadınların siyasal haklarını algılayış biçimleri ve dönemin basınıyla iktidar kadrosunun kadına bakışı birinci el literatür kullanılarak ele alınacaktır. Ayrıca bu bölümde, Cumhuriyet döneminde önemli bir dönüm noktası sayılan ve konumuz açısından da ayrıca öneme sahip olan Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluşu ve dönemin siyasal ortamı incelenecektir.

1930 Belediye seçimlerinin Cumhuriyet tarihindeki ilk çok partili seçim olması dolayısıyla, iki siyasal parti arasında yaşanan seçim mücadelesine ayrıntılı bir şekilde yer verilecektir. Bu dönemin tezimiz açısından ele alınması gereken bir özelliği de kadın hareketinin, iki farklı parti çatısı altında verdiği siyasal mücadeleyi gözler önüne sermesidir. Bu farklılaşma, dönemin kadınlarının siyasal haklarını algılayış biçimindeki farklılığı da ortaya çıkarmıştır. Ayrıca bu bölümde, kadınlara siyasal haklarının verilmesi sırasında mecliste yapılan görüşmelere de yer verilmiştir. Çünkü tartışmaların mahiyeti, dönemin meclisinin kadın haklarına yaklaşımını ortaya koyması açısından önemli bir yere sahiptir. Nitekim bu tavır, ilerleyen dönemlerde iktidarın kadın haklarını ele alış tarzının anlaşılmasına yardımcı olmaktadır.

Genel olarak bir toplumun siyasal gelişmelerinin basına yansması ve çeşitli görüşlerin doğru değerlendirilmesi, dönemin yazılı basınındaki karikatürlerden anlaşılabilir. Böylelikle dönem basınında ciddi olarak eleştirilme olanağından yoksun bulunan konular, karikatürler aracılığıyla dile getirilmesi dolayısıyla söz konusu dönemi incelerken dönemin basınında yer alan karikatürlere ayrıca yer verilmiştir.

I) 19. YÜZYILDA YAŞANAN SİYASAL ve EKONOMİK DEĞİŞİMLER:

19. yüzyıla gelindiğinde dünya sisteminin merkezinde, Aydınlanma Çağıyla düşünce yapısını kuran, İngiliz Sanayi Devrimiyle ekonomik temellerini oluşturan ve Fransız Devrimiyle de toplumsal değişimini tamamlayan, “Yeni Avrupa” vardır. Yeni Avrupa, ulus devletler şeklinde biçimlenmektedir. Bu yüzyılda toplum katmanları, demokratik yapının oluşmasıyla da birlikte, yeni sisteme siyasal, ekonomik ve sosyal alanlarda hızla katılmaya başlamışlardır. Toplumsal talepler ve devletlerin uluslaşmada kullandıkları “ulusal projeler”, kimi zaman birbirine paralel; kimi zaman da çatışmalar doğuran bir yapıda oluşmuştur.¹ İşte bu dönemde kadın, değişen sistemle birlikte farklılaşmış, kimi zaman da ‘farklılaştırılmıştır’. Kadınların değişen toplumsal hayat içindeki konumlarını anlayabilmemiz için ilk önce toplumsal yapıyı değiştiren süreçleri ve değişen bu yapıyı incelememiz gerekmektedir.

A) Sanayileşme

Avrupa’da ticaretin canlanması, özellikle şehirde yaşayan ve ticaretle uğraşan yeni bir sınıfın ortaya çıkışını da beraberinde getirdi. Zenginliğin tek ölçüsü olan toprak, yerini parasal servete bırakmaktaydı. Bununla birlikte 16. ve 17. yüzyıllarda, Amerika’nın keşfi ile birlikte, ticaretten büyük servetler kazanılması ve değerli madenlerin Avrupa’ya getirilmesi fiyatların yükselmesine ve paranın değerinin azalmasına, masrafların artmasına neden oldu. Halkın gelir düzeyi düştü ve hükümetlerin mali durumu kötüleşti. Bu sorunlar iktidarları, yükselen orta sınıfa bağımlı hale getirdi; paranın sahibi olan bu sınıf ise, karşılığında iktidardan siyasal tavizler koparmaya başladı.² Ticaretin gelişmesi ise, pazarı genişletmiş böylelikle talep artmış ve daha fazla işçiye ihtiyaç ortaya çıkmıştı. Bu durum, üretimi artıracak fabrika sisteminin oluşumunu sağlamıştı. Üretimin sürekli artışı ve maliyetleri düşürme çabası, en az ücretle işçi kullanımını doğurmuş; kadınlar ve çocuklar daha ucuz emek gücü sağladığından, fabrikalarda yoğun olarak çalıştırılmaya başlanmışlardı. 17 ve 18. yüzyılda güçlenmeye başlayan ticari sınıflar, şehirleri

¹ Eric Hobsbawm, **Devrim Çağı 1789-1848**, çev: Bahadır Sina Şener, Ankara, Dost Kitabevi, 2000, s.16-37.

² Leo Huberman, **Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla**, çev: Murat Belge, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003, s.19- 54 ve 113-126; Hobsbawm, **Devrim Çağı 1789-1848**, s.16-37.

zengin ve önemli yapan ilkeleri, giderek ulusal alana aktarmaya çalışıyorlardı. Hükümetler, bütün ulusa servet ve güç getireceğine inanılan yasalar çıkartıyorlardı. Bu amaçla da gündelik hayatın her yanına ulaşılıyor, toplumun etkinlikleri değiştiriliyor ve düzenleniyordu. Bu dönemin iktisadi kuramı “merkantilist sistem” olarak adlandırılıyordu. Merkantilizm, devletin servet ve kuvvet kazanma çabasıyla uyguladığı ekonomik düzenlemeler bütünüydü. Merkantilist sistemde altın ve gümüş ülkenin zenginliğinin ve gücünün simgesiydi. Sistem, dış ticaret yoluyla maden stoklarını attırmayı hedefliyordu. Ana amaç, hükümetlerin endüstriyi teşvik edecek yasal düzenlemeler yapması ve gümrük duvarlarıyla yeni oluşan ekonomik sistemin teşvik edilmesiydi. Merkantilizm teorileri uygulamaya koyulduktan bir süre sonra, endüstrinin devlet tarafından denetlenmesi, en yüksek noktasına Fransa’da vardı. İçin merkantilist kısıtlama ve düzenlemelere karşı ilk tepki bu ülkeden geldi. Fransa’da endüstrinin, katı yönetmeliklerle çok fazla denetlenmesi, “endüstrinin hiç denetlenmemesi” talebini doğurdu. Bu talepler büyük tüccarlardan değil, yeni kuşak orta sınıflardan ve tarım ekonomisinin gelişmesini isteyen sınıflardan gelmişti. Burjuvazi, siyasi alanda eşitlikçi bir sistemin kurulması ve devlet örgütlenmesinin değişmesini istiyordu. Özellikle Fیزیokratlar tarafından desteklenen bu görüşler, “bırakınız yapsınlar” sloganı ve özel mülkiyetin kutsallığı ile özgürlük talebiyle birleşiyordu.³

Yaşanan değişim, köylü sınıfının da ekonomik yapısında değişiklikler yaratmıştı. Fransa’da 18. yüzyıla kadar köylü çeşitli tasarruflarda bulunmuş, toprak almıştı. Feodal yükümlülükler, devlet ve kiliseye verilen vergiler, köylünün gelirini büyük oranda düşürüyordu. Bu sınıflar da, burjuva sınıfında olduğu gibi devlet ve ayrıcalıklı sınıfların baskısından, feodal ödeme ve kısıtlamalardan kurtulmak istiyorlardı.⁴

Fransa’da yaşanan mali sıkıntılar ve çözüm amaçlı girişilen 1774-1776 reform hareketlerinin başarısızlığı ve Fransa’nın İngiltere’ye karşı mali iflası göze alarak katıldığı Amerikan Bağımsızlık Savaşı, hükümete karşı olan sınıfların hareketlenmesinde son nokta oldu. Bu baskıdan kurtulmak isteyen orta sınıf da, köylülerle birlikte hareket etti. Devrim 1789 yılında yaşandı. Devrim sonrasında, kim

³ Yine de loncalar Fransa’da devrime kadar, İngiltere’de ise 19.yüzyılın başlarına kadar etkinliğini sınırlıda olsa sürdürdü. Maurice Dobb, **Kapitalizmin Gelişim Üzerine İncelemeler**, çev: F.Akar, İstanbul, Belge Yayınları, 1992, s.129-199.; Huberman, **a.g.e**, s.126-201.

olursa olsun doğuştan bütün vatandaşların birbirleriyle eşit olduğu ilan edildi. “Eyaletlerin, prensliklerin, memleketlerin, şehirlerin ve insan topluluklarının özel imtiyazları” bir daha geri verilmemek üzere kaldırıldı. Aslında Fransız Devrimi’ni yapan da, devrimden sonra yükselen de yeni orta sınıf oldu. Burjuvazi, ticaret ve endüstride yapılan kısıtlamalardan, kendilerine söz hakkı tanınmadan çıkarılan yasaların baskı ve düzenlemelerinden kurtulmak ve kapitalist bir sistem kurmak istiyordu. Kısacası, burjuvazi politik gücünün, iktisadi gücüyle orantılı olmasını istiyordu. Devrim bitince Fransa’da politik iktidarı kazanan burjuvazi oldu. Soyluluk ayrıcalığı ortadan kaldırıldı, ancak “iş ayrıcalığı” onun yerine geçti.⁵

Devlet yapısında yapılan değişim ve yetkilerin sınırlandırılması, bireyi esas alarak “milli egemenlik” ilkesi çerçevesinde gerçekleştirildi. Ancak, milli egemenlik yalnız belirli miktarda vergi vererek seçim hakkını kazanan kimselere tanındığından devlet, burjuva sınıfının “malı” haline geldi. Napoleon dönemiyle birlikte tüm Avrupa’da, feodal yapı tamamen ortadan kaldırıldı.⁶ Napoleon devrimi milliyetçilik ilkesini, Fransa başta olmak üzere Avrupa’nın geneline yaydı. Yeni siyasal kurumlar, hem idari hem de iktisadi bakımdan birleşik bir devlet yapısını ortaya çıkardı. Milli bilinç güçlenmeye başladı. Milli birliği kuvvetlendiren ise yeni iktisadi yapı oldu: “Milli pazar” oluşmaya başladı.⁷

19. yüzyılda, endüstri, teknoloji ve bilgi alanında sağlanan büyük ilerlemeler, 1880’ler de dünyayı “gelişmiş” ve “geri kalmış” ülkeler olarak ikiye ayırdı. Özellikle Batı Avrupa merkezli gelişmiş ülkeler, kapitalist ilerlemenin ve kültürel gelişmenin lideri olma sıfatını taşıırken; geri kalmış ülkeler, ekonomik ve kültürel alanda bağımlı konumdaydı. Ekonomik ve siyasal sınırların kesin çizgilerle çizildiği bu dönem, ulusal devletlerin ve buna bağlı olarak da ulusal ekonomilerin güçlenmeye başladığı bir dönem oldu.⁸

⁴ Hobsbawm, **Devrim Çağı 1789-1848**, s.67.

⁵ Hobsbawm, **Devrim Çağı 1789-1848**, s.68; Charles Tilly, **Avrupa’da Devrimler 1492-1999**, çev: Özden Arıkan, İstanbul, Afa Yayıncılık, 1995, s.229. Albert Sobuol, **1789 Fransız İnkılabı Tarihi**, çev. Şerif Hulusi, İstanbul, Cem Yayınları, 1969, s.658

⁶ Sobuol, **a.g.e**, s.641 ve 658.

⁷ Sobuol, **a.g.e**, s.673; Stephen j. Lee, **Avrupa Tarihinden Kesitler (1789-1980)**, çev: Şafak Aktur, Ankara, Dost Kitabevi, 2002, s336-337.

⁸ Eric Hobsbawm, **İmparatorluk Çağı (1875-1914)**, çev: Vedat Aslan, Ankara, Dost Yayınları, 1999, s.21-43.

B) Milliyetçilik:

19. yüzyılda toplumsal, siyasal ve ekonomik alanda yaşanan değişimler, ideolojilere de farklı boyutlar kazandırmıştır. Milliyetçilik, birçok araştırmaya göre bu yüzyılda şekillenmeye başlamıştır. Milliyetçilik, Fransız Devrimi ve Sanayi Devrimi'nden sonra dünyada yaşanan politik ve ekonomik değişimler etrafında şekillenmeye başlamıştır. Özellikle millet, etnik köken, gelenekler ve dile yeni anlamlar yüklenmesi ve ulusal piyasa ekonomisinin ve güçlü bir ulusal burjuva sınıfının yaratılmaya çalışılmasıyla önemi artmıştır. 19. ve 20. yüzyılda dünya sistemi milliyetçilikler ve ulus-devletlerden oluşan bir uluslararası sistem haline dönüşmüştür. Milliyetçiliğin kökenleri, literatürde farklı tanımlarla açıklansa da yeni ve modern bir kavram olarak ortaya çıkmıştır.⁹

Milliyetçilik kuramları, iki farklı yapıda sınıflandırılmıştır. Bunlardan **İlkçi** yaklaşım, milletlerin doğal yapılar olduğunu savunmakta ve etnik kimliği ve bu kimliği oluşturan bağları incelemektedir. İlkçi yaklaşımı benimseyen araştırmacılar üç ayrı bakış açısıyla hareket ederler: 'Doğalcı', 'biyolojik' ve 'kültürel'. Doğalcı yaklaşımda, etnik kökenlerin duyularımız kadar doğal olduğu kabul edilir. Biyolojik yaklaşımda ise etnik köken, genetik özelliklerde aranır. Son olarak kültürel yaklaşımda ise toplumu bir arada tutan bağlar, her şeyden önce var olan, toplumsal ilişkilerden bağımsız, güçlü ve bağlayıcı kavramlar olarak savunulmaktadır. İkinci sınıflandırma **Modernist** yaklaşımdır. Bu yaklaşımda, milletler ve milliyetçiliğin modern çağa ait yapılar olduğu savunulmaktadır. Milletler ve milliyetçiliğin, kapitalizm, sanayileşme, merkezi devletlerin kurulması, kentleşme, laikleşme gibi modern olgularla ortaya çıktığı ifade edilir. Eski çağlarda milliyetçiliğin ortaya çıkışını sağlayacak toplumsal, siyasal ve ekonomik koşullar olmadığı için, milletler ve milliyetçiliğin modern çağla birlikte ortaya çıkan yapılar olduğu savunulmuştur. Bu yaklaşım özellikle Hobsbawm ve Gellner tarafından sistemleştirilmiştir.¹⁰

Hobsbawm milliyetçilik terimini, "politik birim ile milli birlik" uyumunu kabul eden bir ilke anlamında kullanmaktadır. Millet ne eskiden beri var olan ne de değişmez olan

⁹ Hobsbawm, **İmparatorluk Çağı (1875-1914)**, s.159-161

¹⁰ Milliyetçi Kuramların sınıflandırılması için bkz Umut Özkırımlı, **Milliyetçilik Kuramları: Eleştirel Bir Bakış**, İstanbul, Sarmal Yayınevi,1999, s. 75-96 ve 97-193.; Christophe Jaffrelot, " Bazı Ulus Teorileri", **Uluslar ve Milliyetçilik**, der: Jean Leca, İstanbul, Metis Yayınları, 1998, s.59; Antony D. Smith, **Milli Kimlik**, çev: Bahadır Sina Şener, İstanbul, İletişim Yayınları, s.76.

bir toplumsal birimdir. Millet tarihsel bakımdan yakın bir döneme aittir ve yalnızca belli bir modern “teritoryal” devletle, yani belirli bir toprak parçası üzerinde ve milli devletle ilişkilendirildiği kadarıyla toplumsal birimdir. Kısacası, milliyetçilik milletlerden önce gelir. Milletler, devletleri ve milliyetçiliği yaratmazlar; doğru olan milliyetçiliğin milletleri yarattığıdır. Hobsbawm, buna bağlı olarak milletlerin “tepeden” oluşturulmuş olduklarını savunur. Yazar, 19. yüzyılda Avrupa’da yaşanan ekonomik ve siyasal değişimlerin “milliyet ilkesi”, liberal burjuvazi tarafından yürütüldüğünü belirtir. Liberal burjuvazinin “millet” kuramını oluşturmaya başladığı dönemi ise merkantilizmin geliştiği dönem olarak belirler. Bunun da en büyük sebebini Hobsbawm, bu dönemde devlet sınırlarıyla belirlenmiş ekonomilerin önemli olmasına bağlamış ve 16 ve 18. yüzyıllardaki ekonomik gelişimin de, merkantilist politikalar izleyen “teritoryal” devletler tarafından oluşturulduğunu ifade etmiştir. 19. yüzyıla gelindiğinde ise ekonomik yapının değiştiğini, milletlerarası bir nitelik kazandığını belirtir. Hobsbawm buna bağlı olarak, burjuva ideologlarının 1830-1880 yılları arasında millet ve milli devlet anlayışlarında da değişiklik olduğunu ifade eder. Bu dönem halkın, burjuvazi tarafından belirlenmiş bir millet olarak sınırlandırılmasını sağlayan üç önemli kriterin ortaya çıktığı dönemdir ki; bu üç kriter milli devletlerin şekillenmesinde temel alınan kriterler olmuştur. Bu kriterlerden birincisi milletin, devletle tarihsel bağı oldukça eskiye dayanan ve yakın döneme uzanan bir geçmişinin olduğunun savunulmaya başlanmasıdır. İkinci kriter ise milli kimliğin, milli dille kuvvetli bağlarının olduğunun savunulmasıdır. Son kriter ise milletlerin tarihinde “kanıtlanmış bir fetih yeteneği”nin var olduğunun ifade edilmesidir.¹¹

Hobsbawm iki savaş arası dönemini ise, savaş ekonomisi ve sonrasındaki siyasal ortam nedeniyle milli ekonomik yapıların oluşmaya başladığı dönem olarak belirler. 1913’te “kapitalist ekonomi” artık hükümetlerin desteği ve koruması altına girmiştir. Savaş ekonomisi, devletin yönettiği ve devletin planladığı kapitalizmi büyük oranda hızlandırmıştır. İki savaş arasındaki dönemde yaşanan ekonomik krizler de milli ekonomiyi daha da güçlendirmiştir. Dünya kapitalizmini, artık milli ekonomiler yönlendirmeye başlamıştır. Yani bu dönem, milliyetçiliğin milli devletlerle sınırlandırıldığı bir dönem olmuştur. Hobsbawm, milletler ve milliyetçiliklerin bu dönemlerde

¹¹ Eric Hobsbawm, **1870’den Günümüze: Milletler ve Milliyetçilik**, “Program, Mit, Gerçeklilik”, çev: Osman Akınhay, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1995, s23-56.

şekillenmeye başladığını ve burjuva ekonomisinin niteliğindeki değişimlerle yeni boyutlar kazandığını ifade eder.¹²

Gellner de, milliyetçilik kavramını modernleşme ve sanayileşme süreçleriyle ilişkili bir kavram olarak ele almıştır. Bu bakışın en önemli yanı tarihi bir milli kimliğin, bir dizi sosyo-ekonomik, kültürel ve siyasi etkenle şekillendirilmiş olduğunun savunulmasıdır. Kısacası Gellner milliyetçiliği, “insanlık tarihinin sanayileşme aşamasında şekillenen” bir olgu olarak ele alır. Gellner, milletleri meydana getiren şeyin, uluslaşmanın kendisi olduğunu belirtmektedir. Millet, uluslaşmanın bir nedeni değil sonucudur. Uluslaşma, sanayi toplumuna geçişin nedenlerinden ve toplumların yapısal özelliklerinden kaynaklanan bir süreçtir. Gellner, her etnik topluluğun ulus olmadığını; millet olgusunun tarihin eski dönemlerinden bugüne miras kalmadığını, modern dünyanın oluşturduğu koşullar içinde geliştiğini savunur. Yani ulusçuluk, devlet olmadan ortaya çıkmamaktadır. Bir milletin üyesi olmak, insanlığın doğuştan sahip olduğu bir özellik değildir. Çünkü, milletler de devletler gibi belli koşullara bağlı olarak oluşurlar ve bir zorunluluktan doğmazlar. Millet, kavram olarak iki insanın ancak aynı kültürü paylaşıyorlarsa aynı millettten sayılmasıdır. Kültür burada bir düşünceler, işaretler ve çağrışımlar, davranış ve iletişim biçimleri sistemi anlamına gelmektedir ve iki insan birbirlerini aynı milletin üyesi olarak tanıyorlarsa, aynı millete mensup sayılırlar.¹³

Gellner, sanayi toplumuyla birlikte uluslaşmanın ortaya çıkışını, tarım toplumu ve sanayi toplumu arasında karşılaştırma yaparak açıklar. İnsanlığın çoğunun sanayi toplumuna tarım toplumundan geçtiğini belirtir. Tarım toplumlarının toplumsal yapısının, milliyetçi bir toplumsal örgütlenme yapısına elverişli bir yapıda olmadığını savunur. Yani sanayileşmeye geçiş, beraberinde “milliyetçilik çağını” da getirmiştir. Ancak milliyetçilik, sanayi toplumunun örgütlenmesinin yol açtığı bir gelişme olmakla beraber, bu örgütlenme yapısının tek sonucu değildir. Milletler, ancak “milliyetçilik çağı” bağlamında tanımlanabilirler. Yani milliyetçilik milletlerin bir ürünü değil; tam tersine milletleri meydana getiren milliyetçiliğin kendisidir. Ölü dillerin yeniden canlandırılması, geleneklerin “icat” edilmesi, oldukça eskiye dayanan “hayali “olduğu sanılan bir takım saf özelliklerin gündeme getirilmesi de bunun

¹²Hobsbawm, **1870’den Günümüze: Milletler ve Milliyetçilik**, ”Program, Mit, Gerçeklilik”s.158-159.

¹³ Ernest Gellner, **Uluslar ve Ulusçuluk**, çev: B.E.Bahar,G.G. Özdoğan, İstanbul, İnsan Yayınları, 1992, s.7-9ve26-27.

sonucudur. Sanayi toplumunda devlet artık, bir dinin değil bir kültürün koruyucusu ve standartlaşmış bir eğitimin kurucusudur. Milliyetçilik ilk dönemlerde, halka devletin resmi ideolojisinin dayatılması, yani alt kültürlerin hakim olduğu bir toplumda, üst kültürün benimsetilmeye çalışılmasıdır. Standartlaştırılmış bir dilin topluma yayılması, yerel toplulukların karmaşık kültürel yapısı yerine, yeniden üretilen ortak kültürün yaygınlaştırılmasıdır.¹⁴

Milliyetçilik kuramının yukarıda anlatılan iki yaklaşımının haricinde, genellikle İlkçi yaklaşıma dahil edilmekle birlikte, ulusların mitler ve semboller yoluyla ortaya çıkan ve onlara bir kimlik sağlayan etnik yapılardan türediklerini savunan **Etno-sembolcü** yaklaşımlar da yer alır. Bu yaklaşıma göre milletlerin oluşması geniş bir zaman dilimini kapsar. Modern devletlerin doğuşu, etnik gelişmeler dikkate alınmadan açıklanamaz. Çünkü, bugünün milletleri modern öncesi dönemin etnik topluluklarının devamıdır. Bu görüş, özellikle Antony Smith tarafından savunulmaktadır. Smith, modern milliyetçiliklerin, geçmiş etnik topluluklar ve bunları birbirine bağlayan yapıların incelenmeden anlaşılamayacağını savunur. Smith milletlerin kim olduğu sorusunun, ancak etnik temellere bakılarak anlaşılabileceğini belirtmektedir.¹⁵

Milliyetçi kuramların yanında, özellikle **Modernist** yaklaşım çerçevesinde, milli kimliğin oluşturulması sürecinde ele alınması gereken bazı önemli noktalar vardır. Bunlar milli dillerin oluşturulması ve ulus-devletin milli dil politikaları ile devletin resmi kuruluşlarıyla halk üzerinde etkinliğini arttırmak için kullandığı yöntemlerdir. Bu bağlamda da, toplumun her katmanında olduğu gibi milliyetçi kimliklerde kadınlara verilen yeni kimlikler ele alınacaktır.

1) Popüler Halk Dili

Modernleşme ve milliyetçi projelerde yer alan hedeflerden biri, halkın bu projelere katılımını sağlayarak, ülke üzerinde standart bir yapı oluşturmaktır. Dil, toplumsal haberleşmenin en önemli aracı olması sebebiyle devletin halka ulaşmasını sağlayan bir yol olmuştur. Dil birliğinin faydaları, özellikle modernleşmiş toplumlarda çoktur. Dil toplumsal haberleşmenin ana aracı olması dolayısıyla, topluluğun ortak bağlarla birbirine bağlanmasını kolaylaştırır. Ortak bir dil kavramının ortaya çıkışının

¹⁴Gellner, **a.g.e.**, s. 79-81 ve 104-108 ve 186.

en önemli nedeni, belli toplumsal ve ekonomik etkilerle ortaya çıkan orta sınıf ve büyük halk yığınlarının standart bir dil aracılığıyla iletişim kurma talepleridir. Dil birliği ile ulusların ortaya çıkışı arasında güçlü bir bağ vardır.¹⁶ Dilin toplumsal ilişkilerdeki önemi ve modern devletlerin halkla olan iletişimini sağlamak için standart bir dilden hareket etme zorunluluğu, devletin denetiminde, standart ulusal dillerin doğuşunu da beraberinde getirmiştir. Devlet tarafından oluşturulacak bir dil, doğal bir şekilde ortaya çıkmayıp yaratılmış olması nedeniyle de daha kalıcı bir niteliğe sahiptir. Devlet, yazılı bir “milli dil” ile, o devlette yaşayanların homojenleştirilmesi ve standartlaştırılmasını sağlar. Dil, bir devlette yaşayan topluluğun, siyasal denetimini sağlayacak en önemli araçtır.¹⁷

Dil, ulusal devletlerin halkla olan ilişkisinde çok önemli bir yere sahiptir. Modern devletler, teknik ve ekonomik nedenlerle yurttaşlarını doğrudan yönetebilmelerini sağlayacak kurumsal yapılara ihtiyaç duymaktadır. Bu sebeple de eğitimi zorunlu bir hale getirmekte ve eğitimin kontrolünü kendi tekelinde tutmaktadır. Halkın standartlaşması ve “milli dil”in önemi, eğitim sistemini devletin vazgeçilmez bir parçası haline getirir; çünkü kültürel “ortak zeminin” korunmasında eğitimin rolü büyüktür. İki büyük kitlesel eğitim kurumu olan ilkokullar ve ordu ile resmi dilin halka ulaşması sağlanmaktadır. Kalıcı ve standartlaşmış bir yazının varlığı, kültürel birikime ve bunun merkezileşmesine olanak sağlamaktadır.¹⁸ Fransız Devrimi’nden sonra Fransız dilinin oluşturulması buna örnektir. 1789 yılında Fransızların çoğu ayrı ayrı lehçelerle konuşuyorlardı. Bu yapı, toplumun düşünce ve siyasal alanda birlik olmasını önliyordu. Devrimden sonra Fransız hükümeti, Fransızca’yı “milli dil” haline getirmişti. Artık düşünceyi Fransızca olarak ifade etmek, “vatanseverlik” delili sayılıyordu. Devlet okulları Fransızca eğitim vermeye başladı.¹⁹ Kısacası, modern-milliyetçi devletlerin ortaya çıkışıyla birlikte milli diller, devletlerin resmi politikasında vazgeçilmez bir öneme sahip olmuştur.

¹⁵ Smith, **a.g.e.**, s.13-74

¹⁶ Rubert Emerson, **Sömürgelerin Uluslaşması**, Ankara, Ayyıldız Matbaası, 1965, s.133.

¹⁷ Hobsbawm, **İmparatorluk Çağı 1875-1914**, s.163-164.

¹⁸ Gellner, **a.g.e.**, s.32.ve 118; Hobsbawm, **1870’den Günümüze: Milletler ve Milliyetçilik, ”Program, Mit, Gerçeklilik”**, s.117 ve 140 .

2) Geniş Kitlenin Kucaklanması

Milliyetçilik çağında artık devletler, yönettiği herkesi kucaklayan bir toprak parçası olarak tanımlamakta, kendisi gibi diğer toprak parçalarından belirgin sınır çizgileriyle ayrılmaktadır. Bu bağlamda da modern devletin, politik alanda kendi halkı üzerinde doğrudan bir yönetimi ve egemenliği söz konusu olmaktadır. Siyasi yapının bu şekli, halka aynı kurumsal ve idari düzenlemelere ulaşılmasını gerektirmektedir. 19. yüzyılda yaşanan ulaşım ve iletişim devrimleri artık merkezi otoritenin kontrol noktalarını en uzak noktalara kadar ulaştırabilmekteydi. Yani devletler kendi toprakları üzerinde “en yüce milli yönetim temsilcisi” olarak, kendi halkını yönetiyordu. Devlet, düzenli nüfus sayımı, zorunlu ilk öğretim, ve askere alma aracılığıyla yurttaşlarının kaydını tutmaktaydı. Artık hükümet ile yurttaşlar geleneksel yapıdan farklı olarak, birbirlerine gündelik bağlarla bağlıydı.²⁰

Bu değişikliklerin, iki tür politik problemi ortaya çıkardığı söylenebilir. Birincisi, devlet yönetimiyle doğrudan bağlantılı yeni yönetim biçimini uygulamaya geçirmenin yarattığı teknik ve idari sorunlar, ikincisi ise devletin yurttaşlarının, devletin resmi ideolojisine bağlılığını sağlayacak kurumların oluşturulmasıdır. Yani politikanın demokratikleşmesi, oy hakkının giderek genişlemesi, modern yurttaşların oluşturulması ve devlete bağlı tutacak kurumların oluşturulması, hem “millet” sorununu hem de yurttaşların kendilerini bir “millet olarak kabul etme” sorununu gündeme getirmiştir. Demokratikleşme, eski geleneksel yapıda topluluğun üst iradeye olan bağlılığını sağlayan yapıları kaldırmıştır. Bu bağlamda da devletin yurttaşlarını, iç muhalefet ve dış güçlere karşı bir araya getirecek bir bağla kendine bağlaması gerekmiştir. Milliyetçilik, bu dönemde halkın ulus devlete bağlılığını sağlayacak yapıların oluşmasına olanak sunmuştur. Devletin halka ulaşmasını ve halkla olan bağını kuvvetlendirmesini sağlayan en önemli araç eğitim kurumları olmuştur. “Milli kimlik” eğitim kurumlarıyla halka aktarılmaya başlanmıştır. Devletler, “millet” kavramını yaymak ve “mille” bağlılık duygusunu aşlamak ve herkesi ülkeye ve bayrağa bağlamak üzere kendi halklarıyla iletişim kurmanın en önemli aracından, “milli dil” ile eğitim yapan ilkokullardan yararlanmıştır. Bu amaçla 1870-1914 arası dönemde Avrupa’da çok sayıda eğitim kurumları açılmıştır. Böylece

¹⁹ Sobuol, **a.g.e**, s.676; Emerson, **a.g.e**, s.133.

²⁰ Hobsbawm, **1870’den Günümüze: Milletler ve Milliyetçilik, ”Program, Mit, Gerçeklilik”**, s.102-104.

devletler, “ulusal vatanseverlik” niteliğine sahip, dil ve idari alanda standart yurttaşlar yaratacak alt yapıları oluşturmuşlardır.²¹

3) Milliyetçi Projelerde Kadın

Milliyetçi projelerde, ulusun inşası sürecinde toplumsal katmandaki farklı gruplar eşit olmayan dağılımlarla milliyetçi projelere dahil edilmektedirler. Grupların ulusal projelere dahil edilmesinde sınıf yapısı, sosyo-ekonomik farklılıklar ve kültürel değişkenler önemlidir ki; bu pek çok analizde de kullanılmaktadır.²² Diğer yandan dikkate alınması gereken önemli bir husus da kadınların ve erkeklerin ulus inşasına katılım özellikleridir. Milliyetçi projelerde toplumsal cinsiyet farklılıkları, kadın ve erkeğe “yeni kimlik”ler verilerek yeniden inşa edilmiştir. Özellikle milliyetçi projelerle yeniden inşa sürecine giren Üçüncü Dünya ülkelerinde kadın kimliği milliyetçi ideolojinin tasarladığı “toplumsal yarar” ölçütüne uygun olarak “ulusal kalkınma” hedefine paralel bir şekilde biçimlendirilmiştir. Dolayısıyla milliyetçi proje, toplumsal cinsiyet ayrımlarını irdilemeden, ortadan kaldırmadan kadını, uluslaşma sürecinin ve gelişimin bir parçası olarak ele alır.²³

Toplumsal cinsiyet ile etnisite ve ulus arasındaki ilişki literatürde farklı şekillerde ele alınmıştır. S. Walby bu konuda literatürde mevcut olan beş yaklaşımdan bahsetmektedir. Bunlardan **birincisine göre**, toplumsal cinsiyetin varlığı kabul edilmektedir. Fakat toplum içindeki farklı kadınlık ve erkeklik algılamalarının, etnik ya da ulusal inşa sürecine etki etmeyeceği düşünülmektedir. **İkinci yaklaşım**, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin ve erkek egemenliğinin hemen hemen her toplumda ve her devirde var olduğunu dolayısıyla uluslaşma sürecinde yaşananların, cinsiyet rollerini derinden etkilemediğini savunmaktadır. **Üçüncü yaklaşım**, toplumsal ilişki sistemlerinin bir bütün olarak ele alınması gerektiğini iddia eden görüştür. **Dördüncü yaklaşım da**, etnik ya da ulusal farklılıkların ifade ettiği, beyaz kadınların toplumsal olarak ezilmelerinde merkezi konumda olan kurumların diğer etnik grupların kadınları açısından merkezi olmaması aktarılmaktadır. **Beşinci yaklaşım**

²¹ Hobsbawm, **İmparatorluk Çağı 1875-1914**, s.166-168,116-110; Hobsbawm, **1870’den Günümüze: Milletler ve Milliyetçilik**, ”Program, Mit, Gerçeklilik”, s. 104 -116 ve 115

²² Sylvia Walby, “Kadın ve Ulus”, **Vatan, Millet, Kadınlar**, der: Ayşe Gül Altınay, İstanbul, İletişim Yayınları, 2000, s. 29

²³ Nilüfer Çağatay ve Yasemin Soysal Nuhoğlu, “Uluslaşma Süreci ve Feminizm Üzerine Karşılaştırmalı Düşünceler”, **1980’ler Türkiye’sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar**, der. Şirin Tekeli, İstanbul, İletişim Yayınları, 1995, s.330

ise toplumsal cinsiyet ile etnisite ve ulus kavramlarının birbirlerini sürekli değişen bir dinamizm içinde etkilediğini savunan görüştür.²⁴

Walby'in ele aldığı bakış açılarından özellikle beşinci yaklaşımın ana  er evesi içinde ve "Ulus" sürecinde toplumsal cinsiyet konusuna önemli katkıda bulunmuş üç ana çalışmanın incelenmesi gerekir. Bunlardan ilki Anthias ile Yuval Davis'in edit rl klerini yaptıkları "**Women-Nation-State**" adlı eserin giriş bölümünde ele alınan ve kadınların milliyetçi projelere dahil edilmesinde beş ana yolun varlığını tespit eden çalışmadır. Çalışma esas olarak milliyetçiliğin kadınları nasıl etkilediği sorusu üzerinde odaklanmıştır. Millet ve toplumsal cinsiyet ilişkilerine bakarken, öncelikle millet ve devlet arasında kurulan benzerliğin sorgulanması gerektiği ileri sürülmüştür. Onlara göre milletle devletin  rt şmesinde, sınıfsal, etnik ya da cinsiyetle tanımlanan bazı toplumsal kategoriler devletten dışlanmakta ya da devlet tanımı içine girmelerine bazı sınırlamalar getirilmektedir. Derleme, devletin farklı konumlardaki toplumsal gruplara ilişkin farklı projeler geliştirdiğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda kadınlar da bu gruplardan birini oluşturmaktadır. Kadınların ulus-devletle ilişkisi beş ayrı biçimde ele alınmıştır.

- 1- Etnik toplulukların üyelerinin biyolojik üreticileri olarak,
- 2- Etnik ve ulusal grupların sınırlarını yeniden üreten olarak,
- 3- Topluluğun kültürünün aktarılmasında ve ideolojisinin yeniden üretilmesinde merkezi bir rol alarak,
- 4- Milliyetçi unsurların yeniden üretiminde ve inşasında etnik ve ulusal farklılıkları işaret eden bir sembol olarak
- 5- Ulusal, iktisadi, siyasi ve askeri mücadelelere dahil olarak²⁵

Anthias ve Yuval-Davis'in vurguladıkları bu beş nokta kadınlara, ulusal projelere dahil olma sürecinde birbirinden farklı ama aynı zamanda birbiri içine giren çok yönlü rollerin verildiğini göstermektedir. Kadınlar, birinci rollerinde ırkın devamını sağlayanlardır. Milliyetçi projede, milletin biyolojik olarak yeniden üretimi, kadının "doğal" vazifesine en uygun olandır. Zaten bir topluluğa doğarak katılmanın en geçerli yol olduğu ve "ortak köken" mitinin canlı tutulduğu bir ortamda kadınların

²⁴ Walby, **a.g.m**, s. 30-31.

²⁵ F. Anthias ve Yuval-Davis, "Introduction", **Woman-Nation-State**, Macmillan, London, 1989, s. 8- 9.

doğurganlığı birincil öneme sahiptir.²⁶ Kadınlar ikinci rollerinde ise, etnik ve ulusal grupların sınırlarının belirlenmesinde rol oynarlar ki bu rol aslında milliyetçi projeyi üreten grubun, diğer etnik gruplara karşı sayısal üstünlüğünün oluşturulmasında önemli bir üstünlük sağlamasının aracı olduğu söylenebilir. Çünkü milliyetçi projelerle çocuk doğurma yeteneğine sahip kadınlar, doğum yapmaları yönünde teşvik edilir. Ancak bunu yapacak olan kadın yalnızca biyolojik olarak değil aynı zamanda sembolik olarak da toplumun sınırları içinde olması gerekmektedir. Bu noktada kontrollü evlilik ve boşanmalarla bu sağlanmaya çalışılır.²⁷ Kadınlara çocuk sahibi olup olamama yönünde yapılan baskılar, genellikle kadının birey, işçi ve eş olmalarıyla ilgili olmayıp belirli bir milli topluluğun ferdi olmalarıyla ilgilidir. Milliyetçi projelerde, kadınların vatandaşlığının, genellikle ikili yapısı vardır: Bir yandan kadınlar genel vatandaşlık haklarına sahiptir; diğer yandan da kadınlara yönelik düzenlemeler ve politikalar oluşturulmuştur. Kadınlar kendi toplumlarında “milletin biyolojik yeniden üretimini sağlayanlar olması” dolayısıyla bu ayrı düzenlemelere tabi tutulmuşlardır. “Ortak köken” kavramının birçok etnik ve milli topluluğun kurulmasındaki etkisi ve topluluğa doğumla katılımın belirleyici olması, etnik ve milli projelerde kadının önemini ortaya çıkarmaktadır.²⁸ Burada şu ikilemi de belirtmekte fayda vardır, kadına milliyetçi projelerde böylesi bir önem atfedilirken, sadece biyolojik olarak değil; sembolik olarak da ideoloji içi tanımlanan kadınlar bile; sınıfsal pozisyonlarına, yaşlarına, medeni durumlarına ve cinselliklerine göre çeşitli grup içi ayrımlara tutulmuşlardır.²⁹ Bu ayrım özellikle, ulus-devletin hakim etnik grup ile etnik azınlıklar arasında kurmaya çalıştığı ilişkide karşımıza çıkar. Yuval-Davis ve Anthias, devletin etnik azınlıklar karşısında sayısal üstünlüğünü korumak için uygulamaya koyduğu politikaların doğrudan kadın bedeni ve doğurganlığının hedef alındığını belirtir. Onlara göre ulus-devlet, bir yandan devlete egemen olan etnik grubun çoğalmasını teşvik ederken bir yandan da etnik azınlığa mensup kadınları, kısırlaştırma, doğum kontrolü kampanyaları gibi önlemlerle doğum oranlarını sınırlı tutmaya çalışır.³⁰

²⁶ Nira Yuval-Davis, **Cinsiyet ve Millet**, çev: Ayşin Bektaş, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003, s. 61-62.

²⁷ Nira Yuval-Davis, “Identity Politics and Women’s Ethnicity”, **Identity Politics and Women: Cultural Reassertions and Feminism in International Perspective**, ed: Valentina M. Mogindam, Boulder, Westview Pres, 1994, s. 413.

²⁸ Yuval-Davis, **a.g.e**, s.54- 80.

²⁹ Yuval-Davis, **a.g.m**, s.413.

³⁰ Anthias ve Yuval-Davis, **a.g.m**, s. 8- 9.

Kadınlara çocuk sahibi olmayı teşvik etmeleri veya bundan vazgeçirmeleri milliyetçi projelerin nüfus kontrol programlarına dayanmaktadır. Milliyetçi projelerde nüfus kontrol programları da farklılık göstermektedir. Bunlardan “İktidar olarak halk projesinde”, milletin geleceği onun sürekli büyümesine bağlı tutulmuştur. Büyüme kimi zaman dışardan göç alarak, kimi zamansa kadınların üremesini arttırmaya bağlıdır. Öjenisizm projesinde ise, milletin büyüklüğü ile değil kalitesiyle ilgilenilmektedir. Öjenist proje, çocukların daha iyi beslenmesiyle ilgilenmemekte, seçici üretim biçiminde, milletin kalitesini arttırmak istemektedir. Öjenist üremenin hedefi, “ulusal stok” ve kültürel özelliklerin biyolojikleştirilmesidir. Son olarak Malthusçu projede ise daha çok toplumun aşırı nüfus artışıyla ilgilenilmekte ve bu artışın kontrol altında tutulması hedeflenmektedir. Kadınların üçüncü ve dördüncü rolü “milli ruhun” temsilcisi olmalarıdır. Bu rollerle kadın homojen toplum idealinin, belirlenen cinsiyet rollerinin ve inşa edilen kültürün taşıyıcısıdır. Kültürel yapı topluluğun kimliğinin oluşturulmasında ve ulusal projelerde temel araçlarındandır. Bu projeler, siyasi, ekonomik, geleneksel yapılar ve dille ilişkili olan kültürel yapıları kapsamaktadır. Kadınlar bu yapılandırmalar içinde topluluğun ‘kimlik’ ve ‘şerefi’nin sembolik taşıyıcıları olmaları dolayısıyla önemli bir yere sahiptirler. Kadınların bu konumları topluluk şerefine taşıyıcıları olmalarını da beraberinde getirir. Kadınlar “uygun” davranışları ve “uygun” kıyafetleriyle topluluğun içinde hareket etmelidirler.³¹ Ayrıca kadınlar ulusun anneleri olarak sembolik bir görev altına sokulurlar. O yüzden namusları lekesiz olmalı ve toplumsal davranışlarına dikkat etmeleri gerekmektedir. Milliyetçi projelerde kadınların cinselliğine ve cinsel davranışlarına özel bir önem verilmektedir. Kadınların son olarak ifade edilen beşinci rollerinde ise ulusal projeye katılımlarında gönüllü askerler ve üreticiler olmalarıdır. Özellikle modern ulus-devleti kuran savaşlar, milliyetçi tarih yazımında kadın kahramanlıklarının başlangıcı olarak kabul edilir. Kadınların savaştaki varlıkları daha sonra kadınları konu alan reformların dayanağı olarak gösterilir.³²

Anthias ve Yuval-Davis’in ulusal projelere dahil olma sürecinde kadınlara verilen bu rollerle birlikte, milliyetçi projelerin, özellikle aile kurumu ve bu kurum içinde kadına tanınan rollerin daha ayrıntılı biçimde incelenmesinde fayda vardır. Milliyetçi ideolojiler topluluğu, “ulus” çatısı altında bir arada bulunmalarını devletin kurumları

³¹ Yuval-Davis, **a.g.e**, s. 66-73 ve 85-95 ve 178-179

³² Joane Nagel, “Erkek ve Milliyetçilik: Ulusun İnşasında Toplumsal Cinsiyet ve Cinsellik”, **Vatan, Millet ve Kadınlar**, der: Ayşe Gül Altınay, İstanbul, İletişim Yayınları, 2000, s.77

aracılığıyla sağlarken, aile kurumuna özel bir önem vermişlerdir. Milliyetçi düşüncede ulus, kendisine mensup olan kadınların ve erkeklerin “doğal” rollerini oynadıkları ve reisinin erkek olduğu bir ailedir ve iktidar için bir hükmetme alanıdır.³³ Milliyetçilik, aile “metaforu” ile vatandaşları arasında sembolik alanda bir akrabalık bağı kurar. Milliyetçilere göre ulusun da aile gibi belirli sınırları vardır; aileye dahil olmak için kan bağı ya da evlilik yoluyla oluşturulan yasal bir bağ şart olduğu gibi ulusa mensubiyet de benzer şartlara bağlıdır. Aile içindeki iktidar ilişkisi ve işbölümü düşüncesi ile topluma verilmek istenen hiyerarşiye ve toplumsal cinsiyete dayalı işbölümü arasında benzerlik kurulur.³⁴

Anthias ve Yuval-Davis’in yanında “uluslaşma” sürecinde toplumsal cinsiyet ilişkisi konusunda önemli bir çalışma yapmış diğer bir isim de Jayawardena’dır. Jayawardena milliyetçi taleplerin şekillenmesinde, feminist taleplerin önemini incelemiştir. Yazar, 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarında Üçüncü Dünya ülkelerinde gelişen milliyetçi hareketlerin kadının üzerine etkilerini ele almıştır. Milliyetçi hareketin ve buna bağlı olarak gelişen feminist hareketin, hem birbirleri ile hem de emperyalizm ve ulusal kapitalizm ile ilişkili oluşunu savunan yazar, Türkiye, Mısır, İran, Afganistan, Hindistan, Sri Lanka, Endonezya, Filipinler, Çin, Vietnam, Kore ve Japonya’dan verdiği örneklerle Üçüncü Dünya milliyetçiliklerinin içinde feminist unsurların önemli bir yer tuttuğunu iddia etmiştir. Ele alınan ülkelerin ortak yanı emperyalist politikalara maruz kalmış olmalarıdır. Jayawardena, 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başında anti-emperyalist milliyetçi hareketlere katılan feministlerin, kadınların özgürleşmesi için mücadele ettiklerini ve bunun sonucunda bazı hakları elde ettiklerini savunmuştur. Ancak milliyetçi mücadele ile iç içe geçen feminist mücadele, bu süreç içinde hiç de kolay olmamıştır. Çünkü feminizm kavramı Üçüncü Dünya ülkelerinde uzun bir süre şüphe ile karşılanmıştır. Gelenekçiler, muhafazakarlar ve solcular, feminizmin kapitalist Batının bir ürünü olduğunu savunmuşlar; feminist hareketin Üçüncü Dünya kadınları ve sorunlarıyla ilgisi olmadığını söylemişlerdir. Bir çok Üçüncü Dünya milliyetçi düşünürü, feminizmin kadınları, kendi kültüründen, dininden, aile sorumluluklarından uzaklaştırdığını düşünmüştür. Milliyetçi düşünürlerin diğer bir bölümü içinse feminizm, ulusal bağımsızlığa ve özgürlüğe ya da sosyalizme giden devrimci yol için

³³ Nagel, **a.g.m.**, s. 77

³⁴ Selda Şerifsoy, “Aile ve Kemalist Modernizasyon Projesi, 1928-1950”, **Vatan, Millet, Kadınlar**, der: Ayşe Gül Altınay, İstanbul, İletişim Yayınları, 2000, s. 159-160

bir engeldir. Yazar ayrıca aynı dönemde Batı ülkelerinde kadınların özgürleştirilmesini amaçlayan hareketin temelde Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'ya ait olduğu ve Üçüncü Dünyadaki feminist hareketlenmelerin batılı modelin taklidinden ibaret olduğunun savunulduğunu belirtir. Bu bağlamda Jayawardena kitabında ele aldığı ülkelerdeki feminist hareketlerin her ne kadar Batıda meydana gelen bazı toplumsal hareketlerden dolayı olarak etkilendiğini kabul etse de buralarda meydana gelen feminist hareketlerin Batı tarafından empoze edilmiş fikirler olmadığını savunmuştur. Jayawardena Üçüncü Dünya ülkelerine bakıldığında feminist hareketin, sadece Batı tarafından empoze edilen bir hareket olmadığını daha 18.yy sonları ve 19.yy başlarından itibaren Üçüncü Dünya ülkelerinde de kadının eğitimi ve sosyal özgürlüğü hakkında tartışmaların var olduğunu ifade ederek örneklendirmiştir.³⁵

Ancak Jayawardena, dikkat edilmesi gereken noktanın 3. dünya ülkelerinde meydana çıkan kadın hareketlerinin tanımlanması ve bu hareketlerin analizinde 3. dünya ülkelerinde o dönemde yaşanan, sosyal modernizasyon hareketleri, politik ve ekonomik bağımsızlığı sağlama arzusu ve ulusçu hareketlerin göz önünde tutulması gerekliliğini ifade eder. Tüm bu ülkeler emperyalizmden kurtulmak amacıyla farklı mücadeleler vermiş olsalar da, bu hareketlerin ortak özellikleri olmuştur. İlk olarak yapılan mücadelelerin tümünde, emperyalizme karşı başarılı olabilmek için, toplumlarını modernize edecek ulusal reform hareketlerini başarma arzusunun hakim olmasıdır. İkinci benzerlik ise, geleneksel yapıları ulusal reformların yardımıyla kaldırarak ve toplumun emperyalizme karşı modernizasyonunu sağlayabilecek temeldeki ulusal kimliklerini inşa etmek hedefinin var olmasıdır. Son olarak tüm bu yapısal değişim ve reform hareketlerinin Üçüncü Dünya ülkelerindeki cinsiyet kimliklerine, Batının tersine, güçlü ulusçu ve anti-emperyalist fikirlerin yerleşmiş olmasıdır.³⁶ Yine Jayawardena, anti-emperyalist milliyetçi hareketlerin, bir çok Üçüncü Dünya ülkesinde kadınlar için eğitim ve özgürlük taleplerini de beraberinde getirdiğini belirtmiştir. Bu noktada Jayawardena, milliyetçi hareketlerle etkileşim içindeki feminizmin Batılılaşmaya indirgenemeyeceğini fakat Batılılaşmadan da ayrı düşünölemeyeceğini savunur. Yazara göre, Kapitalizmin yayılması tek faktör olmasa da feminist bilincin oluşmasına yardımcı olmuştur.

³⁵ Kumari Jayawardena, **Feminist and Nationalism in the Third World**, London, Zed Books, 1994, s. 2 ve 3.

³⁶ **A.e.**, s. 3-20.

Milliyetçiler, ilk önce kendi eşlerini ve kızlarını “yeni kadın” idealinin temsilcisi yaparak siyasi ve idari düzlemde ortaya koydukları iradenin toplumsal yapıdaki somut örneklerini yaratmışlardır. Milliyetçi zihniyet, kendi amaçları doğrultusunda bir kadın profili oluşturulmuştur. Çocuklarının annesi olacak bu “yeni kadın” modern eğitim almış, ev ve çocuk bakımı konularında yeni teknik bilgi ile donanmış aynı zamanda da kamusal ortamda erkeğine uygun belirli davranış kalıplarını sergilemeye hazır olan kadındır. Jayawardena, ele aldığı ülkelerdeki kadınların eğitiminin ilerici ve muhafazakar yanları olan ikili bir işlev taşıdığını söyler. “Yeni kadının” bir yandan modern olması arzulanırken; bir yandan da geleneksel rollerini sürdürmesi beklenmiş, ulusal eğitimde bu hedefe hizmet edecek şekilde tasarlanmıştır.³⁷

Jayawardena’nın yanı sıra Üçüncü Dünyadaki milliyetçi hareketlerin kadına bakışını ele alan bir diğer yazar da Partha Chatterjee’dir. Chatterjee, Jayawardena’nın aksine sömürge milliyetçiliklerinin, kadını “kısmen” özgürleştirdiği tezine karşı çıkar. Chatterjee, Hindistan’da milliyetçi ideolojinin doğuşu ve milliyetçiliğin merkezinden kadına nasıl bakıldığını ele almıştır. İlk olarak Chatterjee milliyetçiliğin tamamıyla Avrupa tarihinin bir ürünü olduğunu ifade eder. Milliyetçilik, Hindistan’da 19. yüzyıla birlikte şekillenmeye başlamıştır. Bu dönem milliyetçilik ile birlikte kadın konusunun da gündemde olduğu bir dönemdir. Milliyetçiliğin Hindistan’da şekillenmesiyle birlikte, özellikle orta sınıfta aile alanı ve kadınların konumunda önemli değişimler yaşanmaya başlanmıştır. Chatterjee bu değişimin aslında yeni bir ataerkil düzen olduğunu savunmuştur. Geleneksel düzenden farklı ama “Batılı” aileden de farklı olduğunu öne süren yeni bir ataerkil yapı oluşmaya başlamıştır. “Yeni kadın”ın modern olması gerekmektedir. Fakat milli geleneğin simgelerini de sergilemek zorundadır. Böylece Batılı kadından özü itibarıyla farklı olacaktır. Yazar yeni kadını, Hindistan’da 19. yüzyılda şekillenmeye başlayan milliyetçi ideolojinin, kültür sahasını maddi ve manevi iki alana ayırmayı hedeflediğini savunur. Bu ayrıma göre, Batı medeniyeti taleplerinin en güçlü olduğu yer maddi alandır. Ancak bu taleplerin, hayatın her alanında olamayacağı savunulur. Çünkü Batı medeniyetinin manevi alana da nüfuz etmesi Batı ile Doğu arasındaki temel ayrımı ortadan kaldıracaktır ve ulusal kültür yok olacaktır. Chatterjee kültürel alanda yapılan bu ayrımın, kadınların batılılaşması ile erkeğin batılılaşması arasında oluşan farkın temelinde yer aldığını ifade eder. Milliyetçilik kadın sorununu kendi tarihsel projesi bağlamında

³⁷ Jayawardena , **a.g.e**, s. 12 ve 19

bu temel ilke vasıtasıyla çözmüştür. Bu şekilde tanımlanan kadın, “yeni” bir ataerkil düzene boyun eğdirilmiştir.³⁸ Chatterjee milliyetçiliğin kadın sorununu kendi tarihsel projesi ile uyumlu olacak şekilde çözmeye çalışırken izlediği yolun bir diğer önemli özelliğinin de, kadın sorununun devlet ve milliyetçilik arasındaki ilişkiyle ilgili olduğunu savunmuştur. Milliyetçiliğin temelini, Batı’dan üstün olunduğu görüşü oluşturur. Bu yüzden de kadını, bağımsız ve egemen olduğunu düşündüğü kültürün manevi alanına yerleştirmiştir. Kadınların hayatının yenilenmesi söz konusu olduğunda milliyetçi görüş, bu alanda kendi başına hareket etmekte ve sömürgeci devletin müdahalesi ve etkisine bu alanda izin vermemektedir.³⁹

Kadının ulus ile ilişkisini ele alan Jayawardena, Chatterjee, Anthias ve Yuval-Davis’den farklı olarak, toplumsal cinsiyetin uluslararası ilişkilerdeki önemi üzerine yoğunlaşan kişi Enloe’dır. Enloe, hem uluslararası düzeni hem de uluslararası kurumları inceleyerek bunların toplumsal cinsiyet ilişkileri ele alınmadan anlaşılamayacağını savunmuştur. Bu bağlamda Enloe, uluslararası düzende yer alan kurumların cinsiyetçi kimliklerini analiz etmektedir. Enloe ayrıca, kadınlık ve erkeklik olgularının nasıl emperyal bir mesele haline geldiği konusunda açıklamalar yapar. Enloe’ya göre Batı, Doğu ile farkını ortaya koymak için farklılığı cinsiyetleştirmiştir. Batılı emperyalistler, genellikle sömürge ülkelerini “dışileştirerek” ataerkil kurguya uygun bir “cinsiyet rejimi” kurmuşlardır. Buna ilaveten “medeniyet getirmek” adı altında yapılan emperyalist faaliyetler, sömürgeleştirilen ülkelerin kadınlarına da çeşitli anlamlar yüklemiştir. Sömürgeci güçler, idareyi ele geçirdiği ülkelerde kadının yoğun bir baskı ve zulüm altında olduğunu iddia etmişlerdir. “Korunmaya muhtaç” doğulu kadını, bu zulümden kurtaracak ise emperyalistler güçler olacaktır. Avrupalı erkek, doğulu kadını özgürleştirmek iddiası ile çıktığı yolda onu hem erotikleştirmiş; hem de egzotikleştirmiştir. Enloe’nun ele aldığı bir diğer konu da sömürgeci devletlerden kolonilere giden Batılı kadınların konumu ve üstlendiği veya üstlendirildiği rollerdir. Sömürgeye giden Batılı kadın oraya sadece okuma-yazma öğretmek için gitmemektedir. O aynı zamanda koloniye namus kavramını da taşımaktadır. Sömürgeci kadının sorunu ile ilgilenip kendini ondan üstün ve talihli gören Batılı kadın, bu şekilde kendi ülkesinde rahatsız olduğu kimi cinsiyetçi uygulamaları unutabilmektedir. Emperyalizme karşı gelişen milliyetçi

³⁸ Partha Chatterjee, **Ulus ve Parçaları**, çev: İsmail Çekem, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s. 27 ve s. 201-211.

³⁹ **A.e.**, s.219

hareketlerde ise kadınlara yönelik hakim söylem, onları ezen ve kısıtlayan güçlerin sömürgecilikten kaynaklandığı ve sömürge öncesi topluma dönüldüğünde özgürlüklerin tekrar elde edileceğidir. Enloe, sömürgecilik karşıtı milliyetçi hareketlerde kadının uluslararası bir aktör konumuna geldiğini ve kamusal alana dahil olduğunu belirtir. Ancak Enloe'ya göre milliyetçi mücadele esnasında kadınlar, erkeklerle aralarındaki ilişkiyi eşitlemek için girişimlerde bulunsa da bu haklar sürekli olarak ertelenmiştir. Bunun yanında kadınlar, çoğu zaman erkek korumasını reddetmenin, avantajlı konumlarını tehlikeye düşüreceğine inanmışlardır. Enloe, bir çok kadının hor görülmek yerine, çok sayıda ulus-evladı doğurup yetiştiren ve bundan dolayı saygı gören anne modelini benimsediklerini ifade eder.⁴⁰

Tüm bu görüşlerin çerçevesinde, ele alınan analizler farklı gibi görünse de; önemli bir ortak noktaya sahiptirler. Bu ortak nokta da, kadınların modern ulusluk kavramına dahil edilmelerinde ve vatandaş olarak temsil edilmelerinde, erkeklerinkinden farklı bir yol izlendiğinin kabul edilmesidir.⁴¹

C) Feminizm

1) 19 - 20.Yüzyıl Feminizminin Kuramsal Alt Yapısı

Feminizm kavramı 19. yüzyılın sonlarından itibaren Fransa'da ortaya çıkmış olmasına rağmen, kavramın içerdiği anlam 19.yüzyılın başlarından beri bilinmektedir. Feminizmin anlamı, kadınların toplumdaki yerlerinin kendileri tarafından belirlenmesi, kişiliklerini istedikleri gibi geliştirmeleridir. Feminist hareket, 1776-1848 yılları arasında Kuzey Amerika ve Avrupa'da başlayan ve "Devrimler Çağı" olarak nitelendirilen dönemde karşımıza çıkar. Devrimlerle yalnızca siyasal alan değil; cinsiyet düzeni de sarsılmıştır. Devrimlerle yaşanan değişimler erkeklerin siyasal ve ekonomik hayattaki konumlarını geliştirdikçe kadınların da siyasal ve ekonomik alanda talepleri değişmiştir.⁴²

⁴⁰ Cynthia Enloe, **Muzlar, Plajlar ve Askeri Üsler: Feminist Bakış Açısından Uluslararası Siyaset**, çev: B. Kurt -E. Aydın, İstanbul, Çitlenbik Yayınları, 2003, s. 76-103; Walby, **a.g.m**, s. 38-40

⁴¹ Deniz Kandiyoti, "Kimlik Kavramı ve Yetersizlikler: Kadınlar ve Ulus", **Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar Kimlik ve Toplumsal Dönüşümler**, İstanbul, Metis Yayınları, 1997, s. 149

⁴² Gisela Bock, **Avrupa Tarihinde Kadınlar**, çev: Zehra Aksu Yılmaz, İstanbul, Literatür Yayınları, 2004, s. 41

Devrimlerin etkisiyle başlayan ilk kadın hareketi, Klasik Feminist Hareket veya Liberal (Aydınlanmacı) Feminist Hareket olarak adlandırılır. 18.yüzyılın sonlarında başlayan bu hareketin en belirgin özelliği, o dönemde oluşturulan doğal haklar doktrininin etkilenilmiş olmasıdır. Doğal haklar doktrini, erkekler için bu dönemde hayata geçirilmeye başlanmıştır. Feministler de, erkeklerin sahip olduğu doğal hakların aynısına sahip olmak istemekteydiler. Fakat doğal haklar doktrininin geliştirilmesine rağmen, bu hakların kadınlara da tanınmasına dair hiçbir adım atılmamıştı. 17. ve 18. yüzyıl boyunca kadının eş ve anne olarak evine ait olduğu görüşü evrenseldi. 18. ve 19. yüzyıl boyunca yaşanan değişimler ve özellikle de sanayi devrimi, kadını özel alanda sınırlandırarak, iş yeri ile ev mekanını birbirinden kesin çizgilerle ayırdı. Bu ayrımın temeli, 'akılcılığı' kamusal alanla, 'akıl-dışılığı' ise özel alanla ve kadınla özdeşleştiren aydınlanma düşüncesiyle oluştu.⁴³

Doğal haklar geleneğinden gelen feministler, kadınların birer vatandaş olarak erkekler ile aynı temel haklara sahip 'insan' olduklarını savunmaya başlamışlardır. Doğal haklar doktrinine uygun olarak kadınlara yönelik ilk çalışma, Elisabeth Cady Stanton tarafından kaleme alınan ve 19-20 Temmuz 1848 tarihinde, New York'da Seneca Falls Kongresi'nde yayınlanan Declaration of Sentiments'dir. (Duygular Bildirisi). Bildiri, 100 kadın ve erkek tarafından imzalanmıştır. Doğal haklar kuramından kaynaklanan bu belge, bağımsızlık bildirisi ile temellendirilmiştir. Bildiride, kadınların 15 maddeden oluşan şikayetleri yer almaktaydı. Bu şikayetlerden ilk ikisi, oy verme hakkının kadınlardan esirgenmesi ve evlilik sözleşmesinin adaletsizliği ile ilgiliydi. Son birkaç şikayet de, toplumsal ön yargıları içermektedir. Bildiri, 19. yüzyıl Amerikan Kadın Hakları hareketinin temel liberal doktrini olarak kabul edilmiştir. Dönemin aydınlanmacı liberal feministlerinin temel düşünceleri genel olarak şunlardan oluşmaktadır:

- 1) Akla inanç.
- 2) Kadının ve erkeğin ruhları ile akılcı yeteneklerinin aynı olduğuna inanç.
- 3) Toplumsal değişim ve toplumun dönüşümüne etki etmenin en iyi yolunun eğitim olduğuna inanç.

⁴³ Josephine Donovan, **Femisint Teori**, çev: A.Bora, M. Gevrek, F. Sayılan, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, s.16; Bock, **a.g.e.**, s. 99

- 4) Bireyin diğer bireylerden ayrı olarak gerçeği arayan, akıllı ve bağımsız bir aktör olarak hareket eden ve şerefi, bağımsızlığına bağlı olan yalnız bir varlık olduğuna inanç.⁴⁴

Bu görüşlerin yanı sıra, 19. yüzyıl feminist teorisi içinde farklı eğilimler ve gruplaşmalar da yer almaktadır. 'Kültürel feminizm' adı altında gruplaşan bu feministler, siyasal değişime odaklanmaktansa daha geniş bir kültürel dönüşüme yönelmekteydiler. Kültürel feministler, kadınların farklı olduklarını ve ayrı bir kültürün ve ahlakın mirasçısı olduklarını savunmuşlar; ve 20. yüzyılın ilk on yılında önemli etkinlikleri olmuştur. Amerika'nın üniversite eğitimi almış ilk kadın kuşağı olan bu feministler, kadınların dünyaya daha iyi bir düzen getirme sorumlulukları olduğuna inanmışlardır. Yeteneklerinden fayda sağlamak için yollar aramışlar ve kadınlık değerlerinin korunmasını, kamu sektöründe reform yapmakta aramışlardır.⁴⁵

Kısacası 19. yüzyıldan başlayarak, 20. yüzyılın ortalarına kadar yürütülen klasik kadın hareketi, "kadınlar tarafından, kadınlar için yürütülen bir hareketti." Kadın hareketinde amaç kadınların, ekonomik toplumsal, siyasi ve kültürel koşullarının düzeltilerek; cinsiyetler ilişkisinin değişimini hedeflemekteydi. Bu hedef ise, cinsiyete bağlı hiyerarşinin ortadan kaldırılmasını amaçlamaktaydı. Kadın hareketi aynı zamanda toplumsal bir hareketti.⁴⁶

2) Batı Avrupa'da Kadın Hareketinin Başlaması ve İlk Örgütlü Mücadeleler

Kadınların siyasal haklarıyla ilgili olarak katıldıkları mücadeleler, her ülkede birbirinden farklı özellikler göstermektedir. 18.yy da Kuzey Amerika'da kadınların aile içindeki ve toplumdaki konumları Avrupalı kadınlardan çok farklı bir yapıda olmuştur.⁴⁷ Bu nedenle ilk feminist hareketler, 19. yüzyılın ilk yarısından başlayarak; başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere, özellikle İngiltere, Kanada ve Fransa'da kadınlar için oy hakkı ve eğitim hakkı için mücadelelerle başlamıştır.⁴⁸ Kadınlara oy hakkının verilmesi, yirmi bir Avrupa ülkesinde 20. yüzyılın başında

⁴⁴ Donovan, **a.g.e**, s.23-28

⁴⁵ **A.e**, s.69-128

⁴⁶ Bock, **a.g.e**, s. 136

⁴⁷ Süheyla Kadıoğlu, **Bitmeyen Savaşım**, İstanbul, Sel Yayıncılık, 2001, s.129.

⁴⁸ Ney Bensadon, **Başlangıcından Günümüze Kadın Hakları**, çev. Şirin Tekeli, İstanbul, İletişim Yayınları, 1990, s.50.

özellikle I.Dünya Savaşından sonra gerçekleşmiştir. Kadınlara oy hakkını, ilk kez Finlandiya ve Norveç tanımıştır (1906, 1907). Bunları 1915-1922 yılları arasında on yediden fazla ülke, ardından İspanya ve Portekiz izlemiştir (1931). Kadınlara oy hakkını en son tanıyan ülkeler ise Fransa, İtalya, Yunanistan ve İsviçre olmuştur. (1944, 1945, 1952, 1971). Burada dikkat çeken nokta, kadın haklarını geç tanıyan, bu dört ülkenin –antik ya da modern- demokrasinin beşiği olarak görülüyor olmasıdır. Kadın hareketinin, çeşitli ülkelerdeki başlangıç zamanlarının büyük farklılık taşımasına rağmen, kadın hareketinin gelişimi çeşitli açılardan birbirine benzemektedir:

- 1) Kadınlar oy haklarını, ancak bunu elde etme şansları olduğu zaman, yani erkeklere yönelik bir demokratikleşmenin gündemde olduğu dönemde talep etmişlerdir. Kadınların oy hakkını kazanmaları, kadın hareketindeki farklılıklardan değil; erkek hareketi ve anayasa tarihindeki farklılıklarla ve ülkelerin siyasi ve kültürel konjonktürüyle açıklanabilir.
- 2) 19. ve 20. yüzyılda siyasi katılım, açıkça erkeklerin tekelinde olmuştur. Kadınlar siyasetten eskiden beri dışlanmışlardır ancak bu dönemde farklı olan, kadın hareketinin başlamasıyla birlikte yaşanan tartışmalarda bunun açıkça ifade ediliyor olması ve kadınların taleplerini duyurduğu oranda dışlanmalarının da artmış olmasıdır.
- 3) Oy hakkının daima ulusal bağlam içinde görülmesine ve Fransız devriminde olduğu gibi öncelikle ulusal kimliği simgelemesine rağmen, kadınların oy hakkı hareketi, erkeklerin demokratikleşme sürecinde olduğu gibi, zamanla uluslararası bir harekete dönüşmüştür.⁴⁹

Bu bağlamda özellikle Batı Avrupa ülkeleri ve Amerika'da yaşanan kadın hareketleri ve mücadeleleri aşağıda ele alınacaktır. 19. ve 20. yüzyılda başlayan bu hareket, Birinci Dünya Savaşı dönemi ve sonrasında büyük değişimler geçirmiştir. Ele alınacak ülkelerdeki kadın hareketi süreci, temel olarak Birinci Dünya Savaşı dönemine kadar anlatılacak, kadınların hakları için verdikleri mücadeleler ve

⁴⁹ Bock, **a.g.e**, s. 150-159.

haklarını kazandıkları tarihler verilecektir. Savaş döneminde yaşanan değişim ise ayrı bir başlık altında toplanacaktır.

İlk olarak ele alacağımız ülke, 18. yüzyıl sonunda tüm dünyayı, toplumsal-siyasal ve ekonomik açıdan etkileyen, Fransız İhtilalinin yaşandığı ülkedir. Fransa'da, devrimle birlikte yaşanan siyasal ve toplumsal değişimler, Fransız kadınlarının konumlarında da büyük değişiklikler meydana getirmiştir. Fransız Devrimini kadın hareketi içinde önemli yapan, kadın sorununu artık siyasal bir sorun olarak ortaya çıkarması olmuştur.⁵⁰

Kadınlar, 18.yüzyılda birçok ülkede devrim hareketleri içinde yer almışlardır. Ancak Fransız Devrimi sırasında kadınlar çok yoğun bir mücadele içine girmişlerdir. Genel yoksulluk ve Fransız halkının Bourbon'ların yönetimine duydukları hoşnutsuzluk, öncelikle kadınlar üzerinde kötü etkiler yapmıştı. Buna, 1789 yaşanan kıtlık da eklenince, Fransız kadınlarını Ekim'de Versailles üzerine saldırmasını beraberinde getirmişti. Ancak kadınlar ayaklanmalarda rol oynadıkları halde, devrimci örgütlenmeler kontrolü ele geçirir geçirmez, siyasal alandan dışlanmışlardır. Yine de kadınlar, siyasal organlarda yer almasalar da, kendi siyasal klüplerini kurarak örgütlenmeye başlamışlardır. Bu derneklerde kadınlar, yasaları ve gazeteleri değerlendirmiş, yerel ve ulusal siyaset hakkında konuşmuş ve yardım faaliyetlerinde bulunmuşlardır.⁵¹ Kadınların siyasal alandan dışlanmış olmalarına rağmen, devrim sırasında gösterdikleri mücadeleler dolayısıyla çeşitli haklar elde etmişlerdir. 1789 Devrimi, her bireyin 'özgürlük, özel mülk ve ezilişe karşı koyma' gibi prensiplere ait dokunulmaz haklara sahip olmasını sağlamıştır. Bu prensiplere bağlı olarak da kadınlar, her erkek gibi düşüncelerini özgürce ifade edebilme, kararlarını özgürce verebilme, şahıs ve mal güvenliğine sahip olabilme gibi haklara kavuşmuştur. Malların paylaşılmasında kız ve erkek çocuklar eşit hale gelmiştir.

Fransız kadınları için esas değişim, 1791 Anayasası ile geldi. Anayasa'da erkek ve kadınların olgunluk yaşı aynı terimlerle tanımlandı. Kişiliklerinin ve mallarının dokunulmazlığı garanti altına alındı. Kız çocukları, miras paylaşımında erkek

⁵⁰ Elisabeth G. Sledziewski, "The French Revolution as the Turning Point", **A History of Women: Emerging Feminism from Revolution to World**, ed: Georges Duby and Michelle Perrot, c: 4, 1995, London, Harvard Uni. Press, s. 33

⁵¹ Dominique Godineau, "Daughters of Liberty and Revolutionary Citizens", **A History of Women: Emerging Feminism from Revolution to World**, ed: Georges Duby and Michelle Perrot, c: 4, 1995, London, Harvard Uni. Press, s. 17-23

çocuklarla eşit haklara sahip oldu. 1791 Anayasası bunlara ek olarak kadınlara, evlilik işlemlerinde tanıklık etme ve kendi istekleriyle sözleşmeli yükümlülükler üstlenebilme haklarını verdi. Ancak esas olarak, kadınların 1792 yılında kadınların vatandaş kimliğine sahip olmalarıyla ve boşanmalarda eşlerin, yasalar önünde eşit haklara sahip olmalarıyla değişim başladı. Fransız kadını bu yasalarla, bağımsız ve reşit birer vatandaş oldu. Fakat vatandaşlık hakkı, Fransız kadınlarına politik haklarının elde edilmesini sağlamamıştı. Yine de kadınlar siyasal etkinliklerine devam ediyor, örneğin politik ve resmi oturumlarda, oturumlara katılma haklarına sahip olmasalar da kitleler halinde, izleyici olarak katılıyorlardı. Kadınlar bu toplantılarda, politik katılım isteklerini belirtiyor hatta tartışmaların gidişatını ve içeriğini değiştiriyorlardı. Kendi aralarında bir çok politik tartışmalar yapıyorlardı. Ancak pek çok kadın, bu ikincil konumla yetinmek istemiyordu. Özellikle, 1792'den sonra kadınlar örgütlenmeye hız verdiler. Paris'in dışında 30 ayrı kentte kadın kulüpleri açıldı. Bu kulüplerden bazıları yoksul kadınların ve genç kızların eğitimleri konusunda çalışmaktaydı. Diğer kulüplerse özellikle terzi, satıcı ve fabrika işçisi olarak çalışan kadınlardan oluşmaktaydı. Bu kulüplerde kadınlar yoğun olarak politik çalışmalar yapıyor, yeni oluşan politik kutuplaşmalara ve sokak çatışmalarına katılıyordu.⁵² Ancak 1793 yılında mecliste "Erkeklerin Hakları" ilan edildiği zaman kadınlar bu hakların sadece erkeklere özgü olduğunu gördüler. Rose Lacombe, Olympe de Gouges gibi devrimci kadınlar, 1793 yılında 17 maddelik "Kadın Haklarını" yazdılar. Meclisten tepki kısa sürede ve sert bir şekilde geldi. Tüm kadın kulüpleri kapatıldı, kadınların meclise ve genel toplantı yerlerine girmeleri yasaklandı ve buna karşı çıkan tüm devrimci kadınlar "anarşist" sayıldı.⁵³

Fransa'da kadınların politik haklar isteği 1848 yılına gelindiğinde daha da hızlandı. 19 Temmuz 1848 Seneca Falls Bildirisine, Fransız kadınları da katıldı. Ancak kadınların seçimlere katılma talepleri, 1879'da Cumhuriyetin kuruluşuyla birlikte reddedildi. Fransız kadınlarının politik haklara sahip olma talepleri 1914 yılındaki gelişmelerle yeniden hız kazandı. Kadın hareketinden çeşitli gruplar, birleşerek, parlamento da 300 milletvekilliği sözü aldı ancak parlamentoda bu konu geri plana itildi. Kadınların siyasal haklarını kazanma mücadelesi, Birinci Dünya Savaşı'nın çıkışıyla birlikte gündemden tamamen kalktı. Savaş sonrası dönem, kadınların

⁵² Kadioğlu, **a.g.e** , s.154-159

⁵³ Necla Arat, **Kadın Sorunu**, İstanbul, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1980, s.32

sosyal ve ekonomik alanda kazandıkları hakların ellerinden alındığı bir dönemdi. Fransa’da kadınlar, seçme ve seçilme hakkına ancak 1946 yılında kavuşabildiler.⁵⁴

İngiltere’de ise kadınların oy hakkı mücadelesi, Victoria ideolojisinin kamusal ve özel alanı kesin çizgilerle ayırması, erkeği kamusal alana ve kadını ise özel alana dahil etmesi ve cinsiyetin ikili standardına karşı güçlü bir feminist hareketin örgütlenmesiyle başlamıştı. Mücadelenin başlarındaki feminist hareketin arkasında, orta sınıf kadınları yer alıyordu. Böylece İngiltere’de feminist hareketin temelleri, işçi sınıfı kadınları arasında değil; ”hallerinden memnun olmayan” orta sınıf kadınları arasında atıldı.⁵⁵ Birinci Dünya Savaşı’ndan kısa bir süre önce kadın sorunu, politik alanda ön sırayı almıştı. İngiltere’de örgütlü kadın mücadelesi, sosyalist strateji ve propaganda tekniklerini kullanarak oy hakkına odaklanan ‘The Women’s Social and Political Union’ (WSPU: Kadınların Siyasal ve Sosyal Birliği) adlı örgütle başladı. Bu örgüt, ilk olarak 1903 Lancashire’da organize olmuştu. Emmeline Goulden Pankhurst tarafından kurulan örgüt, oy hakkı için mücadeleye başlamış ve eylemlerinin sonucunu alabilmek için sert politikalar izlenmesi gerektiğini savunmuştu.⁵⁶ Örgütün mücadelesi, “Suffragette” ismiyle, dünya tarihine kadınların gerçekleştirdiği ilk güçlü direniş hareketi olarak geçti. “Suffragette” ismi, oy hakkını kazanabilmek için etkin bir şekilde örgütlenmiş İngiliz kadınlarına Daily Mail gazetesinin taktığı bir isimdi. Bu direniş boyunca yürüyüşler, mitingler, konuşmalar açlık grevleri zaman zaman polisle çatışmalar yapmışlar ve kendi savaşlarının haklılığını inandırmaya çalışmışlardı.⁵⁷ Tüm bu faaliyetlere rağmen, 1913’te Avam Kamarası kadınlara oy hakkını tanımayı reddetti. Hemen ardından 1914 yılında Mrs. Fawcett tarafından National Union of Women’s Suffrage Societies (NUWSS- Kadınlara Oy Hakkı Denekleri Ulusal Birliği) kuruldu. Birlikte, 480 grup ve 53.000 üye yer almaktaydı. Bu örgütün kuruluşundan birkaç yıl sonra ve Birinci Dünya Savaşı’nın sonuçlanmasından kısa bir süre önce, 6 Şubat 1918’de çıkarılan bir yasa, kadınlara 30 yaşından itibaren oy verme hakkını tanıdı. On yıl sonra da

⁵⁴ Luce Sirkis, “Özerk Kadın Hareketi ve Kurumlar-Son On Yıl İçinde Fransa’daki Karşılıklı Etkileşim”, **Kadın Hareketinin Kurumsallaşması, Fırsatlar ve Rizikolar**, çev: Meral Akkent, İstanbul, Metis Yayınları, 1994, s. 45

⁵⁵ “Kadınlara Oy Hakkının Öncüleri”, **Çağdaş Liderler Ansiklopedisi**, c: 4, İstanbul, İletişim Yayınları, s.1620

⁵⁶ Françoise Thebaud, “The Great War and the Triumph of Sexual Division”, **A History of Women in the West**, v:5, ed: Françoise Thebaud, 1996, London, Harvard Uni. Press, s.33

⁵⁷ Arat,**a.g.e**, s.36-37

Avam Kamarası, kadın ve erkekleri yurttaşlık hakları bakımından eşit konuma getiren yasayı kabul etti.⁵⁸

Almanya'da kadın hareketi, özellikle İngiltere ve Fransa gibi diğer Avrupa ülkelerinden farklı bir karakter taşır. Kadınların seçme ve seçilme hakkı için ilk mücadeleler 1890 yılında, Avrupa'nın birçok ülkesinden farklı olarak geç bir dönemde başlamıştır. Almanya'daki kadın hareketinin en belirgin özelliği, kadın hareketinin işçi ve orta sınıf kadınları arasında derin uçurumlar taşıyor olmasıdır. Kadın hareketinde etkin olan grup daha çok işçi kadınları olmuştur. Almanya'da kadınların seçme ve seçilme hakkı, 1890'lı yıllardan itibaren kamu oyunda tartışılmaya başlanır. Ancak Alman kamu oyunda kadınların oy hakkına bakış oldukça serttir. Kadınlara oy hakkı verilmesini, ilk olarak 1891 yılında Alman Sosyalist Demokrat Parti (SDP) programına almıştır. Ancak sosyalist kadınlar ve orta sınıf kadınları arasındaki uçurum, oy hakkı gibi genel bir konuda bile birlikte hareket etmelerine olanak tanımamıştır. Bu girişimin ardından, sosyalist kadınlar tarafından 1902 yılında Alman Kadınları Oy Hakkı Birliği kurulur. Aynı yıl birlik, bir kongre düzenleyerek, kadınlara oy hakkı verilmesini içeren bir bildiri yayınlamış, hemen ardından da Berlin'de büyük bir miting düzenlemişlerdir. Yine de Almanya'da yürütülen kadın hareketi, İngiltere'de kadınların ulaştıkları başarıyı yakalayamadıkları ileri sürülmektedir. Alman kadınları feminist propaganda konusunda daha zayıf kalmışlardır.⁵⁹ İşçi partileri ekseninde, 'pasif' feminist hareketlerle yürütülen kadınlara oy hakkının verilmesi mücadelesi sonucunda, ilk olarak kadınların siyasi partilere üye olma hakkı 1908'de tanınmış; 1918 yılına kadar da kadınların oy hakkına yönelik herhangi bir hareket olmamıştır.⁶⁰ Savaşın ardından özellikle işçi devrimini önlemek ve demokrasiyi istikrara kavuşturmak için 30 Kasım 1918 yılında da kadınlara oy hakkı tanınmıştır.⁶¹

İtalya'daki kadın hareketi, Almanya ile benzer özellikler taşır. İtalya'da feminist hareketin, diğer Avrupa ülkelerindeki gibi yaygın bir başarıya ve kitle tabanına ulaşamamasının en önemli sebebi, İtalyan kadınlarının Katolik geleneklere sıkı sıkıya bağlı olmalarıdır. 20. yüzyıla birlikte, ufakta olsa çeşitli örgütlenmeler başlamıştır. Oy Hakkı İçin Birliği ve İtalyan Ulusal Kadınlar Konseyi bu

⁵⁸ Bensadon, **a.g.e.**, s.51.

⁵⁹ Kadioğlu, **a.g.e.**, s.250.

⁶⁰ Bensadon, **a.g.e.**, s.54.

⁶¹ Thebaud, **a.g.e.**, s.65.

örgütlenmelerden bazılarıdır. Yine de bu örgütler oy hakkı için kitlesel bir hareketi organize edememiştir. Ancak faşizm, kadın kollarının bu hareketlerini de dağıttı.⁶²

Avrupa'da yaşanan kadın hareketlerinin yanında ele alınması gereken diğer önemli bir ülke de Amerika Birleşik Devletleridir. ABD'nin kuruluşundan itibaren, Amerikalı kadınlar siyasal hayatta rol almak ve seçim hakkını elde etmek için taleplerde bulunmuşlardır. Burada feminist hareketler, Avrupa'da olduğundan daha etkili olmuştur. 19.yüzyıl sonlarında kadınlar, kendi sorunlarını tartışmak amacıyla, kadın klüpleri, kadın dernekleri altında örgütlenmişlerdi. Ancak 1808'e kadar kadınların seçim hakkı talepleri dikkate alınmamıştı. Amerikalı kadınlar, siyah kadınlarla birlikte "kadınlara oy hakkı" hareketlerini ilk kez, 1833 yılında New York'ta başlattılar. Amerikan İç Savaşı'ndan sonra siyahlara devlet vatandaşlığı hakkı tanınması için, siyahlarla beraber mücadele ettiler. Ancak çalışan kadınlar, mücadelelerin ardından siyahlara verilen bu hakkı elde edemediler.⁶³ 1870'lerden itibaren federal devlet oturumlarına ve konferanslarına katılma hakkı olan kadınlar, bunu yeterli bulmayarak, politik haklarını elde etmek için savaşlarını hiç ara vermeden sürdürdüler.⁶⁴ 1888'da Uluslararası Kadınlar Konseyi'ni (The International Council OF Women-ICW) kurdular. Hemen ardından 1890'da kurulan Ulusal Amerikan Kadını Oy Hakkı (National American Women Suffrage Association-NAWSA) ile ülkedeki tüm yerel örgütler bir araya getirildi. Bu derneklerin uluslararası alanda etkisi büyüktü. Yaptıkları mücadelelerle Amerikalı kadınlar, Birinci Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde bir çok federal devlette, özellikle kıtanın Batı bölgesinde politik haklar elde etmeyi başardılar. Sağlanan güç birliği ve etkin mücadeleler sonunda Amerikalı kadınlar, 1914'ten itibaren birkaç batı eyaletinde, 1920'de de bütün ülkede oy kullanma haklarını kazandılar.⁶⁵

3) Batı Avrupa'da Toplumsal Yaşamda Kadın

19. yüzyılla birlikte Avrupa'da yaşanan değişim rüzgarları, kadınların da toplumsal ve ekonomik hayattaki yerini farklılaştırmıştı. Kadın, sanayi devriminden önce de çeşitli mesleklerde çalışıp para kazanmaktaydı. Ancak kadının işçi olarak o dönemde dikkat çekmesi, daha önce var olmayan işlerde çalıştığı için değil; sanayi

⁶² Bensadon, **a.g.e**, s.76.

⁶³ Arat, **a.g.e**, s.39

⁶⁴ Kadioğlu, **a.g.e**, s.267-268.

⁶⁵ Bensadon, **a.g.e**, s.53-54; Thebaud, **a.g.m**, s.61

devriminin seyri içinde sorun yaratan ve göze çarpan bir figür haline geldiği için sanayi devriminin bir ürünü olmasındandır.⁶⁶ Sanayi Devrimi ve hemen ardından yaşanan Fransız Devrimi ile birlikte kurulan yeni dünya düzeninde kadın, farklı toplumsal katmanlarda rol almaya başlıyordu.⁶⁷ Ekonomik yapının değişimiyle birlikte, yaşam tarzları da değişmiş, çok sayıda emekçi kadın ortaya çıkmıştı. Bu değişimin ilk dönemi, geniş pazarlara yönelik satış amaçlı üretim yapılan 'eve iş verme' sistemiyle başladı. Bu sistem, parasal açıdan kadının ekonomik yaşamına fazla bir değişim getirmese de, ev endüstrisi, kadın ve erkek arasında ki geleneksel yapının farklılaşmasında etkili oldu. 19. yüzyılın sonuna gelindiğinde ise "eve iş verme" sistemi, yerini fabrika sistemine bırakmaya başladı. Endüstrileşmenin kadınlar üzerindeki başlıca etkisi, evi iş yerinden ayırması oldu ki; bu olay, kadınları ücret ödenen ekonomiden dışlamaya başladı. Kadınların, erkeklerden geleneksel yapıdan gelen "aşağı" konumları, ekonomik alanda da güçlendi. Bunun en önemli sebebi, ücretli çalışan kadınların, erkeklere oranla daha az ücretle çalıştırılmasıydı. Kısacası sanayi geliştikçe, kadınların çalıştığı iş alanları da artmış ancak, kadının iş hayatındaki etkinliği, toplumsal koşullarında iyileştirici hiçbir etki yapmamıştı.⁶⁸

Ekonomik hayata katılan işçi kadınlar, yeni toplumsal olgular olarak kamuoyunun, özellikle politikacıların ve düşünürlerin ilgi alanının odak noktalarından biriydi. "İşçi kadın", sanayi devriminin bir ürünüydü ve tüm kadın sorunlarını kimliğinde toplamaktaydı. O dönemin toplumsal yapısında, kadın olmak ve ücretli işlerde çalışmak, birbirleriyle bağdaşmayan karşıt olgular olarak görülüyordu. Sanayi öncesi bir sorun olarak algılanmayan bu olay, birdenbire toplumsal bir sorun haline gelmişti. Kadınların annelik, çocuk yetiştirme, eşlik ve ev idaresindeki konumlarının sanayinin gelişimiyle birlikte tamamen değişmiş olduğu düşünülmeye başlanmıştı. Artık kadınlar kamusal alanda, geleneksel yapının aksine daha büyük bir serbesti içinde dolaşıyorlar ve yeni roller ediniyorlardı.⁶⁹

19. yüzyılla birlikte giderek yükselen sermaye sınıfı, gelişmenin en büyük savunucusuydu. Sanayinin gelişmesine engel olan tüm hareketler bu sınıfın da

⁶⁶ Joan W. Scott, "Women Worker", **A History of Women: Emerging Feminism from Revolution to World**, ed: Georges Duby and Michelle Perrot, c: 4, 1995, London, Harvard Uni. Press, s. 368

⁶⁷ August Bebel, **Kadın ve Sosyalizm**, Ankara, Toplum Yayınları, T.y, s.61.

⁶⁸ Hobsbawm, **İmparatorluk Çağı (1875-1914)**, s.216; Bebel, **a.g.e**, s.99; Scott, **a.g.m**, s. 368.

⁶⁹ Bock, **a.g.e**, s. 119; Kadioğlu, **a.g.e**, s.212-213.

önderliğinde engellenmeye çalışılıyordu. 1870'lerden sonra burjuva sınıfının da benimsediği siyasi bir birlik kurulmuştu. Burjuva kimliği, kadın hakları lehine gelişen her türlü olguya karşı çıkıyordu. Bir yandan kadının eşitliği ve zekası üzerine tartışmalar devam ederken, bir yandan da burjuvazi, toplumlara "ataerkil" yapıyı yerleştirmeye çalışılıyordu. Ancak gelişmeler kadınların toplumsal hayatta söz sahibi olabilmek için mücadeleye başladığını gösteriyordu. Nitekim, 19. yüzyılda işçi hareketlerinde ve siyasal alanda kadınların büyük payı olmuştu. Kadınlar da, özellikle devletlerin siyasal yaşamında demokratikleşmeye başlamasıyla birlikte artık siyaset sahnesine çıkmak istiyorlardı.⁷⁰

19. yüzyılda endüstrileşme ile birlikte kadınlar, ekonomik hayattan dışlanmıştı. Ekonomik alandaki bu yapı, siyasal yaşamda da aynıydı. Kadın ve çocuklar ucuz emek olarak kullanılabildiklerinden kapitalizm ekonomisi, mümkün olan her yerde kadın ve çocukları çalıştırıyordu. Özellikle Fransa'da 1892 yılındaki yasa ile cinsler arasında geçerli olan ayırım, bütün Batı iş dünyasını etkisi altına alıyordu.⁷¹ Kadınların endüstride yaptıkları işler daha çok tekstil ve gıda alanındaydı. 1880-1890 yılları arasında İngiltere'de kadınların %34'ü, Almanya'da %18'i, Fransa'da ise %31 endüstri alanında çalışmaktaydı.⁷²

Demokratikleşme ilerledikçe ve 1870'lerden itibaren oy hakkı yaygınlaştıkça kadınlar sistemli bir biçimde siyasal hayattan dışlandılar. Bu süreçler, en çok 19. yüzyılın yeni sınıflarından biri olan çalışan kadınları etkilemekteydi. Çalışan orta sınıf kadınlar, ekonomik nedenlerle durumlarında önemli değişimler yaşamaya başlamıştı. Endüstrileşme ve teknolojik gelişmeler, kadınların ücretli olarak çalışma oranlarını arttırdı. Daha önce hizmetçilik sektöründe çalışan kadınlar, "kadınlara özgü işlerde" çalışmaya başladılar. Bunların başında mağaza, daire, postane ve sigorta işlerinde memurluk, sekreterlik, hemşirelik ve öğretmenlik geliyordu. Almanya'da kadın tezgahçıların sayısı 1882'de 32.000'den 1907'de 174.000'e yükseldi. İngiltere'de merkezi ve yerel hükümette çalışan kadınların sayısı 1881'de 7000 iken, 1911'de 76.000'e yükseldi. Ticaret ve iş dünyasında sekreterlerin sayısı da 6000'den 146.000'e çıktı. Temel eğitimin gelişmesi ABD ve İngiltere'de öğretmenlik mesleğini yaygınlaştırdı. Kadınların özgürleşmesi daha çok orta

⁷⁰ Hobsbawm, **İmparatorluk Çağı (1875-1914)**, s.219-220; Bock, **a.g.e** s. 117; Bebel, **a.g.e**, s.62.

⁷¹ Bock, **a.g.e** s. 119; Kadıoğlu, **a.g.e**, s.200.

⁷² Hobsbawm, **İmparatorluk Çağı (1875-1914)**, s.218.

sınıflarda olmakla birlikte, yüzyılın sonlarında kadınların toplumsal konumlarında ki değişiklikleri de beraberinde getirdi.⁷³

19. yüzyıl başlarında, Paris'te kadınların 1/5 ücretli işlerde çalışmaktaydı. Bu dönemlerde sanayi henüz tam olarak fabrikalara geçmediği için kadınların büyük bir bölümü evlerinde çalışıyordu. Sanayi öncesi çalışan kadınların büyük bir çoğunluğunu genç ve bekar kadınlar oluştuyordu. Durum sanayi devriminden sonra da değişmedi. Yine de ev işlerinden sonra çiftliklerde, dükkan ve mağazalarda, atölye ve yine hizmet sektöründe çalışan pek çok evli kadın vardı. Çalışan kadınlar, özellikle iki sektörde yoğunlaşmışlardı. Bunlardan birincisi hizmet diğeri ise tekstil sektörü idi. Kadınların yoğun olarak çalıştıkları iş alanları “kadın işleri” olarak nitelendiriliyordu. Bu işler kadının bedensel yeteneğine ve doğal yapısına uygun işler olarak nitelendiriliyor ve beslenme, tekstil, temizlik, hizmet ve çocuk bakımı gibi iş sektörlerinden oluşuyordu. 19.yüzyılda zengin burjuva kızlarından orta sınıf kızlarına kadar çalışmak isteyen birçok kadın vardı. Burjuva ailelerinin kızları özellikle öğretmenlik yapmaktaydı. Kadınlara çalışma alanı tanınmayan alanlar genellikle tıp ve hukuk alanıydı. Avrupa ülkelerinde devlet, kadınlara iş veren kurumların başında geliyordu. Devlet kadın memurlara evlenme izni vermediği için, postane, hastane ve okullarda çalışan kadınların bütünü bekardı.⁷⁴

1780 ile 1880 yılları arasında kadınların eğitiminde ciddi gelişmeler yaşanmıştır. Özellikle ilk ve orta dereceyi bitiren kadınların oranı bütün Avrupa'da oldukça yüksekti. Okuma ve yazma kadınların modern dünyaya uyum sağlamalarında yeni kapılar açıyordu. 19. yüzyılda kız çocuklarının eğitim alanındaki reform hareketleri başladı. Fransız Devrimi'nin ardından devlet ve kilisenin eğitim kurumlarının birbirinden ayrılması üzerine tartışmalar yapılıyordu. Bu yüzyılda devlet okullarına giden kız çocukları yüksek orandaydı. Fransa'da 1850 yasaları ve 1867 yasaları ile her 500 kişilik bir toplulukta kız çocukları için bir ilkokul açılması kararı uygulanmıştır. 1863'te de yüksek okullar oluşturulmaya başlanmış, 1881'den itibaren de kız çocukları için orta ve lise dengi okullar kurulmuştur. 1883 yılında lise öğretmenlerini yetiştirmek için yüksek okullar açılmaya başlanır. Ancak kız ve erkek

⁷³ Hobsbawm, **İmparatorluk Çağı (1875-1914)**, s.219-220; Kadioğlu, **a.g.e**, s.221.

⁷⁴ Scott, **a.g.m**, s. 368; Kadioğlu, **a.g.e**, s.214-231.

çocuklarının eşit eğitimini sağlayan yasalar 1925 yılında uygulanmaya başlanmıştır.⁷⁵

20. yüzyılın başlarından itibaren orta sınıf kadınlarının konumunda belirgin bir değişim yaşanmaya başlamasını en önemli göstergesi orta öğrenim gören kızların sayısındaki artıştır. 1880’de laik bir kız eğitim sistemi yalnızca Fransa’da vardı.⁷⁶ Bu kurumlardaki kızların sayısı erkeklerin sayısının üçte birine çıkmıştı. 1902’de ulusal ortaöğretim sisteminin bulunmadığı İngiltere’de 1904-5 yıllarında kız okullarının sayısı 349’a yükseldi. İngiltere’de aynı dönemde öğretmen olarak görev yapan kadınların sayısında da artış yaşandı. 1851 yılında 70.000 olan bu sayı, 1901 yılında 172.000’e yükseldi. 1910 yılında Almanya’da çeyrek milyon kız ortaöğrenim görmekteydi, Rusya bu rakama 1900’de ulaşmıştı. Hollanda, Belçika ve İsveç’te ise kızların eğitim oranlarında artış yok denecek kadar azdı. İtalya’da ise bu sayı 7500 civarındaydı. Üniversite eğitimi gören kadınların durumu ise Amerika dışında çok düşük bir orandaydı. 1914’te Almanya, Fransa ve İtalya’da bu rakam 4500- 5000 civarında idi. Avusturya’da ise 2700 civarındaydı. Kadınların üniversiteye eğitim için kabulü, Rusya, ABD ve İsviçre’de 1860’lardan itibaren, Avusturya’da 1897 ve Almanya’da 1908 yıllarında başlamıştı.⁷⁷

Bütün bu gelişmelerle birlikte, I.Dünya Savaşı’nın başlamasıyla, hem toplumsal hem de siyasal alanda kadınların konumunda büyük değişimler yaşandı. Kadınlar, savaşın ilk yıllarında barış teşebbüslerinde ciddi rol oynadılar. Özellikle Hollanda, İskandinav ülkeleri ve Amerika’da kadınlar büyük gruplarla savaş karşıtı teşebbüslerde bulundular. Kadınların Barış Partisi (WPP- The Women’s Peace Party) 1915 yılında Jane Addams tarafından kuruldu. 25.000 üyeden oluşan parti, her şeyden önce, kadın topluluğunun savaşa karşı birliğini koruduğu düşüncesini temsil etti. WPP radikal feministlerin önderliğinde Hague’de organize edilen Gelecekte Barış için Uluslararası Kongre’ye (International Congress for the Future Peace) vekil gönderdi. Bu kongre’de kurulan International Women’s Committee for the Permanent Peace (Kalıcı Barış için Uluslararası Kadın Komitesi), 1919 yılında ismini değiştirerek International Women’s League for Peace and Freedom (Barış ve

⁷⁵ Kadioğlu, **a.g.e**, s.315.

⁷⁶ Fransa’da kız çocukları için laik eğitim sistemi için bkz.: Françoise Mayeur, “Secular Education”, **A History of Women: Emerging Feminism from Revolution to World**, ed: Georges Duby and Michelle Perrot, c: 4, 1995, London, Harvard Uni. Press, s. 203

⁷⁷ Hobsbawm, **İmparatorluk Çağı (1875-1914)**, s.223

Özgürlük için Uluslararası Kadın Birliği) aldı. Bu grup her tarafa delegelerini göndererek diğer feminist gruplarla görüştü⁷⁸

Savaşın başlamasının, kadınların konumunun değişmesindeki en büyük etkisi, iş imkanlarındaki artışla oldu. Savaşın ilk yarısında Fransa'da 8 milyon erkek ki onların %60'dan fazlası işgücünü oluşturuyordu, Almanya'da 13 milyon, İngiltere'de 5.7 milyon erkek askere alındı. Erkeklerin cepheye sevk edilmesi ve savaş gereçlerine duyulan ihtiyaç, kadınların iş istihdamını arttırdı. Çalışan kadın sayısı en hızlı İngiltere'de arttı, bu artışı Fransa ve Almanya takip etti. Birçok çalışan kadın, savaş ekonomisiyle birlikte, gerek daha iyi ücretler ve daha önce erkek işi olarak sayılan sektörlerde çalışmaya başladı. Savaş dönemine kadar daha çok sosyal hizmetlerde gönüllü olarak çalışan üst sınıf kadınları, bu dönemde ekonomik zorunluluk yüzünden çeşitli iş kollarında çalışarak para kazanmaya başlamışlardır. Üst sınıf kadınlarının savaş ekonomisi içinde çalışmaya başlaması, sosyal engeller ve sert burjuva formlarının yıkılmasına da katkıda bulundu.⁷⁹

Fransa'da 1914'den önce yaklaşık 7.7 milyon (3.5 milyonu paysanne*) çalışan kadın vardı. 1915 yılında endüstri sektöründe pratikte az sayıda yer almalarına rağmen, genel olarak yönetim, banka, ulaşım sektörü ve hükümet acentelerinde çalışıyorlardı. 1915 yılı sonlarından itibaren kadınlar, hükümet aracılığıyla endüstri sektöründe istihdam edilmeye başlandı. 1918 yılında 40,000 kadın, savaş endüstrisinde istihdam ediliyordu. Bu oranlar sadece kadınların savaştaki çabalarını sembolize etmek için değil, ayrıca endüstri alanında geleneksel erkek işi olarak görülen olanlara dahil olmaya başladıklarının da bir göstergesiydi. Çalışma bakanlığı istatistiklerine göre 1916 yılına kadar ticari ve endüstri işlerinde kadınların sayısı savaştan önceki halinde bir değişiklik olmamıştı. 1917 yılının sonlarında kadınların yüksek oranda istihdamı başlayınca savaş öncesi dönemdeki bu sektörlerdeki çalışma oranı % 20'nin üstündeydi. Kısacası çalışma oranı savaş öncesi dönemde %32 iken, savaş döneminde bu oran %40'a yükselmişti. Almanya'da kadınlar, kaybolan erkek iş gücünü karşılamak için kullanılmasına rağmen, Fransa'da hiçbir sektörde büyük bir felç yaşanmamıştı.

⁷⁸ Thebaud, **a.g.m.**, s.61

⁷⁹ Bock, **a.g.e.**, s. 204; Bensadon, **a.g.e.**, s.76; Thebaud, **a.g.m.**, s.30.

* Paysanne: Köylü Kadın

Almanya’da ise kadınlar daha çok savaş endüstrisi içinde seferber edilmişti. Kadınlar en fazla, ağır metal sektörü, kimyasal ve elektrik sektörlerinde ve özellikle büyük şirketlerde istihdam edilmişti. Savaş sonrası bu sektörde 110.000 işgücünün 30.000den fazlasını kadınlar oluşturmaktaydı. İngiltere’de, Fransa ve diğer Avrupa ülkelerine göre kadınların çalışma oranı Temmuz 1914-Kasım 1918 arasında %50 arttı. 3.3. milyondan sayı 4.9 milyona çıktı. İşgücünün 1914 öncesi %24 kadınlar oluştururken, bu sayı %38’e çıktı. Bu yükseliş belirli sektörlerde daha fazla olmuştu. Ve genel olarak Fransa ile aynı idi. Savaş gereçleri endüstrisi, (1918’de 1 milyon kadın bu sektörde çalışıyordu) bundan daha düşük ölçüde, bankacılık, kamu hizmetleri, nakliye sektöründe çalışıyorlardı. İngiltere’de savaş döneminde göze çarpan diğer bir özellik, ilk kez bir ülkede Kadınların Destek Kolordusu (Women’s Army Auxiliary Corps -WAAC) oluşturuldu. WAAC Kasım 1918 yılına kadar 40.000 kadın eğitildi, bunların 8500 orduya gönderildi.⁸⁰

Amerika savaşa geç girdiği için (Nisan 1917) ve karışık bir nüfus yapısına sahip olduğu için özellikle dikkati hak eder Burada, kadınlar savaştan önce iş gücünde zaten yer almaktaydılar. Ancak savaşın başlaması, Avrupa’dan gelen göçü durdurmuş ve ihracatı arttırmıştı. Bu da savaşa katılmadan önce, kadın işçi sayısını artırmak için önemli bir sebep oluşturdu. Yine de savaşı boyunca, çalışan kadınların sayısı, Amerika’da önemli derecede artmamıştı. Bununla birlikte ırk, cinsiyet ve coğrafi alanlarda işgücü örneğinde değişiklik yaşandı. Ağır endüstride, ofislerde ve ulaşım sektöründe beyaz erkeklerin yerini beyaz kadınlar aldı. Daha önce daha çok tarım ve iç alan işlerinde çalışan siyah kadınlar, ücretin düşük ve işin zor olduğu geleneksel kadın sektörlerinde beyaz kadınların ve siyah erkeklerin yerini aldılar.⁸¹

Genel olarak, I. Dünya Savaşıyla birlikte savaşan ülkelerdeki kadın hareketlerine bakıldığında, milliyetçi kimliğin doruk noktasına ulaştığı görülür. Savaş dönemi, feminist hareketin ulusçu bir kimlik taşımasını da beraberinde getirmiştir. Toplumsal cinsiyet savaş zamanı, anahtar bir rol oynamış ve savaş, sonraki yılların toplumsal cinsiyetleri üzerinde muhafazakar bir etki yaratmıştır. Savaşın muhafazakar etkisi bu nedenle, 1960’lara kadar kadın erkek arasındaki ilişkide gerçek bir ayaklanmanın ortaya çıkmamasının anlaşılmasına yardım etmiştir.⁸²

⁸⁰ Thebaud, **a.g.m**, s.33

⁸¹ **A.m**, s.44

⁸² **A.m**,s.64 ve75.

II) TANZİMAT'TAN CUMHURİYET'E KADIN

Osmanlı İmparatorluğu'nda Batı eksenli modernleşme hareketleri, 18. yüzyılın sonlarında başlamıştır. Bu yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı İmparatorluğunda yaşanan zayıflama süreci, İmparatorluğu eski gücüne kavuşturmak isteyen yöneticilerde Batı'ya yönelme fikrini güçlendirmiş ve III. Selim ve II. Mahmut döneminde ordunun askeri teknoloji ve eğitim alanlarında modernizasyonu da başlamıştır.¹ Batı ile giderek artan ilişkiler, yalnız askeri teknoloji ve eğitim alanlarında değil; sosyal ve politik örgütlenmeler açısından da Batı'nın üstünlüğünün farkına varılmasına neden olmuştur.²

18. yüzyılda başlayan modernleşme hareketlerinde esas dönüm noktası, 1839 yılında Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile yaşanmıştır. Fermanın ilanı ile, Tanzimat dönemi olarak adlandırılan ve 'batılılaşma' düşüncesini Cumhuriyet'e kadar taşıyan yeni bir dönem de başlamıştır.³ Tanzimat döneminde, diğer reform hareketlerinin yapıldığı dönemden farklı olarak askeri ve bürokrasi alanlarının haricinde, toplumsal ve siyasal alanlarda da reform hareketleri yaşanmıştır. Özellikle idari alanda merkezileşme çabaları, laikleştirme hareketi, eğitimin devletleştirilmesi ve modern okulların kurulmasına hız verilmesi ve kanunlaştırma hareketleri, reformların en önemli özelliği olmuştur.⁴ Tanzimat döneminin ideolojik yapısı ise Osmanlıcılık düşüncesiyle temellendirilmiştir.⁵

Tanzimat dönemi, Osmanlı toplumunda değişimleri de beraberinde getirmiştir. Bu değişimlerden en önemlisi, sınırlı da olsa kadınların toplumsal hayata katılmaya başlamasıdır. Tanzimat Fermanında kadınlar için yeni hükümler olmamasına rağmen, özellikle eğitim alanında yapılan reform hareketleri, bu dönemden itibaren kadınların kamusal alanda yer almalarını sağlamıştır. Yine bu dönemde bazı kanunlarda kadınlar lehine değişiklikler yapılmış, eski yasaklar geniş ölçüde yumuşatılmış; fikir ve

¹ Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, çev: Metin Kırıatlı, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000, s.75-129.

² Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2002, s.41-213.

³ Mehmet Ali Kılıçbay, "Osmanlı Batılılaşması", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, c:1, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985, s.148-150.

⁴ Berkes, **a.g.e.**, s.214-220

⁵ Selçuk Akşin Somel, "Osmanlı Reform Çağında Osmanlıcılık Düşüncesi (1839-1913)", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce-Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi**, c:1, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, s.89.

edebiyat alanında kadınlara yeni haklar tanınması doğrultusunda yazılar yazılmaya başlanmıştır.⁶

Ancak, Osmanlı İmparatorluğu'nda batılılaşmanın önemli bir evresi sayılan Tanzimat döneminde yapılan reform hareketlerinde belirli eksiklikler de olmuştur. Özellikle kanunlaştırma hareketlerinde, eski kanunların tam olarak ortadan kaldırılamaması dolayısıyla ikili hukuk sistemi doğmuştur.⁷ Bu yapı sadece kanunlarda değil, modernleşmeye başlayan toplumsal hayatta da kendini göstermiştir. Bu süreç cumhuriyetin kuruluşuna kadar da devam etmiştir. Tüm konularda olduğu gibi, kadın meselesinde de iki görüş, yani İslami ve modernleşme eksenli fikirler daima kendisini göstermiştir. Kadınlar için alınan bütün yeni ve olumlu kararlarda 'haremlilik ve selamlık' zihniyeti korunmuş; yeni açılan okullarda, ebelik öğreniminde, hastanelerde kadınlar için ayrılan muayene saatlerinde ve benzeri bütün yeni hareketlerde, kadın ve erkeğin karşılaşmamasına büyük bir dikkat gösterilmiştir.⁸

Tanzimat döneminde yaşanan, ekonomik sorunlar ve sosyal başarısızlıklar ve buna bağlı olarak oluşan siyasal istikrarsızlıklar, dış baskılar ve 1870'lerden itibaren oluşan baskıcı yönetim, anayasacı bir akımın doğuşunu da beraberinde getirmiştir. Tanzimat'la hızlanan modernleşme hareketleri, batının demokratik ve liberal fikirlerinin de ülkeye girişini hızlandırmıştır. Özellikle 1860'lardan itibaren canlanan basın, yeni fikirlerin yayılmasında önemli bir etki yapmıştır. Şinasi, Namık Kemal, Ziya Paşa, Ali Suavi gibi aydınlar 1865 yılında Genç Osmanlı hareketini başlatmışlardır. Hareket, Mithat Paşa'nın öncülüğünde Kanun-i Esasi'nin oluşmasında ve I. Meşrutiyet'in ilanında etkin bir rol oynamıştır.⁹ 1876 yılında Kanun-i Esasi'nin ilanıyla da, Osmanlı tarihine I. Meşrutiyet dönemi olarak geçen yeni bir dönem başlamıştır. Ancak bu dönem kısa sürmüş, 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşının ardından Kanun-i Esasi, II.Abdülhamit tarafından yürürlükten kaldırılmış, Meclis-i Mebusan kapatılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu 30 yıl sürecek "İstibdat" dönemine girmiştir.¹⁰

⁶ Tezer Taşkıran, **Cumhuriyet'in 50. Yılında Türk Kadın Hakları**, Ankara, Başbakanlık Basımevi, 1973, s.24.

⁷ İlber Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s. 243.

⁸ Taşkıran, **a.g.e.**, s.24-25.

⁹ Cemil Koçak, "Yeni Osmanlılar ve I. Meşrutiyet", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce-Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi**, c:1, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, s.72-83.

¹⁰ Lewis, **a.g.e.**, s 158,180. (Kanun-i Esasi için bkz, Tarık Zafer Tunaya, "1876 Kanun-i Esasi Ve Türkiye'de Anayasa Geleneği", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, c:1, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985, s.37.)

II. Abdülhamit dönemi, bir yandan siyasal baskı ve yasakların yaşandığı; diğer yandan da bir çok alanda modernleşmenin artarak sürdüğü bir dönem olmuştur. İletişim, ulaşım, eğitim, sanayi, ordu, bürokrasi alanlarındaki modernleşme hareketleri, siyasal baskının ve yasakların kalktığı II. Meşrutiyet dönemindeki, toplumsal hareketlere katkıda bulunmuştur. II. Abdülhamit dönemindeki modernleşmenin göstergelerinden biri eğitimidir. Özellikle tıp ve mühendislik eğitiminde yapılan bilimsel eğitimler, yeni kuşak modernistlerin de yetişmesini sağlamıştır. Yine bu dönemde eğitim alanında yapılan reformlar ve eğitimde yaşanan hızlı artış, II. Meşrutiyet'in ilanından hemen sonra kadın derneklerinin kurulması ve kadınların kamusal alana katılmalarının da temeli olmuştur. Hemşirelik, ebelik, öğretmenlik ve yazarlıkla başlayan toplumsal ve iktisadi yaşama dahil olma süreci, II. Meşrutiyet döneminden başlamak üzere kadın derneklerinin kurulmasına kaynaklık etmiştir. Bu nedenle II. Meşrutiyet yıllarındaki feminist hareket ve örgütlenmenin kaynaklarından biri, II. Abdülhamit dönemindeki eğitim alanında meydana gelen “nicel” artışın ortaya çıkmasıdır.¹¹

Yine bu dönemde kadınların toplumsal hayata dahil olma süreci, imparatorluk içinde yaşayan Müslüman olmayan uyruklar için de söz konusu olmuş ve ilk kadın örgütlenmeleri bu grup içinde görülmüştür. Müslüman Türk kadınlar arasında da özellikle var olan hayır cemiyetlerine katılımlar başlamış; ancak asıl örgütlenmeler II. Meşrutiyet dönemiyle hızlanmıştır.¹²

II. Abdülhamit döneminde modernleşme alanında yapılan hareketler, yeni kuşak modernistlerin yetişmesini beraberinde getirmiştir. Nitekim, II. Abdülhamit'e karşı muhalif örgütlenmeleri de bu grup içinde başlamıştır. 1889 yılından itibaren II. Abdülhamit'in istibdat yönetimine karşı meşrutiyet yönetiminin yeniden kurulmasını sağlamak amacıyla yapılan mücadele, tarihimize Jön Türk hareketi olarak geçmiştir. 1889 yılında Askeri Tıbbiye'de başlayan hareket, 1895 yılında İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin (İTC) kurulmasıyla örgütlü faaliyetini hızlandırmıştır. İTC'nin Abdülhamit

¹¹ Tanzimat döneminin başlarında yüzde 2 civarında olan okuryazarlık oranı dönemin ortalarında yüzde 4 , dönemin sonlarında yüzde 5 oranlarındadır. Mehmet Ö. Alkan “İstanbul'da Sivil Toplum Kurumları”, **Tanzimat'tan Günümüze İstanbul'da STK'lar**, A.N.Yücekök, İ. Turan, M.Ö. Alkan, İstanbul, Tarih Vakfı, 1998, s. 88.

¹² Mehmet Ö. Alkan “İstanbul'da Sivil Toplum Kurumları”, **Tanzimat'tan Günümüze İstanbul'da STK'lar**, A.N.Yücekök, İ. Turan, M.Ö. Alkan, İstanbul, Tarih Vakfı, 1998, s. 135.

iktidarına karşı yürüttüğü faaliyetler, 1908 yılında II. Meşrutiyet'in ilanı ile sonuçlanmıştır.¹³

II. Meşrutiyet'in ilanı ve bunun yarattığı özgürlük ortamı, artık kadının da toplumsal hayatta daha etkin bir konum almaya başlamasıyla sonuçlanmıştır. II. Meşrutiyet'in yarattığı 'hürriyet' ortamında kadınlar, hem birey olarak hem dernek kurarak Osmanlı Devleti'nin ekonomik ve askeri alanda da yer almak istediklerini açıkça ifade etmeye başlamışlardır. Bu amaçlar doğrultusunda kurulan derneklerde yapılan faaliyetlerle ve basın aracılığıyla, Osmanlı kadınları taleplerini örgütlü bir biçimde ortaya koymaya başlamışlardır.¹⁴ Tanzimat döneminde kadınların derneklere üye oldukları ve Müslüman olmayan cemaat üyesi kadınların dernek kurdukları görülmekte ise de asıl örgütlü mücadeleleri 1908 yılı ve sonrasında başlamıştır. Bu örgütlenmelerin dört temel özellik etrafında şekillendiği görülmektedir. Bunlardan birincisi, kurucuları kadın olan ve kadın haklarını geliştirme amacına yönelik örgütlenmelerdir (Müdafaa-i Hukuk-u Nisvan Cemiyeti gibi). İkincisi, yine kadınların kurdukları ama toplumsal yardım amaçlayan örgütlenmelerdir. (Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti gibi). Üçüncüsü var olan örgütlenmeler içinde "kadın kolu" veya "hanımlar heyeti" adları ile oluşturulan örgütlenmelerdir (Osmanlı Hilal-i Ahmer Hanımlar Heyeti gibi). Dördüncüsü ise çeşitli amaçların gerçekleştirilmesine yönelik olarak kurulan örgütlere üye olmaları ile örgütlü yaşamın içine dahil olmalarıdır (İlkokullarda okuyan çocuklara yardım dernekleri, Türk Ocakları vb).¹⁵

Yine kadının bu dönemde farklı toplumsal katmanlarda gözükmesinde İTC iktidarı tarafından kadınlara yönelik yürütülen çalışmalar da etken olmuştur. Özellikle Balkan Savaşı ve Birinci Dünya Savaşı dönemlerinde yükselen Türk milliyetçiliği, parti tarafından siyasi, hukuki, ekonomik ve toplumsal hayatta belirgin bir ideoloji olarak kullanılmaya başlanmıştır.¹⁶ Kadın da bu ideolojik değişimde yeniden tanımlanmıştır. Tanzimat'la başlayan ve II. Meşrutiyet'le hız kazanan modernleşme hareketi kadının, aile ve nüfus politikalarında bir "araç" olarak kullanılmasına yol açmıştır. Bu

¹³ Sina Akşin, "Jön Türkler", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, c:3, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985, s.832-843.

¹⁴ Serpil Çakır, **Osmanlı Kadın Hareketi**, İstanbul, Metis Yayınları, 1996, s.22.

¹⁵ Alkan, "İstanbul'da Sivil Toplum Kurumları", s. 111.

¹⁶ Kerem Ünüvar, "İttihatçılıktan Kemalizme, İhya'dan İnşa'ya", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce-Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi**, c:1, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, s.129-143.; Mehmet Ö. Alkan, "Resmi İdeolojinin Doğuşu ve Evrimi Üzerine Bir Deneme", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce-Cumhuriyet'e**

politikalar, özellikle II. Meşrutiyet döneminde devletin topluma nüfuz etme ve toplumu biçimlendirme politikasının bir ürünü olmuştur.¹⁷

İTC'nin kadına yönelik politikalarının yanı sıra kadın örgütlenmeleri, 1913-1914 Balkan Savaşı ve I. Dünya Savaşı ile de hızlı bir gelişme göstermiştir. Kadınlar, savaş nedeniyle kamusal alana hızlı bir şekilde girmeye; savaş döneminde de ev içinde ve sanayide ücretli işçilik yapmaya başlamışlardır. Ancak Osmanlı kadınlarının statüsü, 1919-1923 yıllarında ki Kurtuluş Savaşı döneminde daha da yükselmiştir. Savaşla beraber kadınlar bir yandan askere alınan erkeklerin görevlerini devralarak, bir yandan da erkeklerle birlikte savaşarak bu değişime neden olmuşlardır. İstanbul'un işgali sırasında kadınlar, halkı işgalci güçlere karşı harekete geçirmek amacıyla direniş gösterileri düzenlemişler; Anadolu'da, Milli Müdafaa için Anadolu Kadın Cemiyetini kurmuşlar (9 Aralık 1919), kimi zamanda fiili olarak savaşa katılmışlardır. Kurtuluş Savaşı'nın ardından, "Kemalist milliyetçi kadroların" önderliğinde Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştur. Bu savaş, kadınların erkeklerin görevlerini başarıyla üstlenebildiklerini kanıtlamış olsa da birçok Avrupa ülkesinde olduğu gibi kadınların geleneksel rollerinde köklü bir değişiklik yaratmamış; aksine 1920'lerin sonları ve 1930'ların başlarında kadınlara toplumsal ve siyasal hakların hangi koşullarda sağlanacağını belirleyenler, Cumhuriyet Türkiye'si'nin kurucuları ve önderleri olan erkekler olmuştur. Kadınların statüsünde yapılmak istenen düzenlemeler, Kemalistlerin mücadele ettikleri geleneksel değerlerin değişmesi için bir "amaç" haline gelmiştir.¹⁸ Kemalizm ve Cumhuriyet'e geçiş, geçmişle önemli bir kopuşu da beraberinde getirmiştir. Kadın da, geleneksel toplumdan kopuşun simgesi olarak Türkiye Cumhuriyeti'nde bir "sembol" haline gelmiştir.¹⁹

Tüm bu süreç ana hatlarıyla ele alındığında, Osmanlı imparatorluğunda başlayan eğitim hareketi ile feminizmin gelişmesi arasında bağlantı olduğu görülmektedir. Osmanlı kadınlarının eğitimlerinin artışı kadınların, dergi ve gazeteler çıkarmaları, bu

Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi, c:1, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, s.397.

¹⁷ Fatmagül Berktaş, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Feminizm", **Tarihin Cinsiyeti**, İstanbul, Metis, 2003, s.98. (Aynı makale ayrıca: Berktaş, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Feminizm", **Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce: Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası, Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi**, İstanbul, İletişim, 2001, s.350 yayınlanmıştır.)

¹⁸ Fatmagül Berktaş, "Türkiye'de Kadın Hareketi: Tarihsel Bir Deneyim", **Kadın Hareketinin Kurumsallaşması, Fırsatlar ve Rizikolar**, çev: Meral Akkent, İstanbul, Metis Yayınları, 1994, s. 22.

¹⁹ Ayşe Durakbaşı, **Halide Edip-Türk Modernleşmesi ve Feminizm**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s.23.

yayın organlarında tartışmalar yapmaları ve hayır derneklerinde faaliyetler yürütmeleriyle sonuçlanmıştır. Bu faaliyetler bir “kamusal alan” yaratılmasına ve genişletilmesine katkıda bulunmuştur. Ancak dikkat edilmesi gereken nokta, kadın hareketinde II. Meşrutiyet döneminin önemli bir dönüm noktası olmasıdır. Bu bağlamda, Osmanlı feminist hareketi ele alınırken 19 yüzyıl ortalarından itibaren bir toplumsal harekete dönüşmeye başlayan ABD ve İngiltere’deki feminist hareketler ile değil; Batı’da feminist düşüncenin temellerini oluşturan hayır örgütleri, özel kadın toplantıları ve iletişim aracılığıyla gelişen hareketler ile karşılaştırmak gerekmektedir. Yine dikkat edilmesi gereken önemli bir nokta da kadınlar için oy hakkı talebinin, Batı’da da 19. yüzyıl ortalarından itibaren güçlenmiş olmasıdır. Kadınların oy hakkının birçok Avrupa ülkesinde I. Dünya Savaşı’ndan sonra elde edilmiş olmasında, savaşın niteliği dolayısıyla kadınların rollerinin artmasıyla kendilerini “kanıtlamaları” arasında yakın bir ilişki vardır. Türkiye’de de kadınların Balkan Savaşı, I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı’ndaki etkinlikleri ve cumhuriyet döneminde kadınlara siyasal haklarının verilmesi, birçok Avrupa ülkesi ile benzer nitelikler taşımıştır. Yine dikkat edilmesi gereken diğer bir nokta da, Osmanlı devletinin bir şariat devleti olması ve dolayısıyla İslam’ın yalnızca dinsel alanda değil; kültürel alanda da güçlü bir etkisinin var olduğudur. İslam’ın bu etkisi, hem devletin kadına yönelik politikalarında hem de Osmanlı feminizmi üzerinde baskın bir rol oynamıştır.²⁰

Yine bu dönem için öne sürülen Müslüman kadın ve erkeklerin bu dönem boyunca yaptıkları faaliyetleri “müsavat-ı tammeyi savunan bir feminizm” olmadığı²¹ iddialarının da doğru olmadığı öne sürülebilir. Nitekim Berktaş’ın da belirttiği gibi Osmanlı’daki Müslüman kadın hareketinde, kadının bireysel haklarından çok toplumsal çıkarına önem verilmiştir. Ancak bu özelliğinde, sadece Osmanlı’ya ya da Ortadoğu devletlerine özgü olmaktan çok, kadın sorununa özgü olduğu söylenilir. Kadınların “topluluğun ruhu”nu simgelemeleri de hem Batı, hem de Doğu ataerkil düşüncesinin genel bir özelliğidir.²²

Osmanlı İmparatorluğu’ndan Cumhuriyet’e kadarki dönemde ana hatlarıyla anlatılan

²⁰ Berktaş, “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Feminizm”, s.98.

²¹ Nicole A.N.M Van Os, “Osmanlı Müslümanlarında Feminizm”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Cumhuriyet’e Devreden Düşünce Mirası, Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, s.336.

²² Berktaş, “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Feminizm”, s.98.

kadının toplumsal statüsünde yaşanan değişimleri iki başlık altında incelenebilir. İlk olarak kadınların Tanzimat'la başlayan ve II. Abdülhamit ile hızlanan reform hareketlerinde özellikle eğitim kanalı ile toplumsallaşmaya başlamaları ele alınacak, ikinci olarak da II. Meşrutiyet döneminde yaşanan özgürlük ortamı ile ilk feminist hareketler ve iktidar tarafından kadın kimliğine yönelik politikalar incelenecektir. Cumhuriyet döneminde yaşanan kadın politikaları ve kadın hareketi ise ayrı bir bölümde ele alınacaktır.

A) Tanzimat ve II. Abdülhamit Dönemlerinde Kadın

Tanzimat döneminde hız kazanan batılılaşma hareketi, yapılan reformlarla sınırlı da olsa kadının statüsünde önemli değişiklikler yapmıştır. Özellikle II. Abdülhamit dönemiyle yaşanan eğitim oranlarındaki artış, kadınların kamusal alandaki etkinliklerini arttırmıştır. Kadının bu yeni konumu, özellikle hukuki, eğitim ve toplumsal hayatta kendini göstermiştir.

1) Hukuki Yapıda Yaşanan Değişimlerde Kadın

Tanzimat ve Cumhuriyet öncesinde Osmanlı toplum yapısı, örfi-sultani hukukuyla tamamlanan şeriat hukuku ile yönetiliyordu. Şeriat hukukuna göre de, kadınların erkeklere göre 'doğal' olarak "ikincil" konumda oldukları kabul ediliyordu. Evlilik ve aileye ilişkin yasalar, erkeklerin çökeşliliğine izin veriyor; ayrıca boşanma da, erkekler lehine kolaylaştırılıyordu. Çocukların velayet hakkı da babalara verilmişti. Cariyelik sistemi de yürürlükteydi. Osmanlı kadınları mülkiyet ve miras hakkına sahiptiler ancak erkeklerin yarısı kadar pay alabiliyorlardı.²³

Yönetimde yeni düzenlemelerin yapılmasıyla yurttaşların arasında eşit haklar ve görevler tanınmasının amaçlandığı bu dönemde, kadınların hukuki ve toplumsal alandaki konumları da değişmeye başladı. Kadınlara bu dönemde yeni haklar tanınıyor, kadınların toplumdaki yerleri de tartışılmaya başlanıyordu.²⁴ Tanzimat sonrasında ortaya çıkan kadın sorunu, geleneksel toplum yapısından modern toplumsal yapıya geçişte yaşanan idari yapılandırmanın sonucuydu.²⁵ Tanzimat ile kadının hukuki konumunda yaşanan en büyük değişim Arazi Kanunu ile olmuştur.

²³ Berktaş, "Türkiye'de Kadın Hareketi: Tarihsel Bir Deneyim", s. 19.

²⁴ Taşkıran, **a.g.e.**, s.24-25.

²⁵ Ekrem Işın, "Tanzimat, Kadın ve Gündelik Hayat", **Tarih ve Toplum**, s.51, Mart 1998, s.22.

1858 Arazi Kanunu, kız evlatların babalarından kalan topraklar üzerinde erkek evlatlar gibi veraset hakkına sahip olmalarını öngörmüştür. Arazi Kanunu ile beraber, daha önceki dönemlerde Osmanlı kanunlarına göre evlenen kızlardan alınan Gelinlik Vergisi de kaldırılmıştır.²⁶ Yine bu dönemde yaşanan önemli bir gelişme de, kölelik ve cariyeliğin kaldırılması olmuştur. Köle ticareti, beyazlar için 1854, siyahlar için ise 1857 yılında kaldırılmıştır. Kılık kıyafet ve sokağa çıkma konusunda daha hoşgörölü davranılmaya başlanmıştır. Bunun yanında, eşitlikten söz eden ama tümüyle ele alındığında “cinsel ayrımcılık” temeli üzerine kurulan hukuksal düzenleme, 1858 yılında çıkarılan Ceza Kanunu olmuştur. Yasanın 54. maddesinde ceza görme konusunda erkeklerle kadınların farklı olmadığı yazılıdır. Ancak diğer maddelerde bu hükme aykırı hukuki düzenlemeler vardır. Ayrıca Ahmed Cevdet Paşa’nın hazırladığı Mecelle’nin bütününde de bu eşitsizlik hakimdir.²⁷

Yine bu dönemde, evliliği kolaylaştırıcı politikalar da izlenmiştir. Özellikle geleneksel toplum yapısından gelen, evlilik sürecinin ağır koşulları ve nüfus artışı sağlama politikası dolayısıyla yeni düzenlemeler yapılmıştır. Tanzimat dönemiyle kurulan yerel yönetimlere, evlilik konusunda verdiği görevlerde, evlilik kayıtlarının düzenli tutulması bildirilmiş; bu kural, II. Abdülhamit döneminde de devam etmiştir. Yine evlilikle ilgili geleneksel kuralları yasaklayıcı düzenlemeler de yapılmıştır. Ancak bu düzenlemelerin en önemli özelliği evliliğin, dinsel-geleneksel yapıdan çıkarılarak; “dünyevi” bir anlam kazanmaya başlaması olmuştur.²⁸

2) Eğitim Alanında Yaşanan Değişimlerde Kadın

Osmanlı İmparatorluğu’nun kuruluşundan itibaren eğitime özel bir önem verilmiştir. Ancak İmparatorluğun ilk yüzyıllarında, eğitim kurumlarının hemen hepsi, erkek öğrencilere yönelik eğitim vermekteydi. Sarayda, Harem bölümünde cariyelerin kalfalar tarafından eğitildikleri; terbiye, nezaket, gibi genel görgü kurallarının yanında, okuma-yazma, İslami bilgiler ve Kuran okutulması öğretilmekteydi. Yine padişah kızlarına sınırlı da olsa eğitim verilmekteydi.²⁹ Mahalli eğitimse, Tanzimat dönemi öncesinde, sıbyan mekteplerinde verilen bir ilk öğretim ile, bu amaçla özel olarak kurulan medreselerde verilen bir yüksek öğretimden oluşuyordu. Kızlar yalnızca din

²⁶ Taşkıran, **a.g.e.**, s.24-26.

²⁷ Mehmet Ö. Alkan, “Tanzimat’tan Sonra ‘Kadın’ın Hukuksal Statüsü” **Toplum ve Bilim**, s.50, yaz, 1990, s.87.

²⁸ **A.m.**, s.89-91.

²⁹ Emel Doğramacı, **Türkiye’de Kadın Hakları**, Ankara, Ayın Kitapları, 1982, s 16.

eğitimi veren sıbyan mektebine devam edebilmekle birlikte, yüksek öğrenim medreselerine girmelerini sağlayan düzenlemeler yoktu.³⁰

Tanzimat Fermanı ile yaşanan modernleşme hareketleriyle kadının toplumsal hayata katılımında yaşanan en büyük gelişme, eğitim alanında olmuştur. 19. yüzyılın eğitim gören kadınları, resmi ya da özel eğitim kurumlarının yanında bu kurumlara göre daha yaygın ve geleneksel kültürün izlerini taşıyan bir eğitim sisteminden de geçmişlerdir. Bu eğitim kurumlarının amacı becerikli ev kadını yetiştirmek olsa da giderek kalifiye işçi kadınlar sınıfının oluşumunu sağlamıştır. Mahalle mektebini bitirip, rüşdiyelere devam etmeyen kızlar, “ehl-i namus” olarak tanınan kadın komşuya eğitim almak üzere çırak olarak verilir. İş eğitimi ilkesiyle hareket edilen bu eğitim yöntemiyle, dinsel kültürün dışında sınırlı da olsa gündelik hayatın pratik yapısını göstermesiyle kadının toplumsal hayata katılımında etkili olmuştur. Osmanlı kadınına gündelik hayata kazandıran diğer bir eğitim sistemi de konak eğitimidir. Yöntem bakımından mahalle mektebine benzemekle birlikte, bu eğitim daha çok “entelektüel kadın” tipini yaratmıştır. Osmanlı klasik harem eğitiminin, Tanzimat modernleşmesine uyumlu hale getirilmiş bir şeklidir. Bu eğitim yöntemiyle üst tabaka kadın, artık el becerisi yerine akıl yürütmeyi; duygu yerine de pozitif düşüncüyü benimseyen bir insan haline gelmiştir.³¹

Osmanlı kadınına gündelik hayata kazandıran diğer bir eğitim yöntemi de temelleri Tanzimat’la atılan modern okullardır. Resmi ya da özel okulların verdiği bu eğitim sistemi, “meslek kadını” tipini ortaya çıkarmıştır. 1842 yılında Mekteb-i Tıbbiye’de ebelik dersleri verilmeye başlamıştır. Bu tarihten iki yıl sonra 10 Müslüman ve 26 Hristiyan ebeye diplomaları verilmiştir.³² Kızlar için ilk rüşdiye mektepleri (ortaokul) açılmaya başlanmıştır. Bunlardan ilki, 1859 yılında İstanbul’da açılan Cevri Kalfa İnas Rüştiyesidir. Daha sonra kız meslek okulları da kurulmuştur. İlk kez 1864 yılında, Rusçuk’ta Mithat Paşa tarafından öksüz kızlar için ordu ihtiyaçlarını karşılamak üzere dikimevi niteliğinde bir ‘İslahhane’ açılmıştır. 1869 yılında Tuna Valisi Mithat Paşa önderliğinde İstanbul’da ilk kız sanayi okulu, Yedikule’de Dikimhane adıyla eğitime başlamıştır.³³

³⁰ Bernard Caporol, **Kemalizm’de ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını(1919-1970)**, Ankara, Türkiye İş Bankası Yayınları, 1982, s.101-102.

³¹ Işın, **a.g.m.**, s.22.

³² Osman Ergin, **İstanbul Mektepleri ve İlim, Terbiye Sanat Müesseseleri Dolayısıyla Türkiye Maarif Tarihi**, İstanbul, Eser Matbaası, 1977, c:1-2, s: 557-558.

³³ **A.e.**, s: 572-573; Ortaylı, **a.g.e.**, s.186.

Kızların eğitimi konusunda başlayan modernleşme hareketi, ancak 1869 yılından itibaren resmi bir görünüm kazanabilmiştir. 1869 yılında Maarif-i Umumi Nizamnamesi çıkarılmıştır. Bu nizamnameyle, kız çocuklarının 6-11 yaş arasında sıbyan mekteplerine devam zorunluluğu getirilmiş; büyük şehirlerde de kız rüşdiyeleri açılması kararlaştırılmıştır. Kız çocukları da dahil, Osmanlı İmparatorluğu'nda herkesin ilköğretimi alma zorunluluğu, 1876 Kanun-i Esasi'nin 114. maddesinde de yer almıştır.³⁴

1884 yılından itibaren de İstanbul'da Kız Sanat Okulları açılmaya başlamıştır. 1887'den itibaren tarih, hukuk, ticaret, sanayi-i nefise okulları ile İstanbul Kız Sanayi Mektebi Maarif Nezaretine bağlandı. İstanbul'da 1878'de Üsküdar, 1879'da Aksaray ve Cağaloğlu'nda üç kız sanayi mektebi açıldı.³⁵ Kız ortaokullarının açılmasının önemli bir sonucu, kadınlar arasında meslekleşme yolunda ilk adımların atılmış olmasıdır. İlk kadın öğretmen tayini 1873'te olmuş ve 1881'de ilk kez mezuniyet töreninde bir kadın söylev vermiştir. Kadınların okul yönetimi işlerine tayinine 1883'te başlanmış ve bu tarihten sonra vilayetlerde de bu yol açılmıştır ki bu dönem Abdülhamit dönemine rastlamaktadır.³⁶

Gerek kız sıbyan mekteplerinde, gerekse kız rüştiyelerinde öğretmenlerin de kadın olması öngörülmüştür. Bu amaçla da öğretmen yetiştirmek için, İstanbul'da kız öğretmen okulu Darü'l Muallimat açılması planlanmış; okul 1870 yılında açılmıştır. Bu okul, 1914 yılında İstanbul'da İnas Darü'l-Fünun açılincaya kadar kızlar için tek yüksek öğrenim kurulu niteliğini korumuştur. Askeri amaçlar için 1878'de Üsküdar'da ve 1879'da Aksaray ve Cağaloğlu'nda toplam 3 kız sanayi mektebi daha açılmıştır. Başlangıçta kız rüşdiyeleri yalnızca İstanbul'da kurulmuştur ve 1872'de sayıları 8'e çıkmıştır. 1873'de 8 kız rüşdiyesinde 180, 1874'te ise 224 kız öğrenci okumaktadır. 1875 yılında Darü'l Muallimat ve 9 rüştiyede, toplam 286 kız öğrenci bulunmaktadır. İptidai düzeyi gibi, Rüştiye düzeyinde de erkekler ve kızlar için iki ayrı program ve amaç göze çarpmaktadır. Genel olarak erkeklere "ev dışı" toplumsal ve iktisadi yaşama; pazara dönük bir eğitim verildiği görülmektedir. Kızların eğitimi ise genel bilgilerin yanı sıra "ev içi" yaşama dönük bilgilerin ve becerilerin aktarıldığı, iyi bir anne ve eş olmalarını sağlamaya yönelik bir ders programı uygulanmaktadır.

³⁴ Doğramacı, **a.g.e.**, s.20.

³⁵ Ergin, **a.g.e.**, s: 557-558; Nafi Atuf, **Türkiye Maarif Tarihi Hakkında Bir Deneme**, İstanbul, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, 1930, s. 78.

³⁶ Berkes, **a.g.e.**, s.231.

İstanbul'da 21 erkek, 10 kız ve taşrada 366 erkek ve 3 kız olmak üzere toplam 400 rüşdiye bulunmaktadır.³⁷

Ancak kadınlar için yeni eğitim kurumlarının oluşturulması ve eğitim alanlarına katılımındaki artış, II. Abdülhamit döneminde yaşanmıştır. Tanzimat döneminin sonunda, 10 tanesi İstanbul'da, 3 tanesi taşrada olmak üzere toplam 13 kız rüşdiyesi varken; 1893 yılında 12'si İstanbul'da 22'si taşrada olmak üzere 34 rüşdiye bulunmaktadır. II. Abdülhamit döneminin sonuna gelindiğinde 15'i İstanbul'da olmak üzere, toplam 77 kız rüştiyesi bulunmaktadır. Bir tane de karma rüştiye bulunmaktadır. Kız rüşdiye sayısı 1893'ten 1901 yılına kadar 11 ve dönemin sonuna doğru 62'ye çıkmıştır. II. Abdülhamit yönetiminin başlarında, kız iptidai okulu sayısı 95 iken, sonlarında 349'a yükselmiştir. Kız iptidai ve rüşdiye mektepleri, özel okul olarak da açılmışlardır. Yalnızca kızların devam ettikleri ilk iptidai okul 1880 yılında İstanbul'da açılmıştır. II. Abdülhamit dönemindeki kızların daha yaygın eğitim olanağına kavuşmalarının bir sonucu olarak, II. Meşrutiyet dönemindeki feminist hareket gelişmiş, kadınlar dernek ve yayın faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Bu dönemde, kızlara ait idadi ve sultanilerin yanı sıra, bir de üniversite açılmıştır. Kadınların öğretmenlik dışında kamusal alanda yer almalarını simgeleyen (postahane ve maliyede) devlet memurluğuna, bu dönemde kabul edilmeye başlanmışlardır.³⁸

3) Toplumsal Hayatta Yaşanan Değişimlerde Kadın

Tanzimat döneminde kadınların örgütlenmesi, özellikle savaşta yaralananlara yardım amacıyla kurdukları komitelerle oluşmuştur. Bu örgütler daha çok İstanbul'un tanınmış aileleri hanımlarının yardımsever ve yurtsever niyetlerle kurdukları hayır dernekleridir. Bu örgütler para yardımı toplamakta ve bizzat para yardımı da yapmaktadırlar. Bu tür faaliyetler kadınların toplumsal yaşamda etkin olmalarına belli ölçülerde yardımcı olmuştur.³⁹

Osmanlı basınında kadın ve aileye yönelik yazılar da, Tanzimat dönemiyle karşımıza çıkmaktadır. Özellikle **Terakki** Gazetesi, ileride Tanzimat edebiyatında konu edilecek

³⁷ Mehmet Ö. Alkan, "İmparatorluk'tan Cumhuriyete Modernleşme ve Ulusçuluk Sürecinde Eğitim", **Osmanlı Geçmişi ve Bugünün Türkiye'si**, der: Kemal H. Karpat, İstanbul, Bilgi Üni. Yayınları, 2004, s. 101.

³⁸ **A.e.**, s. 204.

³⁹ Şehmus Güzel, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Toplumsal Değişim ve Kadın", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, c:3, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985, s.859.

olan kadın haklarını, gündeme getiren ilk yayın organıdır.⁴⁰ 1868 yılında çıkan **Terakki** gazetesi kimliklerini açıkça belirtmese de kadın mektuplarına yer vermiştir. Yayın tarihi açısından ilk kadın dergisi ise **Terakki-i Muhadderat**, **Terakki** gazetesi tarafından 1869 yılında verilmeye başlanan ektir.⁴¹

Türk kadınının, kendi toplumu ve batılı kadın karşısındaki konumunu tartışan bu gazeteyi diğer dergi ve gazeteler izlemiştir. Özellikle II.Abdülhamit dönemiyle kadınlar için çıkarılan gazete ve dergilerde artışlar yaşanmıştır: **Ayine(1875)**, **Vakit yahud Mürebb-i Muhadderat (1875)**, **Aile (1880)** **İnsaniyet, (1882)**, **Hanımlar (1883)**, **Müevvvet, (1887)**, **Parça Bohçası (1889)**, **Şükufezar (1886)** bu dönemde çıkarılan yayınlara birer örnektir. Şükufezar dergisi, sahibi kadın olan ve yazı kadrosunu tümüyle kadınların oluşturduğu ilk kadın dergisidir.⁴² Bu dönemde kadınların ısrarla savunduğu ilkeler, evlilik kurumunun düzenlenmesi, tekeşlilik, eğitimde kadına olanak tanınması ve toplumsal hayatta rahat hareket edebilmektir. Yine bu dönemde özellikle kentte yaşayan kadınlar, yavaş da olsa ev ve konak dışına çıkmaya başlamış ve sınırlı bir özgürleşme süreci başlamıştır.⁴³

1895 yılında başyazarı ve yazı kadrosunun tamamına yakını kadın olan **Hanımlara Mahsus Gazete** yayın hayatına girmiştir. Derginin yayın amacının açıklandığı ilk sayıda, özellikle “nesil yetiştiriciliği” rolünden ötürü kadınların da geliştirilmesi, yükseltilmesi gerektiği vurgulanmış; kadının içinde bulunduğu durumla toplum arasında bağlantı kurulmuştur. Dergide sadece iyi anne, iyi eş rolünü benimsetmeye çalışılmasının yanında, kadınlar bu kimliklerini reddetmemekle beraber, toplumsal konumlarını sorgulayarak, erkeklerle karşılaştırmışlardır. Dergide kadınların sorunları, aile, toplum ve iş yaşamları, eğitim, sağlık, moda, giyim konuları ağırlıktadır. Yurtiçi ve yurtdışından verilen örneklerle de kadınların her işi başarabileceğine olan inanç yerleştirilmeye, pekiştirilmeye çalışılmıştır.⁴⁴

Tanzimat ve Abdülhamit dönemlerinde Müslüman olmayan cemaatler içinde kadın dernekleri de kurulmaya başlanmıştır. Kadın derneklerinin başlıca amacı kızların eğitim görmelerini sağlamaya yöneliktir. Örneğin, 1879 yılında Üsküdar’da Matmazel Zabel Hancıyan ile diğer Ermeni kadınları tarafından kurulan Azkaniver Hayuhcıyan

⁴⁰ Taşkiran, **a.g.e.**, s.30.

⁴¹ Çakır, **a.g.e.**, s.23.

⁴² **A.e.**, s.24-27.

⁴³ Güzel, **a.g.m.**, s.859.

⁴⁴ Çakır, **a.g.e.** s.27-32.

İngerutyan Derneği bunlara örnektir. Bu derneğin amacı kızların devam edebileceği okullar açmak ve Anadolu'da yaşayan Ermeni kadınların eğitimine yardım etmektir. Bir başka dernek de 1879 yılında Ortaköy'de kurulan Tibraçaser Dignanç İngerutyan Derneği'dir. Dernek bir okul açarak Anadolu'daki okullara gönderilmek üzere öğretmenler yetiştirmeyi amaçlamaktadır.⁴⁵ Ermeni kadınlar tarafından kurulan diğer dernekler ise; İstanbul'da Peralı Ermeni Kadınlar Cemiyeti (1861), Katolik Ermeni kadınlar tarafından kurulmuş olan Ağkadaser Dignandz İngerutyan Derneği (Fakir Kadınlar Cemiyeti- 1875)'dir. Rumlar kadınları tarafından da 1860'ların başlarından itibaren dernekler kurulmaya başlanmıştır. Filopthodos Adelfotis ton Kirion Peran (Pera Hanımlarının Fukaraperver Cemiyeti-1861), Filoptohos Adelfotis ton Kirion en Halki (Halki'de Hanımlar Fukaraperver Cemiyeti-1862), İ en Edirne-kapı Filopthodos Adelfotis ton Kirion Agia Varvara (Edirnekapı'da Agia Varvara Hanımlarının Fukaraperver Cemiyeti- 1896) bu dernekler arasında sayılabilir. Yahudi kadınlar tarafından da çeşitli dernekler kurulmuştur. İstanbul'da kurulan "Süt Damlası Bayanlar Kolu"(1907) derneği buna örnektir.⁴⁶

Tanzimat'la başlayan değişim sürecinde, Osmanlı basınında kadının toplum içindeki yeri ve görevleri de tartışılmaya başlanmıştır. Kadının toplumdaki konumu Tanzimat dönemi roman ve tiyatrolarında ele alınmış ve kadının modernleşmesinin sınırları üzerine eserler yazılmıştır. Eserlerde; esaret, görücü usulü evlilik, kadının eğitimi, ele alınan başlıca konulardır. Ahlaken düşük kadınlar ve bunların baştan çıkardığı erkekler de dönemin eserlerinde sıkça konu edilmiştir.⁴⁷ Bu dönemin önde gelen düşünürlerden olan Şinasi, Namık Kemal, Abdülhak Hamid, Şemseddin Sami ve Ahmed Mithad çok kadınla evliliğe karşı çıkmışlardır. Bu yazarlar kadının aşağı durumunun nedenleri arasında toplumsal konumundan kaynaklanan cahilliği olduğunu savunmuşlar ve kadının eğitilmesi gerektiğini de vurgulamışlardır.⁴⁸

Şemsettin Sami kadın haklarının önemli savunucularındandır. Bunun yanında modernleşmenin kadına sağlayacağı yeni hakların aslında İslamiyet'in ilk dönemlerinde uygulanan haklar olduğu tezini ileri süren Namık Kemal'dir.⁴⁹ Öğretimin bu doğrultuda yeniden düzenlenmesini, kızların okula devam edip çağdaş değerlerle

⁴⁵ Alkan "İstanbul'da Sivil Toplum Kurumları", s. 88.

⁴⁶ Mehmet Ö. Alkan, "Osmanlı'da Cemiyetler Çağı", **Tarih ve Toplum**, sayı: 238, 2003, s. 7.

⁴⁷ Mehmet Törenek, "Kadın Dergiciliği ve Mehmet Rauf", **Toplumsal Tarih**, sayı: 51, Mart 1998, s.26-30.

⁴⁸ Güzel, **a.g.m.**, s.858.

⁴⁹ Işın, **a.g.m.**, s.24.

uyum içinde bir eğitim görmelerini savunmuştur. Romanlarında kadınların eğitimsizliğini eleştirmekte ve kadınların cahilliğinin, ailenin ve giderek ulusun çöküşünü de beraberinde getirdiğini ifade etmektedir.⁵⁰ Ahmed Mithat Efendinin eserlerinde ise daha çok ahlakçı bir tutum hakimdir. Kadına saygıyı ve kadının iffetini en büyük değer sayar. Batılı akımların ise eşitlik, aşk ve feminizm gibi kavramlar ile kadını bir menfaat aracı konumuna getirdiğini savunur.⁵¹

B) II. Meşrutiyet ve Kadın

1) İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Siyasal Politikalarında Kadın

1908'de yaşanan Jön Türk hareketi, Osmanlı Devlet yapısında liberal dönüşümler hedefleyen bir devrimdi. Devrimin ardından Kanun-i Esasi yürürlüğe konulmuş, Meclis-i Mebusan açılmıştı. Çok partili siyasal hayata geçilmiş, 10'a yakın siyasal parti kurulmuş, birçok dernek faaliyete geçmiş, basılan gazete ve dergi sayısında da artış olmuştur. Ekonomik hayatta da liberal düzenlemelere gidilmiş, "Batılılaşmak için liberalleşmek gerekli görülmüştür." Yine bu devrimin ardından kurulmak istenen liberal toplumsal hayatın da ideolojik yapısı, Osmanlılık çerçevesinde oluşturulmaya çalışılmış, Müslim ve Gayr-i Müslimlerin "Osmanlı Milletini" oluşturdukları savunulmuştur.⁵²

Ancak farklı milletlerden oluşan Osmanlı İmparatorluğu'nda ulusçuluk akımlarının hızla artmaya başlamasıyla, Osmanlılık ideolojisinin artık imparatorluğu bir arada tutacak alt yapıdan yoksun olduğu görülmeye başlanmıştır.⁵³ Özellikle Balkan Savaşı'nın ardından Osmanlılık fikri sorgulanmaya başlamış, liberal ekonomi politikalarının, daha çok gayr-i müslim ve yabancı kesime faydalar sağladığının anlaşılması, giderek "Türk Ulusçuluğu" fikrinin güç kazanmasına zemin hazırlamıştı. Türk ulusçuluğunun şekillenmesinde Alman romantizminin etkisi olmuş, iktisadi yapıyı da "milli iktisat" planında şekillendirme fikri artmıştı.⁵⁴

⁵⁰ Caporol, **a.g.e.**, s.59.

⁵¹ Törenek, **a.g.m.**, s.26-30.

⁵² Zafer Toprak, **Türkiye'de Milli İktisat**, Ankara, Yurt Yayınları, 1982, s.18-19.

⁵³ Somel, **a.g.m.**, s.109.

⁵⁴ Toprak, **Türkiye'de Milli İktisat**, s.18-19; Sina Akşın, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, İstanbul, İmge Yayınevi, 2001, s.417. (Birinci Dünya Savaşı döneminde uygulanan iktisadi politikalar için bkz, Zafer Toprak, **İttihad-Terakki ve Cihan Harbi, Savaş Ekonomisi ve Türkiye'de Devletçilik (1914-1918)**, İstanbul, Homer Kitabevi, 2003)

II.Meşrutiyet döneminde İTC'nin siyasi politikaları, kadının toplumsal konumunda büyük etkiler yapmıştı. İlk dönemin etkin olan liberal fikirleri yerini Türk ulusçuluğuna bıraktıkça, kadının toplumsal konumu da bu zeminde tanımlanmaya başlamıştı. İTC'nin ilk dönem liberal politikalarında, Avrupa tarzı bir burjuva hareketi yaratma çabasında, kadınların durumu ve toplum içindeki yeri üzerinde önemle durulmuş, kadının geleneksel yaşam biçiminden çıkarak toplumsallaşması ve özgürlüğü kazanması fikri hakim olmaya başlamıştı.⁵⁵

Bu dönemde İTC'nin kadınlarla ilgili en önemli politikası aile kurumuna yönelik olarak gelişmişti. Özellikle Ziya Gökalp'in İTC'nin siyasi ve ekonomik politikalarda olan etkin görüşleri, kadın politikasında da belirleyici olmuştu. Türk Feminizminin doğuşunda önemli bir etkisi olan Gökalp, İslamiyet öncesi eski Türk boylarındaki kadının konumunu "idealize" etmiş, kadının bu dönemlerde erkeklerle eşit olduğunu, ancak İslam medeniyetine geçişle bu sosyal ve hukuki durumun gerilediğini savunmuştu. Milli kültürün yeniden canlanmasıyla bu eski eşitlik ilkesinin yeniden benimsenmesiyle mümkün olacağını ileri sürmüştü. Bu bağlamda da İTC tarafından aile, politik bir konu olarak hükümetin kontrolüne alınmaya çalışıldı. 'Yeni aile' ya da 'Milli aile' ittihatçıların önderliğinde çekirdek ailenin "müşterek özü" oldu. Bu dönem boyunca evlilik sadece dinsel bir olay olmaktan çıkarıldı. "Milli Aile"nin, batıdaki modern ya da Avrupa ailesinin bir kopyası olmadığına işaret edildi. İttihatçılar tarafından uluslararası bağlamda medeniyetin gerekliliği ve yerli kültürün arasında farkı önemle vurgulandı. Onların görüşüne göre aileyi biçimlendirmek insanların kültürünün bir bölümü ve yerli kültürün yükselmesi için bir zorunluluktur. Bu nedenle 'Milli aile' diğer ulusların aile tiplerinden taklit edilemezdi. Gökalp'in mimarı olduğu 'Milli aile' fikri, İttihatçılar için temel nokta olmuştu. Çünkü ulusal kimliği sunan İttihatçılara göre devimin başarısı, sosyal devrimler eşliğinde yeni hayatın temel dayanağı olan aile ile olacaktı. Kadının statüsünün açıklamasını, milli aile ile sağlaması, genç Türk ideolojisinin sloganı oldu. İttihatçılar tarafından yürütülen aileye ve kadına yönelik bu politikalar da Osmanlı feminizminin hazırlığını sağlayacaktı.⁵⁶

Bu görüşler ışığında kadın meselesi, milli bir iktisat ve kültür meselesi olarak ele alınmaya başlanmış ve kadın dernekleri kurulmuştu. Eğitim ve hukuk alanlarında

⁵⁵ Zafer Toprak, "Osmanlı Kadınları Çalıştırma Cemiyeti: Kadın Askerler ve Milli Aile", **Tarih ve Toplum**, s.51, Mart 1998, s.34; Akşin, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, s.139.

⁵⁶ Zafer Toprak, "The Family, Feminism and The State During The Young Turk Period 1908-1918 ", **Varia Turcica**, 13(199), s. 443; Durakbaşı, **a.g.e.**, s.119-121.

kadınlar lehine reformlar yapılmış, Türk Ocakları'nda düzenlenen konferanslarda kadınları yetiştirmek, onlara bir yandan yeni kadın kimliğini öğretmek, toplumsal hayata geniş ölçüde katılmalarını sağlamak istemişlerdi.⁵⁷ Özellikle bu dönemde milliyetçiler için kadın, “batılılaşmanın simgesel bir göstergesi” haline gelmeye başlamıştı.⁵⁸

Bu politikalarla birlikte II. Meşrutiyet'in ilk dönemlerinde evliliği kolaylaştırıcı girişimlere de başlanmıştır. Çeyiz ve başlık adetlerinin evlenmek isteyenlere mali bir yük getirmesi, buna bağlı olarak kız kaçırma olaylarının artması, Dahiliye Nezaretini harekete geçirmiş; illere gönderilen genelgelerle, evlenmeyi kolaylaştırıcı derneklerin kurulması teşvik edilmiştir.⁵⁹ Aile, savaş döneminde de politik bir mesele halindeydi. Nüfus kaybı ve erkek iş gücünün ordu da bulunmasından dolayı kadınları istihdam etme ihtiyacı, ailedeki manevi çürüme ve çözülme gibi sorunlar karşısında İTC yönetimi, aile ile ilgili politikalara bu dönemde daha da hız verdi.⁶⁰ Osmanlı Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyyesi, devletin bu dönemde ilk kez gündeme aldığı “özendirici” nüfuz politikasının yürütülmesini de üstlenmiştir. Aile hayatının çöküşünü önlemek amacıyla dernekte çalışan memur ve işçileri için zorunlu evlilik ilkesi getirmiş; erkeklerden en geç 25, kadınlardan ise 21 yaşına kadar evlenmeleri beklenmiştir. Evlenecek olanlara maddi yardımlar da sağlanmıştır.⁶¹

Kadınlara yönelik olarak yürütülen bu politikaların ışığında, eğitim reformunda kadınlara yönelik eğitim kurumlarının açılmasına hız verilmişti. Kadının bu konumu, Maarif Nazırı Şükrü Bey, 1913 yılında, İstanbul Darülfünunu'nda kadınlara özel kursların açılışında yaptığı konuşma ile de ifade edilmişti. Şükrü Bey'e göre kadınlara verilen eğitim, onların aydın ve aydınlatan bir anne, becerikli bir yönetici ve iyi bir eş olmalarını sağlayacaktı. Kadınlar, anne olarak milletin devamını sağlıyordu. Anne olarak sadece çocuk doğurup büyütmeyle kalmıyor aynı zamanda çocukların ilk öğretmeni oluyorlardı.⁶²

Bu amaçlarla, İTC'nin 1911'deki IV. Kongresinde kabul edilen siyasal programın 18. maddesi, ilköğretimin zorunlu ve parasız olması gerektiği, orta ve yüksek öğretimin

⁵⁷ Güzel, **a.g.m.**, s.860.

⁵⁸ Durakbaşı, **a.g.e.**, s.29.

⁵⁹ Murat Koraltürk, “‘Mili Aile’ye İlişkin Bir Belge”, **Toplumsal Tarih**, s.46, Ekim 1997, s.23

⁶⁰ Toprak, “The Family, Feminism and The State During The Young Turk Period 1908-1918”, s. 444; Durakbaşı, **a.g.e.**, s.101.

⁶¹ Toprak, “Osmanlı Kadınları çalıştırma Cemiyeti: Kadın Askerler ve Milli Aile”, s.34.

⁶² Van Os, **a.g.m.**, s.341

genelleştirilmesini öngörülmüştü. Kadının eğitime önem verilmiş; programa göre devlet olanakları ölçüsünde kız okullarının iyileştirilmesi ve sayısının artırılması hedeflenmişti.⁶³ Programın ardından, kız ve erkek çocukların ilk öğretimi iyileştirilmiş, yeni okullar açılmıştı. 1913 yılında kızlar için ilk kız lisesi olan İstanbul İnas Sultanisi (İstanbul Kız Lisesi) açıldı. Daha sonra da Erenköy, Çamlıca ve Kandilli Kız Liseleri açıldı. Yine 1917 yılında kızlar için Güzel Sanatlar Okulu ve Konservatuar, terzilik okulları, hemşirelik ve ticari dersler veren okullar açıldı. Kız öğrenciler için ilk üniversite 12 Eylül 1914 yılında İnas Darülfünunu adı altında açıldı. Üç yıllık bir öğretim süresi ile İstanbul Kız Öğretmen okuluna bağlanan bu üniversite, matematik, edebiyat ve tabii bilimler şubelerine ayrılıyordu. Amaç aynı zamanda kız öğretmen okullarına da öğretmen yetiştirmekti. İstanbul Kız İdadisi ve Dar'ül-muallimat'ı bitirince kız öğrenciler bu okullara girebileceklerdi. Üniversite ilk mezunlarını 1917'de verdi. Ancak üniversite 1920 yılında kapatılarak İstanbul Darülfünunu ile birleşti.⁶⁴

İTC tarafından da partinin kadın kolları açılmıştır. Bu şubelerde kadınlar için çeşitli konferanslar düzenlenmiş ve etkinlikler yapılmıştı. İTC'nin kadınlara yönelik olarak kurduğu dernekler arasında, İttihat ve Terakki Kadınlar Şubesi, Teali-i Vatan Osmanlı Hanımlar Cemiyeti, Osmanlı Kadınları Terakkiperver Cemiyeti yer almaktadır.⁶⁵

Yine bu dönemde sanayide yaşanan canlanmalar ve I. Dünya Savaşı'na girilmesiyle yaşanan savaş ekonomisi, kadınların çalışma hayatındaki önemini de arttırmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nda eskiden beri kimi işlerde kadınlar da çalışmıştır. Özellikle dokuma ve gıda iş kollarındaki birçok işin büyük çoğunluğu kadınlar tarafından yerine getirilmekteydi. Sanayinin gelişmesi üzerine kadının tütün, sigara, tek el ve kimya işlerindeki çalışma oranları da yükseldi. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sanayide çalışan kadın sayısı gittikçe artmakta, dokuma gibi geleneksel iş kolları yanında başka iş kollarında bile kadın çalıştırılmaktaydı. Örneğin 1897 yılında İstanbul'daki Kibrit Fabrikasında 121 kadın işçi çalıştırılmaktaydı. 1908'den itibaren çalışan kadın sayısı artmıştır. II.Meşrutiyet'in ilanı ile ekonomideki canlanma üzerine kadın işçiye ihtiyaç duyulmuş ve yeni birtakım işkollarında kadın işçi alınmıştır. Birinci Dünya Savaşı öncesinde kadın ve çocuk işçiler, dokuma sanayinde %50'den fazla, tarım ve hayvan ürünleri sanayinde, %50'den fazla oranda çalışmaktaydı.

⁶³ Caporol, **a.g.e.**, s.137.

⁶⁴ Afet İnan, **Atatürk ve Türk Kadın Haklarının Kazanılması**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1968, s. 21; Doğramacı, **a.g.e.**, s.20.

⁶⁵ Çakır, **a.g.e.**, s.52.

Savaşla birlikte silah altına alınan erkeklerin yerlerini doldurmak ve özellikle savaş sanayinde artan ihtiyaçları karşılayabilmek için kadın ve çocukların sanayide çalışma oranları artmıştır. I. Dünya Savaşı'yla birlikte kadın işçiler fabrika ve atölyeler yanında yol yapımı ve sokak temizliği gibi işlerle, madenlerde de çalıştırılmaya başlanmıştır. Kadınlar ayrıca idari kadrolarda ve bürokraside de görev almaya başlamışlardır. Postane ve telgrafhanelerde çalışan kadın sayısı çoğalmıştır.⁶⁶

Savaş yıllarında Harbiye Nazırı ve Başkumandan Vekili Enver Paşa'nın girişimiyle, kadınlara iş imkanı sağlamak amacıyla, Osmanlı Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyyesi kurulmuştur. Yine Cemiyet aracılığıyla kadınlar, gönüllü olarak askere alınmaya başlanmış; İstanbul'da Birinci Ordu tarafından Birinci Kadın İşçi Taburu (Birinci Ordu-i Hümayun'a Merbut Birinci Kadın İşçi Taburu) geri hizmette kadınlara istihdam alanı açmıştır⁶⁷. Tarım sektöründe, Cemal Paşa'nın öncülüğünde, Dördüncü Ordu'nun derlediği "Kadın Amele Taburları" Çukurova yöresine hizmet vermiştir.⁶⁸

Eğitimde yapılan reformların yanında, II. Meşrutiyet döneminde kadınların hukuki statüsünü reformize edecek yeni düzenlemeler de yapılmıştır. 1911'de yapılan bu reformların ilki, daha önceki mevzuatlarda erkeklerin lehine olan zina suçuna uygulanan cezalarla ilgilidir. Yapılan düzenleme ile, zina suçundan kadını ve erkeği aynı ceza ile yani, iki aydan iki yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılacağı hükmü getirilmiştir. Ancak zina diye nitelendirilen suçun hükmü, kadın ve erkeğe ayrı uygulanacağı kuralı saklı tutulmuştur. Bu ceza, kadına her durumda uygulanırken; kocanın cezalandırılması için evlilik konutunda bir başka kadınla sürekli bir ilişkinin varlığı hükmü yer almıştır. Kadının hukuki durumunu iyileştirme yönünde yapılan diğer bir düzenleme de, 1917 yılında çıkartılan Hukuk-i Aile Kararnamesi olmuştur. Yasa, aileye uygulanan mevcut hükümleri yasal bir düzenleme içine oturtmuş ve yürürlükte olan Hanefi hukukuna değişiklikler de getirmiştir. Yasada, kadın haklarını güvence altına almak amacıyla "kamu otoritesinin aile işlerine karışacağı" hükmü de yer almıştır. Kız çocukların küçük yaşta evlenmelerine izin verilmemiş, kız çocuklarının evlenebilmesi için 17 yaş sınırı belirlenmiştir. Çokeşliliğin de kadının evlenmeden önce rızasının alınmasıyla mümkün olabileceği şartı getirilmiştir. Ancak, bu yasa iki yıl yürürlükte kalmış, etkin bir başarı sağlayamamıştır.⁶⁹

⁶⁶ Güzel, **a.g.m.**, s. 868-871.

⁶⁷ Toprak, "Osmanlı Kadınları Çalıştırma Cemiyeti: Kadın Askerler ve Milli Aile", s.34.

⁶⁸ Toprak, **Türkiye'de "Milli İktisat"(1908-1918)**, s.316.

⁶⁹ Caporol, **a.g.e.**, s.119-125.

2) II. Meşrutiyet Dönemi Toplumsal Hareketlerinde Kadın

1908 yılının özgürlük ortamı kadınların toplumsal hayata katılmalarında, ev içinde anne ve eş statülerinden sıyrılmalarında etkili olmuştu. Bu dönemde kadınlar özellikle basın aracılığıyla seslerini duyurmuşlar, konferanslar düzenleyip, dernekler kurarak kamusal alana katılmışlardır. İlk olarak kadın dergilerinde büyük patlama yaşanmıştır. 1908'de ilk olarak **Demet**, **Mehasin**, **Kadın** dergileri yayınlamıştır. Dönem gazetelerinde de kadın yazılarına yer verilmiştir. **İkdam**, **Tanin**, **Servet-i Fünun**, **Sabah**, **Millet** gibi İstanbul'da çıkan gazetelerde, kadın imzaları vardır. Dergilerde kadınlık konusu eğitim ve toplumsal yaşama katılım gibi çeşitli yönleriyle ele alınmıştır. Kadınların uğradıkları haksızlıklar anlatılmış, özellikle Batılı kadınların elde ettikleri haklar açıklanarak, çeşitli ülke kadınlarının durumları hakkında bilgi verilmiştir. **Musavver Kadın**, **Kadın**, **Kadınlar Dünyası**, **Erkekler Dünyası**, **Güzel Prenses**, **Kadınlık**, **Siyanet**, **Seyyale**, **Hanımlar Alemi**, **Kadınlar Alemi**, **Kadınlık Hayatı**, **Bilgi Yurdu Işığı**, **Türk Kadını**, **Genç Kadın**, **Kadın Duygusu**, **İnci**, **Diyaner**, **Kadınlar Saltanatı**, **Hanım**, **Ev Hocası**, **Süs**, **Firuze** bu dönemde yayınlanan diğer kadın dergileridir.⁷⁰

Bu dergiler içinde **Kadınlar Dünyası** tüm dergilerden farklı bir içeriğe sahiptir. Dergi, Osmanlı kadınlarının “hak mücadelesini” üstlenen “Osmanlı Müdaafa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti”nin yayın organıdır. Kadınlar Dünyası'nda özellikle kadının özgür olması gerektiği ve eğitimden yararlanmasının önemi vurgulanmıştır. Özgür ve eğitilmiş kadınların toplumsal hayata katılmalarının, ilerlemenin ön koşulu olduğu belirtilmiş; kadının çeşitli haklarla donatılmasının insanlığın mutlu olması için gerekli olduğu vurgulanmıştır. Toplumsal ve ekonomik yaşamın gelişimi ile kadının konumu arasında ilişki kurulmuştur.⁷¹

Kadın dergileri, kadınların kendilerini birey olarak ifade etmelerini sağlarken, kurulan dernekler de, bu bireysel talepleri örgütlü hale dönüştürmüştür.⁷² Özellikle Balkan Savaşı ve Birinci Dünya Savaşı sırasında kadın sosyal ve ekonomik hayata daha

⁷⁰ Çakır, a.g.e., s.32-37.

⁷¹ A.e., s.156.

⁷² Çakır, a.g.e., s.43.

etkili bir şekilde katılmaya başlamış, kadın derneklerinin sayısında büyük bir artış yaşanmıştır.⁷³

Bu dönemde kurulan kadın dernekleri, ülkenin savaş ortamında olması dolayısıyla daha çok yardım dernekleri niteliğinde olmuştur. Fatma Aliye'nin başkanı olduğu ve Rumeli sınırında görev yapan askerlere kışlık giyecek yardımı sağlamaya hizmet için 1908'de kurulmuş Cemiyet-i İmdadiye bu dönemin ilk kadın kuruluşu olmuştur. 1908 Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyet-i Hayriyesi de diğer bir hayır derneğidir. Balkan Savaşı sırasında 1912 yılında Besim Ömer Paşa'nın öncülüğünde Hilal-i Ahmer (Kızılay) Hanımlar Merkezi kurulmuştur. 1912 yılında Nezihe Muhittin tarafından Donanma Cemiyeti Hanımlar Şubesi kurulmuştur. Yine Balkan Savaşı sırasında, savaşın dul ve yetimlerine eğitim vermek amacıyla Esirgeme Derneği kurulmuştur. Topkapı Fukaraperver Cemiyet-i Hayriyesi, Kadıköy Fukarasever Hanımlar Cemiyeti, Himaye-i Etfal Cemiyeti, Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti, Müslüman Kadın Birliği de savaş dönemi kurulan kadın dernekleri arasındadır. Bu dönemde Osmanlı toplumunda gayri-i Müslim kadınlar tarafından da dernekler kurulmuştur. Bu derneklere Beyoğlu Rum Cemiyet-i Hayriyesi, Türk ve Ermeni Kadınlar İttihad Cemiyet-i Hayriyesi örnek olarak gösterilebilir.⁷⁴

Bu yardım dernekleri yanında, 1909 yılında Halide Edip (Adivar)'ın kurduğu Teali-i Nisvan Derneği, kadının bilgisini, kültürünü arttırmak amacıyla yayınlar yapmıştı. 1913 yılında Nuriye Ulviye tarafından kurulan Osmanlı Kadınları Müdaafa-i Hukuk-u Nisvan Derneği, kadınların dış kıyafeti, kadınlara iş alanları açılması, kadınların bilgi ve seviyesinin yükseltilmesi için çalışmalar yapmıştı. Bu derneklerden başka, İstihlak-i Milli Kadınlar Cemiyet-i Hayriyesi, 1914'de Şişli Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniyesi ve Biçki Yurdu, 1915 yılında Bikes Aileler Yardımcı Hanımlar Cemiyeti, 1916'da Türk Ocağı ve Bilgi Yurdu, 1917'de Kadıköy Fakirperver Hanımlar Cemiyeti, 1917 'de İslam Kadınları Çalıştırma Cemiyeti, 1918'de Himaye-i Eftal Cemiyeti ve Muallimler

⁷³ 1908 yılında 9 tane kadın derneği kurulurken, 1909 yılında 6, 1913 yılında 7, 1914 yılında 4, 1917 yılında 4, 1918 yılında 18, 1919 yılında 4, 1920 yılında 14 kadın derneği kurulmuştur. Toplam 103 kadın derneğinin 77 tanesi Müslüman / Türk, 20 tanesi Müslüman olamayan cemaatlere ve 6 tanesi de yabancılara aittir. İstanbul'da kadın dernekleri en çok Beyoğlu ve Fatih bölgesinde yoğunlaşmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz: Alkan "İstanbul'da Sivil Toplum Kurumları", s. 135.

⁷⁴ Çakır, **a.g.e.**, s.43-46; Taşkiran, **a.g.e.**, s.37-39.

Cemiyeti, Üsküdar Bıçkı Yurdu, Musiki Muhibbi, Asri Kadın Cemiyeti Amerikan Koleji Talebeleri Türk Mezunları Cemiyeti gibi dernekler kurulmuştur.⁷⁵

Bunun birlikte eğitim amaçlı dernekler de açılmıştır. Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniye, bir yardım derneği olmasına karşın, eğitimi temel araç olarak kabul etmiş ve bu amaçla çalışmalar yapmıştır. 1913'te kurulan Osmanlı Türk Hanımları Esirgeme Derneği, savaş sonrası yoksul ve kimsesiz kalan kadın ve çocukların sorunlarına eğilmiştir. Eğitim konusunda kadın dergileri de faaliyette bulunmuşlardır. **Bilgi Yurdu Işığı Dergisi**, 1917 yılında Bilgi Yurdu Müessesesi adıyla özel bir dersane açmıştı. **Türk Kadını Dergisi** de aynı amaçla Türk Kadını Dersanesi adıyla bir dersane açılmıştır. Eğitim sorunu ile ilgili dernekler yanında özellikle kimsesiz adına meslek öğreten, mesleki uygulamasını sağlayan, bu amaçla dikiş evleri, fabrikalar açan dernekler de kurulmuştur. Bu tür dernekler İstanbul'da ve Anadolu'nun çeşitli yerlerinde faaliyet göstermişleridir. Kadınları her alanda, özellikle kültürel açıdan bilgilendirmek, geliştirmek amacıyla çeşitli dernekler de kurulmuştur. Musiki Muhibbi Hanımlar Cemiyeti, Osmanlı Kadınları Terakkiperver Cemiyeti, Osmanlı Kadınlar Cemiyeti, Osmanlı İttihat-ı Nisvan Cemiyeti, Çerkes İttihat ve Teavün Cemiyeti, Teali-i Nisvan Cemiyeti, Kırmızı-Beyaz Kulübü dernekleri kültürel alanda faaliyet gösteren derneklere aittir.⁷⁶ Bu derneklerin yanında daha milliyetçi nitelik taşıyan dernekler de kurulmuştur. İhtiyacı olan kadınlara gelir sağlamak yanında, Osmanlı ekonomisine katkıda bulunmak ve ulusal, geleneksel el işleri yapımını yeniden canlandırmak gibi amaçları vardı. Mamulat-ı Dahiliye İstihlaki Kadınlar Cemiyeti (Yerli Malların Tüketimi için Kadın Derneği) ve Osmanlı ve Türk Kadınları Esirgeme Derneği bunlara örnektir.⁷⁷

Yine bu dönemde kadınların siyasi partilere katıldıkları da görülmektedir. Fatma Aliye Hanım'ın kız kardeşi Emine Semiye Hanım, Osmanlı Demokrat fırkasında ve İTC'nin faal bir üyesi olarak çalışmıştır. İslahat-ı Esasiye-i Osmaniye Fırkası'ndaysa başkan Şerif Paşa'nın eşi Prens Semine yer almaktadır. Bu katılımlar sınırlı olmakla birlikte, kadınların siyasal hayatla olan ilgisinin bir göstergesi sayılabilir.⁷⁸

⁷⁵Taşkıran, **a.g.e.**, s.37-39.

⁷⁶Çakır, **a.g.e.**, s 46.56.

⁷⁷Van Os,**a.g.m.**, s.346.

⁷⁸Güzel, **a.g.m.**, s.861.

II.Meşrutiyet döneminde, özellikle İTC tarafından yürütülen kadın politikaları ve kadınların da hem bireysel; hem de örgütlü olarak toplumsal hayatta katılmalarının yanında, dönemin önde gelen aydınları da kadınların toplumsal ve hukuksal konumlarıyla yakından ilgilenmişleridir. Bu dönemde kadınlarla ilgili konular, dönemin üç düşünce akımında farklı şekilde ele alınmıştır. İslamcılar, Osmanlı İmparatorluğu'nun kurtuluşunun şeriat kurallarına geri dönülerek sağlanabileceğini savunmuşlar, kadının da özellikle devrimden itibaren ortaya çıkan tüm kötü ve olumsuz etkilere karşı korunması gerektiğini belirtmişlerdir. Şeriat hükümlerine uyulmamasını da, aileyi bozan tüm kötülüklerin nedeni olarak kabul etmişlerdir. Kadınların yalnızca ev işleriyle uğraşması gerektiğini ve kadın-erkek eşitsizliğini erkeğin lehine savunmuşlardır. Yine bu dönemde kadın konusunu ele alan diğer bir grup ise Batı düşüncesini savunanlardır. Bunlar için Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşündeki neden, Batı uygarlığını tam olarak benimsenememesidir. Ancak bu grup içinde de kadınlara yönelik farklı bakış açıları yer almıştır. Bunlardan Selahattin Asım, Türk kadınlarının dinsel baskılar dolayısıyla ezildiğini, bu yüzden doğal özelliklerini yitirdiğini, yozlaştığını savunmuştur. Yine Asım'a göre bu kuralların hepsinin kaldırılması gereklidir. Abdullah Cevdet ise, din konusunu bu kadar eleştirmemekle beraber çokeşlilik ve evlenme-boşanma ile ilgili kuralların kaldırılıp; kadınların daha fazla eğitim alabilmelerine olanak tanınması gerektiğini savunmuştur. Ziya Gökalp, Hamdullah Suphi, Halim Sabit, Mehmet Emin, Celal Sahir, Ahmet Hikmet, Halide Edip gibi milliyetçi düşünürler de, Türklerin eski dönemlerden beri kadın-erkek eşitliğine sahip bir toplum yapısına sahip olduğunu belirtmişleridir. Bu eşitlik, İslam'ın kabulü ile bozulmuş, toplumsal hayatta bu eşitliği tekrar canlandıracak hukuki ve toplumsal reformların yapılması gerektiğini savunmuşlardır. Bu akımdan özellikle Ziya Gökalp, hem İttihat Terakki Cemiyeti'nin kadın politikalarında; hem de Cumhuriyet dönemi kadın politikalarında etkili bir isim olmuştur.⁷⁹

Bu çerçevede gerek feminist harekette gerekse devletin kadın politikasında Osmanlı'dan Cumhuriyet'e süreklilik ve kopuşu sağlayan noktaların meydana çıktığı söylenebilir. Süreklilik, II.Meşrutiyet döneminde hız kazanan kadın hareketinin özellikle Osmanlı'nın son döneminden itibaren hızlanan uluslaşma sürecinde milliyetçi ideolojinin etkisinde kalışıyla kadın hareketinin de bu ideoloji etrafında şekillenmesi ve devletin kadına "yeni kimlik" tanımasıyla devam etmiştir. Kopuş ise; Tanzimat'tan beri devam eden kadının İslami kimliğinin Cumhuriyet döneminde

⁷⁹ Caporol, **a.g.e.**, s.78-101;Durakbaşı, **a.g.e.**, s.119.

kaldırılışıyla medeniyetin göstergesi olarak net bir biçimde ortaya çıkışı ve II. Meşrutiyetten itibaren devam eden kadın örgütlenmelerinin, Cumhuriyet iktidarının güçlenmesiyle etkinliklerinin sona erdirilmesinde yaşanmıştır.⁸⁰

⁸⁰ Berktaş, "Türkiye'de Kadın Hareketi: Tarihsel Bir Deneyim", s. 22.

III) CUMHURİYET DÖNEMİNDE UYGULANAN KADIN POLİTİKALARI ve TÜRK KADINLAR BİRLİĞİ

20. yüzyılın başlarıyla birlikte tüm dünyada hakim olmaya başlayan milliyetçi düşünce ve ulus devletler, diğer ülkelerde Batı Avrupa milliyetçiliğinden çok farklı koşullarda ortaya çıkmıştır. Genel olarak, Batı Avrupa dışındaki ülkelerdeki milliyetçi hareketlerin ortaya çıkışı dış dinamiğe bağlı olarak gelişmiştir. Bu ülkelerde, Batının tersine birleştirici nitelikte sağlam bir merkezi otoritenin yokluğu ve çoğu ülkenin yabancı yönetim altında oluşu ulusal bilincin güçlenmesine olanak tanımamıştır. Yine bu ülkelerde ortaya çıkan milliyetçiliklerin ana hedefi, ulusal bağımsızlığı sağlamak olmuştur. Bu güç de dış dinamiklere bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Avrupa milliyetçiliğinin şekil değiştirerek emperyalizmi destekleyen bir ideoloji olmaya başlamasıyla birlikte, Avrupa'da milliyetçiliğini ortaya çıkaran koşulların hiçbirine sahip olmayan azgelişmiş ülkelerde, Avrupa emperyalizmine karşı çıkacak olan milliyetçilik türü doğmuştur. Genel olarak bütün azgelişmiş ülkelerde daha çok aydınların ortaya attığı milliyetçilik ideolojisi Avrupa'da rastladığımızın tersine, bir değil; üç işlev birden üstlenmiştir. Bunlardan birincisi bağımsızlığın kazanılmasıdır. İkincisi ise, Batı benzeri modellerle, modernleşme programları uygulayarak 'ulus'u yaratmaktır. Batı modernleşmesini hedef alan ikinci değişimin temeli, siyasal ve ekonomik alanda Batı modelinin uygulanmasıdır. Burada azgelişmiş ülke milliyetçiliğinin birinci ve ikinci işlevleri arasında belirgin bir çelişki ortaya çıkar. İlk hedef, Batıdan kurtulmak olmasına rağmen; ikinci hedefte ise, Batıya benzemek için kurumsal değişikliklerin yapılması gerekliliğinin orta çıkıyor olması bu çelişkinin temeli olmuştur. İki hedef arasında ortaya çıkan bu çelişki Azgelişmiş ülke milliyetçiliğine üçüncü bir işlev verilmesini doğurmuştur: "özgün benliklerini kanıtlama"¹

Ulusal kurtuluş hareketlerinin ilk örneği olarak ortaya çıkan, Kemalist ulusçuluk hareketi de, yukarıda ana hatları ile bahsedilen azgelişmiş ülke milliyetçiliklerine benzer bir şekilde, ama onlardan çok daha önce ortaya çıkmıştır. Kemalist milliyetçi hareket, klasik modernleşme teorisine uygun olan bir gelişme seyri göstermiştir. İlk olarak ulusal topluluğa dayalı bir siyasi çerçeve oluşturulup, siyasi sınırlar

¹ Baskın Oran, **Atatürk Milliyetçiliği: Resmi İdeoloji Dışı Bir İnceleme**, Ankara, Bilgi Yayınları, 1999, S. 35-39

tanımlanmış, sonra siyasi liderlik “kurumsal” olarak pekiştirilmiş ve ardından sosyokültürel ve ekonomik reformlara geçilmiştir.²

Osmanlı’da 19.yüzyılın sonlarıyla birlikte başlayan ve Cumhuriyet’in kurulmasıyla resmi politika haline dönüşen milliyetçi hareket, Türkiye’de feminizmin de, Batı Avrupa’dakinden farklı bir seyir göstermesini beraberinde getirmiştir. Feminist hareket, diğer Azgelişmiş ülkelerdekine benzer bir şekilde, uluslaşma sürecinin parçası olarak ortaya çıkmıştır. Kadınlar için yapılan sosyal reformlar ve yasal düzenlemeler, ulusun ilerlemesi ve modernleşmesiyle eş tutulmuştur. Kadınlara, emperyalizme ve sömürgeciliğe karşı yürütülen milli mücadele içinde önemli roller verilmiştir. Kadınların “özgürleşmesi”, ulusal direniş hareketlerinin ayrılmaz bir parçası sayılmış ve yeni bir ulusal kültürel kimlik geliştiren milliyetçi ideolojilerde merkezi bir yer tutmuştur. Bu ideolojiler için ‘yeni kadın’ imgesi, yalnız kültürel bir özellik değil, aynı zamanda bir ulus olarak medeniliğin göstergesi sayılmıştır. Kadın hakları, milliyetçi-modern erkekler tarafından savunulmuş ve şekillendirilmiştir. Bu haklar da ulusal çıkarlara uygun olarak hazırlanmıştır.³

Bu açıklamalarla birlikte dikkat edilmesi gereken önemli bir nokta, özellikle II. Meşrutiyetle başlayan kadın örgütlenmelerinin, Cumhuriyet döneminde de devam ettiğidir. Her ne kadar bu örgütlü kadın hareketi, kitlesel düzeye ulaşamamışsa da, milliyetçi kadroların kadınlara yeni bir kimlik yarattığı dönemde, gündem oluşturmaya başarabilmiştir.

Bu bağlamda ilk olarak Cumhuriyet döneminin klasik modernleşme dönemi ele alınacak, bu dönemde uygulanan kadın politikaları ve yeni kadın kimliği açıklanacaktır. Kadın hareketinde bir süreklilik oluşturması bağlamında da Cumhuriyet döneminde faaliyet göstermiş, Türk Kadınlar Birliği incelenecektir.

² Ahmet Yıldız, “**Ne Mutlu Türküm Diyebilene**”: Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırları (1919-1938), İstanbul, İletişim Yayınları, 2004, s. 117; Oran, a.g.e., s. 40.

³ Deniz Kandiyoti, “Kimlik Kavramı ve Yetersizlikler”, **Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar: Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler**, İstanbul, Metis Kadın Araştırmaları, 1997, s.157-165, Kumari Jayawardena, **Feminist and Nationalism in the Third World**, London, Zed Books, 1994, s. 3-20.

A) Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu

Osmanlı İmparatorluğu'nun I. Dünya Savaşında yenilmesi ve 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasının ardından, İtilaf devletleri kısa bir süre sonra Trakya ve Anadolu topraklarının işgaline başlamıştır. Yaşadıkları bölgenin işgal edilmesi üzerine, Anadolu ve Trakya'da yaşayan halk, kısa bir süre sonra çeşitli örgütler kurmuş, ayrıca işgalcilere karşı koymak için Kuvay-i Milliye adı altında, gerilla savaşı yürütecek küçük askeri birimler de oluşturmuşlardır. İşgallerden kısa bir süre sonra 19 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal Üçüncü Kolordu müfettişi olarak Samsun'da Anadolu topraklarına ayak basmıştır. Mustafa Kemal'in Samsun'a çıkışı, Türkiye tarihinde yeni bir devrin açılmasının ve ülkenin ikiye bölünmesinin başlangıcının işareti olmuştur. İstanbul'da padişah ve hükümeti, Müttefiklerle işbirliği yaparak padişahlık idaresinin devamını sağlamaya çalışacaklar, Anadolu'da ise Mustafa Kemal ve arkadaşları, ülkenin toprak bütünlüğü ve milli bağımsızlığı uğruna mücadeleye başlayacaklardır.

Mustafa Kemal'in Anadolu'ya çıkışının ardından işgallere karşı örgütlenen önderlerle birlikte, hem İstanbul hükümetine hem de işgal kuvvetlerine karşı ulusal bir direniş hareketi organize edilmeye başlanmıştır. Bu amaçla Amasya (19 Haziran 1919), Erzurum (23 Temmuz 1919), Sivas'ta (4 Eylül 1919), çeşitli toplantı ve kongreler yapılmıştır. Bu toplantılarda, daha sonra "Misak-i Milli" belgesiyle ifadesini bulan, mücadelenin esasları belirlenmiştir. Amasya Genelgesi ve Erzurum ve Sivas Kongrelerinde benimsenen hükümleri esas alan Misak-ı Milli, ülkenin tam bağımsızlığının temelini oluşturmuştur. Misak, çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğu, "dinde ve kültürde müttehit" yeni Türkiye'nin sınırlarını belirliyor ve Osmanlı Devleti'nin sultan-halifesi ve anayasasıyla birlikte korunmasını da öngörüyordu. Misak-ı Milli'nin ilanının ardından, İtilaf Devletlerince İstanbul'un işgali ve son Osmanlı Mebusan Meclisinin kapatılmasıyla birlikte, 23 Nisan 1920'de Ankara'da milli mücadele önderleri tarafından Büyük Millet Meclisi kurularak; mücadelenin meşruiyet zemini de oluşturulmuştur. Ankara'da kurulan Meclis hükümetinin programında, sultan-halifeye bağlılık ve onun işgal güçlerinin esaretinden kurtarılması hedef olarak kabul edildiği bildirilmiştir.

Milli mücadele, iki temel ilke etrafında yürütülmüştür. "İstiklal-i tam ve bilakayd ü şart hakimiyet-i milliye". Birinci ilke Misak-i Milli'nin ilanı ile gerçekleşmiştir. İkinci ilke ise 20 Ocak 1921 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanununun ilanı ile gerçekleşmiştir. Milli

Mücadelenin meşruiyet temelini ise, 'milli egemenlik' ilkesi oluşturmuştur. Yani işgallere karşı yürütülen mücadelenin tek meşruiyet zemini bizzat halkın kendisi olmuştur. Bu dönem, özellikle Kemalist önderler tarafından Türk milliyetçiliğinin kullanılmadığı bir dönem oldu. Bizzat Mustafa Kemal'in kendisi etnik kimlikler açısından ittifakı zedeleme ihtimali olan "Türk Milleti" deyimini yerine, "Türkiye milleti" deyimini kullanmıştır. Bunun en önemli sebebi, o dönem savaş yorgunu olan halkın geleneksel bağlarla sultan ve halifeye olan bağlılığıdır. Özellikle etnik gurupların varlığı da, Türk milliyetçiliğinin bu dönemde geri plana atılmasını beraberinde getirmişti. Bu yüzden Milli mücadele döneminde hakim olan siyasi söylemde Türklük ve Türk kimliği açıkça telaffuz edilmemiştir. Bu dönemin Amasya Genelgesi, Erzurum ve Sivas Kongreleri ile Misak-i Milli gibi resmi belgelerde, milli topluluk "Osmanlı ve Müslüman" olma kriterlerine göre tanımlanmıştır. Hatta bu topluluk tek bir etnik kimlikle değil, çeşitli etnik guruplardan oluşan bir topluluk olarak düşünülmüştür." Milli mücadelenin bitimi, bu dönem politikasının oluşturduğu Müslüman-etnik koalisyonun varlık sebebini ortadan kaldırmış; siyasi söylemde bu açıdan radikal değişiklikler olmuştur.⁴

B) Siyasal İktidarın Pekiştirilmesi:

Türk Ordusunun 9 Eylül 1922'de İzmir'e girişi ve 15 Ekim 1922'de İtilaf devletleri ile imzalanan Mudanya Mütarekesiyle Türk ve Yunan orduları arasındaki savaşın sona erdiği resmen ilan edilmişti. Artık askeri zafer kazanılmıştı. Askeri zaferin ardından ilk çıkan problem siyasi iktidar sorunu oldu. Savaşın bitmesinin ardından, siyasi iktidar olabilme gücüne sahip iki merkez vardı. İstanbul'da, İstanbul Hükümeti ve Ankara'da kurulmuş olan TBMM. İki merkez arasındaki ilk siyasi iktidar sorunu, savaşın ardından toplanacak olan barış konferansı sırasında yaşandı. İstanbul Hükümeti, milli mücadele sırasında iki hükümetin birlikte hareket ettiğini ve her iki hükümetin de barış görüşmelerinde birlikte hareket etmesi gerektiğine inanıyordu. TBMM meclisinin 29 Ekim'de barış görüşmelerine katılacağını kabul etmesi ve İstanbul Hükümetinin konferansa birlikte katılma ısrarı, TBMM'nin siyasi iktidarı pekiştirme alnında önemli bir adımıyla noktalandı. 1 Kasım 1922 yılında Saltanat ve Hilafet

⁴ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Gelişmeler (1876-1938)**: Mütareke, Cumhuriyet ve Atatürk, İstanbul, Bilgi Üni. Yayınları, 2003, s. 57-80; Mete Tunçay, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999, s. 19-34, Taner Timur, **Türk Devrimi ve Sonrası**, İstanbul, İmge Yayınları, 2001, s. 9-59; Oran, **a.g.e.**, s. 142 ; Yıldız, **a.g.e.**, s. 88-100, Eric Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, çev:Y. Saner Gönen, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s. 215-234.

ayrıldı ve Saltanat kaldırıldı. Saltanatın kaldırılmasının ardından, İstanbul hükümeti istifa etti. Artık TBMM İstanbul'da da yönetimi ele geçirmiş oluyordu. Son Osmanlı Hükümetinin istifasıyla İstanbul'un siyasi gücü tamamen sona erdi. Ancak Ankara için merkezi otorite tamamen sağlanamamıştı. Her ne kadar İstanbul Hükümeti istifa etmiş ise de Saray ve Halifelik makamı belirli bir güce sahipti. Bu durum, Ankara Hükümeti'nin merkezi iktidarını güçlendirmesinde bir sorun olarak devam ediyordu.

Halifeliğin yanında, TBMM içinde de siyasi tartışmalar söz konusu idi. Mecliste iki hakim grup yer almaktaydı: Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti (A-RMHC) olarak Mustafa Kemal'in önderliğinde kurulan I. Grup ve muhalif olarak daha muhafazakar milletvekillerinden oluşan 2. Grup. I. Grup, genel olarak mecliste siyasi gücü elinde bulunduran gruptu. 2. Grup ise özellikle Mustafa Kemal'in, askeri zaferin kazanılmasıyla siyasal alanda yükselen prestijinin, iktidarı tek elde toplamasına ve kişisel bir yönetim kurulmasına yol açmasından korkuyordu. Mustafa Kemal ve grubu tarafından meclisteki muhalefete karşı yürütülen ilk hareket, seçimlerin yenilenmesi kararı olacaktı.

Meclis içindeki muhalefet Lozan görüşmeleri nedeniyle iyice artmış, Meclis karar alamaz hale gelmişti. Seçimlerin yenilenmesi kararından önce Mustafa Kemal, Halk Fırkası adıyla bir parti kuracağını açıkladı. (6 Aralık 1922) Yeni kurulacak parti, halkçılık esası üzerine temellendirilecekti. Bu gelişmenin ardından Şubat ayında Lozan görüşmeleri kesintiye uğradı. Meclisteki istikrarı sağlamak amacıyla Mustafa Kemal'in girişimiyle önce I. Grupta, sonra da BMM'nin 1 Nisan 1923 tarihli oturumunda seçimlerin yenilenmesi kararı alındı. Böylece I.Meclis'in "tarihi" görevi sona erdi. Yeni meclis 11 Ağustos 1923'te çalışmalarına başladı. Meclisin ilk işi 23 Ağustos 1923'te Lozan antlaşmasını imzalamak oldu. 9 Ağustos'ta da yeni kurulması düşünülen partinin nizamnamesi yapıldı. Parti 11 Eylül ayında kuruldu. Yeni partinin henüz bir programı yoktu. Ancak kabul edilen nizamnamenin "umumi esaslar" kısmında partinin amaçları belirtiliyordu. Buna göre Halk Fırkası, ulusal egemenliğin halk tarafından ve halk için uygulanmasına yol gösterecek, Türkiye'yi çağdaşlaştıracak ve hukuk devletini egemen kılacaktı. Parti, halk tanımını herhangi bir sınıfa mal etmiyor, aksine 'sınıflar üstü' bir halk tanımından yola çıkarak, her cins ayrıcalığa karşı olduğunu açıklıyordu.⁵ Bu dönemde yaşanan diğer bir gelişme de, 13 Ekim 1923 tarihli kararıyla Ankara'nın başkent ilan edilmesi oldu. Kentin başkent

ilan edilmesinin özel bir anlamı vardı. Bu seçim halifeliğin, dünya İslamı'nın ve dinseliliğin önemli merkezi olan İstanbul'a karşı bir tavidı. Ancak II. Meclisin asıl önemli icraatı, Cumhuriyetin ilanı ve halifeliğin kaldırılması oldu.

1922'de saltanat kaldırılırken halifeliğin korunmasının başlıca iki nedeni vardı:

- 1) İç politika dengeleri henüz hilafetsiz bir düzene elverişli değildi.
- 2) Dış politika alanında da barış konferansı tedirginlikleri yaşıyor, öbür yanda da İslam ülkelerini kollama niyeti ağır basıyordu. ⁶

Yeni meclis, 29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyeti ilan etti. Cumhuriyet'in ilanı her ne kadar siyasi bunalımı çözmüş olsa da; yeni rejim siyasal alanda yeni bunalımları da beraberinde getirdi. Cumhuriyet'in ilanı "ümme" toplumundan, ulus devlete geçişte ilk adım oldu. Halifelik makamı açık bir şekilde rejim sorunu haline geldi. Halifelik özellikle muhafazakar kesim tarafından kullanabilecek bir konumdaydı. Meclis, dinsel otoritenin de tek elde toplanmasından yana idi. Bu sebeple 3 Mart 1924 tarihinde TBMM, Hilafetin kaldırılmasına karar verdi. Aynı gece Halife Abdülmecit yurt dışına çıkarıldı. Yine aynı gün kabul edilen diğer yasalarla da, Şer'iye ve Evkaf Vekaleti ve Erkan-ı Harbiye-i Umumumiye Vekaleti kaldırıldı ve yerlerine Başvekalete bağlı Diyanet İşleri Bakanlığı ve Genelkurmay Başkanlığı kuruldu. Cumhuriyet tarihi açısından 3 Mart gününün iki önemli sonucu olmuştur. Birincisi, her ne kadar artık hiçbir siyasal gücü kalmamış olsa da halkın gözünde belirli bir saygınlığa sahip olan, saray mensupları ülke dışına çıkarılmışlardı. İkinci olarak, Cumhuriyet rejimine karşı siyasal bir seçenek olan Halifelik makamı ortadan kaldırılmış, halife de yurttan çıkarılmıştı. Artık dinsel otorite kalmamıştı. Din müessesesini temsil eden iki vekaletin hükümetten çıkarılmasıyla da önemli bir adım atılmıştı. Dini konularla ilgilenmek üzere yeni bir örgüt oluşturuldu: Diyanet İşleri Başkanlığı. Bu örgüt bağımsız ya da özerk değildi. Böylece dini kurum tamamen hükümetin denetimine geçmiş oldu. ⁷

⁵ Cemil Koçak, "Siyasal Tarih (1923-1950)", **Türkiye Tarihi 4, Çağdaş Türkiye 1908 – 1980**, der. Sina Akşin, İstanbul, Cem Yayınları, 1995, s.91

⁶ Bülent Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2004, s. 226-227 ve 283

⁷ Kemal Karpaz, **Türk Demokrasi Tarihi: Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Temeller**, İstanbul, Afa Yayınları, 1996, s. 54-59; Koçak, **a.g.m**, s.95,

Cumhuriyet ilan edilmesi devletin yeni bir anayasaya olan ihtiyacını da beraberinde getirirdi. TBMM'nde çalışmalar ve müzakereler sonunda, 20 Nisan 1924'te 105 maddeden oluşan yeni Anayasa kabul edildi. Siyasal otoritenin tek merkezi olan TBMM'de üyelerin tamamı Halk Fırkası üyesi olsalar bile bu, henüz Meclis'in ve partinin "türdeş" bir siyasal topluluk olduğunu göstermiyordu. Tam aksine, gerek Meclis'te ve gerekse partide önemli anlaşmazlıklar vardı. Cumhuriyet'in ilanı ve Hilafetin kaldırılmasında görülen muhalefet, 1924 Anayasası'nın görüşülmesi ve kabulü sırasında da sürmüştü. Yeni anayasanın görüşmeleri sırasında Meclis içindeki muhalefet, özellikle cumhurbaşkanına verilen yetkilerin genişliği konusunda arttı. Muhaliflerin etkisiyle taslaktaki bazı maddeler değiştirilerek anayasa kabul edildi. 1924 Anayasası, egemenliğin yalnızca millete ait olduğu ve ancak TBMM tarafından kullanılacağı esasına uygun olarak hazırlanmıştır. Egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olması, ona, diğer bir ilahi veya beşeri otorite ve makamın ortak olamayacağını kabul etmek demektir. Bu ilkeyle egemenliğin "milli" niteliği, 1924 Anayasasında daha belirli bir şekilde ortaya çıkmıştır. Klasik hak ve özgürlüklere de kısaca yer veren yeni anayasa da devletin dini İslam olarak belirlenmişti. 21 Anayasası ile kabul edilmiş olan kuvvetler birliği prensibi yerine kuvvetler ayrılığı ilkesi kabul edilmiştir.⁸

1923 yılında yapılan milletvekili seçimlerinde, seçim öncesinde adayların Mustafa Kemal tarafın bizzat belirlenmiş olmasına rağmen, Meclis'in açılışından beri devam etmekte olan muhalefet, Hilafetin kaldırılması ve yeni anayasanın kabulü sırasında daha da belirginleşti. Özellikle yeni Anayasaya göre milletvekilliği ile devlet memurluğunun bir arada yürütülemeyeceği kararı, ordu mensubu olan milletvekillerinin istifasını da beraberinde getirdi. 1 Kasım'da TBMM'nin açılışıyla birlikte meclis içindeki muhalefet daha da güçlendi. Özellikle meclis içinde Mustafa Kemal'in giderek "tek adam" olacağına ve Cumhuriyetin ilanı ile siyasal, sosyal ve ekonomik alanda kökten reformların yapılacağına dair duyulan endişe yeni bir muhalif partinin kurulmasıyla sonuçlandı. Meclis içindeki muhalif kanat tarafından 17 Kasım 1924'te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF) kuruldu. Parti, programında liberalizm ve demokrasi esaslarını kabul etmişti. Yeni kurulan partide, Kazım Karabekir Genel Başkan, Adnan Adıvar ve Rauf Orbay Başkan Vekili, Ali Fuat Cebesoy'da Genel Sekreter seçilmişti. Parti özellikle İstanbul basınından büyük destek görmekteydi. Partinin kurulmasından kısa bir süre önce yeni parti için

⁸ Tanör, **a.g.e**, s. 226-227 ve 283; Tunçay, **a.g.e**, s.87-90 .

düşünülen farklı isimlerin gazetelerde yer alması ile muhalefet partisinin 'Cumhuriyet' ismini kullanılacağına anlaşılmaması ile Halk Fırkası, Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF) olarak değiştirildi. Partinin kurulmasından 3 gün sonra İsmet Paşa hükümeti istifa etti. Yeni hükümet, muhalefete karşı daha ılımlı olarak bilinen Fethi Bey tarafından kuruldu. Mustafa Kemal de, TCF'nin kurulmasının ardından daha yumuşak bir siyaset izlemeye başladı.⁹

Ancak Türkiye Cumhuriyeti'nde çok partili siyasal hayata geçiş ve muhalefetin varlığı, 1925 yılının Şubat ayında Diyarbakır'da Şeyh Sait İsyanı'nın başlaması ile 1930 yılına dek kesintiye uğradı. İsyanın ortaya çıkmasına neden olan faktörler, savaş yıllarına dayanmaktadır. Bölgeye Kurtuluş Savaşı sırasında vaat edilmiş olan özerklik ya da benzeri bir konunun Lozan Antlaşması'nda ele alınmaması bölgede Ankara'ya karşı olan muhalefeti arttırmıştır. Hilafetin de kaldırılması ile iki toplumu bir arada tutan dinsel bağ da yok olmuştu. Yeni cumhuriyetin ulusçu söylemleri ve Kürt kimliğini yok sayma yönünde geliştirdikleri siyaset ve nüfuzlu aşiret reislerinin batıya göçe zorlanması ortamı iyice gerginleştirmişti. İsyan, Şeyh Sait ve Azadi adlı Kürt milis subaylarınca kurulmuş olan örgüt tarafından, 8 Şubat'ta Elazığ, Diyarbakır ve Tunceli illerini kapsayan bölgelerde başladı. Başlangıçta isyancılara karşı yerel askeri birlikler kullanılmış olsa da; isyanın bastırılmaması, kısa bir süre sonra diğer bölgelerden askeri birliklerin de bölgeye gönderilmesini zorunlu hale getirdi. 25 Şubat'ta da hükümetin sunduğu sıkıyönetim önergesi mecliste oybirliği ile kabul edildi¹⁰

Sıkıyönetim ilanın hemen ardından Takrir-i Sükun Yasası'nda bir değişiklik yapılmış ve dinin siyasete alet edilmesini engelleyici bir hüküm konulmuştur. Fethi Bey'in gerek askeri, gerekse siyasi ve hukuki yollardan muhalefetin desteğini de alarak isyanı bastırma çabalarına rağmen, CHF içinde bir grup, daha sert tedbirler alınması gerektiğine inanmış ve Fethi Bey'i de, bu tedbirleri almamakla suçlamaya başlamışlardı. Fethi Bey'e yöneltilen eleştirin yanında CHP içindeki sert politika taraftarları, TCF'yi de ayaklanmayı desteklemekte suçlamaktaydılar. Parti içindeki bu muhalefet neticesinde Başbakan, 2 Mart'ta istifa etti ve yerini İsmet İnönü aldı. İnönü, göreve başlamasıyla birlikte ilk olarak TBMM'de Takrir-i Sükun Kanununda

⁹ Koçak, **a.g.m.**, s.99; Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, s. 246; Eric Jan Zürcher, **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, çev:G. Çağalı Güven, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003, s. 79-102.

yapılan değişiklikle çıkartıldı ve ardından isyanı bastırmak amacıyla Ankara ve Şark İstiklal Mahkemeleri kuruldu. Kanun kabulünün ardından, hükümete muhalif olan basın organları kapatıldı. Şark İstiklal mahkemesi tarafından ise, ayaklanmada rol oynadıkları ileri sürülen TCF'nın isyan bölgesindeki şubeleri kapatıldı. Ankara İstiklal Mahkemesinin, TCF'nın İstanbul şubesinde yaptığı aramalarda, partinin "efkar ve itikadat-ı diniyeye hürmetkar" olduğu maddesinin, ayaklanmayı teşvik edici nitelik taşıdığı belirtildi. Hükümet de, Takrir-i Sükun Kanunu'nun hükümete verdiği "kamu düzeninin bozulmasına yol açtığına hükmettiği bütün örgüt veya yayınları yasaklama yetkisi" ne dayanarak TCF'nı, 3 Haziran 1925'de kapattı. 27 Nisan'da da Şeyh Sait'in yakalanması ile isyan bastırılmış oldu.¹¹

Şeyh Sait isyanı Türkiye Cumhuriyeti tarihinde yeni bir devrenin başlangıcı olarak karşımıza çıkar.¹² Takrir-i Sükun Kanunu ve İstiklal Mahkemeleri sadece isyanın bastırılmasında kullanılmamış, muhalefetin tasfiyesi için de önemli bir adım olmuştur. İsyen, siyasal sonuçları bakımından "tek-parti döneminin" kurulma sürecinde önemli bir dönüm noktası oldu. Ayaklanmadan sonra, ülkede daha yeni başlamış olan çok-partili hayat sona erdi. Takrir-i Sükun Kanunu ile hükümet, tüm ülkede otoriter bir yönetim kurmaya başlamıştı.¹³

Ancak 1925'te çıkarılan Takrir-i Sükun kanunu ile muhalif basının ve siyasal muhalefetin bir kısmının bastırılması mümkün olmuşsa da, iktidarın karşısında oldukça güçlü bir grup muhalif daha vardı. Bu grup gerek geçmişlerindeki siyasal kimlikleri, gerekse de bağımsızlık mücadelesi sırasındaki kahramanlıkları ile kamuoyunda oldukça itibarlıydılar. Söz konusu itibarları nedeniyle de, iktidar tarafından diğer muhaliflere uygulanan politikalar ile güçlerinin kırılması mümkün değildi. Bu grubun tamamen tasfiyesi, Mustafa Kemal'e yurt gezisine çıktığı sırada İzmir'de yapılması planlanan suikastın ortaya çıkarılması ile mümkün olmuştur. Mustafa Kemal Paşa'ya 1926 yılının haziran ayında İzmir'de suikast düzenlendiği yolunda alınan bir ihbar üzerine yapılan soruşturma sonucunda, I. Dönem TBMM üyelerinden olan ve kapatılan TCF'na mensup bazı milletvekilleri tutuklandı. Tutuklanmaların ardından, hemen yargılama süreci başlatıldı. Tunçay, suikast olayından sonra yargılanan sanıkları üç grup olarak incelemiştir: Suikasti

¹⁰ Zürcher, **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, s.78 ve 107-108; Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, s.247-249

¹¹ Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, s. 250; Tunçay, **a.g.e**, s.136-139

¹² Karpat, **a.g.e**, s. 61

düzenleyenler, onlarla ilişkili ya da ilişkisiz eski TCF mensupları ve daha eski İttihatçılar. İzmir suikastı davasının siyasal sonuçları çok önemlidir. Takrir-i Sükun Kanunundan sonra hükümet her ne kadar tüm muhalif basın organlarını ve kuruluşları yasaklayıp kapatmışsa da muhalefet, dağınık bir biçimde de olsa varlığını sürdürüyordu. İzmir suikastı davası ve İstiklal Mahkemeleri kanalı ile, mecliste TCF'nin arta kalan milletvekili grubuyla, meclis dışında ve içinde toparlanmaya çabalayan eski İttihatçılar tasfiye edildi. Mustafa Kemal paşanın iktidarına karşı olan son muhalefet de böylelikle siyaset sahnesinden silindi.¹⁴

1927 yılına gelindiğinde ise Tunçay tarafından, “yakın geçmişle hesaplaşma” olarak nitelendirilen Nutuk okundu.¹⁵ Nutuk, 1927 yılında II. Meclis'in görev süresinin dolması ve seçimlerin yenilenmesinin ardından, CHF'nin ilk büyük kongresinde Mustafa Kemal tarafından okundu. Mustafa Kemal tarafından, 1919'dan 1927'e kadarki dönemin tarihi olarak nitelendirilmişti. Nutuk, bir yandan bağımsızlık savaşını, anlatırken bir yandan da Mustafa Kemal ve ona muhalif olanlar arasındaki çatışmaları anlatmaktadır. Metin incelendiğinde, dönemin tarihini anlatan bir kaynak olmaktan çok; Mustafa Kemal'in, Samsun'a çıkışından sonra izlediği siyasetin gerekçeli bir dökümü olarak nitelendirilebilir. Muhalif olarak adlandırılan grubun siyasal hayattan tasfiyesinin nedenleri gösterilerek, bu kişilere karşı uygulanan yaptırımları meşru gösterme çabası vardır. Tunaya Nutuk'u, ilki 23 Nisan 1920'de BMM'nin açılışı sırasında, ikincisi de 1927'de olmak üzere, Atatürk'ün olağanüstü saydığı dönemlerde başvurduğu bir hesap verme belgesi olarak nitelendirmiştir.¹⁶

Milli Mücadele'nin ve bu mücadele sırasında yaşanan hesaplaşmaların bir dökümü olmasının yanı sıra; Nutuk'ta Mustafa Kemal'in kendini, ülkeyi kurtaran ve yeni rejimi kuran tek isim olarak ön plana çıkarmış olması da oldukça önemlidir. Siyasal yaşamda rakipsiz olan CHF'nin Genel Başkanı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı olan Mustafa Kemal, bu sayede otoritesini pekiştirmiştir. Türkiye'de, bu dönemden itibaren, Serbest Cumhuriyet Fırkası denemesi sayılmazsa, 1940'lı yılların ortalarına kadar sürecek olan tek parti yönetiminin temellerinin sağlamlaştırıldığı bir dönem olmuştur.

¹³ Koçak, **a.g.m.**, s.102; Timur, **a.g.e.**, s. 79-80

¹⁴ Tunçay, **a.g.e.**, s.168-170; Koçak, **a.g.m.**, s.102 ve 104

¹⁵ Tunçay, **a.g.e.**, s.168-170

¹⁶ Tarık Zafer Tunaya, **Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üni. Yayınları, 2002, s. 135

C) Reformlar

1922’de Saltanatın kaldırılmasıyla başlayan köklü reformlar, toplumsal, siyasal ve ekonomik yaşamda kökten değişiklikleri de beraberinde getirmiştir. Reformlar, yapıldığı dönem dikkate alınırsa, özellikle muhalefetin tasfiye edildiği ve otoriter siyasal rejim koşullarının sağlamaştırıldığı zamanlarda karşımıza çıkar. Reformlar her ne kadar demokratik koşullarda gerçekleştirilmemiş olsa da; hukuki kurum ve usuller büyük çapta gözetilerek yasalaştırılmış ve yeni bir toplum ve devlet kurma projesi olarak karşımıza çıkmıştır. Tanör, Türk Devrimin ana amacını 3 noktada toplar:

- 1) Uluslaşma : Ulusal toplum ve ulusal devleti oluşturma
- 2) Laikleşme : Devletin ve toplumun, dinsel ideoloji ve baskıdan kurtarılması
- 3) Demokratikleşme: Ulusal laik devlet ve toplum sınırları içinde millet egemenliği rejimini kurma ¹⁷

Bu köklü reformlar, Tanzimat’tan beri hukuk alanında süregelen “kültür ikileşmesini” ortadan kaldırmış, laik ve modern bir ulus devletin siyasi ve hukuki temellerini atmıştır. Toplum ve devlet yapılandırılmasındaki değişmeler, Osmanlı tipi yüzeysel reformculuk denemelerinden de kesin bir kopuş niteliği taşıyan bir “çağdaşlaşma modeli” olmuştur.¹⁸

Reformların niteliği ve dönemleri dikkate alındığında, ilk köklü reformun Cumhuriyetin ilanı ile gerçekleştiği söylenebilir. Cumhuriyetin ilanı gerek siyasal meşruiyet zeminini halka indirmesi, gerekse ulus devletin oluşturulmasında önemli bir adım olmuştur. Ancak Cumhuriyetin ilanından sonra, devrimlerin ulusal niteliğini oluşturan en önemli devrim, Kemalist devrimlerin esas niteliğini ve tabanını oluşturan hilafetin ortadan kaldırılması olmuştur. Hilafetin kaldırılması, modern rejimin ulusal bağımsızlığa, halk egemenliğine, cumhuriyet hükümet türüne, din-devlet ayırımına dayanması prensibinin temel taşı olmuştur.¹⁹ Hilafetin kaldırılmasının anayasal açıdan iki önemli noktası vardır:

¹⁷ Tanör, **a.g.e**, s. 326

¹⁸ Niyazi Berkes, **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2002, s. 90; Tanör, **a.g.e**, s. 322

¹⁹ Berkes, **a.g.e**, s. 89

- 1) Ulus devlet düzeninin temelleri kurulurken, hilafet gibi ulus öncesi (ümme) ve uluslar üstü (İslam enternasyoneli) bir kurumun ortadan kaldırılmasının gerekliliği;
- 2) Devletin ve toplumun, dinsel-siyasal bir kurumdan arındırılmasıdır. Bu, laiklik yolunda önemli bir ilerleme olmuştur. Bu yasa ile aynı günde çıkarılan iki kanun, bunun tamamlayıcısı olmuştur. Şer'iye ve Evkaf, Tevhid-i Tedrisat kanunu. Fakat 1924 Anayasasında, 1928 Nisanında yapılan değişikliklere kadar, "Türkiye devletinin dini, din-i İslamdır" hükmü korunmuştur.²⁰

Hilafetin kaldırılmasının ardından yapılan reformlar, ulus devlet oluşturma sürecine uymayan bütün eski örgütlenmelerin "kökten davranışlarla" ortadan kaldırılması işidir. Amaç toplumsal değişme ile kalkınma işlerine engel olan geleneksel örgütleri, adetleri, alışkanlıkları, kanunları kaldırmaktır.²¹ Tüm bu reformların temelinde dört önemli özellik yatar, bunlardan birincisi uluslaşmadır. Uluslaşma ve ulus devlet kurma misyonu ulusal bağımsızlık, egemenlik, eğitim, dil, tarih alanında yapılan reformlarla şekillenmiştir. İkinci önemli özellik ise, evrensel değerlere yönelme, bilimde, hukukta, toplumsal yaşamla ilgili kalıplarda (kılık-kıyafet, soyadı, takvim, saat, ay, tatil günleri) Batı modeline uygun olarak standartlaştırılmasıdır. Evrensel değerlere yönelme ve Batı modelinin bu sistem içinde kullanılmasının temel nedeni, Atatürkçülüğün temel ilkesinin medeniyetçilik tezine dayanmasında yatar. Batılılaşma ise, bu tezin en doğal sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Ulus devletin inşası sürecinde Batı uygarlığına yöneliş, ulusçu kadrolar için bir araç değil bir amaç olmuştur.²²

Üçüncü özellik ise Laikleştirme politikasıdır ki Berkes, laikleştirme politikasını çağdaşlaşma kavramı olarak ele alır.²³ Bu alanda yapılan değişiklikler bir yandan devletin laikleştirilmesi politikasını içermiş (halifeliğin kaldırılması, laik devlet ilkesinin kabulü, eğitim-hukuk sisteminin laikleştirilmesi), öbür yandan toplumu ve bireyi dinci-ümmeçi ideoloji ve kurallardan uzaklaştırma anlamına gelmiştir (laik eğitim, tarikat, şeyh, tekke, zaviye gibi kurumların kaldırılması). Ulusçuluk da, Tanör'ün deyimiyle bu eylemlerin "düşünsel motoru" olmuştur. Çünkü milliyetçi ideoloji, yaratmak istediği yeni toplum olan ulus toplumunu din temelinden kurtarmak için laiklik ilkesini kullanırken; ulus toplumuna yeni bir temel bulmak gerekmiştir. Bunun için de

²⁰ Tanör, **a.g.e**, s. 285

²¹ Berkes, **a.g.e**, s. 89-90

²² Tunaya, **Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük**, s. 125

özellikle dil ve tarih alanlarında uluslaşma hareketi başlatılmıştır. Bu reformlarda çeşitli amaçlar güdülmüştür. İlk olarak Latin alfabesine geçişle, din adamlarının tekelinin kırılması hedeflenmiştir. Yeni harflerin getirilmesi, eski ile ilişkinin kesilmesini ve yeni ile ilişkinin artmasını kolaylaştıracağı düşünülmüş; diğer batılılaşma girişimlerine de bir temel oluşturulmak istenmiştir. Diğer bir hedef ise okuma-yazma tekelinin kırılması, halk kitleleri ile seçkinler arasındaki uçurumun azaltılmasıdır. Böylece yeni ideolojinin, rejimi güçlendirmek ve ulusu oluşturmak için yapacağı propaganda çalışmaları kitlelere daha kolay ulaştırılabilecektir.²⁴ Tunçay bu reformu, en köktenci kültür değiştirme biçimi olarak nitelendirmişti.²⁵ Diğer bir reform hareketi de tarih yazımında yapılmıştır. Türk kavramını bir aşağılama olarak kullanan ve Osmanlı kavramına dayanan tarih anlayışı yerine, ulusal ölçülere uyacak bir tarih anlayışına geçilmek istenmiştir. İlk olarak Türklerin İslam öncesi “muhteşem” geçmişleri oluşturulmuştur. Böylece Türk ulusuna övünç duyacağı bir geçmiş sağlanacağı düşünülmüştür. Yeni geleceğin imajı, yeni rejimin ideolojik tercihlerine uygun şekilde tasarlanmış; geçmişinden türetilmiştir. Yeni tarih tezi ise Kemalistler için, Orta Asya’daki yurtlarından göç etmek zorunda kalan Türklerin, medeniyeti tüm dünyada taşıdığı tezine bilimsel destek sunmuştur. Batılılaşmanın gerçekte milli değerlere dönüş süreci olduğunu ve “unutulan ulusal benliğin yeniden keşfedilmesini” temsil ettiğini öne süren tarih tezi oluşturulmuştur.²⁶ Yine laikleştirme politikası altında yaşanan önemli bir gelişme hukuk alanında yaşanmıştır. Hukuk devrimleriyle artık hukukun dinsel niteliği tamamen kaldırılmıştır. Toplumun bütün hukuksal sistemi “tutarlı bir hukuk sistemi” içinde bütünleştirilmiştir.²⁷ Son özellik ise demokratikleşme politikasıdır ki; Saltanat-hilafetin kaldırılması ve cumhuriyetin ilanı, parlamentolu rejime bağlılık bu politikanın devamıdır.²⁸

Tüm bu reformlara ve reformların dönemlerine tarihsel oluşumlarına bakacak olursak ulus devletin ve ulus kimliğinin oluşturulmasında ilk toplu reform hareketi, Hilafetin kaldırıldığı gün yapılmıştır. 1925’te doğu isyanı ile başlayan Takrir-i Sükun dönemi de, (1925-1929) otoriter rejim sayesinde diğer köklü reformların yapıldığı dönem olmuştur. Özellikle bu dönemdeki reformlar, daha çok topluluğun standartlaşması

²³ Berkes, **a.g.e**, s. 18

²⁴ Oran, **a.g.e**, s. 203

²⁵ Mete Tunçay, “İkna (İnandırma) Yerine Tecebbür (Zorlama)”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm**, c. 2, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s. 92; Oran, **a.g.e**, s.191- 200

²⁶ Yıldız, **a.g.e**, s. 111

²⁷ Berkes, **a.g.e**, s. 528

²⁸ Tanör, **a.g.e**, s. 322; Oran, **a.g.e**, s. 202-203

hedef alınarak yapılmıştır. Diğer köklü reformlar hareketi ise, 1930 yılında itibaren başlayan tek parti döneminde gerçekleşmiştir.²⁹

Ulusun oluşturulması için yapılan reformlarda amaç “birlik ve uyum” olmuştur. Gerek etnik, gerekse sınıfsal açıdan türdeş toplum yaratma arzusu tüm reform politikasında hakimdir. Amaç, sınıflar arası farklılığın yadsınmadığı, fakat bunların çıkarlarının birbiriyle çatışmadığı, uyum halinde bulunduğu bir topluluk oluşturmaktır.³⁰ Milliyetçilik, ana politika ilan edilmiştir. Bu milliyetçilik, milli devletle ifadesini bulan, etnik bir milliyetçilik değil; hukuki-kültürel milliyetçiliktir.³¹

Milliyetçi ideolojinin, bağımsızlığı sağladıktan sonra girilen reform hareketlerinde, ekonomik alanda da bağımsızlığın sağlanması hedef alınmıştır. Bunun en önemli

²⁹ 3 Mart 1924 tarihinde TBMM’nde Tevhidi-i Tedrisat Kanununu kabul edildi. Yasaya göre, öğretim birliği kabul edilerek; bütün okular Maarif Vekaletine bağlandı. 8 Nisan’da da dinsel mahkemeler kaldırılarak, yargı organlarının birliği sağlandı. Şeyh Sait Ayaklanması sona erdi. Şark İstiklal Mahkemesi, görev alanına giren yörelerde tüm tekke ve zaviyelerin kapatılmasına karar vermişti. 2 Eylül 1925 tarihinde hükümet tekke, zaviye ve türbelerin kapatılmasına, din görevlilerinin kıyafetlerine ve memurların şapka giymelerine ilişkin bir karar aldı. 30 Kasım’da da, TBMM tekke, zaviye ve türbelerin kapatılmasına, türbedarlıklar ile bir takım unvanların kaldırılmasına karar verdi. 25 Kasım 1925 yılında da memurlara şapka giyinme zorunluluğu getirildi. 26 Aralık 1925 tarihinde uluslararası saat ve takvim kabul edildi. 17 Şubat 1926 tarihinde Medeni Kanun, 1 Mart 1926’da Türk Ceza Kanunu, 29 Mayıs 1926’da Türk Ticaret Kanunu, 28 Mayıs 1928’de Türk Vatandaşlık Kanunu, 24 Mayıs 1928’de uluslararası rakamlar kabul edildi. 18 Haziran 1927’de Hukuk Usulü Mahkemeleri Kanunu TBMM’nde kabul edildi. 24 Anayasasında yer alan “devletin dini İslam”dır hükmü, 10 Nisan 1928 tarihinde kabul edilen bir yasa ile kaldırıldı. Bu amaçla Anayasa’da gereken değişiklikler yapıldı. Milletvekilleri ve Cumhurbaşkanının ant içme metinlerindeki dini yemin kaldırıldı ve TBMM’nin dinsel hükümleri yerine getireceği yolundaki hüküm de metinden çıkarıldı. 3 Kasım 1928 tarihinde yayınlanan bir yasa ile Latin harfleri kabul edildi. Harf devriminden sonra yeni yazının öğrenilmesini kolaylaştırmak amacıyla Millet Mektepleri açıldı. 9 Nisan 1929 tarihinde Ceza Muhakemeleri Usulü kanunu, 24 Nisan’da İcra ve İflas Kanunu, 15 Mayıs’ta da Deniz Ticaret Kanunu kabul edildi. 3 Nisan 1930 tarihinde Türk kadınlarına belediye seçimlerinde seçme ve seçilme hakkı tanıyan yasa kabul edildi. 26 Ekim 1933’te ise Türk kadınlarına muhtar, köy ihtiyar heyetleri seçiminde seçme ve seçilme hakkı tanındı. 5 Aralık 1934’de kadınlara milletvekili seçme ve seçilme hakkı tanındı. 26 Mart 1931’de ölçüler kanunu kabul edildi ve uluslararası ağırlık ve uzunluk ölçüleri benimsendi. 21 Haziran 1934 tarihinde Soyadı kanunu kabul edildi. Uluslararası bayramlar ve tatil günleri hakkındaki yasa ise, 27 Mayıs 1935 tarihinde TBMM tarafından kabul edildi. 26 Kasım 1934’te efendi, bey, paşa gibi lakaplar kaldırıldı. Koçak, **a.g.m**, s.111-113

³⁰ Oran, **a.g.e**, s. 227-228

³¹ Tunaya, **Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük**, s. 40. (1923 CHP tüzüğü 2. ve 3. maddeler “halkçılığı” tanımlamıştır. Halk kavramı sınıflar-üstü, ayrıcalıklara izin vermeyen, kanun önünde eşitliği öngören bir kavramdır. Bunu böyle kabul eden herkes halktan sayılmıştır. Halkın iç egemenliği ve dışa karşı bağımsızlığı esas olarak kabul edilmiştir. Halk Partisi’ne her (etnik) Türk ve “Harıçten gelip Türk uyruğunu ve ulusal kültürünü kabul eden her birey” girebilir hükmü koyulmuştur. Bu da etnik milliyetçilik yerine hukuki kültürel milliyetçiliğinin benimsenmiş olduğunu göstermektedir. “Halkçılık”, parti programında 1931’den sonra daha açık bir şekilde açıklanacaktır. Yine de bu programda korporatist

gerekçesi ise, tam bağımsızlığın ancak ekonomik alanda da başarılı olmakla elde edilebileceği inancına dayanmasıdır. Sosyal ve siyasal alandaki reformlarda temel alınan batılılaşma modeli, ekonomik alanda da devam etmiştir.³²

Ancak cumhuriyetin ilk yıllarında, ekonomik alanda Osmanlı sisteminden kesin kopuş ve batı ekonomik sistemine geçiş mümkün olmamıştır. 1923 yılı sonrasında, meşrutiyetle başlayan ve “milli iktisat” görüşü olarak nitelendirilen, savaş yıllarında da kısmen uygulanan iktisadi görüşün büyük ölçüde egemen olduğu görülür. Ancak “milli İktisat” okulunun korumacı ve dolayısıyla sanayileşmeci yönelimleri, bu dönemde Lozan antlaşması ile gümrük politikasına konan engeller yüzünden uygulanamamıştır. Yine de aynı okulun, devlet desteğiyle yerli ve milli bir burjuvazi yetiştirilmesini, kalkınma ve modernleşmenin temel mekanizması olarak gören yaklaşım 1923 sonrasının iktisat politikalarına hakim olmuştur.³³

1923-1929 döneminin iktisadi gelişmesinin en belirgin özelliği, Lozan Antlaşması ile dönemin son yılında patlak veren ve kapitalist dünya ekonomisini sarsan büyük bunalımdır. Lozan antlaşmasının hükümlerine göre, uygulanan ekonomik sınırlamaların kalkacağı yıl ile Osmanlı borçlarından Türkiye Cumhuriyeti'ne düşen borç taksitlerinin ödenmeye başlayacağı yıl, büyük buhranın başlangıç yılı olan 1929 olacaktır. Bu iki unsur, bir sonraki dönemin iktisat politikasını belirlemiştir. İstiklal Savaşından sonra yeni Türkiye devletinde, milli ve bağımsız bir ekonominin kurulması için bütün engellerin ortadan kaldırılması gerekmiştir. Bu da, her şeyden önce kapitülasyonların kaldırılmasına bağlıdır. Bu nedenle Lozan Konferansı sırasında, yeni Türk Devleti'nin ekonomik politikasının belirleneceği bir iktisat kongresi toplanmıştır. Mustafa Kemal'in açılış konuşmasını yaptığı kongrede, kapitüler ayrıcalıklar tanınmamak kaydıyla, yabancı sermayeye “davetkar” bir yaklaşım ortaya konulmuş, yeni rejimin karşılaşılabileceği tüm iktisadi ve mali sorunlar çiftçi, tüccar, işçi ve sanayicilerin oluşturduğu bloklar arasında görüşülmüştür. Kongrede oluşan çizginin ana hatları, 1929'a kadar egemen iktisadi politikalar olarak kalacaktır. Lozan antlaşmasında, kapitülasyonların kaldırılması gibi bir başarı sağlamasına rağmen; diğer iktisadi hükümler içinde emperyalizme verilen çeşitli ödünler de yer almıştır. Bunlar Cumhuriyetin ilk yıllarındaki iktisat politikalarını

Kemalist halkçılığın hakim olmaya başladığı görülmektedir. Taha Parla, **Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları**, c: 3, İstanbul, İletişim Yayınları, 1995, s.31)

³² Oran, **a.g.e.**, s. 235

olumsuz yönde etkilemiştir. Bunlardan biri Osmanlı borçları, diğeri de antlaşmaya ek olarak imzalanan Ticaret Sözleşmesidir. Ticaret Sözleşmesi, 5 yıl süre ile Türkiye'nin dışarıya karşı uygulayabileceği iktisat politikalarını dondurmakta ve bazı istisnalar dışında ithalat ve ihracat yasaklarının kaldırılmasını ve yenilerinin konumlamamasını, gümrük tarifelerinin ise 5 yıl süre ile değiştirilmeyeceği öngörülmüştür.

Bu dönemde tarıma, endüstriye ve ticarete ilişkin birçok yeni düzenleme yapılarak, ülkenin refah seviyesinin yükseltilmesine çalışılmıştır. Köylüden alınan ağır aşar vergisinin kaldırılması (17 Şubat 1925), köye para ve kredi sağlamak amacıyla Ziraat Bankası'nın kurulması, ziraat okullarının açılması, toprağı olmayan çiftçilere toprak dağıtılması, Orman Kanunu'nun çıkartılması, hayvancılığın ehlileştirilmesi olarak sayabileceğimiz tarım politikalarını; mevcut endüstri kuruluşlarını korumak ve teşvik etmek, ülkenin ihtiyacı olan kuruluşları devlet eliyle kurmak, özel şirketlere yardımda bulunmak, 1927 yılında Teşviki Sanayi Kanunu'nu çıkartmak olarak sayabileceğimiz endüstri ve ticaret alanındaki düzenlemeler izlemiştir.³⁴

D) Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Kadın Politikaları

Cumhuriyet'in kurulmasıyla birlikte başlayan reform hareketleri, kadınların konumunda da önemli değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Cumhuriyet döneminde kadın konusunda yapılan en önemli reform, Türk kadınlarının yasal eşitliğinin sağlanması olmuştur. Kadınların Medeni hakları 1926 yılında, siyasal hakları ise 1930 Belediye seçimleri ve 1934'te genel seçimlere katılma haklarının verilmesiyle kazanılmıştır. Kadınlara verilen haklar Batı Avrupa'da olduğu gibi eşit oy hakkı için mücadele eden kadın hareketine benzer bir hareketle kazanılmamıştır. İktidardaki kadroların, Batılılaşma ve Medeniyetleşme hedeflerini gerçekleştirme amacıyla onlar tarafından tanınmıştır.³⁵ Türkiye'de iktidar tarafından kadın haklarının verilmesi farklı yorumları da beraberinde getirmiştir. Kemalist kadınlar ve cumhuriyetin ilk kuşak

³³ Seyfettin Gürsel, "Cumhuriyet Döneminde Türkiye Ekonomisi", **75 Yılda Düşünceler, Tartışmalar**, ed: Mete Tunçay, İstanbul, Tarih Vakfı, s. 138

³⁴ Korkut Boratav, "İktisat Tarihi (1908-1980)", **Türkiye Tarihi 4, Çağdaş Türkiye 1908 – 1980**, der. Sina Akşin, İstanbul, Cem, 1995, s. 279-291; Korkut Boratav, "Kemalist Economic Policies and Etatism ", **In Atatürk: Founder at a Modern State**, ed: Ali Kazancıgil and Ergun Özbudun, London: C. Hurst: Company, 1981, s. 165-173; Timur, **a.g.e**, s. 44 ve 108; Berkes, **a.g.e**, s. 101.

³⁵ Deniz Kandiyoti, "Kurtulmuş Ama Özgürleşmemiş mi? Türkiye Örneği Üzerine Bazı Düşünceler", **Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar: Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler**, İstanbul, Metis Kadın Araştırmaları, 1997, s. 67-70; Nermin Abadan Unat, "Toplumsal Değişme ve

kadınları, bu reformların demokratik bir toplumun gelişmesinde kaçınılmaz olduğunu ve yapılan reformların Türk kadınının kurtuluşunu sağladığını savunmuşlardır³⁶

Son dönem kadın yazarları ve akademisyenlere göre ise bu durum farklı yorumlarla açıklanmıştır. Kandiyoti, cumhuriyet döneminde yürütülen kadın politikalarının büyük bir simgesel ve stratejik öneme sahip olduğunu savunur. Kemalist devrimin, diğer bütün reformların temelini oluşturan, en önemli reformunun laiklik projesi olduğunu belirtir. Projenin, İslam'la kopuşu ve Cumhuriyet'in kamusal kurumlarında dinin etkisinin kaldırılmasını beraberinde getirdiğini savunan Kandiyoti, kadının bu süreçte, Osmanlı Devleti'nin teokratik kalıntıları ortadan kaldırmaya yönelik Kemalist mücadelenin "piyonlarından" biri haline geldiğini belirtir. Yine Kandiyoti, kadınların sosyo-ekonomik alanda gelişmesini hedefleyen bu reformları "devlet destekli feminizm" olarak nitelendirmiştir.³⁷ Berktaş Kemalist önder kadrolar tarafından, kadın haklarını tanınmasını, "belli bir amaç için araç" olduğunu ifade eder. Bu Cumhuriyet Türkiye'si'nin yeni ulusal karakterinin ortaya çıkmasının aracıdır. Kadınların tecridi, kamusal alandan dışlanmaları şeriat döneminin göstergesi, yasal olarak eşit yurttaş olmalarının ise Cumhuriyet'in ayırt edici göstergesi olduğunu belirtmiştir.³⁸ Tekeli, kadınların Osmanlı döneminde itibaren Batılılaşmanın simgesi olarak kullanıldıklarını ifade etmiştir. Cumhuriyet dönemiyle birlikte, laik-ulus devletin kurulma sürecinde İslami kurum ve değerlere açılan savaşta, kadınların önemli bir hareket noktası olduğunu belirtmiştir. Yine Tekeli, 1930'larda kadınlara eşit oy hakkının tanınmasını, Atatürk'ün kendi tek parti rejimini dönemin Avrupa diktatörlüklerinden ayırmak için yaptığı önemli bir girişim olarak yorumlamıştır.³⁹

Türk Kadını", Türk Toplumunda Kadın, der: Nermin Abadan Unat, Türk Sosyal Bilimler Derneği, Ankara, 1979.

³⁶ Afet İnan, **Atatürk ve Türk Kadın Haklarının Kazanılması**, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1968, s. 122; Tezer Taşkıran, **Cumhuriyet'in 50. yılında Türk Kadın Hakları**, Ankara, Başbakanlık Basımevi, 1973, s. 67; Emel Doğramacı, **Türkiye'de Kadın Hakları**, Ankara, Ayın Kitapları, 1982, s. 80

³⁷ Denzi Kandiyoti, "Ataerkil Örüntüler: Türk Toplumunda Erkek Egemenliğinin Çözülmesine Yönelik Notlar", **Kadın Bakış Açısından 1980'ler Türkiye'sinde Kadın**, der: Şirin Tekeli, İletişim Yayınları, İstanbul, 1990, s. 301-302, Deniz Kandiyoti, "Women and the Turkish State: Political Actors or Symbolic Pawns?", ed: Nira-Yuval Davis ve Floya Anthias, **Women-Nation-State**, Londra, The Macmillan Press, 1988, s. 92

³⁸ Fatmagül Berktaş, "Cumhuriyet'in 75 Yıllık Serüvenine Kadınlar açısından Bakmak", **75 Yılda Kadınlar ve Erkekler**, der: Ayşe B. Hacımirazoğlu, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 1998, s. 4

³⁹ Şirin Tekeli, "Türkiye'de Kadının Siyasal Hayattaki Yeri", **Türk Toplumunda Kadın**, der: N. Abadan Unat, Türk Sosyal Bilimler Derneği, 1979, s. 376-381

Arat ise Kemalist kadroların Türk kadınlarına bazı haklar vermesini ve onlar için bazı fırsatlar yaratan reformların yapılmasını, ekonomik kalkınma ve batı tipi modernleşme için araç olarak kullandıklarını savunmuştur. Kemalist reformlarla İslam ataerkilliğinin yerine, laik “Batı” ataerkilliği ile yaşamın yeniden düzenlenmesine girişildiğini belirtir. Böylece Batıyı örnek alan Kemalizm’in Türk kadınlarının yaşamını iyileştirme çabasının, kadının hala “ikinci cins” olarak görüldüğü batı toplumları düzeyine ulaşma çabası olarak kaldığını savunmuştur. Arat ayrıca, Kemalist reformların, kadını özgürleştirmeyi ya da kadın bilincinin ve kadın kimliğinin geliştirilmesine katkıda bulunmayı değil, Türk kadınlarını, onları daha iyi eş ve anne yapacak eğitim ve becerilerle donatarak, cumhuriyetçi ataerkil düzene katkılarını arttırmayı amaçladığını belirtir. Bu bağlamda da iktidardaki kadroların, kadının rolünü algılama biçimleri ve kadınlığı tanımlamaları göz önüne alındığında, reformların “devlet destekli feminizm” olarak nitelendirilemeyeceğini savunmuştur. Kemalizm tıpkı sınıf çelişkilerini reddettiği gibi, cinsiyet egemenliği kavramını da göz ardı edildiğini ifade eder. Bu kapsamda da, kadınların eğitimi ve katılımının, ulusal gelişmeyi sağlamanın bir yönetimi olarak kullanıldığını savunmuştur.⁴⁰

Nitekim Kemalist dönem incelendiğinde, 19. yüzyılda Osmanlı döneminde başlayan, kadın meseleleri tartışmalarını ve kadın kurtuluşunu misyon edinen “ilerici” erkek geleneğinin devam etmiş olduğunu görmekteyiz. Bu reformlarda “ilerici” erkeklerin önemli rolü, devleti kurtarmak olmuştur. Bu bağlamda da kadın, Türk aydınları için devletin kültürel modelinin önemli unsurlarından biri haline gelmiştir. Cumhuriyet reformlarından önce, kadınlara ilişkin konular üzerindeki tartışmalarda, kadınların birey değil büyük toplumsal projelerin nesnesi ve aile biriminin üyesi olarak kabul eden yaklaşım hakim olmuştur. Bu özellikler cumhuriyet döneminde de devam etmiştir.⁴¹ Bu amaçla da Cumhuriyet ideolojisi reformlarına bir ‘cinsiyetsizleştirme’ ve ‘yeniden cinsiyetleştirme’ projesini de katmıştır. Yeni erkeklik ve kadınlık tarzlarıyla geleneksel cinsiyet kimliklerinden bazıları “geri” sayılarak kötülenmiş, bazıları ise yeni bir bağlamda değerli kılınıp, yüceltilmiştir. En önemlisi yeni kadınlar, medeni bir millet olarak yeni Türk milletin simgeleri haline gelmişlerdir. Kadınların, Türk

⁴⁰ Zehra Arat, “Turkish Women and The Republican Reconstruction of Tradition”, **Reconstruction Gender in the Middle East: Tradition, Identity and Power**, ed: F. Müge Göçek and Shiva Balaghi, Colombia University Press, New York, 1994, s. 58-59. Türkçe’si için bkz: Zehra Arat, , “Kemalizm ve Türk Kadını”, **75 Yılda Kadınlar ve Erkekler**, der: Ayşe B. Hacımirazoğlu, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 1998, s. 52-53

milletinin simgeleri haline gelişi, onların milli idealin yayıcısı olarak, toplumsal-siyasal ve ekonomik alandaki değişime katımlarının sağlanmasını da beraberinde getirmiştir. Özellikle kadınlar, “ulusu eğitmek”, yani öğretmen olmakla görevlendirilmiş “yurtsever yurttaşlar” olarak konumlandırılmışlardır. Kısacası kadınların hem modernliğin simgeleri, hem de eski toplumsal dokunun hızla çözülmesini frenleme sorumluluğunu yüklenmiş “gelenek bekçileri” olmaları hedeflenmiştir.⁴²

Cumhuriyet’in ilk dönemlerinde ‘yeni kadının’ şekillendirilmesinde, Atatürk’ün kadın konusundaki görüşleri çok önemli bir yer tutar. Atatürk gerek reformların oluşturulma sürecinde ve gerekse yaptığı konuşmalarla, kadınların geleneksel bağlardan kurtulmasını teşvik etmiş ve milli ideallere ve ahlaka sahip yeni kadınların öne çıkarılmasını sağlamıştır. Kemalist-milliyetçi görüş içinde, erkek-kadın eşitliği, yeni doğan Türk milletinin, millet olma sürecinde aynı ideal ve sorumlulukları benimseyen erkek ve kadın “evlatlarının” eşitliği olarak ortaya atılmıştır.⁴³ Kadınların yetiştirilmesinde en önemli olan nokta eğitim olmuştur. Atatürk kadınların eğitim görmesinin önemini vurgularken iki gerekçe sunmuştur. Bunlardan birincisi, kadınlar sosyal hayatın bütün alanlarında erkeklerle yan yana görev almalarının toplumsal ilerleme açısından önemidir. İkinci ise çocukları ilk eğiten kişi olmaları dolayısıyla gelecek kuşakları yetiştirilmesinde önemli bir misyona sahip olmalarıdır. Atatürk kadınların toplumsal hayatta erkeklerle eşit konuma getirilmelerinin önemini şu şekilde açıklamıştır:

“Kudreti fatıra insanları iki cins olarak yaratmıştır. Bunlar yekdiğerlerine lazım ve melzumdur ... Şuna kani olmak lazımdır ki, dünya yüzünde gördüğümüz her şey kadının eseridir...Bir heyeti içtimaiye, cinsinden yalnız birinin icabatı asriyeyi iktisap etmesiyle iktifa ederse o heyeti içtimaiye yarıdan fazla zaaf içinde kalır... Kadının en büyük vazifesi analıktır. İlk terbiye verilen yerin ana kucağı olduğu düşünülürse bu vazifenin ehemmiyeti layıkıyla anlaşılır. Milletimiz kuvvetli bir millet olmaya azmetmiştir. Bugünün levazımından biri de kadınlarımızın her hususta yükselmelerini temindir. Binaenaleyh kadınlarımız da alim ve mütefennin olacaklar ve erkeklerin geçtikleri bütün derecatı tahsilden

⁴¹ Ayşe Kadioğlu, “Cinselliğin İnkarı: Büyük Toplumsal Projelerin Nesnesi Olarak Türk Kadını”, **75 Yılda Kadınlar ve Erkekler**, der: Ayşe B. Hacımiraçoğlu, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 1998, s. 93

⁴² Ayşe Kadioğlu, **a.g.m.**, s. 94; Fatmagül Berktaş, “Türkiye’de Kadın Hareketi: Tarihsel Bir Deneyim”, s. 23; Ayşe Durakbaşı, “Cumhuriyet Döneminde Kemalist Kadın Kimliğinin Oluşumu”, **Tarih ve Toplum**, 1988, sayı: 51, s. 42; Ayşe Durakbaşı, **Halide Edip-Türk Modernleşmesi ve Feminizm**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s.119 ve125.

⁴³ Durakbaşı, **a.g.e.**, s.24-25; Leyla Kırpınar, “Türkiye’de Toplumsal Değişme Sürecinde Kadın”, **75 Yılda Kadınlar ve Erkekler**, der: Ayşe B. Hacımiraçoğlu, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 1998, s. 16-17

geçeceklerdir. Sonra kadınlar hayatı içtimaiyede erkeklerle beraber yürüyerek birbirinin muin ve müzahiri olacaklardır.”⁴⁴

Atatürk Türk kadınlarını yüceltirken, Anadolu kadını modeli üzerinden hareket etmiştir. Özellikle 21 Mart 1923'te Konya'da Kızılay Kadın Kolu'na yaptığı konuşmada, bu modelin, medeni tarzla nasıl bağdaştığını göstermiş, aynı zamanda Avrupa'ya ve diğer batı ülkelerine Türk toplumunun modern, medeni bir toplum olduğunu sunmaya çalışmıştır. Aynı konuşmada Atatürk, “yeni modern kadın”ın, yenilenmiş görüntüsünde de batılı kadının hoppalığını taklit etmemesi ve iffetini koruması için uyarmıştır. Kadının kamu yaşamında erkeğin yanında yer alması için Atatürk Türk kadınlarını “şeriatın tavsiyesi, dinin emri mucibince” giyinmeye ve “içtimaiyemizin ahlak ve adabına mugayir” olmaması gerektiğini belirtmiştir. Ancak kadınların görünümüne, özellikle aşırı örtünmeye yönelik eleştirilere rağmen, buna yönelik herhangi bir politika yürütülmemiştir. 1925 yılında yapılan Kıyafet Kanununda erkeklerin geleneksel kıyafetleri yasaklanırken, kadınlara dair her hangi bir düzenleme yapılmamıştır.⁴⁵

Atatürk toplumsal yaşantısı ve kadınlarla ilgili reformları uygulanırken eşi Latife Hanımı yanında bulundurmıştır. Latife Hanım, çağdaş Türk kadınının ve modern toplumun simgesi haline getirilmiştir. Cumhuriyet kadınının yaşadığı değişiklikler, Latife Hanım'ın şahsında Türk ve dünya kamuoyuna yansıtılmıştı. Bir süre sonra da Atatürk'ün kültür alanında giriştiği reformlar için yeni sembolü Afet İnan olmuştur. Kısacası bu kadınlar, “yeni kadın” yaratılırken kamu oyunda bir sembol olarak kullanılmışlardır.⁴⁶

Atatürk'ün kadınların toplumsal statüleri hakkındaki görüşleri reformlarla da belirgin olarak ortaya çıkarmıştır. Ancak Atatürk'ün kadın haklarına verdiği ‘öneme’ rağmen, ulusal bağımsızlık savaşına önderlik eden I. Meclis'te kadınlara eşit yurttaşlık hakları tanıma girişimlerini sistemli bir biçimde engelleyen tutucu bir çoğunluk hakim olmuştur. Kadın hakları konusu, gerçekten de, dinci güçler ile Kemalistler arasındaki mücadelenin açığa çıktığı alan olmuştur. 1923 seçimlerinde Mustafa Kemal'in

⁴⁴ “İzmir’de Halk ile Konuşma (31-1-1923)”, **Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri (1906-1938)**, c.II, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1989, s. 89

⁴⁵ “Konya Kadınları İle Konuşma (21-3-1923)”, **Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri (1906-1938)**, c.II, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1989, s. 150-157, Zehra Arat, **a.g.m.**, s. 58-59; Durakbaşı, **a.g.e.**, s.123.

muhalifleri önemli ölçüde yenilgiye uğratılmış ve böylece II. Meclis esas olarak Kemalist milletvekilleriince oluşturulmuştur. Gene de kadın hakları konusuna muhalefet eden önemli bir kesim yerini korumuştur.⁴⁷ Buna rağmen, 1923-1930 yılları arasında yaşanan reform hareketlerinde toplumsal hayatta en belirgin şekilde değişime uğrayan kadınların statüsü olmuştur. Milliyetçi kadrolar tarafından, kadının eğitim, aile ve toplumsal hayattaki konumlarında belirleyici düzenlemeler yapılmıştır. Bu reformlarla kadınlar, cinsiyet kimlikleriyle değil, profesyonel kimlikleriyle öne çıkardılar ve “devletin saygın temsilcileri” olarak sunulmuşlardır. Reformlar, her ne kadar modernist bir ideolojiye dayalı olarak yapılsa da, kadınlar için temel geleneksel ahlak normlarında önemli bir değişiklik yaşanmamıştır.⁴⁸ Kısacası, ataerkil ideoloji, “değişen toplumun değişmeyen temeli” olarak kalmıştır.⁴⁹

Kadınların toplumsal statülerinde yaşanan ilk gelişme eğitim alanında olmuştur. Eğitimin yalnızca kalkınma açısından değil, politik sosyalizasyon aracı olması, cumhuriyet döneminde eğitime büyük önem verilmesini beraberinde getirmiştir. Atatürk'ün söylevleri ve yapılan eğitim reformları Kemalist rejimin kadınların eğitime büyük önem verdiğini göstermektedir. Nitekim cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren kız çocuklarının eğitimi iyileştirecek yasal düzenlemelere gidilmiştir. 1923 yılında kız çocukları için ücretsiz temel eğitim zorunluluğu getirilmiştir. Kız çocukları için okul sayısı arttırılmıştır. Yine de eğitim düzeyleri açısından sayıları erkeklere oranla azınlıkta kalmıştır.

⁴⁶ Kırpınar, **a.g.m**, s. 19

⁴⁷ Berktaş, “Türkiye’de Kadın Hareketi: Tarihsel Bir Deneyim”, s. 23

⁴⁸ Durakbaşı, **a.g.e**, s.26-27.

⁴⁹ Berktaş, “Doğu ile Batı’nın Birleştiği Yer: Kadın İmgesinin Kurgulanışı”, s. 275

TABLO I:

İlköğretim okullarında; okul ve cinsiyetlerine göre öğretmen ve öğrenci sayısı

Öğretim Yılı	Okul	Öğretmen		Öğrenci	
1923/24	4894	1217	9021	62 954	273 107
1924/25	5987	3342	10 480	88 987	301 381
1925/26	5975	3864	10 445	92 895	313 893
1926/27	5995	3367	10 864	86 585	348 978
1927/28	6043	4246	10 948	133 969	325 695
1928/29	6600	4565	11 153	154 309	323 260
1929/30	6562	4410	10 898	161 043	308 028

Kaynak: TC. Devlet İstatistik Enstitüsü İstatistik Göstergeler 1923-2002, Ankara, DİE Matbaası , s. 57-67

TABLO II:

Genel ortaokullarda; okul ve cinsiyetlerine göre öğretmen ve öğrenci sayısı

Öğretim Yılı	Okul	Öğretmen		Öğrenci	
1923/24	72 (1)	-	-	-	-
1924/25	64	111	609	2076	7976
1925/26	68	-	-	2705	8917
1926/27	135	293	1099	3796	11848
1927/28	78	-	-	3763	15674
1928/29	78	135	680	6229	16996
1929/30	82	206	776	6736	18662

(1) Öğretmen ve öğrencilerde erkek kadın ayrımı yapılmamıştır. Toplam: 796 öğretmen, toplam: 5905 öğrenci (1923-24), toplam: 791 öğretmen (1927/28)

Kaynak: TC. Devlet İstatistik Enstitüsü İstatistik Göstergeler 1923-2002, Ankara, DİE Matbaası , s. 57-67

TABLO III:**Genel liselerde; okul ve cinsiyetlerine göre öğretmen ve öğrenci sayısı**

Öğretim Yılı	Okul	Öğretmen		Öğrenci	
1923/24 (1)	23	-	-	-	-
1924/25	19	135	420	612	1622
1925/26	21	81	590	825	1923
1926/27	52	148	709	800	2359
1927/28	42	-	-	1071	2748
1928/29	49	69	441	1057	3111
1929/30	51	92	486	1172	3574

(1) Öğretmen ve öğrencilerde erkek kadın ayrımı yapılmamıştır. Toplam: 513 öğretmen, toplam: 1241 öğrenci (1923-24), toplam: 594 öğretmen (1927/28)

Kaynak: **TC. Devlet İstatistik Enstitüsü İstatistik Göstergeler 1923-2002**,Ankara, DİE Matbaası , s. 57-67

TABLO IV:**Mesleki ve teknik okullarda; okul ve cinsiyetlerine göre öğretmen ve öğrenci sayısı**

Öğretim Yılı	Okul	Öğretmen		Öğrenci	
1923/24 (1)	64	81	177	1375	5172
1924/25	70	237	737	2001	5146
1925/26	59	140	789	2015	4820
1926/27	38	81	492	2153	4428
1927/28	44	-	-	2822	4896
1928/29	47	145	570	3203	5302
1929/30	48	171	618	3197	4953

(1)1923-24 yılında erkek-kadın ayrımı yapılmayan 325 öğretmen daha görev almıştır. 1927-28 öğretim yılında erkek-kadın ayrımı yapılmamıştır.

Kaynak: **TC. Devlet İstatistik Enstitüsü İstatistik Göstergeler 1923-2002**,Ankara, DİE Matbaası , s. 57-67

TABLO V:

Yükseköğretim kurumlarında; okul ve cinsiyetlerine göre öğretim elemanı ve öğrenci sayısı

Öğretim Yılı	Okul	Öğretmen		Öğrenci	
1923/24	9	-	307	285	2629
1924/25	9	-	349	618	2865
1925/26	11	-	420	674	3256
1926/27	17	-	357	587	2964
1927/28	18	-	451	441	3477
1928/29	18	-	515	366	3461
1929/30	17	-	502	292	3390

Kaynak: **TC. Devlet İstatistik Enstitüsü İstatistik Göstergeler 1923-2002**, Ankara, DİE Matbaası , s. 57-67

Yukarıda da belirtildiği şekilde genel olarak kadın öğretmen ve öğrenci sayısında 1923-1930 yılları arasında bir artış göze çarpsa da, bu artış erkek öğretmen ve öğrenci sayısına kıyasla düşük oranda kalmıştır.

Cumhuriyet'in ilk yıllarlarında eğitim alanında yapılan bu reformlarda, dikkat edilmesi gereken nokta, 1924'te çıkarılan Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile okullarda standartlaşma öngörülmesine rağmen, eğitim politikasında tam eşitliğin sağlanmadığı ve geleneksel cinsiyet rollerinin devam ettiği görülmektedir. Eşitsizlik ilk olarak okul sisteminde kız-erkek ayrımında ortaya çıkmıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında karma eğitim ancak ilk okul ve üniversite düzeyinde gerçekleştirilmiştir. Ortaokul ve liselerde kız-erkek ayrımı sürmüştür. Dönemde kız okulları sayısı erkek okullarına oranla daha hızlı artmasına rağmen oranı düşük kalmıştır. 1923-1924 yılları arasında 72 erkek ortaokulu olmasına karşın, kız ortaokulu yoktur. 1924-25 yılları arasında ise erkek ortaokulu sayısı 56, kız ortaokulu sayısı ise 8 olarak kalmıştır. 1925-26 yılında bu rakamlar erkekler için 54, kızlar için 14 ortaokul olarak değişmiştir. Ortaokullarda karma eğitim 1927-28 ders yılında başlatılmıştır. Liselerdeki karma eğitime ise 1934-35 yılında başlanmıştır. Buna da ancak tek liseli olan şehirlerde izin verilmiştir. Ortaokul ve liseler giderek karma hale getirilirken, meslek okulları, öğretmen okulları ve teknik okullarda ayrımcı bir tutum izlenmiştir. Meslek okulların ders programlarında, cinsiyete dayanan farklılıklar hakim olmuştur. Özellikle kız enstitülerinde ev idaresi, çocuk bakımı, yemek ve dikiş konuları ders

programlarında hakimdir. Resmi açıklamalara göre bu okulların ders programları kızlara, evlerini sağlıklı, düzenli, ekonomik ve zevk kurallarına uygun olarak çekip çevirme yollarını gösteren teorik ve pratik bilgiler vermek, ileride neşeli, mesut bir yuva kurmalarını sağlamak ve dolayısıyla onları memleketin sosyal kalkınmasına yardımcı hale getirmek amacıyla hazırlanmıştır. “Kadın işleri” eğitiminde uzmanlaşan, öğrencilerinin entelektüel gelişimini, bağımsız düşünebilmesini desteklemeyen meslek okulları onları çalışma hayatına hazırlamaktan uzak kalmıştır. Bunun sonucu olarak, meslek okullarındaki uzmanlaşma ve öğrenci alma yöntemi geleneksel cinsiyet rollerini sürdüren bir eğitim sistemine yol açmıştır. Cinslere karşı farklı tutumlar, diğer ortaöğretim kurumlarında da olmuştur. 1924’de çıkarılan Tevhid-i Tedrisat Kanunu aynı düzeyde eğitim sunan ve aynı tip diploma veren okullarda laikleşmeyi, merkezileşmeyi ve ders programlarının standartlaşmasını öngörmektedir. Ancak okullardaki ders programlarındaki bazı dersler, cinsler arasındaki ayrımın göstergesi olmuştur. Beden eğitimi ve askerlik gibi dersler sadece erkek öğrencilere öğretilirken, kızlar için dikiş, ev idaresi, çocuk bakımı gibi dersler okutulmuştur.⁵⁰

Kadınların toplumsal statülerinde yaşanan diğer önemli değişim Medeni Kanunun kabulü ile yaşanmıştır. Medeni Kanun ile ilgili ilk çalışmalar, 1923 seçimlerinin ardından, yeni yurttaşlar yasası düzenlemekle görevli bir komisyon kurulmasıyla başlamıştır. Komisyon, Osmanlı Aile Hukuku ve Mecelle’ye dayalı eski hukuk sistemini, bazı değişiklikler ve yenileştirmelerle de olsa, olduğu gibi korumuştur. Taslağın getirdiği reformlar, esas olarak evlenmeye ve boşanmaya ilişkindir. Tasarının, hem laik hem de ulusun örflerine dayalı olacağı ileri sürülmüş olsa da gerçekte içeriği ile şeriat hükümleri daha ağırlıkta yer almıştır. 1925 yılında Takrir-i Sükun kanunun çıkışı ve sıkıyönetimin ilanı ile birlikte tasarı gündemden kalkmıştır. Komisyonun hazırladığı tasarı daha sonra Atatürk tarafından iptal edilerek, İsviçre Medeni Kanunu temel alan Türk Medeni Kanunu hazırlanmıştır. Yasa 17 Şubat 1926 günü kabul edilmiş, 4 Ekim 1926’da yürürlüğe girmiştir. Medeni Kanun’un en büyük başarısı aile kurumu üzerinde devlet kontrolünü kurması olmuştur. Yasa çokeşliliği yasaklamış, çekirdek aileyi hukuken düzenlenip korunacak bir kurum haline getirmiştir.⁵¹

⁵⁰ Arat, **a.g.m**, s. 67-71

⁵¹ Kırpınar, **a.g.m**, s. 19; Arat, **a.g.m**, s. 63.

Kadınların sosyal koşullarını iyileştirmek için yapılan reformların yanında, çalışma hayatlarıyla ilgili düzenlemelere de gidilmiştir. Kadınların çalışma hayatını düzenleyen ilk düzenleme, 1926 yılında çıkarılan 788 sayılı “Memurin Kanunu”nun 6. maddesidir. Maddede “Kadınların memur ve müstahdem olmaları caizdir. Ne gibi memuriyetlerde istihdam edilecekleri her vekaletin memurlarına ait kanunlarda tespit olunur” hükmü yer almaktadır. Bu yasa ile kamu yönetiminde kadın görevlilerin çalışması yasal dayanağa kavuşmaktadır. Ancak kadın kocası izin verirse, yönetimin uygun gördüğü alanlarda çalışabilecektir. Kadınların her alan ve konumda eşit bir biçimde çalışmalarına olanak tanınmamıştır.⁵² Kadınların çalışma hayatı ile ilgili yapılan diğer bir düzenleme de 1936 yılında çıkarılan İş Kanunu ile oluşturulmuştur. Bu yasa ile erkek, kadın ve çocukların çalışma koşulları yeniden düzenlenmiştir.⁵³

Cumhuriyet ilk yıllarında kadınlara yönelik olarak yapılan sosyal ve kültürel alanda yeni düzenlemelerle birlikte, özellikle kadınların batıdaki hemcinslerine benzemeleri için büyük çaba gösterilmiştir. Dünya kadın etkinliklerinde Türk kadınlarının da yer alması desteklenmiştir. Günlük yaşam içinde kadının etkinliğinin artırılması, özellikle toplum yaşamında kadın kimliğinin ve rolünün güçlendirilmesi için gerekli olarak görülmüştür. İlk kez 1929 yılında güzellik yarışması düzenlenmiştir. Türkiye’de Uluslararası Kadın Birliği’nin 12. Kongresi, 18-24 Nisan 1935 tarihleri arasında İstanbul’daki toplantısı iktidardaki kadrolar tarafından da desteklenmiştir.⁵⁴

Modernleşme projesinde yeni kadın, toplumsal ve ekonomik hayata katılması sağlansa da yukarıda ele alınan çizgide belirli sınırlara tabii tutuldukları görülmüştür. Kandiyoti, reformları toplumsal ilerleme aracı olarak kullanan milliyetçi hareketlerde, kadınları etkileyen reformların, hedefinin kadınların özerkliğini arttırmak değil, onları ulusal kalkınma hedeflerine daha etkin bir biçimde katmak olduğunu ifade eder. Kadınların siyasal örgütlerdeki bağımsız girişimlerinin ise aktif olarak engellendiğini belirtir.⁵⁵ Nitekim, modernleşmeci politikalar, Tanzimat’tan itibaren başlayan ve Cumhuriyet döneminde de devam eden kadın hareketini modernleşmeci devletin kendi çıkarları ile çeliştiği anda engellendiğine dikkati çeker. Dönemde faaliyet göstermiş Kadınlar Birliği’nin kimi faaliyetleri de ulus devletin çıkarlarına aykırı

⁵² Oya Çiftçi, “Türk Kamu Yönetiminde Kadın Görevliler”, **Türk Toplumunda Kadın**, der: Nermin A. Unat, Ankara, Türk Sosyal Bilimler Derneği, 1982, s. 222

⁵³ Kırpınar, **a.g.m.**, s. 24

⁵⁴ **A.m.**, s. 21

⁵⁵ Deniz Kandiyoti, “Kimlik Kavramı ve Yetersizlikler”, **Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar: Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler**, İstanbul, Metis Kadın Araştırmaları, 1997, s. 163

düştüğü noktalarda engellenmiştir. Toska bu dönemde Osmanlı hareketinin içinden gelmiş öncü kadınların çoğunun, Cumhuriyeti benimsediğini ve desteklediğini belirtir. Buna rağmen bu kadınlar Cumhuriyet'in "öz evlatları" arasına girememelerini onların Osmanlı'dan gelen kadın hareketinin kesintisiz bir devamı olarak görülmeleri ve Milli mücadele sonrasında da, eylemlerini bıraktıkları yerden sürdürmek istemelerine bağlamıştır.⁵⁶ Zafer Toprak kadınların o dönemde ki etkinliklerinin her ne kadar siyasi haklar talebi içermediğini savunsa da,⁵⁷ özellikle KB 1924-1927 yılları arasında siyasal haklar konusunda önemli bir gündem yaratmayı başaramışlardır. Ancak, kadınların gösterdiği faaliyetler hayır cemiyetleri ya da halkevleri bünyesinde toplumsal seferberliğe katılmaları ve resmi ideolojinin sözcüleri oldukları süreçte desteklenmiş, bağımsız kadın örgütlenmesi boyutuna geldiğinde ise kesintiye uğratılmıştır. Geçmişle bütün bağları koparma ve Cumhuriyet ilkeleri doğrultusunda "kendi insanın yetiştirme" amacıyla olan yeni rejim, Türkiye Cumhuriyeti'nin "asıl kadın" olarak yücelttiği Anadolu kadını karşısında, özellikle İstanbul'da örgütlenen kadınları dışlayan bir tutum izlemiştir. Bu dönemde onlar geçmişi simgeleyen bir anlatımla "İstanbul kadınları" olarak anılmışlardır.⁵⁸

Tanzimat'tan itibaren başlayan ve II. Meşrutiyet dönemiyle devam eden kadın örgütlenmeleri, cumhuriyet döneminde iki alt başlık ile ele alınacaktır. İlk olarak Kurtuluş savaşı dönemi kadın hareketleri incelenecek, ikinci olarak ise KB'nin faaliyetleri ele alınacaktır.

1) Kurtuluş Savaşı ve Kadın

Ülkenin işgaliyle, başta İstanbul olmak üzere, Anadolu'da işgale karşı protesto mitingleri düzenlenmeye başlamıştı. Kadınlar da bu gösterilerde yer almaktaydı. Başta Asri Kadınlar Cemiyeti ve Türk Ocakları gibi cemiyetler olmak üzere birçok cemiyetler tarafından düzenlenen mitinglerde işgal kuvvetleri protesto edildi. İzmir'in işgali İstanbul'daki mitingleri hızlandırdı. 9 Mart 1919 tarihinde İnas Darülfünun Asri Kadınlar Cemiyeti üyeleri, Fatih türbesinde toplanarak işgal kuvvetlerini protesto etti. Ayrıca İzmir'in işgalinden iki gün sonra İstanbul'da Üsküdar Kız Koleji'nde bir

⁵⁶ Zehra Toska, "Cumhuriyet'in Kadın İdeali: Eşiği Aşanlar ve Aşmayanlar", **75 Yılda Kadınlar ve Erkekler**, der: Ayşe B. Hacımirazoğlu, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 1998, s. 78

⁵⁷ Zafer Toprak, "Halk Fırkasında Önce Kurulan Parti: Kadınlar Halk Fırkası", **Tarih ve Toplum**, Mart 1988, sayı: 51, s. 30-31

⁵⁸ Toska, **a.g.m**, s. 78

protesto toplantısı düzenlendi. Burada toplanan kadınlar ve konuşmacılar meydana gelen olayları şiddetle kınadılar. 18 Mayıs 1919 tarihinde İstanbul Darülfünunu'nda ders boykot edilerek öğretmen ve öğrencilerin yaptığı bir toplantı düzenlendi. 19 Mayıs 1919'da "Türk Ocaklı" gençlerin öncülüğünde Fatih'te bir miting düzenlendi. Bu mitinge kadınlar büyük oranda katılmış ve konuşmalar yapmışlardır. Halide Edip ve Meliha Hanım, bu mitingde konuşmalar yapmış ve halkı mücadele etmeye çağırmıştı. Fatih'te düzenlenen mitingin ardından Üsküdar'da da büyük bir miting düzenlendi. 20 Mayıs 1919'da yapılan mitinge büyük oranda kadın katılmış, burada da konuşmalar yaparak işgale karşı mücadele talebinde bulunmuşlardır. 22 Mayıs 1919'da Tıbbiyeli öğrenciler ile Kadıköy Fukara Cemiyeti hanımları öncülüğünde birçok cemiyetin katılımıyla düzenlenen bu mitinge kadın konuşmacılar da yer aldı. İşgalleri protesto için yapılan diğer bir miting de Sultanahmet mitingidir. 23 Mayıs 1919 tarihinde yapılan miting, İtilaf Devletlerini hükümet çevrelerini rahatsız etmiş, bu yüzden 25 Mayıs 1919'da Beyazıt Meydanı ve Beşiktaş'ta yapılan mitingler İstanbul polisince engellenmiştir. Yasaklara rağmen 30 Mayıs 1919 tarihinde Sultanahmet'te ikinci bir mitin düzenlenmiştir. İstanbul'un işgalinin ardından da 13 Mayıs 1920 yılında Sultanahmet'te üçüncü bir miting düzenlenmiştir.⁵⁹

İstanbul'un yanında Anadolu'nun çeşitli yerlerinde de işgallere karşı protesto mitingleri düzenlenmiştir. Bunlardan ilki İzmir'de, işgalden bir gün önce yapılan Maşatlık Mitingidir. İzmir'in işgalinin ardından, 19 Mayıs 1919'da Siirt, Edirne, Alaşehir, Kızılcahamam, Erzurum, Bursa, Kastamonu, Denizli, Trabzon, Zonguldak, Giresun'da çeşitli toplantı ve mitingler yapılmıştır. Kadınlar da mitinglerde işgalleri protesto etmişlerdir. İşgallere karşı yapılan bu eylemlerde Türk Ocakları, Hilal-i Ahmer, Asri Kadınlar Cemiyeti, Muallimler Cemiyeti önemli roller oynamışlardır. Bu dönemde en önemli kadın cemiyeti olan "Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti" kurulmadan önce, "İslam Kadınları Cemiyeti" İzmir'in işgaline karşı bir bildiri yayınlamıştır. Anadolu'da İzmir'in işgaline karşı ilk toplu kadın hareketi Erzurum'da "İslam Kadınları" tarafından gösterilmiştir. Temmuz 1919 yılında yapılan Erzurum Kongresinin ardından Doğu Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin önderliğinde Erzurum'da kadınların bir araya gelmesiyle bir toplantı yapılmıştır. Toplantı sonunda önemli bazı kararlar alan kadınlar, bu kararlarını kamuoyuna açıklamışlardır. Toplantıda alınan kararlar şunlardır: "İzmir ve Anadolu'da işgale

⁵⁹ Kemal Arıburnu, **Milli Mücadele'de İstanbul Mitingleri**, Ankara, Yeni Desen Matbaası, 1975, s. 5-72

uğrayan Maraş, Antep, Urfa, Adana ve Antalya'nın işgallerini kınamak, buralarda halka yapılan zulme karşı çıkmaya İtilaf devletleri temsilcilerine protesto telgrafları çekmek, İstanbul'daki İçişleri ve Dışişleri Bakanlığı'na, Hükümet'e telgraflar göndermek, Milli Mücadele taraftarlarına yardım etmek, Milli Kuvvetlere giyecek ve içecek sağlamak, işgale uğrayan yerlerden kaçan muhacirlere, kimsesizlere yardım toplamak". Erzurum'lu kadınlar toplantı sırasında aldıkları bu kararları hemen uygulayarak Hükümet'e, İçişleri ve Dışişleri Bakanlıklarına telgraflar göndererek işgalleri protesto etmişlerdir. Erzurum'lu kadınlar, ayrıca İstanbul'daki itilaf devletleri temsilcilerine gönderdikleri telgraflarla, bu devletlerin taraflı tutumlarını kınamışlar ve yapılan haksızlıkların ve işkencelerin durdurulmasını istemişlerdir. Protesto gösterilerin yanında, kadınlar tarafından çeşitli cemiyetler de kurulmuştur. Müdafaa-i Hukuk, Müdafaa-i Vatan Cemiyeti, Gazi Kadınlar Cemiyeti gibi adlar taşıyan kadın cemiyetleri düşman işgalleri karşısında cephede ve cephe gerisinde faaliyet göstermişlerdir. Geniş halk kitlelerini Milli Mücadele'ye çağırmak, milli orduya para ve mal yardımı toplamak, bağış kampanyaları açmak, muhacirlere yardım etmek, toplantılar düzenlemek, İtilaf Devletleri ve İstanbul Hükümetini işgali ve zulmü protesto eden telgraflar göndermek faaliyetlerinde bulunan bu kadın cemiyetlerinin merkezi Sivas'ta kurulan Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyetidir. Sivas Kongresi'nin (4-12 Eylül 1919) ardından, Vali Reşat Bey'in hanımı Melek Reşit Hanım'ın başkanlığında Sivas'ın ileri gelen ailelerinin kadınları ile 5 Kasım 1919 günü düzenlenen toplantının ardından Sivas'lı kadınlar vatanın kurtuluşu için mücadele edecek bir kadın cemiyeti kurma kararı almış, 9 Aralık 1919 tarihinde Valiliğin cemiyetin kuruluşunu onaylamasının ardından, faaliyete başlamıştır. Anadolu Kadınları Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Anadolu'da çeşitli şubelerle faaliyet göstermişleridir.⁶⁰ Bu şubeler aracılığıyla cemiyet Milli Mücadele döneminde, kitlesel kadın hareketini yönlendiren bir cemiyet olmuştur. Savaşın sona ermesiyle birlikte,

⁶⁰ Anadolu Kadınları Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin Şubeleri: Kastamonu Müdafaa-i Vatan Cemiyeti, Amasya Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti, Kayseri Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti, Kangal Müdafaa-i Vatan Cemiyeti, Pınarhisar Müdafaa-i Vatan Cemiyeti, Niğde Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti, Viranşehir Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti, Eskişehir Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti, Burdur Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti, Erzincan Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti, Yozgat Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti, Konya Müdafaa-i Vatan Cemiyeti, Bolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti. Şubelerin haricinde Cemiyet, Ankara, Denizli, Bursa, Isparta, Karahisar, Aydın şehirlerinde kadınların faaliyetlerini organize etmişlerdir. Leyla Kaplan, **Cemiyetlerde ve Siyasi Teşkilatlarda Türk Kadını (1908-1960)**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 1998, s. 113-134

cemiyet dağılmışsa da, ilerleyen dönemlerde cemiyet üyeleri yeni faaliyetler içinde yer almışlardır.⁶¹

2) Kadınlar Halk Fırkası'ndan Kadınlar Birliği'ne

a) Kadınlar Halk Fırkası

Cumhuriyet döneminde kadınların siyasal anlamda örgütlü ilk mücadelesi, Nezihe Muhittin ve arkadaşlarından oluşan bir grubun Kadınlar Halk Fırkasını (KHF) kurmalarıyla başlar.⁶² Ancak KHF'nin kurulma girişimlerinden önce, yeni seçim yasasının görüşülmesi sırasında mecliste kadınlarla ilgili ilk tartışma yaşanır. Meclisin 1 Nisan 1923 yılında seçimleri yenileme kararıyla birlikte, seçim yasasında bazı değişikliklere gidilmiştir. Kanunun ikinci maddesine göre 18 yaşını geçen her erkek seçme hakkına sahiptir. Tasarı, mebus seçiminde erkek nüfusa düşen milletvekili oranını arttırmayı hedefliyordu. Seçim yasasında her 50 bin erkek için bir milletvekili seçilmesi yerine, her 20 bin erkek için bir milletvekili seçilmesini öngörüyordu. Kanunun görüşülmesi sırasında söz alan Hüseyin Avni Bey, teklif edilen kanunun kadınların durumunu da dikkate alarak, bu oranın belirlendiğini ifade etmiştir. Kadınlar, siyasal haklarını elde edinceye kadar, aileleri içinde aile reislerine oy vermiş gibi sayıldığından, 20 bin erkek sayısının esas olarak kabul edildiğini belirtmiştir. Bu gerekçeye Tunalı Hilmi Bey itiraz etmiştir. Hilmi Bey, seçme ve seçilme hakkının şeriata uygun olmadığını kabul etmekle birlikte, kadınların sayılmamalarına itiraz etmişti. Ancak mecliste Hilmi Bey'in konuşmalarına büyük itirazlar olmuştur.⁶³

Mecliste kadınlar ile ilgili yaşanan tartışmalara rağmen, basında kadınların siyasi hakları konusu ele alınmaya başlanmıştır. 18 Nisan günü **Vakit** gazetesinde

⁶¹ Milli Mücadele dönemi kadınların faaliyetleri ve Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti için bkz: Kaplan, **a.g.e.**, s. 87-137; Taşkiran, **a.g.e.**, s. 72-82, Bernard Caparol, **Kemalizm'de ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını (1919-1970)**, T. İş Bankası Yayınları, Ankara, 1982, s. 165-181, Şehmus Güzel, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Toplumsal Değişim ve Kadın", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, c:3, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985, s.872

⁶² Toprak, "Halk Fırkasında Önce Kurulan Parti: Kadınlar Halk Fırkası", s. 30-31; Yaprak Zihnioğlu, **Kadinsız İnkılap**, İstanbul, Metis Yayınları, 2003. Bu bölüm kitapta yer alan 1339-1927 yıllarındaki KHF ve KB faaliyetlerinin; **Vakit**, **İkdam**, **Tanin**, **Cumhuriyet**, **Milliyet**, **Süs**, **Son Telgraf**, **Kadın Yolu'nda** yer alan bütün haberleri ve bütün gazeteler incelenmiştir. KB'nin 1923-1930 dönemi Yaprak Zihnioğlu'ndan farklı olarak **Akbaba ve Köroğlu** dergileri ile **Hareket** gazetesinde yer alan haberlere de yer verilmiştir.

⁶³ **TBMM Zabıt Ceridesi**, 3.4.1339 (1923), Devre I, İçtima IV, XXVIII: 326

“Kadınları İntihab” başlıklı bir anket başlatıldı. Ankete katılanların büyük bir çoğunluğu kadınlara seçme ve seçilme hakkının verilmesini istiyordu. Kısa bir süre sonra ankete “Kadınların Mebus Namzedi Kim Olabilir?” sorusu eklendi.⁶⁴ Başında yapılan bu tartışma, kadınların siyasi hak talepleri için hareket etmeye başlamalarını da beraberinde getirdi. Nezihe Muhittin, KHF’nin kurulduğunu açıkladığı basın toplantısında, **Vakit**’te yapılan anketin kadınların buluşmasında etkili olduğunu belirtmişti.⁶⁵ 30 Mayıs 1923 günü Nezihe Muhittin Hanım’ın başında olduğu 13 kadın, siyasi hakları için bir kadınlar kongresi toplamaya karar verdiler. Hareketin başını çeken grupta, Nezihe Muhittin, Latife Bekir, Naciye, Saniyye, Nimet Rumeyde, Nesime İbrahim, Matlube, Naciye Naim, Faize, Atıf ve Zeliha Hanımlar yer alıyordu.⁶⁶

KHF kurucuları arasında yer alan birkaç kadın **İkdam** gazetesine verdikleri demeçte, Türk kadınlarının siyasi haklarını kazanmaya kararlı olduklarını ve kazanacaklarından şüphe etmediklerini ifade ediyorlardı. Bu hedefe de, iki sene sonra (1925 yılı) yapılacak milletvekili seçimlerinde ulaşacaklarını düşünüyorlardı. Girişimci heyetin, henüz faaliyete geçmekte olduklarından, bir isim ve nizamnameleri yoktu. Kadın kongresine İstanbul’daki kadın cemiyetlerinden ikişer delege ile yüksek okul ve lise mezunu bütün kadınlar çağırılacaktı. Bu kongrede alınan kararlar Anadolu’daki münevver kadınlara da duyurulacaktı. Kadınlar, siyasi haklarını istemelerini ise şu şeklide açıklıyorlardı:

“Biz başka memleketlerde de kadınlar siyasi haklarını istiyorlarmış diye memleketimizde de bu vadiye bir hareket uyandırmak fikrinde değiliz. Belki memleketimizde, kadınların erkeklerimizle teşrik-i mesailer ihtiyacını tamamiyle hissettiğimizden dolayı teşebbüsat icrasına kalkışıyoruz.”⁶⁷

Onlar, savaş dönemi ve sonrasında, Halk hükümeti döneminde mecliste kadın delegelerinin bulunmasının daha faydalı sonuçlar doğuracağına inanıyorlardı. Kadınlar esas hedeflerinin ise kadınlara ilişkin maddelerin, 9 umdeye dahil edilmesi

⁶⁴ Vakit’in Anketi: Kadınları İntihab, **Vakit**, 18 Nisan-1 Mayıs 1339 (1923) sayı: 1923-26,

⁶⁵ “İstanbul’da Yeni Bir Hareket: Kadınlarımız Hukuk-i Siyasiye İstiyorlar”, **Vakit**, 31 Mayıs 1339 (1923), sayı: 1963, s. 1

⁶⁶ “Memleketimizde Kadınlık Hareketinin Pişadamları (öncüleri) Arasında”, **İkdam**, 7 Haziran 1339 (1923), Sayı: 9419, s.3

⁶⁷ **A.y.**, s.3

olduğunu belirtiyorlardı. Ancak kadınlar, hareketlerinde aceleci davranmadıklarını belirterek hedeflerini şu şekilde özetliyorlardı:

Biz kadınların çocuk terbiyesi, ev idaresi gibi vesaif-i asliyesini hiçbir zaman ihmal edilmiş görmek istemediğimizden ancak milletimiz için müsmir ve nafi bir netice verecek surette ve derecede erkeklerimizle bir teşrik-i mesai programı takip ediyoruz...⁶⁸

Hareket basında ilgi ile karşılanmıştı. Özellikle **Tanin** ve **İkdam** gazetelerinde, hareketin öncüleri hakkında övgü dolu sözler ve başarı temennileri yer alıyordu.⁶⁹ 15 Haziran'da Darülfünun'da toplanan grup, KHF kurmaktaki maksatlarının, Milli mücadele döneminde başlayan Türk kadınlığındaki uyanışı, belirli bir program ve düzenli bir çalışma ile bütünsel bir harekete dönüştürmek olduğunu belirtmişlerdi. Toplantının ardından heyetin programıyla heyet-i idari belirlendi ve KHF heyet-i idare teşkilatı tarafından, fırkanın nizamnamesi ve beyannamesi vilayete gönderildi. Partinin amaçları nizamnamenin ilk on maddesinde aktarılıyordu. Nizamnamenin birinci maddesi, KHF'nın kadınları 9 ilke etrafında yalnız fikren değil; bilfiil toplayarak örgütleyeceğini belirtiyordu. İkinci madde siyasal haklar maddesiydi. Siyasal haklar, hak etme ve layık olma gerektirdiği için, kadınlar memleketin siyasal, toplumsal, iktisadi meselelerinde etkin olarak kendilerini kanıtladıktan sonra, bu haklar için nizamnameye bir ilke eklenecek deniyordu. Üçüncü madde de kadınların belediye seçimlerine iştiraki için çalışılacağı belirtiliyordu. Dördüncü madde, kadınların iktisadi hayatta bilinçlendirilmesine ilişkindi. Beşinci madde, yetim ve şehit aile çocuklarının ihtiyaçlarını karşılayacak şartların oluşturulmasıyla ilgiliydi. Altıncı madde, kız çocuklarının eğitimlerinin toplumsal koşullara uygun olarak düzenlenmesini, ilköğretimin mümkün mertebe kadın öğretmenlere bırakılmasını; yedinci madde de, dul ve kimsesiz kadınların, iş bulmalarının kolaylaştırılması ve durumlarının iyileştirilmesi hedefleniyordu. Sekizinci madde, savaş durumunda kadınların askerlik yapabilmesi için gerekli tedbirlerin alınacağı; dokuzuncu madde de ise aile ve evlilik kanunlarının yeniden düzenlenmesinin gerekliliği savunuluyordu.

⁶⁸ Memleketimizde Kadınlık Hareketinin Pişadamları (öncüleri) Arasında", **İkdam** ,7 Haziran 1339 (1923), Sayı: 9419, s.3

⁶⁹ **A.y.**, s.3

Programın onuncu maddesinde ise Türk kadınlarının yukarıda sayılan hedeflere ulaşabilmesi için eğitilmesi gerekliliği ve hedefinden bahsediliyordu.⁷⁰

KHF kurucuları ve idare heyetinde şu isimler yer alıyordu:

İdare Heyeti: Başkan Nezihe Muhittin, ikinci başkan Nimet Rumeyde, genel sekreter Şükufe Nihal, sayman Latife Bekir, muhasebeci Saniye İzzettin, sekreter Muhsine Salih, veznedar Matlube Ömer. Kurucu üyeleri: Nesime İbrahim, Tuğrul Bedri, Zeliha Ziya, Faize Emrullah⁷¹

KHF'nın hükümete verdikleri beyanname ise şu şekildedir:

"Memleketin her noktasında siyasi, içtimai ve iktisadi bütün mesaide kadının dolayısıyla veya doğrudan doğruya duhul ve tesirinden azade kalmış bir keyfiyet bulunmamasına rağmen bu mesainin gözle görülür derecede bariz olmadığından bahsederek yer yer tecelli eden kadın mevcudiyet ve şahsiyetinin kitlevi bir şekle ifrai askari bir sa'i azami kazanç teminini mucib olacağından memleketimizin hukuki saadet ve necatının kafil bulunduğu muhakkak olan umdeler etrafında bilfiil içtima ederek kadın aleminde bir muvakkar olurken memleketin en mukaddes veka'inde hassalarının ifası umdelerin tesri-i tatbikini temin eyleyeceğine kanaat ettikleri "Kadınlar Halk Fırkası " namıyla bir cemiyet teşkil ettiklerini bildirmişlerdir."⁷²

KHF'nın kuruluşunun ardından, fırka ikinci başkanı Nimet Rumeyde Hanım, fırkanın kurulma amacı ve çalışma planı hakkında şu açıklamada bulundu:

"Biz ne mebus olmak istiyoruz ne de siyasi cereyanlar peşinde koşmak niyetindeyiz. Bizim en birinci emelimiz içtimai ve iktisadi gayelerin tahakkukunu görmektir. Çalışacağız ve ispat edeceğiz ki kadın bir memleket için na kabil-i ihmal bir kemiyettir. Bunu ispat ettikten sonra da hakkımızı isteyeceğiz. Daha doğrusu "veriniz " diyeceğiz. Alıncaya kadar çalışacağız. Memleket için fedakarane bir surette çalışıp muvaffak olduktan sonra erkeler de bizim hakkımızı tasdik etmeyecekler mi? Elbette evet... Zaten bunu da biz hiç hatırıma bile getirmedi." ⁷³

⁷⁰ Nizamnamenin orijinal metnine ulaşılammıştır. Bilgiler **Vakit** gazetesinden aktarılmıştır. Ek l'de gazetede yayınlanan maddelerin orijinali yer almaktadır. "Şehrimizde Kadın Hareketi ilerliyor. Kadınlar halk Fırkası Bugün Resmen Teşekkül ediyor ", **Vakit**, sayı. 1979, 16 Haziran 1339(1923), s. 1

⁷¹ "Kadınlar Halk Fırkası", **İkdam**, 16 Haziran 1339(1923), sayı: 9428, s. 2.

⁷² "Kadınlık Alemi", **Süs**, 23 Haziran 1339 (1923), sayı. 2, s. 3

⁷³ "Kadınlar Halk Fırkası: Maksadı, tarz mesaisi, gayesi hakkında ikinci reis Nimet Hanımefendinin beyanattı", **Tanin**, 19 Haziran 1339 (1923), sayı. 246, s. 3

Resim I: KHF idare heyeti ve kurucuları:

Oturanlar sağdan: Nesime İbrahim, Nimet Rumejde, Zeliha, Feyza Emrullah

Ayakta duranlar sağdan: Fırkanın müşaviri Fethi Bey, Saniye Hanım, Latife Bekir, Nezihe Muhittin, Şukufe Nihal, Muhsine Salih, Matlube Ömer hanımefendiler.

Süs, 23 haziran 1339 (1923), sayı: 246, s. 3

Fırkanın faaliyete başlamak için hükümetten izin beklediği dönemde, yeni fırkayla ilgili olarak basında yazılar yer almaya başladı. **Süs** dergisinde, yeni kurulan fırkanın isminden de anlaşılacağı gibi, siyasi faaliyetler peşinde koşmayacağı, ilk önce kadınların toplumsal ve iktisadi hayattaki konumlarının iyileştirilmesinin hedeflendiği belirtiliyordu.⁷⁴ Aynı dergiye bir açıklama yapan KHF üyesi Şukufe Nihal de yeni kurulan fırkanın, kadınların toplumsal, iktisadi ve siyasi alanlarda yükselişini temin etmek için çalışacağını açıkladı.⁷⁵

b) Türk Ocağında İlk Kadın Toplantısında

KHF üyelerinin kuruluş izni için bekledikleri dönemde, 1924 yılının Ocak ayında, Hükümet tarafından yeni medeni kanun için ilk çalışmalar başlatıldı. Bu çalışmalar, Adalet Bakanı Seyit Bey'in, Hukuk-i Aile Kararnamesi'nin yeniden gözden geçirilmesi talebi ile hızlandı. Şerriye ve Adliye komisyonları, Hukuk-i Aile yasa tasarısı üzerinde

⁷⁴ "Kadınlık Alemi", **Süs** 23 Haziran 1339 (1923), , sayı: 2, s. 3

⁷⁵ Şukufe Nihal, "Fırkamızın Mefkursi", **Süs** 30 Haziran 1339 (1923) sayı: 3, s. 3-4

alışmalara başladı.⁷⁶ KHF heyeti de kuruluş iznini beklerken, Hukuk-i Aile Kararnamesinin kadınlar lehine düzenlenebilmesi için harekete geçerek; yeni çıkacak yasa üzerinde tartışmak üzere bir kadın konferansı düzenlenmesi için çalışmalara başladı. Konferansa, bütün kadınlığı ilgilendiren Hukuk-i Aile Kararnamesi ve yeni çıkacak yasa üzerinde fikirlerini beyan etmeleri amacıyla bütün kadınlar davet edildi. Konferans, 17 Kanun-i Sani 1340(1924) günü Türk Ocağında yapıldı. Konferansa Halide Edip Hanımın da yer aldığı 300 kadar kadın katıldı. Toplantıda özellikle ‘talak ve taaddüd-i zevat’ (çok eşlilik) tartışıldı.⁷⁷

Toplantı, Nezihe Muhittin Hanım’ın konuşmasıyla başladı. Nezihe Muhittin, meselenin kadın-erkek meselesinin haricinde memleket meselesi olduğunu belirterek konuşmasına şu şekilde devam etti:

“...Aile hukuku, kadın ve erkeğı aynı derecede ilgilendirecek bir durum olduğundan bu taraf ve cins hudutlarını aşarak genel bir ülke sorunu oluyor ... Siz sayın uzmanlarımız, seçkin doktorlarımız.! Kadın ve erkeğın fizyolojik ihtiyaçlarını, erkek ve kadın için evlilik çağlarını olumlu veya olumsuz koşullarıyla meydana gelecek kuşağın felaket veya sağlıklı kurtuluşunu, siz sayın toplum bilimciler ve düşünürlerimiz...hukukçularımız verilecek kararlarda ülkenin çıkarlarını, bunların sınırını çizmek konusunda değerli görüşlerinizi bekliyoruz.”⁷⁸

Nezihe Muhittin’in konuşmasının ardından konferans salonunda tartışmalar başladı. Nezihe Muhittin hanımın ardından konuşma yapan Hikmet Arif Hanım, kadınların bugünkü hayatından tek sorumlunun erkekler olduğunu söylemesi tartışmaları daha da alevlendirdi. Bu tartışmalar yaşanırken İstiklal Mahkemesi Savcısı Vasif bey kürsüye gelerek konu hakkındaki fikirlerini söyledi:

“Burada söz söylerken kendime mühim bir vazife tertip ettiğimi hissettim. Kadın meselesini doğrudan doğruya vatan ve memleket meselesi telakki edenlerdenim. Asırlardan beri devam eden dertlerimiz, marazlarımız arasında aile meselesi de vardır. Türk kadınlığının layık olduğu inkişaf ve tekamüle mahzar olması için gençler çalışmıştır ve çalışıyorlar. Erkek ve kadın meselesi yoktur. 20. asırda insani bir hayata girmek isteyen şuurlu kitle hep beraber ve hep aynı yol üzerinde yürüyecektir. Memleketimizde bir kadın meselesi varsa bunun kanuni eşkalden ziyade batıl fikirlerin, gülünç itikatların adetlerin devam etmesinde aramalıdır. Kadın ve erkek münasebetini tespit eden asri bir kanun yoktur.

⁷⁶ Zihnioğlu,**a.g.e**, s.142

⁷⁷ “Türk Ocağında Kadınlarımızın Bir İtımâr” , **İkdam**,18 Haziran 1340 (1924), sayı: 9625, s. 1-2. (Nezihe Muhittin’in Türk Kadını isimli kitabında Türk Ocağındaki toplantının 1926 yılında gerçekleştiğini belirtmiştir. **Nezihe Muhittin ve Türk Kadını 1931**, Yayına hazırlayan: Ayşegöl Baykan ve Belma Ötüş-Başbuğ , İstanbul, İletişim Yayınları, 1999, s. 152, Yaprak Zihnioğlu ise bu durumu “özsansür” olarak nitelendirmektedir. Zihnioğlu,**a.g.e**, s. 292)

⁷⁸ “Türk Hanımlarında Mühim Bir İtımâ ”, **Tanin**, 18 Kanun-i Sani, 1340(1924), sayı: 456, s.

Kadının kanuni vaziyeti böyle garip bir şekilde devam ederken içtimai vaziyeti de fena olmaktan kurtulamamıştır...”⁷⁹

Bu açıklamalarının ardından Vasıf Bey, bu meselenin kadınların düşüncelerini belirten bir heyet tarafından yürütülmesini önerdi ve öneri kabul edildi. Ardından heyetin seçimi yapıldı. Kadınlardan oluşan bu heyet konuyu izlemek üzere görevlendirildi. Heyete seçilen kadınlar şunlardı:

Yürütme kurulunda: Halide Edip, Selma Rıza, Sabiha Zekeriya, Nakiye Hanım, Nezihe Muhittin, Azize, Aliye Esat, Nigar Şevki, Naciye Fehman, Rezzan Emin, Safiye Ali. Ayrıca beş erkekten oluşan bir danışman kurulu da seçildi. Danışman kurulunda, Doktor Rıfkı Bekir, Ahmet Emin (Yalman), Avukat Ali Haydar, Necmettin Sadık Beyler yer alıyordu⁸⁰

Türk ocağında yapılan konferansa basın büyük ilgi göstermişti. **Tanin** ve **İkdam** gazetelerinde kadınların düzenlediği bu konferansla ilgili haber ve yorumlara yer verilmiş,⁸¹ **Süs** dergisi de konuyla ilgili özel bir sayı yayınlamıştı.⁸²

Yazılarda özellikle kadınların kendi haklarıyla ilgili olan bu konuda fikirlerini beyan etmişlerdi. **Tanin** gazetesine bir yazı yazan Efzayiş Yusuf hanım, kongrenin aceleye geldiğini belirttikten sonra böyle önemli bir konuda daha dikkatli ve özenli çalışılması gerektiğini savunmuştu.⁸³ Nebiye Necmettin Hanım da, bu toplantıyı değerlendirmiş; Nezihe Muhittin hanıma teşekkürlerini sunmuş, taaddüd-ü zevatın(çok eşlilik) talak-ı selase, hülle gibi köhne ve zararlı adetlerin tamamıyla kaldırılması gerektiğini söylemişti. Nebiye Hanım, esas olarak sorunların tespit edilmesi gerektiğini ve kadınlar heyetinin bu konudaki önemli esasları içeren noktaları ve görüşlerini bir layiha şeklinde, TBMM'ne ve Gazi Paşa Hz'ne sunulması ve medeni kanunun uygulanması gerektiğini savunmuştur.⁸⁴

⁷⁹ "Türk Hanımlarında Mühim Bir İçtima ", **Tanin**, 18 Kanun-i Sani, 1340(1924), sayı: 456, s. 3.

⁸⁰ Türk Hanımlarında Mühim Bir İçtima ", **Tanin**, 18 Kanun-i Sani, 1340(1924), sayı: 456, s. 3.

⁸¹ "Türk Ocağında Kadınlarımızın Bir İçtimai", **İkdam**, 18 Haziran 1340 (1924), sayı: 9625, s. 1-2.

⁸² "Hukuk-i Aile Nüsha-i Mahsusası", **Süs**, 26 Kanun-i Sani 1340 (1924), sayı: 33, s. 1.

⁸³ "Türk Ocağında, Türk Hanımlarının içtimai münasebetiyle", **Tanin**, 20 Kanun-İ sani 1340, sayı: 458,s.3,

⁸⁴ "Türk Ocağında Konferans", **Tanin**, 21 Kanun-i Sani 1340 (1924), sayı: 459, s.3.

Resim II: Hukuk Aile Nüsha-i Mahsusası;

Nezihe Muhittin Hanımefendi oğluyla: “Hukuk-i Aile Nüsha-i Mahsusası”,
Süs, 26 Kanun-i Sani 1340 (1924), sayı: 33, s.1

c) Türk Kadınlar Birliği

KHF'nın faaliyetine, hükümet tarafından izin verilmemesinin ardından; KHF'nı oluşturan heyet, özellikle nizamnamesinin 2. maddesinde yer alan kadınlara hak ve hukuk taleplerini programından tamamen çıkararak KB (KB) adı altında yeni bir programla valiliğe başvurular.⁸⁵

Türk ocağında bir araya gelen Birlik üyeleri, bir heyet oluşturarak, birliğin programını oluşturacaklarını ve programın kabul edilmesinin ardından da ilk genel kongrelerini yapacaklarını duyurdular. Ayrıca Birlik, programının bir an önce kabul edilmesi için Ankara'ya, kadınlardan oluşan bir heyet gönderileceğini duyurdu.⁸⁶ Ardından Birliğin heyet-i idarei seçildi. Birliğin heyet-i idareine, Reis Nezihe Muhittin, Katib-i umumi (genel sekreter) Muzaffer, Murahhas Mesul (sorumlu delege), Nimet Hanımlar. Azalar (üyeler), Sabiha Zekeriya, Halet Şükrü, Latife Bekir, Safiye Afif, İffet İhsan, Aliye Esad ve Güzide Osman hanımlar ile müşavir(danışman) Doktor Fethi Bey

⁸⁵ “Hanımlar Birliği Yeni Bir Program ile Saha-i Faaliyete Atılıyor”, **Tanin**, 16 Şubat 1340(1924), sayı: 485, s.3.

⁸⁶ **A.y**, s. 3

seçildi.⁸⁷ Birlik ilk iş olarak, İstanbul'da 580 mahalleye bir tezkere göndererek her mahallede bulunan yetim ve şehit çocuklarının durumu hakkında bilgi alarak, bu çocukların tahsil ve terbiyelerini temin etmeyi benimsemiştir.⁸⁸

Birliğin kuruluşunun ardından **İkdam** gazetesinden bir yazar ile görüşen Nezihe Muhittin, KHF'nin samimi bir amaçla ortaya çıktığını, teşkilata verilen isimde, siyasal bir amaçtan ziyade samimi duygularla hareket etmek istediklerini belirtmiş ve programdaki siyasi hak kelimelerinin yanlış anlaşıldığını bunun bir ideal olduğunu ifade etmişti. Ayrıca Nezihe Muhittin, yeni kurulan KB çatısı altında, aynı maksat ile hareket edeceklerini ancak yanlış anlaşılmaya sebebiyet vermemek için eski programda yer alan siyasal hak ve talep içerikli kelimelerin çıkarıldığını belirtmiştir.⁸⁹

KB ilk iş olarak savaşta ölen askerlerin çocuklarına yardım amacıyla, İstanbul' un 580 mahallesinde, 200 yetim çocuk tespit etti. Birlik, bir yetimhane açılabilmesi amacıyla, "mille devredilen saray ve köşklere" birinin verilmesi için Mustafa Kemal'in eşi Latife Hanım'a başvurdu. Latife Hanım'ın Maarif vekaletiyle KB adına görüşmesinin ardından, Maarif vekaletinin isteği üzerine KB, "Eytamhane Darüssinai" projesini vekaletine sundu.⁹⁰

Daha sonra KB, kamuya yararlı cemiyetlere dahil olmak için bir rapor verdi. Raporda KB ne amaçla kurulduğu ve çalışmaları hakkında kısa bir bilgi yer alıyordu:

"Kadın Birliği hükümet-i aliyeyi cumhuriyetimizin dünün esir ve bedbaht kadınının önüne açtığı terakki hakkında kadını doğru ve müfit yollardan icralsiz şekilde sevk etmek çareleri araştırmak üzere tesis etmiştir."⁹¹

Raporda ayrıca, KB'nin "memleketin hayrını ve saadetini isteyen münevver kadınları etrafında toplayıp memlekete faideli bir teşkilat oluşturmaya çalıştığı" belirtilmiş, KB'nin kimsesiz çocuklara iş bulmak, dul kadınları ve genç kızları şirketlere

⁸⁷ "Hanımlar Birliği Yeni Bir Program İle Saha-i Faaliyete Atılıyor", **Tanin**, 16 Şubat 1340(1924), sayı: 485, s. 3

⁸⁸ **A.y.**, s. 3

⁸⁹ "Memleketimizde Kadınlık Cereyanları" **İkdam** 18 Şubat 1340, s. 1-2, 9656, ,

⁹⁰ "Kadın Birliği", **Cumhuriyet** 8 Mayıs 1340(1924) , sayı: 2, s. 3

⁹¹ "Kadın Birliği Faaliyeti Hakkında Tarafı Malumat", **İkdam**, 30 Mayıs 1340(1924), sayı: 9755, s. 2

yerleştirmeyi hedeflediği bildirilmişti. Üye sayısı ise 400 olarak ifade edilmiş, bu üyelerin 20 tanesinin erkek olduğu belirtilmişti.⁹²

d) Kadınların İlk “Meb’us Adayı”

Şubat 1925’te KB, İstanbul’da boşalan bir milletvekili seçimi sırasında, “kadın mebus adayı” göstermek için harekete geçti. Bu atılım propaganda niteliği taşıyordu. Amaç konuyu gündeme getirerek kamuoyunu ve TBMM’yi kadınlara oy hakkı vermek için etkilemek, kadın haklarını mecliste savunacak öncü kadınların seçilmesini sağlamaktı.⁹³ Ancak aynı dönemde başlayan Şeyh Sait isyanı, kadınların bu hareketine büyük tepkilerin gelmesine neden oldu. **İkdam** gazetesi 24 Şubat 1925’te, KB’nin Halide Edip ve Nezihe Muhittin Hanımı İstanbul mebusu adayı gösterdiğini duyuruldu. Şehremanetine Birlik tarafından verilen yazıda, KB ‘nin kadın aday gösterme gerekçesi şu şekilde ifade ediliyordu:

“Hali hazırda kadınlarımızı mahrum eden kanuna rağmen memlekete hakiki bir vatandaş sıfatıyla ciddi ve aziz hizmetleri sebkat eden ve temekte olan bu iki mümtaz kadınınızın intihab-ı ahir münasebetiyle namzetliklerini vaz ediyoruz.”⁹⁴

Ancak Halide Edip Hanım, dönem gazetelerinden **Son Telgraf** muhabirine bu işten haberi olmadığını, Birliğe dahil bulunmadığını, bugün için kadınların mebuslukları mevzuu bahis olmamakla beraber, olsa bile mebusluğu kabul etmeyeceğini söylemişti.⁹⁵

Kadınların mebus göstermelerine ilk tepki **Cumhuriyet** gazetesinden geldi. Türkiye’nin hayatında çok mühim meseleler mevcut olduğu bir zamanda kadınların mebusluk propagandası ve reklamı ile meşgul olmalarına dikkat çekiliyordu.⁹⁶ İstanbul kadınlarının bu teşebbüsü alaycı bir dille eleştiriliyor, siyasal hakların İstanbul kadınlarından çok Anadolu kadınlarının hakkı olduğu savunuluyordu.

“Can sıkıcı bir takım vukuat arasında bazen insana şöyle her günkü hadiseler arasında düşünmek ve konuşmak imkanı veren fırsatlar da oluyor. Mesela “KB”nin şehremanetine müracaatı gibi. Havva kızlarına karşı bu sütunlarda borcumuz yalnız nezaket ve zarafetten ibaret olacağına göre galanlık hududu haricine çıkmak haiz değilse de madem ki hanımlarımız durup dururken ortaya

⁹² “Kadınlar Birliği Faaliyeti Hakkında Tarafı Malumat”, **İkdam**, 30 Mayıs 1340(1924), sayı: 9755, s. 2

⁹³ Zihnioğlu, **a.g.e.**, s.157

⁹⁴ “Kadın Birliği, Halide Edip ve Nezihe Muhittin Hanımların Namzetliğini Vaz Etti”, **İkdam**, 24 Şubat 1341 (1925), sayı: 10024., s.1

⁹⁵ “Kadınlar ve Mebusluk”, **Cumhuriyet**, 25 Şubat 1341 (1925), sayı: 290, s. 1-2

⁹⁶ “Hanımlar Faaliyetinde”, **Cumhuriyet** 28 Şubat 1341 (1925), sayı: 293, s. 2

siyasi hayatta hukuk mûsavatı iddiasıyla çıkıyorlar bu taktirde biz de aramızda kendileriyle mûsavi hukuk sahibi insanlar gibi konuşabiliriz.

Mesele şudur: İstanbul'da bir mebusluk mûnhal, herkes bu mebusluğa bir namzet düşünüyor. KB bu iş için reis Nezihe Muhittin Hanım'la Halide edip hanımı mûnasip görüyor. Ve şehir emanetine bir beyanname veriyor... Demek oluyor ki: KB reisi Nezihe Muhittin Hanım KB uzvu Nezihe Muhittin Hanımın mebusluk namzetliğini ilan ederken bunun nihayet bir propagandadan öteye geçmeyeceğini biliyordu. "memlekete hukuki birer vatandaş sıfatıyla ciddi ve aziz hizmetleri sebkat" ettiğini ve etmekte olduğunu Kadın Birliği'nin beyannamesinden öğrendiğimiz Nezihe Muhittin Hanım'ın Birlik reisi Nezihe Muhittin Hanım tarafından namzetliğinin konulması şüphesiz memlekete karşı yeni ve büyük ve aziz bir hizmettir. Hiç olmazsa bize Kadın Birliği'nde hanımların nelerle meşgul olduğunu gösteriyor."⁹⁷

Nezihe Muhittin Hanım'ın, faaliyetlerini "asabi" bir propaganda olduğu iddiasıyla eleştiriliyordu:

"Bizim fikrimizce hanımlarımızın asabi olmaktan daima zarar gördüklerine yeni bir delil teşkil eden bu propaganda belki bir gün semere verebilir. Fakat bu asabi propagandaların semere verdiği zaman mebusluk hakkını kazanacak olanların İstanbul'da asabi propaganda hizmetleri yapan hanımlar olacakları çok şüphelidir. Evvela zannediyoruz ki Türkiye'de siyasi hukuki elde edecek olan cins-i latif sınıfı İstanbul'un hanımlarından evvel Anadolu'nun kadınları olmak ihtimali daha kuvvetlidir."⁹⁸

Cumhuriyet gazetesinde yayınlanan bu habere ertesi gün **İkdam** gazetesinden, bir cevap geldi. KB'nin, kadınların intihabını savunan bir cemiyet olduğu, "Anadolu veya İstanbul kadınlığı yoktur, Türk kadınlığı vardır" görüşüyle açıklanıyor, kadınlara siyasal hakları verilene kadar çalışacağı ifade ediliyordu.⁹⁹

Cumhuriyet gazetesinin KB'ne karşı takındığı alaycı tavır ise devam etmekteydi. Gazetede, **İkdam** gazetesindeki KB yazısına verilen cevap şu şekildedeydi:

"...Hukuk-i siyasiye iddialarına kalkışan hanımlara karşı referans yapılmasını, el öpmesini, zarifane söz söyleyerek kırmızı boyalı dudaklarda tatlı ve şuh tebessümleri seyretmesini biz de hoş eğlence bulanlarla beraberiz. Lakin karşımızda hukuk siyasiye iddiasına kalkışmış, mebusluk, vekillik ve hatta kim bilir belki de kumandanlık iddiasına kalkışmış hanımlarla başka türlü konuşmaya cevaz vardır. Onun için dünkü İkdam'da bize mukabele eden hanımlara haber verelim ki iş onların zannettikleri gibi değildir... Kadın cemiyet içinde cemiyet için doğrudan doğruya faydalı olmayı bilmedikçe ve onu ispat etmedikçe hak sahibi olamaz. Bize karşı siyasi hukuka iştirak iddiasında fiilen bulunan hanımların

⁹⁷ "Kadınlar ve Mebusluk", **Cumhuriyet**, 25 Şubat 1341 (1925)" sayı: 290, s. 1-2

⁹⁸ **A.y.**, s: 2

⁹⁹ "Anadolu ve İstanbul Kadınlığı Yoktur, Türk Kadınlığı Vardır", **İkdam**, 26 Şubat 1341(1925), sayı: 10023, s. 3

ekseriyeti şimdiye kadar ancak başlarından geçen veyahut geçmesini tahayyül ettikleri sergüzeştleri roman ve hikaye diye ortaya atmış olmaktan başka ciddi bir iş görmüş değillerdir. Siyasi hukuku bu hanımlara mı vereceğiz?”¹⁰⁰

Aynı yazıda, iş sahibi kadınların, işleriyle meşgul olmaları dolayısıyla İstanbul seçimleri için reklam ve propaganda yapacak vakitlerinin dahi olmadığı KB'nin daha faydalı işlerle uğraşmaları gerektiği savunuluyordu.¹⁰¹

Basında yaşanan bu gelişmeler, Şeyh Sait ayaklanmasının ardından çıkarılan Takrir-i Sükun Kanunuyla tüm ülkede yaşanan 'suskunluk' döneminde Birlik tarafından Temmuz ayında **Kadın Yolu** adı altında bir dergi yayınlanmaya başlandı.¹⁰² Derginin ilk sayısında “Kadın Yolunun Şiari” adını taşıyan Nezihe Muhittin'in makalesi yayınlandı¹⁰³. Makalede Nezihe Muhittin cumhuriyet rejiminin kısa bir süre içinde Türk Kadınına bütün haklarını tanıyacağını ümit ettiğini belirterek, kadınların siyasal hakları meselesinin, diğer ülkelerden örnekler vererek çağdaş bir mesele olduğunu vurguladı. Yine derginin 4. sayısında “İntihaba İştirake Müteakıb Türk Kadını(nın) Programı” yayınlandı. Program iki alt başlıktan oluşmaktaydı. Birincisi, “İntihaba İştirakten Evvel Yapılması Zaruri Olan İhzarat”, ikincisi ise “İntihaba İştirakten Sonra Takip Edilmesi Kararlaştırılan Program” idi.¹⁰⁴ **Kadın Yolu** dergisi, 4. sayıdan itibaren **Türk Kadın Yolu** ismiyle yayınlanmaya başladı. Dergide KB'nin faaliyetlerinin yanında diğer “Dünya Kadın Postası” adlı bölümde dünya kadınları hakkında haberlere de yer verilmişti.

¹⁰⁰ “Hanımlar Faaliyet”, **Cumhuriyet**, 28 Şubat 1341 (1925), sayı: 293, s. 2

¹⁰¹ **A.y.**, s. 2

¹⁰² Dergi 1 Ağustos 1927 yılına kadar yayınlandı. İlk sayılarında haftalık olarak çıkan dergi daha sonra aylık yayına döndü. Derginin bütün sayılarına ulaşılammıştır. Bilgi için bkz: Zihnioğlu, **a.g.e.**, s. 169. Derginin ulaşılabilir sayıları kütüphanelerde şu şekilde yer almaktadır.: Beyazıt Devlet Kütüphanesinde derginin 1, 2, 4, 5, 6, 7, 19, 22, 26, sayıları, Atatürk Kütüphanesinde: 21. sayısı, Erzurum Atatürk Üniversite Kütüphanesinde derginin 2. sayısı bulunmaktadır. (Kadın dergilerinin İstanbul kütüphanelerindeki sayıları için bkz: **Kadın Dergileri Bibliyografyası (1899-1927) İstanbul Kütüphanelerindeki Eski Harfli**, yayına haz: Serpil Çakır, Zehra Toksa, Tülay Gençtürk, Sevim Yılmaz, Semlin Kurt, Gökçen Art Demirebilek, İstanbul, Metis Yayınları, 1993)

¹⁰³ “Kadın Yolu'nun Şiari”, **Kadın Yolu**, 16 Temmuz 1341 (1925), sayı: 1, s. 2

¹⁰⁴ Programın orijinal metni ve çevirisi Ek II'de yer almaktadır. “İntihaba İştirake Müteakıb Türk Kadının Programı” **Türk Kadın Yolu**, 16 Temmuz 1341 (1925), sayı: 1, s. 8-9.

e) Kadınlar Birliği'nin, Cumhuriyet Halk Fırkası'na Üyelik Başvurusu:

Şeyh Sait ayaklanmasının ardından çıkarılan Takrir-i Sükun Kanunuyla tüm ülkede ve basında yaşanan "suskunluk" döneminin ardından KB, 1926 yılında CHF'na üyelik için başvuruda bulundu.¹⁰⁵

Başvurunun basında yer almasından sonra, Nezihe Muhittin bir açıklama yaparak, başvuru sebebini açıkladı:

"Evet böyle bir müracaat vaki oldu hem de doğrudan doğruya Fırkanın Ankara'daki merkezine müracaat ettik fakat daha henüz bir cevap alınmadı müracaatımızın sebeplerine gelince mademki kadınlar inkılaptan sonra her sahada çalışmaya başladılar memleketin münevverlerini sinesine cem etmiş olan Halk Fırkasına girerek siyasi sahada da çalışmaları en sarîh bir haklarıdır burada da kadınların rey ve efkarından istifade edilecek bir çok cihetler vardır"
Erkekler hukuk-i siyasiyeden istifade ediyorlar da kadın niçin etmesinler bazı cihetlerde kadınlar erkeklerden daha mı düşük mertebededir. Saka Mehmet Ağa ile çamaşırcı Fatma Hanım arasında hukuk-i siyasiye nokta-i nazarında ne gibi bir hakk-ı rüchan aranmalıdır? Türk kadınında hiçbir meziyet görmüyor muyuz?
...Bu hususta gayemiz birdir bu gayede sırf memleket gayesidir. Erkeklerle kadınların burada ayrıldıkları cihet yoktur. Fırkada da kadınların çalışabilecekleri sahalar mevcuttur. Sonra arz ettiğim gibi tedricen siyasi hukukta kadınlara verilebilir."¹⁰⁶

Daha sonra konu hakkında açıklama yapan Halk fırkası 13. mıntika müfettişi Refik İsmail Bey, başvuru hakkında fırkaya bir müracaatın olmadığını ifade ettikten sonra konu hakkındaki görüşlerini dile getirmişti:

"... Mamafih şahsi kanaatimi soruyorsanız bunu da söyleyeyim. Ben şahsen kadınların fırka işiyle uğraşmasını hiç temenni etmem. Fakat herhalde kadınlar da erkekler kadar hukuka maliktirler. Fırkada bazı kısım ve zaif vardır ki aralarında kadınların rey'i ve efkarından istifade etmek kabildir. Mesela tayyare işlerinde himaye-i etfal işlerinde, hilal-i ahmer işlerinde... Nitekim bunlardan bazılarında kadınlar çalışmaktadırlar. Sonra propaganda hususunda da kadınlardan istifade etmek kabildir. Fırkamız malum olduğu üzere siyasi olduğu kadar içtimai gayeler içinde çalışmaktadır. içtimai sahada yapacak daha bir çok işlerimiz vardır.
Fakat kadınlar aynı zamanda siyaset yapmak için fırkaya dahil olmak istiyorlar. siyasi sahaya daha henüz değil. Evvela içtimai sahada lazım gelen muvaffakiyet elde edilsin. O meseleler sonra...Sonradan o da gürültüsüz patırtısız olur. Siyasi hak her yerde böyle ceff el kalem verilmiş bir şey değildir. Kadınların evlerinde meşgul edecek işleri kalmaz da böyle umumi meselelerle uğraşacak vakit tasavvuf

¹⁰⁵ "Kadın Birliği Siyasi Hayata Karışmaya Karar Verdi", **Cumhuriyet**, 6 Kanun-i Sani 1926, s.1

¹⁰⁶ "Türk Kadınları Siyasi Hayata Atılmalı mıdır?", **Cumhuriyet**, 10 Kanun-i Sani, 1926, sayı: 602, s. 1-2

ederlerse tabii bu sahada da çalışmaları müfit ? olabilir...Binaenaleyh erkek gibi çalışan hanımlar yavaş yavaş erkeğin haiz bulunduğu hukuku isteyebilir.”¹⁰⁷

Nitekim KB'nin CHF üyelik için yaptığı başvurudan bir sonuç alınamadı. Aynı yıl kadınlar cephesinde büyük bir gelişme yaşandı; yeni Medeni Kanun, 17 Şubat günü TBMM'de kabul edildi.

f) Kadınlar Birliği'nin 1927 yılı Faaliyetleri ve Nezihe Muhittin Hanım'ın Tasfiyesi

KB açısından esas dönüm noktası 1927 yılında yaşandı. Bu dönem'de KB'nin etkinlikleri doruğa çıktı. 1927 seçimlerinde KB tarafından milletvekili adayı gösterileceği haberi basında büyük bir yankı uyandırdı. Ancak bu gelişmeler KB açısından olumsuz etkileri de beraberinde getirdi. KB'nin bu dönemdeki etkinliklerine idari makamlar tarafından müdahaleler yapıldı. Sonuçta Birlik bünyesinde, özellikle Nezihe Muhittin tarafından yürütülen siyasal mücadelelere karşı büyük tepki oluştu. Süreç Nezihe Muhittin'in KB'nden tasfiyesi ile sonuçlandı.

KB, 1927 yılının Mart ayında senelik genel kongresini yapmak üzere hazırlıklara başladı. Kongre tarihi olarak 18 Mart günü düşünüldü ancak, aynı gün kongrede çoğunluğun sağlanamaması üzerine, kongre 25 Mart gününe ertelendi. Yine de kongrede bulunan üyelere Nezihe Muhittin, Birliğin faaliyetleri hakkında çeşitli açıklamalarda bulundu. Nezihe Hanım, Birlik heyet-i idaresinin bir seneden beri ahlaksız çocuklar hakkında yürüttüğü çalışmalardan, fakir kadınlara yapılan yardımlardan bahsederek, kadının hayattaki rolünü izah etti. Ayrıca, Nezihe Muhittin Hanım seçimlere katılma meselesini ele alarak, kadının erkekle tam olarak eşit sayılabilmesi için “fikri, hukuki hayatta” olduğu gibi siyasi hayata da rol alması gerektiğini savundu:

“Eğer siyasi içtimai hayata kadın karışmazsa ve bunda iştirak temin edilmezse kadının erkekle müsavâtı biraz dar manada demektir. Binaenaleyh bunun temini behemehâl lazımdır.”¹⁰⁸

¹⁰⁷ “Türk Kadınları Siyasi Hayata Atılmalı mıdır?”, **Cumhuriyet**, 10 Kanun-i Sani, 1926, sayı: 602, s. 1-2

¹⁰⁸ “Erkek mi Kadına Kadın mı Erkeğe Tabii?”, **Cumhuriyet**, 19 Mart 1927, sayı: 1029, s. 1

Bundan sonra Nezihe Muhittin, Birliğin masraf ve bütçesini izah etti ve Birliğin daha faal çalışabilmesi için yeni komisyonlar kurulması gerektiğini savundu. Nitekim toplantıda yeni kurulacak komisyonlar ve komisyonda çalışacak kadınlar kararlaştırıldı. Bu komisyonlar sırasıyla:

- 1) Cemiyet-i Akvamda kadının vaziyetini tespit ve teminine çalışacak komisyonuna: Başkan, Kıbrıslı Azize Hanım
- 2) Erkek ve kadın arasında müsavi kazanç şeraitinin temini komisyonuna: İffet ve Nezihe Hanım
- 3) Türkiye’de kadının tabiyat mesaisinin ne şekilde olması, yani erkeğine tabii bulunup bulunmaması meselesi hakkında çalışacak komisyona: Efzayış Yusuf Hanım
- 4) Ahlakı müsavat ve fuhuşla mücadele komisyonuna: Esma Hanım
- 5) Evlenmemiş kadınlar ve gayr-i meşru çocuklar komisyonuna Dr.Safiye Ali seçildi.¹⁰⁹

KB kongresi, 25 Mart günü, Birliğin merkezinde yapıldı. Geçici reisliğe Reşide Hanım, katipliğe Şadan Hikmet Hanım ve Vedat Bey, Kongre başkanlığına da Nezihe Muhittin Hanım seçildi.¹¹⁰

Seçimin ardından Nezihe Muhittin, KB’nin 1340 (1924) senesinde teşekkül etmesine rağmen; ancak bu sene (1927) ilk kongresini topladığını belirtti, ardından da Birliğin üç senelik çalışması hakkında heyet idare raporunu okudu. Raporun kabulünün ardından da, Birlik nizamnamesine ilave edilecek maddeler heyete sunuldu. Nizamnamede değişikliği istenen maddeler üzerinde heyette yoğun tartışmalar yaşanmaya başlandı. Özellikle Nezihe Muhittin, KB’nin bir “Cemiyeti Hayriye olmadığını kadın siyasi içtimai haklara malik olması hususunda teşekkül etmiş bir cemiyet olduğunu” söylemesi kongre salonundaki tartışmayı daha da arttırdı. Birlik üyelerinden Emin Ali Bey bu sözlere, kadınların siyasi haklara sahip olmaları için de

¹⁰⁹ “Erkek mi Kadına Kadın mı Erkeğe Tabii?”, **Cumhuriyet**, 19 Mart 1927, sayı: 1029, s. 1

¹¹⁰ “Kadın Birliği’nde: Dün Mutad Münakaşalar Yapıldıktan Sonra Heyet-i İdare İntihap Edildi.”, **Cumhuriyet**, 26 Mart 1927, sayı: 1036, s. 3

erken olduğunu belirterek karşı çıktı. Nezihe Muhittin ise buna karşılık, bu hakkı istemediklerini esas gayelerinin “kadını siyasi ve iktisadi bir seviyeye çıkarmak” olduğunu belirtti.¹¹¹

Kongrede ki diğer bir tartışma ise, Birlik nizamnamesinde değiştirilecek olan 7. madde oldu. 7. madde, erkeklerin heyet-i idareye rey verme meselesi idi. Efzayiş Yusuf Hanım erkeklerin idare heyeti seçimlerine katılmalarına karşı çıkmış; Safiye Ali hanım ise, erkeklerin oy kullanmalarına destek vermişti. Sonuçta, Nezihe Muhittin Hanım’ın teklifi kabul edildi ve erkek üyelerin, idare heyeti seçimlerinde oy kullanmalarına izin verildi. Ancak, idare heyetine üye olma hakkı tanınmadı.¹¹²

Tartışmaların ardından, Birlik nizamnamesinin 2. ve 7. maddelerinde değişiklik yapıldı ve kongrede kabul edildi.

“Madde 2: KB, Türk kadınının içtimai ve siyasi hakları karşısında her türlü mesuliyet ve alaka-i vataniyyesini ispat edecek bir seviyeye erişmesine çalışacaktır.

Madde 7: Aynı mefkureye merbut olan erkekler Birliğe aza-i müzahire iştirak edecekler ve içtimada rey sahibi olup bilakis hanımları intihap edeceklerdir. Ayrıca aidat vermeğe mecburdurlar.”¹¹³

Nizamnamedeki değişikliğin kabulünün ardından yeni heyet-i idare seçildi:

Nezihe Muhittin, Efzayiş Yusuf, Doktor Safiye Ali, Matlube Ömer, Naile Vahab, Kerime Hami, Mediha İhsan, Bedia Tefvik, Muhsine Salih, Güzin Fehman, Fahriye Salime Kemal, Aliye Şinasi, Hikmet, Seniha Rauf Hanımlar.¹¹⁴

Nizamnamede yapılan değişikliğin ardından, **Cumhuriyet** gazetesine açıklama yapan Nezihe Muhittin, kadınların siyasi haklarını elde etmelerinin bir ideal olduğunu belirterek, sözlerine şöyle devam etmişti:

“Nizamnamedeki hukuk-i siyasiye istihdaf eden madde hiç kimsenin taarruzuna hedef olacak şekilde değildir. Bu ideal şeklidir. Her vatandaş için hakk-ı tamdır. Yarım hak olmaz. Kadının da haklarının tamam olmasını istemek en tabii bir haktır.”¹¹⁵

¹¹¹ “Kadın Birliği”nde: Dün Mutad Münakaşalar Yapıldıktan sonra Heyet-i İdare İntihap Edildi”, **Cumhuriyet**, 26 Mart 1927, sayı: 1036, s. 3.

¹¹² **A.y.** s. 3.

¹¹³ **A.y.** s. 3.

¹¹⁴ **A.y.** s. 3.

¹¹⁵ “Kadınların Siyasi Hukuku Nezihe Hanıma Göre Bir İdealdir”, **Cumhuriyet**, 19 Nisan 1927, sayı: 1058, s. 3

Kongrenin ardından, KB'nin yeni heyet-i idare çalışmalarına başladı. Heyet-i idare ilk olarak kongrenin ardından, kongrenin usulsüz olduğuna dair çıkan dedikoduları ele aldı ve yeni bir kongre yapılmayacağını; ancak yeni bir "tedkik-i hesabat" komisyonunun oluşturulacağını duyurdu. Yine heyet, bu tarz dedikodulardan çok "müteessir" olduklarını da ifade etti. Bunun ardından yeni komisyonlar için çalışmalara başlandı ve 1 Nisan günü heyet-i idarein "tedkik-i hesabat" komisyonunun çalışmalarını tespit edildikten sonra, 8 nisan günü yeni oluşturulacak terbiyevi, hukuki, saha, çocuk edebiyatı komisyonlarının seçimi için Birlik merkezinde bir toplantı yapılacağı duyuruldu.¹¹⁶

Kongrenin ardından vilayet tarafından, Birlik genel kongresinde yolsuzluk yapıldığı iddiasının değerlendirildiği ve yolsuzluk yapılmadığının anlaşıldığı bildirildi. Vilayet, nizamnamede yapılan değişiklikleri de, "teşebbüs mahiyetinde" olduğu gerekçesiyle tasdik etti.¹¹⁷

Basında, birkaç ay boyunca KB'nin komisyon çalışmalarıyla ilgili haberleri yer aldı. Haziran ayı başlarında ise, kadınların gelecek seçimlerde kadın aday gösterecekleri basında duyuldu. Haziran ayında, KB'nin merkez heyet toplantısında gelecek seçimlerde kadınların da seçimlere katılmaları yönünde tartışmalar yaşanmıştı. Üyelerin bir bölümü, Halk Fırkası adına kadın aday gösterilmesi gerektiğini; diğer bir bölümü ise, kadınlara seçilme hakkı tanınmadığı müddetçe aday gösterilmesinin doğru olmayacağını savundu. Sonuçta, üyelerin büyük bir çoğunluğu Halk Fırkası adına kadın aday gösterilmesini kabul etti. Nezihe Muhittin Hanım, bu toplantıda konuyla ilgili olarak şunları söyledi:

"İnkılapları doğuran hamlelerdir. Bu hamlelerimize her intihabda devam edeceğiz ve nihayet bu hakka bizler de her vatandaş gibi iştirak edeceğiz. Kanunlar içtimai hayatın ihtiyaçlarına intibak ederler"¹¹⁸

¹¹⁶ "Kadın Birliği'nde İctima," **Cumhuriyet**, 29 Mart 1927, sayı, 1036, s. 3

¹¹⁷ "Kadınlarda Hukuki Siyasiye Vilayet Nizamnameyi Tasdik Etti", **Cumhuriyet**, 15 Mayıs 1927, sayı: 1084, s. 2

¹¹⁸ "Kadın Birliği ve Mebusluk", **Cumhuriyet**, 6 Haziran 1927, sayı. 1106, s. 2

Sonuçta böyle bir hareketin yapılmasının “faydalı” olacağına karar verildi ve merkezi heyet ve hukuk encümeni, seçimler başlamadan adayları belirlemek için çalışmalarına başladı.¹¹⁹

Kadınların, Halk Fırkası adına seçimlerde kadın aday gösterme kararına ilk cevap Sivas milletvekili Şemsettin Bey’den geldi. Şemsettin Bey, kadınların seçimlere katılma hakkı olup olmadığına Teşkilatı Esasiye Kanununda açık olarak belirtildiğini ve mebusların Türk ve erkek olma şartının yer aldığını ifade etti.¹²⁰

Dönemin BMM başkanı Kazım Karabekir’de kadınların milletvekili adaylığıyla ilgili olarak, kadınların çalışmalarını desteklediğini ancak milletvekili olabilmeleri için henüz Anayasal bir izin olmadığını beyan etti. Kazım Karabekir’e göre kadınlar, seçilme hakkından ziyade seçme hakkı için çalışmalıydılar.¹²¹ Kazım Karabekir’in açıklamaları, Birlikte memnurlukla karşılandı.¹²²

Kadınların aday olmasına kanunen engel bulunması üzerine KB tarafından, kısa bir süre sonra Birlik adına “feminist” erkek aday gösterilmesine karar verildi.¹²³ Birlik, milletvekili adayı göstermek için kanunun her hangi bir engel tanımadığını, bu yüzden mecliste kadın haklarını savunacak erkek bir aday göstereceklerini duyurdu. Ayrıca Birlik idaresi, kanunda bazı değişiklikler yapılarak kadınlarında milletvekili adayı olabileceklerini ve bir arz-ı ta’zimat (saygı sunma) heyeti oluşturup; Ankara’ya cumhurbaşkanına gidilmesine karar verildi. Heyet, Birliğin gaye ve amaçlarını cumhurbaşkanına sunacak ve siyasal haklar konusunda bazı isteklerini bildireceklerdi.¹²⁴ Birlik, erkek aday olarak da eğer kabul ederlerse İstanbul Umur Hukukiye Müdür Kenan Bey’i, Maarif Vekili Şükrü Naili ve Pertev paşaları milletvekili adayı olarak göstereceklerini duyurdu. Ayrıca Birlik, Sultanahmet meydanında düzenlenecek bir mitingle, kadınları toplayarak Birliğin faaliyeti hakkında bilgi verilmesini de kararlaştırdı.¹²⁵

¹¹⁹ “Kadın Birliği ve Mebusluk”, **Cumhuriyet**, 6 Haziran 1927, sayı: 1106, s. 2

¹²⁰ “Kadınlar da İstiyor”, **Milliyet**, 7 Haziran 1927, sayı: 474, s.1-2

¹²¹ “Kadınların Mebusluğu”, **Milliyet** 14 Haziran 1927, sayı: 478, s. 1-4

¹²² “Kadınlar Mutlaka İntihabata İştirak Etmek İstiyor”, **Milliyet**, 15 Haziran 1927, sayı: 479, s. 1-4

¹²³ “Kadınlar ve İntihabat”, **Cumhuriyet**, 10 Haziran 1927, sayı: 1110, s. 3

¹²⁴ “Kadınlar Mutlaka İntihabata İştirak Etmek İstiyor”, **Milliyet**, 15 Haziran 1927, sayı: 479, s. 1-4

¹²⁵ “Kadınlar Yahud da Nezihe Hanım Kararında Ciddi Görünüyorlar”, **Milliyet**, 16 Haziran 1927, sayı: 480,s.1-4

Basında bu haberlerin yer almasının ardından 19 Haziranda, Birlik idare heyeti ve merkez idare kurulu toplantısı yapıldı. Toplantıya KB'nin bütün üyeleri katıldı. Kongrede kadın aday gösterilmeyeceği bir kez daha belirtilerek; kadın hakları savunucusu erkek aday gösterileceği fikri kararlaştırıldı.¹²⁶

Resim III:KB Hukuk Encümeninin Dünkü İhtimaina Ait Bir nazar:
“Kadınlar Bugün Namzetlerini Tespit Ediyorlar”, **Cumhuriyet** , 19 Haziran 1927, sayı. 116, s. 1-2

Birlik, seçim işleri başladığı zaman adaylarının kabulü için Halk fırkasına müracaat edeceklerini ve şu an için milletvekili adayların kesin olarak belirlenmediğini beyan etti. Ayrıca gelecek Belediye seçimlerine katılabilmek için hukuk encümeni tarafından program hazırlanacağını ve programın bir iki güne kadar Birlik adına BMM başkanlığına takdim edileceği duyuruldu. Yine bu toplantıda, Cumhurbaşkanına gidecek olan arz-ı ta'zimat (saygı sunma) heyetinin seçimleri yapıldı. Ankara'ya gidecek olan heyete Nezihe Muhittin, Matlube Ömer, İffet İhsan, Naile Vahab, Safiye Ali, Lamia Refik, Muhsine Salih seçildi. Birliğin Ankara'ya gidiş tarihinin belirlenmesi bir sonraki toplantıya ertelendi.¹²⁷

¹²⁶ “Kadınlar Namzet Göstermekten Vazgeçtiler, Kadınlar Birliği Efkar-i Umumiyyenin Nabzını Yoklamış”, **Cumhuriyet**, 20 Haziran 1927, sayı: 1120, s. 3

¹²⁷ “Kadın Birliği Arz Ta'zimat Heyetini İntihap Etti: Birlik Namzet Göstermekten Vazgeçmiyor”, **Milliyet**, 20 Haziran 1927, sayı. 484, s. 1-4

Toplantıda, ayrıca KB'nin seçim beyannamesi hazırlandı ve ertesi gün gazetelerde yayınlandı:

“Kadınlar Birliği'nin dünkü içtimada neşrine karar verdiği beyanname aynen:

İntihap hakkına haiz olan erkeklerle intihap hakkına malik olmayan kadınları TC'nin mukaddes inkılabının tevliid ettiği içtimai semerat meyânında kanun-i medeni ile hukuk şahsiye ve medeniyelerine sahip oldular. Bu hususta erkeklere nazaran hiçbir tefrik yapılmayan kadınların hukuk idare ve siyasiye sahasında da aynı hakka malik olmaları lazım gelmektedir. Çünkü bu idari siyasiye haklara malikiyet için lazım olan şartlar şüphe-i irfan ve içtimai ise bu seviye hiç şüphesiz kadınlarda da vardır...Anadolu köylü kadını tarlasından başka bir malumu hal etmemiş olan cahil ve basit dimağı bu siyasi hakka mani oluyorsa köyünün hududundan harice çıkmamış ve sapanı ile öküzünden başka bir şey öğrenmemiş olan erkeğin basit ihata-i akliyesi buna mani değil midir? Erkeğin dimağı askerlik etmiş ve bu sebeple diyar diyar gezmiş olması dolayısıyla inkişaf etmişse, son badire-i harbde bilfiil cephelerde çalışmış, kağnısıyla orduya cephane taşımış olan Türk kadınının dimağı münkeşif değil midir? Türk kadını vazifesinin en çetini olan harp cephesinde bile erkeklerle yan yana yürümüş, mevkurevi mücadelemizde irade-i milliyesini, imanını, istiklalini erkeklerle beraber izhar etmiştir. Kadın, hatta bir sene evveline gelinceye kadar belki bu kadar fazla hukuka malik değildi. Fakat bugün kadın hayat sahasında pek büyük hatvellerle(adımlarla) yürümeğe başlamıştır ve bütün bu haklarına sahip olması lazım gelen an gelmiştir... Türkiye'de binlerce muallim hanım, yüz binlerce münevver kadın yetiştirmekte bilhassa İstanbul'da kadın işçiler erkek işçi adedine yaklaşmaktadır. Kadın niçin siyasi haklara malik olmasın? Teşkilatı Esasiye'mizde mebus olmak için Türkçe okuyup yazmak kafidir.

Halbuki memlekette kadın nüfusunun laakal sülüsü (1/3) okuyup yazmayı bilir... Biz kadınların bugünkü hareketimizde umum Türk kadınlarına hitap ediyoruz. Bununla beraber mebusluk için namzet gösteriyoruz. Teşkilatı esasiye kanunumuz bugün bu muazzez emele nailiyeti bahşetmiyor. Fakat gayemize yürümekten de bizi men edemeyecektir. Her tekamül bir teşebbüsün bir cehdin mahsulüdür.

Bu sefer mebus almazsak bile gelecek devre-i intihabiyede ümidimiz çoktur. Bu gün Türkiye'de mebus olabilmek liyakatına haiz yüzlerce kadın vardır. Haliyle kanaat eden tekamüle varmaz. Fakat hakkını bilen ve izhar eden layık olduğu hakka malik olur. Bunun için bütün münevver Türk kadınlığından bu hareketimizle alakadar olmalarını rica ediyoruz.... Bu sene mebus namzedi göstermekle belki bir netice alamayacağız. Bilakis şu kadar var ki bununla kadın sesinin yükselmiş olduğu Türk kadınının her türlü hukuka layık olduğu ta'ricen (sabit) olacaktır. Kadınlığın bu yüksek inkılap hareketini her sene devriyesinde tes'it edeceğiz ve bu bize her sene mefkuremize, gayemize yaklaştığımızı hissettirecektir.”¹²⁸

Toplantının ardından **Cumhuriyet** gazetesine bir açıklama yapan Nezihe Muhittin, kadın aday göstermekten neden vazgeçildiğini açıkladı:

“Esasen bizim maksadımız efkârı umumiye-yi konsülte etmekti.Ve muvaffakda olduk...Zaten Teşkilatı Esasiye kanunu sarahaten kadınların hakk-ı intihaba

¹²⁸ Beyannamenin orijinal metni Ek IV'de yer almaktadır. “Kadın Birliği Arz Ta'zimat heyetini İntihap Etti: Birlik namzet Göstermekten Vazgeçmiyor”, **Milliyet**, 20 Haziran 1927, sayı. 484, s. 1-4

malik olmadığını zikir etmektedir. Biz bu şeraiti bildiğimiz halde bir hamle yaptık ve efkarı umumiyenin feminist cereyanıyla alakadar olduğunu anladık. Binaenaleyh gazetecilerin allayıp pullayıp süslediği hadiseler bizim için faydalı olmuştur.”¹²⁹

KB’nde yapılan bu çalışmalar ve dönemin basın organlarında çıkan yazılar dikkat çekiciydi. Özellikle **Cumhuriyet** gazetesinde kadınların aday göstermelerini alaya alan yazılara ve karikatürlere yer veriliyordu. 21 Haziran’da **Cumhuriyet** gazetesinde yayınlanan bir köşe yazısında KB’nin son dönemde Birlik adına erkek aday göstermeleri eleştiriliyordu:

“Bizim KB hakikaten yamandır. Ne yapar eder kendinden bahsettirmenin çaresini bulur. Hiçbir iş kalmazsa hanımlara üniforma yapmaya kalkışır ve günlerce kendinden bahsettirir. Eğer bu ince reklam fikirleri Nezihe Muhittin Hanım’dan çıkıyorsa kendilerini bir gazeteci sıfatıyla tebrik ediyoruz. Hanımların mebusluğu bahsine gelince işin ciddiyet kısmı ve eşgali kanuniyesini erbabına bırakarak diyoruz ki, hanımların mebusluğu hiç de fena olmaz. Mecliste sık sık moda etrafında münakaşalar cereyan eder. (Krep döşin) ile (Krep demir) den hangisinin daha iyi olduğuna dair hararetle münakaşalar vuku olur. Hanımların balolarda mı yoksa tuvalet mi giyecekleri daha muvafık olacağına dair mesela İstanbul mebusası ile İzmir mebusası arasındaki hararetle münakaşayı bütün erkek mebusanların merak ve tebessümle dinleyeceklerine şüphe yoktur... Hulasa işin şaka tarafından taktik edince KB’nden hanımların mebusluğunu istemekte hakkı vardır. Fakat feminist erkek mebus intihabı istemeleri tamamen manasızdır. Ya hep, ya hiç!”¹³⁰

Resim IV: Kadınlar Mebus Olursa

Mecliste krepdöşin, krep demur münakaşalarının hayli hararetle olacağına şüphe yoktur
- Muhterem mebus hemşiremin iddialarına rağmen, krep döşin en zarif kumaştır.!
- Katiyen kabul etmem (krep demur) daha güzeldir!¹³¹

¹²⁹ “Kadınlar Namzet Göstermekten Vazgeçtiler, Kadın Birliği Efkar-i Umumiye’nin Nabzını Yoklamış”, **Cumhuriyet**, 20 Haziran 1927, sayı: 1120, s. 3

¹³⁰ “Kadınlar Mebus Olursa”, **Cumhuriyet**, 21 Haziran 1927, sayı: 1121, s. 1

¹³¹ **A.y** s.1

“Kadınlar Mebus Olursa”, **Cumhuriyet**, 21 Haziran 1927, sayı: , s.1

Yine dönemin karikatür dergilerinden **Akbaba'da**, kadınların aday olmaları hakkında ilginç bir yaz yazılmıştı:

.”Maşallah son aylarda bir kısım hanımlarımız öyle aşırıp taşmışlar, öyle coşup koştular ki arkalarından yetişebilene aşk olsun...!

Saç kestirmekle başlayan bu erkekleşme merakı, balolara smokinle gelmek suretiyle bir adım daha ilerledikten sonra nihayet haber aldık ki mebusluğa kadar dayanmış. Gazetelerin ilk sayfaları artık makam validemiz Nezihe Muhittin Hanım efendinin laakal on sene evvelki tasvirleri ve kadınlığın hukuki siyasiye, hukuki içtimaiye ve hukuk-ı umumiyesine ait temcid pilavlarıyla dolu. Daha birkaç sene evveline kadar ispinoz gibi kafes içinde düşünüp oturan hanımlarımız böyle birden şahin kesilip Millet Meclisine kadar havalanmak istemelerini ben onların hesabında, fakat bilhassa bizim hesabımıza, biraz tehlikeli görüyorum...KB genç kızlara hukuk-ı siyasiye dersi yerine, ev işleri, çocuk bakımı hakkında konferanslar verse bayramda –bilmem ne hakla sıfatla-erkeklerin yakasına zorla rozet takarak müstakbel intihabat propagandaları için iane toplayacağına halkın hamiyetinden istifade hakkını hilal-i ahmer, himaye-i etfal, tAyyare cemiyeti gibi hayır müesseselerine bıraksa daha iyi, daha güzel, daha hanım hanımcık bir iş yapmış olurdu

Uzun lafın kisası: Henüz hanımlarımızı tırnaklarının manikürüyle -tam manasıyla erler meclisi olan – Millet Meclisine sokmaya niyetimiz yok .¹³²

KB üyelerinin bir kısmı, basının kadınlara olan tavrını kınamıştı. KB, hukuk encümenlerinden Hatice Ahmet, **Cumhuriyet** gazetesine bir mektup göndererek, basın aracılığıyla KB'ne yöneltilen eleştirilere hücum etti:

“Anlamıyorum...Neden hala Türk kadınıni kendinize esir görmek istiyorsunuz. Gözlerinizin önünde gittikçe açılan birçok cihatlarda erkeklerle.giden Türk kadınıni hakkını neden tanımak istemiyorsunuz. Türk kadınıni ışıyla sürükleyecek KB gibi bir cemiyeti neden taktir etmiyorsunuz da ona hücum ediyorsunuz.

Kadın zayıftır, kadın iradesizdir, kadın erkekle bir olamaz, kadının siyasisi henüz yükselmemiştir diye sayıklarken yavaş yavaş zincirlerini kıran kadının bütün varlığıyla karşınızda yükseldiği gün hodbin telakkilerle ne vaziyette kalacağınızı düşünüyorum da...”¹³³

KB'nin yürüttüğü mücadele, meclise de yansıdı. 21 Haziran 1927 günü “Mükellefiyet-i Askeriye” kanunun görüşüldüğü sırada söz alan milletvekillerinden Hakkı Tarık Bey, kadınların seçimlere katılma çabalarından bahsederek, kadınlara da seçme ve seçilme hakkı verilmesinden yana olduğunu açıkladı. Milletvekili olmanın, vatan

¹³² “Hanımlar Mebusluk İstiyorlar”, **Akbaba**, 16 Haziran 1927, sayı 471, s. 1

müdafaası gibi bir öneme sahip olduğunu söyleyen Hakkı Tarık Bey, kadınların da askerlik yapabileceğini savundu. Diğer taraftan, söz alan Recep Peker ise kadınların vatan müdafaası için Türk evlatları yetiştirerek zaten vatani görevlerini yerine getirdiklerini belirterek, “kadınlığı siyaseten temsil vaziyet ve iddiasında bulunan bir heyetin aktüalite olarak mevzuu bahis ettiği Meclis intihabı” sözleriyle KB’nin son dönemdeki faaliyetlerini eleştirdi. Peker’e göre kadınlar, Türk vataniyle bu kadar ilgileniyorlarsa; öncelikle askerlik yapmaları gerekirdi. Yunus Nadi Bey’de, Recep Beyin bu konuşmasına karşılık olarak, kadınların milletvekili olması için askerlik yapmalarına gerek olmadığını ve kadınların bir gün bu hakkı mutlaka alacaklarını söyledi.¹³⁴

Mecliste yaşanan bu tartışma, KB’nde büyük bir heyecan yarattı. Konuyla ilgili bir açıklama yapan Nezihe Muhittin Hanım, mecliste yaşanan bu gelişmenin devamının gelmesini ümit ettiğini belirtti. Recep Bey’in askerlik konusu hakkındaki fikirlerine de şöyle yanıt verdi:

“Askerlikten kaçacak kadar da korkak insanlar değiliz... Fakat hiçbir sebep mücbir yokken kadının hizmeti askeriye sevkine hacet yoktur. Kadının cesur, memleket için istikrar hayat edecek kabiliyet ve seciyede gürbüz vücutlu evlat yetiştirmesi memleket namına elbette daha hayırlıdır. En mühim nokta hakk-ı intihabın yalnız askerlik vazifesine tekabül etmemesidir. Bu her ferd-i içtimainın bir hakkıdır.”¹³⁵

İstanbul’da bu tartışmalar sürerken, Haziran ayı sonlarında Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal’in İstanbul’a geleceği duyuldu. Cumhurbaşkanı, 1919 yılından beri ilk defa İstanbul’a geliyordu.¹³⁶

¹³³“Kadınlar Bugün Namzetlerini Tespit Ediyor,” **Cumhuriyet**, 19 Haziran 1927, sayı:1116, s. 1-2

¹³⁴ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: 2, İçtima: 4, Ankara, TBMM Matbaası, c. 33, s. 218

¹³⁵ “Kadınların Gazi Paşa Hz Arz-ı Ta’zimatı. Heyetin hareketi bugün tespit edilecek, Kadınlar dün birbirlerini tebrik ediyordu, meclisteki münakaşa pek ziyade hoşlarına gitti”, **Milliyet**, 23 Haziran 1927, sayı: 487, s.1-4

¹³⁶ 2 Temmuz 1927, **Cumhuriyet**, sayı: 1129, s. 1

Resim V: Gazi Paşamız Dolmabahçe Sayrının merdivenlerinden çıkarken.¹³⁷ 2 Temmuz 1927, **Cumhuriyet**, sayı: 1129, s. 1

Bu haberin ardından, KB arz-ı ta'zimat heyetinin Ankara'ya gönderilmesi iptal edildi. Heyet, İstanbul'da cumhurbaşkanı ile görüşmeye çalışacaktı ki; bu amacına, 3 Temmuz'da Dolmabahçe sarayında ulaştı. Cumhurbaşkanı ile görüşmeden evvel, heyet seçimi için KB sabah toplandı ve heyete Naile Vahab, Zahide Lütü, Lamia Refik seçildi. Heyet cumhurbaşkanına, KB adına arz-ı taz'imatta bulundu.¹³⁸

Cumhurbaşkanının İstanbul'a gelişi ile KB'nin seçim çalışmaları basın gündeminden düştü. Bir süre sonra KB'nin erkek adayı Kenan Bey, Birlikten istifa ettiğini bildirdi.¹³⁹ Kısa bir sessizlik döneminden sonra, Birlik başkanı Nezihe Muhittin Hanım aday göstermekten vazgeçtiklerini açıkladı. Nezihe Muhittin, nabız yoklamak için bu işe kalkıştıklarını beyan etti :

"Bizim yaptığımız şey efkar-ı umumiye'nin nabzını yoklamak ve efkar-ı umumiye'nin kadınlık hakkındaki telakkisini anlamaktır. Bu teşebbüsümüz muvaffakiyetle neticelendi, efkar-ı umumiye'yi lehimize gördük. Bu işimiz bitmiştir. Binaenaleyh namzet falan göstermeyeceğiz."¹⁴⁰

¹³⁷ Resimde Mustafa Kemal'in elini öpen, manevi kız Afet İnan'dır.

¹³⁸ "Kadın Birliği Dün Gazi Hz Arz-ı Ta'zimat etti", **Milliyet**, 4 Temmuz 1927, sayı: 498, s. 1

¹³⁹ "Kenan Bey sade namzetlikten değil, birlikten de istifa etti ", **Milliyet**, 9 Temmuz 1927, sayı: 503, s. 3

¹⁴⁰ "Kadın Birliği'nde, Artık namzet göstermeyecekler, **Cumhuriyet**, 20 Temmuz 1927, sayı: 1147, s. 2

Temmuz ayı sonlarında basında, KB'nin kadınların Avrupa'da olduğu gibi Türkiye'de de polislik yapabileceklerini iddia ettiği yazıldı.¹⁴¹ Daha sonra bir açıklama yapan Nezihe Muhittin, bu iddianın asılsız olduğunu fakat bu münasebetle KB'nden bahsedilmiş olmasından memnun olduğunu belirtti. Nezihe Muhittin Hanım, kadınlar arasında polis olmaya hevesli kimsenin olmadığını tahmin ediyor; Birliğin amacının, Türk kadınlığına siyasal ve toplumsal haklarını temin etmek olduğunu söylüyordu. Birliğin bu amaca ulaşmak için elinden gelen bütün fedakarlığı yapacağını ifade etti.¹⁴²

Resim VI: Erkek: Teslimim...!25 Temmuz 1927, **Akbaba**,

sayı: 472, s. 1

(1) Kadınlar Birliği'nde "Kat'i Bir Tasfiye"¹⁴³

1927 yılının yaz aylarında, Birlik 20 Ağustos'ta Heybeli adada kadınlar ve genç kızlar için eğitim ve dinlenme amaçlı bir kadın kampı açılması için çalışmalara başladı. Nezihe Muhittin Hanım kadınların mahrum olduğu, erkeklere özel kabul edilen eğlence ve dinlenme hayatından, kadınlarında yararlanması amacıyla böyle bir etkinliği düzenlediklerini belirtti. Kampın yapılacağını duyurulmasının ardından, birçok genç kız ve kadın Birliğe müracaat etmeye başladı.¹⁴⁴

¹⁴¹ "Kadınlar Polis Olacaklar", **Cumhuriyet**, 22 Temmuz 1927, ,sayı: 1149, s.1

¹⁴² "Kadın Birliği", **Cumhuriyet**, 30 Temmuz 1927, sayı:1157,s.1 ,1157,

¹⁴³ "Kadın Birliği'nde Kat'i Bir Tasfiye Yapılıyor", **Cumhuriyet**, 12 Eylül 1927,sayı: 1201,s. 3

¹⁴⁴ "Kadınlara Kamp," **Milliyet**, 16 Ağustos 1927, sayı: 541, s. 3

Ayrıca KB, Birliğe bağış toplamak amacıyla Değirmendere'ye 30 Ağustos günü bir gezi yapılacağını da duyurdu. Fakat KB'nin, bu girişimleri valilik tarafından engellendi. İlk olarak, 25 Ağustosta kampın açılışı sırasında emniyet kuvvetleri kampın izinsiz olduğunu ileri sürerek açılışı durdurdu.¹⁴⁵ Kampın kapatılmasından birkaç gün sonra da, 30 Ağustosta Değirmendere'ye yapılacak gezi, Vali Süleyman Sami Bey'in emriyle iptal edildi.¹⁴⁶

Kampın kapatılma gerekçesi olarak emniyet müdürü Şerif Bey, kampın valilik tarafından izin alınmadan yapıldığını beyan etti.¹⁴⁷ Vali Süleyman Sami Bey ise, Değirmendere gezinin iptal kararına dair hiçbir açıklamada bulunmadı. Ancak basında Vali'nin bu tavrının, Nezihe Muhittin ile geçmişten gelen kişisel bir sorundan kaynaklandığı söyleniyordu.¹⁴⁸

Cumhuriyet gazetesi kampın kapatılma sebebine dair ilginç bir haber yayınlamıştı: Gazetede kampın kapatılmasına sebep olan nedenin araştırıldığını ve şu bilginin alındığı ifade ediliyordu:

"Kamp ya genç kızlar kampıdır yahut kadınlar kampıdır. Genç mektepli kızlar kampı ise bu kamp için maarıftan müsaade alınması lazımdır. Hanım efendiler kampı ise polisten müsaade istihsali icap eder. Kızlarla kadınların bir arada bulunması doğru değildir." ¹⁴⁹

Bu gelişmelerin ardından Nezihe Muhittin, yapılan uygulamaları durdurmak için Vali Süleyman Sami Bey'den kampın açılmasını istemiş; ancak girişiminin sonuç vermemesi üzerine, CHF reisi İbrahim Tali bey ile görüşmüş, ardından Maarif vekili Mustafa Necati Bey ile görüşmek istemişse de bir netice alamamıştı. ¹⁵⁰

¹⁴⁵ "Kadın Birliği Yarın Değirmendere'de Tenezzühü Yapamayacak", **Milliyet**, 29 Ağustos 1927, sayı: 554, s. 3

¹⁴⁶ **A.y.**, s. 3

¹⁴⁷ "Kadın Birliği Yarın Değirmendere'de Tenezzühü Yapamayacak", **Milliyet** 29 Ağustos 1927,, sayı: 554, s. 3

¹⁴⁸ "Nezihe Muhittin Hanım kız Hayat Mektebi Müdürü iken vali beyle aralarında bir yanlış anlama olmuş, ve bunun üzerine Nezihe Muhittin Hanım müdürlükten çıkarılmıştır." Nezihe Muhittin Hanım İle Vali Süleyman Sami Bey Arasında Kare Kedi", **Cumhuriyet** 29 Ağustos 1927, ,sayı, 1187s.1-2

¹⁴⁹ "Nezihe Muhittin Hanım İle Vali Süleyman Sami Bey Arasında Kare Kedi", **Cumhuriyet** 29 Ağustos 1927, sayı, 1187s.1-2

¹⁵⁰ "Nezihe Muhittin Hanım Her Tarafa Başvuruyor, Ne Tenezzüh, Ne Kamp. Şimdi ne Olacak?", **Milliyet** 30 Ağustos 1927 ,sayı 555, s. 4

Nezihe Muhittin bu çalışmaları yürütürken, Birliğin kapatılacağına dair söylentiler başladı. Konuyla ilgili bir açıklama yapan Nezihe Muhittin, bu söylentileri yalanlamış; Birlik kapatılsa dahi mücadelelerini sürdüreceğini ifade etmişti.¹⁵¹

Bu gelişmeler yaşanırken birlikte, Nezihe Muhittin hanıma muhalif olan grup Mart ayında hesaplarda ve idare heyeti seçiminde yolsuzluk yapıldığı iddialarını yeniden gündeme getirerek, Birliğin teftişi için valiliğe şikayette bulundu.¹⁵²

10 Eylül 1927 günü KB'nin resmen aranmasına kararı verildi ve emniyet müdürlüğü Birlikte arama başlattı.¹⁵³ Teftişten sonra Nezihe Muhittin'in, Birlik kasasından Cemiyetler Kanununa aykırı olarak, 500 lira alıp kendisi için harcadığı ve Birlik binasını da yine bu kanunun hükümlerine aykırı bir şekilde kendisinin ve ailesinin ikametgahı olarak kullandığı ileri sürüldü.¹⁵⁴

Nezihe Muhittin Hanım kendisine yapılan suçlamaların ardından bir açıklama yaptı. Birliğin teftişi sırasında, Birlikte bulunmadığını ve teftişin yazılı bir belge olmadan ve yetkili kişilerce yapılmadığını savundu.¹⁵⁵

Birlikte teftişin ardından huzursuzluk da artmaya başladı. Basında, istifaların başladığı bildiriyordu.¹⁵⁶ Nitekim Safiye Ali Hanım, teftişten birkaç gün sonra Birlikten istifa ettiğini bildirdi. Safiye Hanım istifa sebebini şu şeklide açıkladı:

“Kadın Birliği'nden istifa ettim. Çünkü evvela ahval-i sıhhiyyem faaliyete ihtiyaç gösteren bu kabil işlerle uğraşmaya müsait değildir. Saniyen de Türk Kadınlığının daha yüksek bir surette temsil imkanı mevcut olduğuna kaniyim. şahsına hürmet etmekle beraber, Nezihe Muhittin Hanım Türk kadınlığının temsili selahiyetini kendinde görmemelidir. KB bugünkü dedikodulu muhitten uzaklaştırılmalıdır.”¹⁵⁷

¹⁵¹ “Kadın Birliğinde Reklam”, **Cumhuriyet** 1 Eylül 1927, sayı: 1190, s. 3

¹⁵² “Kadın Birliği'nde Kat'i Bir Tasfiye Yapılıyor”, **Cumhuriyet**, 12 Eylül 1927, sayı: 1201, s. 3

¹⁵³ “Kadın Birliğinin Teftişi”, **Milliyet**, 11 Eylül 1927, sayı: 567, s. 2

¹⁵⁴ “Nezihe Hanım Cemiyet Kasasından Usulsüz Para Almış, Vali Muamelatta Yolsuzluk Olduğunu Söylüyor”, **Milliyet**, 12 Eylül 1927, sayı: 568, s. 1-2

¹⁵⁵ “Kadın Birliği'nde Kat'i Bir Tasfiye Yapılıyor”, **Cumhuriyet**, 12 Eylül 1927, sayı: 1201, s. 3

¹⁵⁶ “Kadın Birliği'nde İstifalar Arttı”, **Milliyet** 12 Eylül 1927, sayı 568, s.1, 2

¹⁵⁷ “Kadın Birliği, Türk Kadınlığı Bihakkın Temsil Edilemiyor”, **Milliyet** 13 Eylül 1927, sayı: 569, s. 1-2

Safiye Ali'nin istifasıyla birlikte, Nezihe Muhittin'in Birlikten ayrılması gerektiği fikri arttı. Nezihe Muhittin, bu gelişmelerden sonra bir açıklama yaparak, Birlikten ayrılması için oyunlar yapıldığını, ancak istifa etmeyeceğini söyledi.

KB'inde bu parçalanmalar yaşanırken, 19 Eylül 1927 günü, Birliğin faaliyeti geçici olarak durduruldu ve Birlik defteri, kasası ve diğer evraklara el konuldu. KB'nin nizamnamesi de feshedildi. Birliğin faaliyetinin durdurulmasının ardından, Nezihe Muhittin Hanım Birlik üyelerini 23 Eylül günü olağanüstü kongreye çağırdı.¹⁵⁸ Kongrenin düzenlenebilmesi için de emniyet müdürlüğünden, Birliğin defterlerinin ve belgelerinin geri verilmesini istedi. Ancak polis müdüriyeti defter ve evrakın teslim edilmeyeceğini duyurarak, kongreyi men etti ve Nezihe Muhittin ve heyet-i idare hakkında evrakı mahkemeye verdi.¹⁵⁹

Birliğin toplanmasına müsaade edilmemesi üzerine, heyet-i idare Nezihe Muhittin'in Cihangir'deki evinde toplandı. Bu toplantıda savcılığa hitaben, Birlik evrakının iadesi ve tekrar faaliyette bulunulmasına izin verilmesini talep eden bir dilekçe yazıldı.¹⁶⁰

Birliğin muhalif grubu ise Türk Ocağına üye bazı hanımlarla birlikte, bir toplantı düzenlendi. Toplantıda Nezihe Muhittin Hanım'ın, birliği kötü bir vaziyete düşürdüğü ve bu sebeple de yeni bir heyet-i idare seçimi için Türk Ocağında kongre yapılması kararı alındı.¹⁶¹ Toplantının ardından 57 üyenin imzaladığı dilekçe ile valilikten olağanüstü kongre için izin istendi.¹⁶² Ayrıca Nezihe Muhittin Hanım ve heyet-i idarein evrakları mahkemede olduğu için, kongreye katılamayacakları duyuruldu.¹⁶³ Nezihe Muhittin ise toplantıdan önce istifa etmeyeceğini açıkladı ve yapılacak olan toplantının, zaten heyet-i idarenin varolduğu gerekçesiyle yasal olmadığını savundu.¹⁶⁴

¹⁵⁸ "Kadınlar Birliği Faaliyetten Men edildi ve Defterler Mühürlendi", **Milliyet** 20 Eylül 1927, **Milliyet**, sayı: 579, s. 1-2

¹⁵⁹ "Kadın Birliği, Nezihe Muhittin Hakkındaki Evrak Mahkemeye Verildi", **Milliyet**, 23 Eylül 1927, sayı: 579, s. 2

¹⁶⁰ "Hususi İçtima", **Milliyet**, 24 Eylül 1927, sayı: 580, s. 2

¹⁶¹ "Kadın Birliği Heyeti: Türk Ocağında toplanan Hanımlar Yeni Bir Heyet Teşkiline Karar Verdi", **Cumhuriyet**, 20 Eylül 1927, sayı: 1209, s. 2,

¹⁶² "Birlikte Dirliksizlik, Nezihe Hanım Aleydarları Türk Ocağında Ayrı Bir Kongre Akit Ediyorlar", **Milliyet**, 21 Eylül 1927, sayı: 577, s. 3

¹⁶³ "Nezihe Muhittin Hanım ve Arkadaşları Kongreye İştirak Etmeyecek", **Cumhuriyet**, 25 Eylül 1927, sayı: 1214, s. 3

¹⁶⁴ "Türk Kadınları: Bugün Türk Ocağında Toplanarak Yeni Bir Reis ve Heyet-i İdare İntihap Edecekler", **Cumhuriyet**, 26 Eylül 1927, sayı: 1215, s. 3

Muhalf grubun toplantısı, 26 Eylül (1927) günü Türk Ocağında saat 14:00 de başladı. Başkanlığa Latife Bekir, kongre katipliğine Aliye Esad ve Saime Hanım getirildi. Kongrenin, yeni idare heyeti seçimi için toplandığı açıklandıktan sonra salonda tartışmalar da başladı. Nezihe Muhittin lehdarı olan bir grup, önceki heyet-i idarenin kongre toplamaya yetkisi olduğunu söyleyerek, bu kongrenin hukuken usulsüz olduğunu savundu. Üyelerden Emrullah Bey, Cemiyetler Kanunun 21. maddesine göre Birliğin fesih edilmesi için mahkeme kararı olması gerektiğini, bu sebepten de kongrenin yeni heyet-i idare seçemeyeceğini savundu. Özellikle Saime Hanım, Emrullah Bey'in açıklamalarına sert bir şekilde cevap vererek, kendisini Nezihe Muhittin'in gönderdiğini iddia etti ve Nezihe Muhittin'in yaptığı yolsuzluklardan bahsetti. İki grup arasındaki tartışmanın alevlendiği sırada kongre başkanı Latife Bekir Hanım, söz alarak Birliğin mühürlü olduğunu, heyet-i idarein olmadığını ve yeni heyet-i idare seçmek üzere bu kongrenin Vali Bey'in emriyle toplandığını söyledi. Nezihe Muhittin taraftarı olan grubun tüm mücadelesine rağmen yeni heyet-i idarein ve merkez heyetin seçimleri yapıldı. Heyetlere seçilen yeni üyeler şu şekildeydi:

Heyet-i idare: Latife Bekir, Saime, Sadiye, Faize, Reşide, Safiye Ali, Aliye Esad, Rana Saniyaver, Pakize, Kıymet, Mediha Fazlı

Merkezi heyet: Efzayış Yusuf, Mediha, Nigar, Sadiye, Sabiha Zekeriye, Samiha Kemal, (...), Hamiyet, Dürdane, Hüsniye Muhtar, Lamia Refik, Zeynep, Hüsniye, Bedia, Seniha, Hayriye Salim, Şukufe Abdurrahman, Saymiye İbrahim¹⁶⁵

(2) Nezihe Muhittin Hanım'ın Davası

Eylül ayında Nezihe Muhittin hanım, valiliğin KB'ne müdahalesinin yasal olmadığı gerekçesiyle Vilayet aleyhine dava açtı. Davanın gerekçesi ise, KB'ne yapılan müdahalenin Cemiyetler kanununa aykırı olmasıydı. Dava 1 Ekim günü 4. hukuk mahkemesinde başladı. Mahkeme başkanı Nezihe Muhittin Hanım'ın Birliğin başkanı olduğuna dair bir belgenin olup olmadığını sordu. Nezihe Muhittin'in avukatı İrfan Emin Bey, belgenin mevcut olduğunu ve katipte bulunduğunu, ayrıca ibrazına imkân olmadığı, nizamnameyi ibraz edebileceğini söyledi. Bunun üzerine vilayet vekili, "Heyet-i idareler mensup oldukları cemiyeti temsil ederler. Bugün Nezihe Hanım Efendi'nin ne heyet-i idare azası ne de reise olduğuna dair vesikası mevcut

¹⁶⁵ "Kadınlar Gürültülü Bir Kongre Akit Ettiler", **Cumhuriyet**, 27 Eylül 1927, sayı: 1216, s. 2, "Kadınlar Nihayet Nezihe Hanımdan Ayrıldı", **Milliyet**, 27 Eylül 1927, sayı: 584, s. 1

olmadığından hakk-ı davası da yoktur. Çünkü asıl olan hakkı haiz değildir. Evvel bu sıfatın kendi üzerlerinde olduğunu ispat etmelidirler.” dedi. Bunun üzerine mahkeme, gerekli evrakın getirilmesi kararıyla bir ay sonraya ertelendi.¹⁶⁶

Resim VII:Nezihe Muhittin Hanım Vali Beyi şikayet etmek üzere Dahiliye Vekiline gittiği zaman gazetecilerle konuşurken alınmıştır. Yanındaki hanım da, Birlik azasından Muhsin Salih Hanım'dır. **Cumhuriyet**, 2 Teşrin-i Evvel, 1927, sayı. 1221, s. 1

İstanbul Vilayeti tarafından da, Nezihe Muhittin aleyhinde Cemiyetler Kanununa muhalif hareketten bir dava açıldı. Dava Nezihe Muhittin'in Cemiyetler kanununa aykırı olarak Birliğin kasasından şahsi kullanım için 500 lira aldığı ve Birlik binasını kendi ikametgahı olarak kullandığı gerekçesiyle açılmıştı. Nezihe Muhittin, aleyhinde açılan davayı ve suçlamaları iğrenç olarak nitelendiriyordu.¹⁶⁷ Dava, bir buçuk yıl sürmüştü. Ancak dava, Nezihe Muhittin'e yapılan suçlamaların 1929 yılında çıkan yeni af kanunun kapsamında yer alması dolayısıyla kapandı¹⁶⁸

Bu gelişmeler yaşanırken yeni KB heyet idaresi, 2 Ekim 1927 günü toplandı. Birliğin yeni başkanlığına, Selçuk Hatun Kız Orta Mektebi Müdürü Sadiye Hanım seçildi.

¹⁶⁶ Nezihe Muhittin Hanım'ın Vilayet Aleyhine Açtığı Dava", **Cumhuriyet** 2 Teşrin-i Evvel 1927, sayı: 1221, s. 1

¹⁶⁷ "Nezihe Hanım Davası", **Cumhuriyet** 7 Teşrin-i Evvel 1927, , sayı: 1226, s. 3

¹⁶⁸ "Nezihe Muhittin Hanım'ın Davası", **Cumhuriyet**, 30 Mayıs 1929, s: 2, sayı: 1815

Bundan kısa bir süre sonra açıklama yapan yeni KB başkanı Birliğin “Hayır Müessesesi” olduğunu ifade etti.¹⁶⁹

Resim VIII: Selçuk Hatun Mektebi
Müdür Sadiye Hanım

Sadiye Hanım başkanlığındaki yeni idare heyeti, ilk iş olarak Nezihe Muhittin Hanım'ı cemiyetler nizamnamesine muhalif olmasından ve gayr-i kanuni hareketlerinden dolayı, Birlik nizamnamesinin 10. maddesine dayanarak, Birlikten ihracına karar verdi. Birliğin 10. maddesi şu şekildedir:

“Kadınlar Birliği nizamnamesinin 10. mad

Azalık hakkı istifa etmek suretiyle zail olacağı gibi icap eden şeraiti ifada kusur eden veya şeraiti lazimesire halal gelen aza dahi heyet idare kararıyla azalıktan ihraç edilir”¹⁷⁰

İhracın ardından Nezihe Muhittin, vilayete gönderdiği bir dilekçe ile yeni yapılan seçimin gayri kanuni olduğunu ve yeni idare heyeti üyelerinin Birliğe uygun olmadığını savundu.¹⁷¹

Ancak Nezihe Muhittin Hanımın vilayete başvurusu ileri de görüleceği gibi, sonuçsuz kalmıştır. Birlik 1928 yılına kadar Sadiye Hanım'ın başkanlığında yönetilecektir. Nezihe Muhittin'in Birlikten tasfiyesi, KB'nin 1929 yılının ortalarına kadar sessizliğe sokacaktır. Birlikle ilgili haberlere çok az rastlanacaktır. Aslında valiliğin Ağustos ayından itibaren Nezihe Muhittin şahsında birliğe karşı başlattığı mücadelenin ve hemen ardından da Birlik içinde Nezihe Muhittin aleyhtarları tarafından yapılan tasfiyenin sebebinin, 1927 yılı boyunca Nezihe Muhittin ve Birlik üyelerinden bir

¹⁶⁹ “Kadın Birliği'nde Reis İzahat Veriyor”, **Milliyet**, 10 Teşrin-i Evvel 1927, sayı: 592, s. 3

¹⁷⁰ “Kadın Birliği'nde, Nezihe Muhittin Hanımın Birlikten İhracına Karar Verildi”, **Cumhuriyet**, 4 Teşrin-i Evvel 1927, sayı: 1223, s. 4

¹⁷¹ “Nezihe Muhittin Hanım Protesto Ediyor”, **Cumhuriyet**, 6 Teşrin-i Evvel 1927, sayı: 1225, s. 3

bölümü tarafından yürütülen etkin siyasal hak mücadelesi yüzünden olduğu söylenebilir. Birliğin ve Nezihe Muhittin'in basında tekrar etkin bir şekilde yer almaları, 1929 yılında yeni Belediye Kanunu'nda kadınlara oy hakkının tanınması ile başlayacaktır. Yine bu dönemde yaşanan Nezihe Muhittin ve ona muhalif olan Birlik üyeleri arasındaki görüş farklılıkları; bir sonraki bölümde ele alınacak Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluşunun ardından, farklı partilere üye olmalarını da beraberinde getirecektir.

4) 1930 BELEDİYE SEÇİMLERİ ve TÜRK KADINLAR BİRLİĞİ

Kadınlar Birliği'nden (KB) Nezihe Muhittin'in ayrılışıyla birlikte, yeni bir dönem de başlamış oldu. Özellikle 1925 ve 1927 yılları arası KB'nde yaşanan hareketlilik, 1928-1929 döneminde tamamen durdu. KB'nin basında tekrar yer alması; 1929 yılının başlarında yeni Belediye Kanunda yapılan değişiklikle, kadınlara belediye meclislerinde seçme ve seçilme hakkının verilmesiyle başladı. Bu dönemde uzun süredir sessizliğini koruyan Nezihe Muhittin Hanım da, KB'ne muhalif bir şekilde yeniden basında yer aldı. Bu süreçte dikkat edilmesi gereken en önemli nokta KB'nin kadınlara tanınan hakkı algılayış biçimi ile özellikle Nezihe Muhittin ve eski KB üyelerinin kadınlara tanınan hakkı algılayış biçimlerindeki farklılıktır. Nezihe Muhittin ve eski KB üyeleri bu hakkı Türk kadınlığının bağımsızlık mücadelesi ve uluslararası kadın hareketi bağlamında ele alırken, KB üyeleri ve basında konu hakkında açıklama yapan bazı kadınlar durumu "kadınlık fonksiyonlarının" yeni bir boyutu olarak nitelendirmişlerdir.¹ Nitekim bu süreç de belediye seçimlerine giden dönemde iki grup arasında basında yoğun tartışmalar yaşanmasını beraberinde getirmiştir.

Kadınlar arasında yaşanan bu farklılık 1930 yılının Ağustos ayında yeni bir muhalif partinin kuruluşuyla daha da belirgin hale gelmiştir. Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın (SCF) kuruluşu gerek CHF'nda gerekse ülkede olumlu tepkilerle karşılanmıştır. Yeni fırkanın kuruluşuyla tüm ülkede CHF'na muhalif olan gruplar yeni partinin çatısı altında toplanmaya başlayacaktır. KB'nin eski ve yeni üyeleri arasındaki farklılık da iki parti çatısı altında belirginleşir. Nezihe Muhittin ve Suat Derviş gibi eski KB üyesi hanımlar yeni fırkaya üye olurken, Latife Bekir ve yeni KB üyeleri de CHF'na üye olarak katılmışlardır. SCF'nın programında kadınlara siyasal haklarının verilmesi için çalışacağı maddesinin yer alması, kadınların yoğun bir şekilde yeni fırkaya üye olmasını beraberinde getirmiştir.²

Ancak hem Türkiye'nin siyasal hayatında hem de kadınların örgütlenmelerindeki en büyük değişim 1930 Belediye Seçimleri ve seçim sonrası dönem olmuştur. Yeni

¹ Füsün Üstel, "1930 Belediye Seçimlerinde Kadın Faktörü", **Argos**, Mart 1990, sayı: 19 , s. 72

² **Cumhuriyet**, 18 Mayıs 1930, sayı: 2256, s. 4

fırkanın kuruluşunda yaşanan ılımlı havanın değişmeye başlaması ve seçim sürecinde ülkede yaşanan gerginlik, Türkiye’de ikinci çok partili siyasal hayat girişimini sona erdirmiştir. SCF etrafında örgütlenen Nezihe Muhittin ve arkadaşları da bu dönemden itibaren basının gündeminden kalkacaktır.

A) 1929-1930 Dönemi Kadınlar Birliği’nin Faaliyetleri ve Belediye Kanunun Kabulü

KB’nden Nezihe Muhittin Hanım’ın 1927 yılında ayrılmasının ardından, basında KB hakkındaki haberlere çok az rastlanmaktadır. Dönemin basınında da KB’nin sakin bir dönem geçirdiği vurgulanmıştır.³1928 yılı boyunca KB hakkındaki en önemli haber KB başkanı Sadiye Hanım’ın istifasıyla ilgilidir. Sadiye Hanım’ın istifa edilişle idare heyeti tarafından Latife Bekir Hanım, yeni KB başkanı olarak seçilmiştir. Seçimin ardından **Cumhuriyet** gazetesi muhabirine açıklama yapan Latife Hanım, KB son dönemdeki suskunluğunun sorumlusunun Nezihe Muhittin Hanım olduğunu ifade ederek, Nezihe Hanım döneminde yapılan masrafların ve KB kasasının boş oluşunun, bu dönemdeki faaliyetleri engellediğini belirtmiştir. Ayrıca Latife Hanım, Nezihe Muhittin Hanım’ın icraatlarına baştan beri aleyhtar olduğunu ifade ederek, artık KB kadınların siyasi hakları için çalışmayacağını daha çok hayır işleri ve iktisadi konularla ilgili çalışacaklarını da beyan etmiş ve sözlerine şu şekilde devam etmiştir:

“...biz Nezihe Hanım gibi boş hayaller peşinde koşacak değiliz. Belki bunun da zamanı gelir. Fakat bizim bundan evvel yapacağımız işler vardır. Mesela KB iktisadi kısmına daha fazla ehemmiyet vereceğiz. Yerli malların revacına **ve** memlekette muhtac-ı himaye kadın ve çocuklara iş bulmaya çalışacağız”⁴

1929 Nisan ayından itibaren Dahiliye Müfettişi Hilmi Bey tarafından kadınlara belediye seçimlerine katılma haklarının verileceğinin açıklanmasıyla birlikte, hem KB’nde hem de kadınlar arasında hareketlenmeler yaşanmaya başlanmıştır. Bu olay, basında da büyük bir yankı uyandırmıştır. Yunus Nadi, “Kadınların İntihap Hakkı” başlıklı makalesinde, Cumhuriyet dönemiyle birlikte kadınların yüzlerce yıldır süren esaretlerinden kurtarıldığını ve artık Türk Kadını’nın da seçkin bir birey haline geldiğini savunmuştur.⁵ Yine gazetelerde dönemin önde gelen kadınlarının, kadın belediyeciliği hakkındaki görüşleri yayınlanmış, kadınların bu hakkı en iyi şekilde

³ “Reis İstifa Etti”, **Cumhuriyet**, 21 Kanun-i Sani 1928, sayı 1331, s. 1

⁴ **A.y.**, s. 2

kullanmaları temenni edilmiştir.⁶ **Milliyet** gazetesinde de kadınların son dönemlerde “en güçlü erkek işinden en yüksek ilim ve teknik meselelerine kadar her sahada kadınların mühim vazifeler” üstlendiklerini, bu sebeple de belediye azalığını hak ettikleri belirtilmiştir.⁷

Ancak KB’nde, kadınların belediye seçimlerine katılma hakkının tanınmasına ilişkin yapılan açıklamalar oldukça etkisiz kalmıştır. Bu dönemde KB’le ilgili basında yer alan haberlerde daha çok yardım faaliyetleri hakkında bilgiler verilmiştir.⁸ Kadınların belediye seçimlerine katılmalarıyla ilgili tek faaliyet, KB’nde düzenlenen bir konferanstır. Konferansta konuşma yapan Nebahat Hanım, kadınların belediye meclislerine geçer geçmez yapacakları ilk işin “...süt meselesini halletmek ve ekmeği ucuzlatmak” olacağını açıklamıştır.⁹

1929 yılında meydana gelen diğer bir olay da, Berlin’de toplanan Uluslararası Kadın Kongresine Efzaiş Suat Hanım’ın katılması olmuştur. Kongreye katılmadan önce gazetelere açıklama yapan Efzaiş Suat, kongrede görüşülecek konular hakkında bazı açıklamalar yapmış ve diğer ülkelerin belediye üyesi olan kadınlarıyla, belediyecilik hakkında görüşmeler yapacağını açıklamıştı.¹⁰ Ancak Nezihe Muhittin Hanım, kongreye Efzaiş Hanım’ın katılmasına büyük bir tepki göstermişti. Nezihe Muhittin Hanım, Türk kadını kongrede temsil edecek kişinin “Kadın Birliği” tarafından seçilemeyeceğini, çünkü İstanbul’da bir Kadın Birliği’nin olmadığını savunmuştu.¹¹

Efzaiş Suat Hanım’ın Berlin’den dönmesinin ardından, basında kadınlarla ilgili yeni bir tartışma konusu başlamıştı. Daha önce 1927 yılının Temmuz ayında yaşanan ‘kadın polis’ konusu bir kez daha gündeme geldi.¹² Efzaiş Hanım, kongrede ele alınmış olan konuları açıklamak için Darülfünun salonunda verdiği konferansta,

⁵ Yunus Nadi, “Kadınların İntihap Hakkı”, **Cumhuriyet**, 4 Nisan 1930, sayı: 2123, s. 1

⁶ **Cumhuriyet**, 22 Mart 1930, sayı: 2110, s. 1; **Vakit**, 25 Mart 1930, sayı:4384 ,s.1

⁷ **Milliyet**, 5 Mayıs 1929, sayı: 1160, s. 1. Gazetede verilen rakamlara göre: kadınlar, resmi dairelerden vilayet ve defterdarlıkta:20, Emanette: 20, Adliyyede: 20, Evkafta: 6, Ticaret oda ve müdüriyetinde 352’ten fazla, Fabrikalarda 10.000’den fazla, ve diğer sektörlerde de (avukat-tüccar-ticarethanelelerde...vb) yüksek oranlarda iş gücü olarak çalıştırılmaktadırlar.

⁸ “Kadın Birliği: Darülcadeki Çocuklara Hediyeler Dağıttı”, **Cumhuriyet**, 25 Nisan 1930, sayı: 1783, s. 1

⁹ “O Halde Mesele Kalmadı!” , **Milliyet**, 3 Mayıs 1929, sayı. 1158, s. 1, “Kadınlar Birliği’nde Konferans” **Cumhuriyet**, 3 Mayıs 1929, sayı: 1791, s. 2

¹⁰ **Milliyet**, 6 Haziran 1929, sayı: 1180, s. 1.

¹¹ “Murahhasımız Kim Olacak?”, **Hareket**, 8 Haziran 1929, sayı. 8, s. 3

¹² “Kadınlar Polis Olacaklar”, **Cumhuriyet**, 22 Temmuz 1927,sayı: 1149, s.1

genel olarak kongreyle ilgili konuları açıkladıktan sonra, kadınların polislik yapabilmesi için, İstanbul vilayetine müracaata bulunduklarını ve henüz bir cevap alamadıklarını açıklamıştı. Efzayiş Hanım artık polislik anlayışının değişmiş olduğunu ve sadece kadınların işlediği suçlarla ilgilenmek üzere kadın polis teşkilatının açılması gerekliliğini savunmuştu.¹³ Basında bu müracaatta ilişkin haberler geniş bir yankı uyandırdı. **Milliyet** gazetesinde, kadınların polisliğine ilişkin olarak kadınlarla görüşülerek, fikirleri yayınlandı. İstanbul Kız Lisesi Müdürü Nakiye Hanım ve Selçuk Hatun Mektebi müdürü Seniha Hanım, polisliğin kadınların yapabileceği bir meslek olmadığını belirtmişlerdi. Ayrıca Nakiye Hanım kadınların, ilk önce ailevi işlerde yer alması gerektiğini, vakti gelince nispeten kadınların yapabilecekleri işlerde çalışabileceklerini savunmuştu.¹⁴ Nezihe Muhittin Hanım da, KB esas hedefinden sapmış olduğunu ve gereksiz işlerle uğraştığını belirttiikten sonra, polisliğin kadınlar için uygun bir meslek olamayacağını ifade etmişti. Konuya ilişkin olarak Nezihe Muhittin Hanım **Hareket** gazetesinde yayınladığı bir makalede şu açıklamayı yapmıştı:

“...İtiraf edelim, bizim mütevazı idrakimiz böyle harikaları pek kavrayamıyor. Kadın tabip, kadın avukat, kadın mebus nihayet kadın vekil bunlar akla ve imkana sığan şeyler...Fakat kadın asker, kumandan, kadın jandarma, kadın polis.. Hayır!..Niçin mi? Çünkü her işin bir çak cephesi var. Fikir ve dimağ işlerinde seviyesi yükselmiş bir kadın, bir erkek derecesinde çalışabilir. Lakin askerlik, polislik bir bazı kuvveti, bir seciye işidir. Yalnız memleket müdafaasında yüreklerden coşan ve hiçbir hisse kıyas edilmeyecek o taşkın yurt aşkı ile silaha sarılan kadın hamlesi cesaretin fevkında bir kelime ile ifade edilebilir. Bundan gayri zamanlarda kadın asker olmaz polis de olmaz. Dimasında da bir faide yoktur. Bu hususta müsavat erkeğin bıyıklarını tıraş ederek, kadının saçlarını keserek birbirine yaklaşmasına hiç benzemez.! Kadın karanlık gecelerde bir katil bir hırsız kovalayamaz...Kadınlığın seviyesine sığmaz. Zabıta-i ahlakiyyede de kadın kullanmak hiç doğru değildir...Avrupa’da kadın polis teşkilatı varmış, varsın olsun. Orada kadın her yerde boşluğu doldurmuştur. Hatta Avrupa’daki kadın polis teşkilatı bana biraz da feminizmin eksantirisite ciheti gibi geliyor. Öyle ya bu işte de eksik olmayalım gibi...”¹⁵

Bu açıklamadan kısa bir süre sonra, yine Nezihe Muhittin Hanım, “KB’nin dudakları boyalı hanımları polislik yapamaz” diyerek KB üyelerine ağır eleştirilerde bulunmuştu.¹⁶ Nezihe Muhittin Hanım’ın bu açıklamalarına karşı, KB katibi Efzayiş

¹³ “Kadın Polis: Hanımlar Birliği Vilayete Müracaat Etti.”, **Milliyet**, 16 Temmuz 1929, sayı: 1229, s. 1

¹⁴ “Kadınlar Polis Olabilir mi?”, **Milliyet**, 25 Temmuz 1929, sayı: 1238, s. 3

¹⁵ “Kadın Polis: Gülünç Olmayalım”, **Hareket**, 24 Temmuz 1929, sayı:21, s. 3

¹⁶ “Kadın Polisler”, **Milliyet**, 2 Eylül 1929, sayı: 1277, s. 1.

Suat Hanım, esasen kadın polis fikrinin ilk defa Nezihe Muhittin döneminde ortaya atıldığını belirtmişti.¹⁷ KB başkanı Latife Bekir Hanım ise, kadınların polislik mesleğinde çalışmalarının ülke için faydalı olacağı fikrinde olduğunu beyan etmişti.¹⁸

Kadınlara Belediye seçimlerine katılma hakkının tanınacağı ve kadınların polisliği ile ilgili konuların gündemde yer aldığı bu dönemde, çok ilginç bir tartışma konusu daha yaşanmıştı. Eski KB başkanı Nezihe Muhittin Hanım, kadınların belediye seçimlerine katılma hakkının o dönemdeki KB üyelerinin bir başarısı olmadığını belirtmişti. Nezihe Muhittin Hanım, bu fikrin ilk defa kendisi tarafından öne sürüldüğünü ve onun tarafından idare edilmiş ve kuvvetlenmiş olduğunu savunmuştu. Buna bağlı olarak da bu katılma hakkının aslında, KB bir başarısı olmayıp, hükümetin bir 'lütfu' olduğunu ifade etmişti. Nezihe Hanım'ın açıklaması şu şekildeydi:

"Ben Kadın Birliği reisi iken bu kabil ideal şeyler arkasında koşuyordum. Ben KB'nden ayrıldıktan sonra kendilerini KB azası ve reisi addedenler, kadının belediye intihabına, meb'us intihabına iştirakini manasız bulduklarını söylemişlerdi. Şimdi aynı kadınlar belediye intihap hakkını aldıklarını maalfithar ilan ediyorlar. Dünkü perhizleri ne idi, bugün ki lahana turşusu ne? Mevcut hanımlar intihap hakkını almak için hiçbir faaliyet sarf etmemişlerdir. Hükümeti cumhuriyetimiz bu ihtiyacı hissetmiş ve kadınlara bu hakkı vermiştir. Bu hak alınmamış, verilmiştir. Allah verse de hüsnü istimal etseler!."¹⁹

Bu iddialar KB'nde büyük tepkilere yol açtı. KB üyelerinden Saime Sezer Hanım, Nezihe Muhittin Hanım'ın ayrıldığı günden itibaren, KB hakkında olumsuz açıklamalar yaptığına dikkat çekmişti. Saime Hanım, Nezihe Muhittin Hanım'ın ayrılışıyla KB'nin daha salim bir yolda olduğunu belirtiyordu. Ayrıca Salime Hanım, Nezihe Muhittin Hanım'ın "Belediye intihabatına iştirak hakkının, KB idare heyeti tarafından temin edilmediği" iddiasının zaten geçersiz olduğunu, çünkü KB üyelerinden hiç birinin böyle bir iddiada bulunmadığını belirtiyordu. Yine Saime Hanım, eski reisin Birliği, "boyalı ve ondüleli" kadınlardan oluştuğu suçlamalarına da karşı çıkıyordu.²⁰ İstanbul Kız Lisesi Müdürü Nakiye Hanım da, kadınların belediye seçimlerine katılma şerefinde ne Nezihe Muhittin Hanım'ın ne de KB hakkı olmadığını belirtiyordu. Nakiye Hanım, aslında bu hakkın mücadele ile alınmış bir hak olmadığını savunarak konu hakkında şu açıklamayı yapmıştı:

¹⁷ "Üç Nokta: Hanımlarımız Arasında", **Milliyet**, 28 Teşrin-i Sani 1929, sayı.1363, s. 3.

¹⁸ "Kadın Polisler", **Milliyet**, 2 Eylül 1929, sayı: 1277, s. 1.

¹⁹ "Nezihe Muhittin Hanım: Kadın Birliği'nin Dudakları Boyalı Hanımları Polislik Yapamaz Diyor" **Cumhuriyet**, 25 Teşrin-i Sani 1929, sayı: 1993, s: 3.

²⁰ "Kimler Asri Kadın Sayılabilir?", **Milliyet**, 26 Teşrin-i Sani 1929, sayı: 1359, s. 3.

“Esasen hükümetimizin gösterdiği bu cemileyi “mücadele ile alınmış bir hak” şeklinde göstermek, bu hakkı kazandırmış olmaktan mütevellit şerefi benimsemek kadar manasız bir harekettir. Belediye intihabadına iştirak hakkı bir mücadele mahsulü değildir...”²¹

Nezihe Muhittin Hanım’ın beyanatı üzerine bir açıklama yapan Latife Bekir Hanım da kadınlara belediye seçimlerine katılma hakkına ilişkin olarak şu açıklamayı yapmıştı:

“Belediye İntihabadına kadınların da iştirak etmesi hakkının temini şerefini benimsemek isteyenler var. KB senelerden beri muhtelif sahalarda tesirini gösteren bu vadideki mesaisinden sarfı nazar ederek kat’iyetle söyleyebilirim ki bu hak kadının liyakatini taktir eden Cumhuriyet hükümetinin bir eseri lütfudur.”²²

Bu gelişmelerin ardından açıklama yapan Nezihe Muhittin Hanım söylediklerinin abartıldığını ve araya birkaç cümle eklendiğini iddia etmişti. Nezihe Muhittin Hanım’ın açıklaması şu şeklide idi: “Söylediklerim mübalağalı bir ifade ile kaydedilmiş ve araya sarf etmediğim birkaç cümle sıkıştırılmıştır. Bütün gürültü bundan çıkıyor.”²³

Basında yaşanan bu tartışmaların ardından 1929 yılının son aylarından itibaren, KB’nde seçimler için çalışmalar başladı. Tasarıda kadınların seçimlere katılmalarının yanında, belediye meclisleri için seçilebilme haklarının da tanınacağına belli olmasıyla; KB’nde hareketlenmeler hızlandı. Basında belediye meclisi için adaylarının kimler olacağına ilişkin tahminler yürütülüyordu. KB içinde belediye üyesi olmak için seçileceği tahmin edilen kişiler şunlardı: Latife Bekir, Efzayiş Suat, Mediha Fazlı, Semha Rauf, Saime Faik, Lamia Refik, Aliye Halit Fahri, Güzide, Beyhan Hanımlar idi.²⁴

Bu gelişmelerden birkaç gün sonra KB idari heyeti toplanarak, KB belediye seçimlerine kadar yapacakları faaliyetler belirlenmişti. İdare heyeti toplantıda en fazla şu konular üzerinde durmuştu: KB ilk olarak Anadolu ve İstanbul’da konferanslar vererek, kadınların erkeklerle aynı haklara sahip olabilmesi için kadınlar bilinçlendirilecek, Aralık ayı içinde yapılacak mahalle seçimlerine katılabilmek için çalışmalar yapılacak ve KB hayır işlerinde daha başarılı olabilmesi

²¹ “Kadınlar Arasında Dedikodu Alevlendi”, **Milliyet**, 27 Teşrin-i Sani, 1929, sayı: 1362, s. 3

²² “Üç Nokta: Hanımlarımız Arasında”, **Milliyet**, 28 Teşrin-i Sani 1929, sayı.1363, s. 3

²³ **A.y.** s. 3

²⁴ “Hanımlar Gayrete Geldiler”, **Milliyet**, 29 Teşrin-i Sani 1929, sayı 1364, s. 1

için programda bazı düzenlemelere gidilecek.²⁵ Toplantının ardından KB, muhtarlık seçimlerine katılmak için CHF'na başvurdu. Ancak, CHF tarafından belediye kanunu çıkmadan, kadınların mahalle seçimlerine katılamayacakları açıklandı.²⁶

20 Mart 1930* yılında Belediye Kanununun mecliste görüşülmeye başlanmasıyla birlikte, gerek basında gerekse KB içinde hareketlenmeler daha da hızlandı.²⁷ Nezihe Muhittin Hanım, Belediye Kanunun mecliste görüşüldüğü dönemde CHF'ye üye kaydedilmek amacıyla partinin Beyoğlu şubesine başvurdu.²⁸ KB de Belediye Kanunun mecliste görüşülmeye başlanmasını "Türk kadınlığının bir zaferi" olarak açıklıyordu. Ancak Nezihe Muhittin Hanım, bunun kendi zaferi olduğunu ve aslında KB şu anki üyelerinin, daha birkaç yıl evvel kadınların henüz oy hakkına sahip olmayacaklarına inandıklarını iddia ediyordu.²⁹ Yine, KB'nde 15 günde bir, kadın belediyeciliği hakkında çeşitli konferanslar verilmesi kararı alındı.³⁰ İlk konferansı da KB üyelerinden Efzayiş Saut Hanım tarafından verildi. Efzayiş Hanım, kadınların yeni elde ettikleri bu hakkı en iyi şekilde kullanacaklarını belirtmiş ve kadınlara bu hakkı tanıyan Cumhurbaşkanına, teşekkürlerini sunmuştu.³¹

-Kadınlar İlk Defa Siyasal Bir Partiye Üye Oluyor

Belediye kanununun mecliste görüşüldüğü bu dönemde kadınların siyasal hakları açısından çok önemli bir gelişme daha yaşandı. CHF'na kadın üye alınmaya başlanacağına açıklanmasıyla, ilk kez kadınların partiye üye olabilme imkanı doğdu. CHF nizamnamesinin "Her Türk Fırkaya aza olabilir" maddesi dolayısıyla bu konuda nizamnamede bir düzeltmenin yapılmayacağı ve yakında Türk kadınlarının fırkaya üye alınacağına beyan edileceği bildirildi.³² Haberin ardından KB idare heyetinden fırkaya üye olmak için başvuru yapıldı. Ancak fırkadan olumlu bir yanıt gelmedi.³³

²⁵ "Kadın Birliği'nin Dün Verdiği Kararlar", **Milliyet**, 2 Kanun-i Evvel 1929, sayı: 1367, s. 3

²⁶ "Kadınlar Muhtar Olacaklar mı?", **Milliyet**, 3 Kanun-i Evvel 1929, sayı: 1368, s. 3

* Kadınlara Belediye seçimlerinde seçme ve seçilme hakkının tanınmasına dair meclis tutanaklarındaki görüşmeler alt başlık halinde bu bölümüm sonunda anlatılacaktır.

²⁷ **Cumhuriyet**, 21 Mart 1930, sayı: 2109, s. 1

²⁸ **Milliyet**, 26 Mart 1930, sayı: 1481, s. 1

²⁹ "Kadınların Mebusluğu", **Cumhuriyet**, 24 Mart 1930, sayı: 2112, s. 3

³⁰ "Kadınlar Birliği Bir Seri Konferans Verecek", **Cumhuriyet**, 27 Mart 1930, sayı: 2115, s. 1; **Vakit**, 31 Mart 1930, sayı: 4392, s. 2

³¹ **Vakit**, 1 Nisan 1930, sayı: 4393, s. 1

³² **Cumhuriyet**, 25 Mart 1930, sayı: 2113, s. 1

³³ "Kadın Birliği Azasının Fırkaya Müracaatı", **Cumhuriyet**, 30 Mart 1930, sayı: 2118, s. 1

Dönemde KB tarafından, yeni Belediye Kanununun Cumhurbaşkanı tarafından onaylandığı gün, Taksim’de, Türk Kadınlarının Cumhurbaşkanına teşekkürlerini sunması için bir gösteri yapılması kararı alındı. Aynı gün İzmir ve Ankara’daki kadınların da tezahüratta bulunacakları belirtiliyordu.³⁴ Bu haberin ardından 4 Nisan 1930’da Belediye Kanunun BMM’de kabul edildiği bildirildi.³⁵ Aynı gün “Kadınların İntihap Hakkı” makalesinde Yunus Nadi, “Türk kadınının da artık yüzü açık ve alını yüksek pek mümtaz bir mahluk” olduğunu belirterek; kadınların bu vazifelerini başarıyla yapacaklarını temenni ediyordu.³⁶

Belediye Kanunun kabulünün ardından da Afet İnan Hanım’ın, Halk Fırkasının ilk kadın üyesi olarak kaydı yapıldı.³⁷ Afet İnan Hanım’ın fırkaya kaydından sonra, kadınlar da kayıt işlemleri için fırkaya müracaat etmeye başlamışlardı.³⁸ İstanbul’da da kadınların fırkaya kayıtlarının 7 Nisan’dan itibaren başlayacağı bildiriliyordu.³⁹ İstanbul’da ilk kadın üye olarak Resmiye Hakkı Şinasi Hanım’ın kaydı yapıldı.⁴⁰ Bu arada Nezihe Nezihe Muhittin Hanım’dan Birliği suçlayan bir açıklama daha geldi. Nezihe Hanım, CHF’nın kadınların üyelik kayıtlarına başlamasına rağmen KB hiç bir çalışmada bulunmadığı için KB üyelerini tembellikle suçluyordu.⁴¹

³⁴ **Vakit**, 3 Nisan 1930, sayı: 4395, s. 1; **Milliyet**, 3 Nisan 1930, sayı: 1489, s. 1; **Cumhuriyet**, 3 Nisan 1930, sayı: 2122, s. 1

³⁵ **Cumhuriyet**, 4 Nisan 1930, sayı: 2123, s. 1

³⁶ “Yunus Nadi, “Kadınların İntihap Hakkı”, **Cumhuriyet**, 4 Nisan 1930, sayı: 2123, s. 1

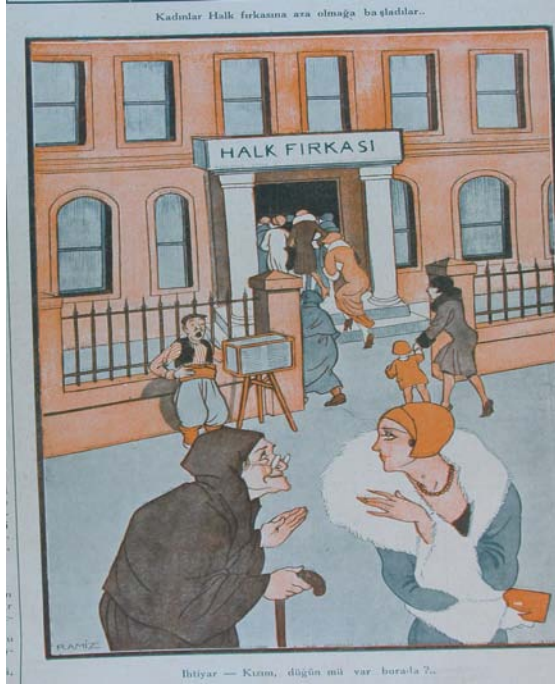
³⁷ **Vakit**, 3 Nisan 1930, sayı: 4395, s. 1.

³⁸ **Vakit**, 4 Nisan 1930, sayı: 4396, s. 1

³⁹ **Cumhuriyet**, 6 Nisan 1930, sayı: 2125, s. 1

⁴⁰ **Cumhuriyet**, 7 Nisan 1930, sayı: 2126, s. 1

⁴¹ “Nezihe Hanım Kadın Birliği’ne Çatıyor”, **Cumhuriyet**, 5 Nisan 1930, sayı 2124, s. 3

Resim IX:Kadınlar Halk Fırkasına aza olmaya başladılar
İhtiyar - Kızım düğün mü var burada?
Akbaba, 17 Nisan 1930, sayı: 761, s. 1

Kadınların CHF'na üye olmalarının heyecanı yaşanırken, KB tarafından Sultanahmet'te miting düzenlenmesi için çalışmalara başlandı. Mitinge bütün kadınların davetli olduğu açıklandı. KB tarafından tüm kadınları mitinge davet için şu beyanat verildi:

Cumhuriyet Hükümetimizin inkişaf ettirdiği kadınlık bugün bir zafer kazanmıştır. Şimdiye kadar yurdunun bütün felaket ve acı zamanlarında erkeğine yardım eden, tarlalarda güneş karşısında kavrulan, harp cephesinde sırtına yaralar açarak siperden sipere koşan bu fedakar Türk kadını dünkü ihmal ve nisyân felaketinden kurtulmaya ve siyasi haklara da tam bir vatandaş gibi iştirake hak kazandığını göstermek fırsatını bulmuştur. Türk Kadın Birliği bu kanaatle siz hemşerilerinden cesaret ve ilham alarak mücadelesinde devam etmiş ve ilk muvaffakiyeti olan belediyede intihap etmek ve edilmek hakkını almıştır. Kadın zaferinin ve kadın hakkının tarihe seçtiği bu ilk nümayiş ve tes'itte her Türk kadınının bulunmak hakkıdır. Bu nümayişi tes'it için bütün Türk kadınlığının ve kız mekteplerinin iştirakiyle büyük bir alay tertip edilecektir...memleketini seven ve hakkına hürmet etmeği bilen her Türk kadını Cuma günü saat 9'da Sultanahmet meydanına gelmelidir.

Türk Kadını;

Bu hak senin, bu şeref senin, bu zafer senindir. ⁴²

⁴² "İstanbul Kadınları Cuma Günü Bir Miting Yapacak", **Milliyet**, 7 Nisan 1930, sayı: 1403, s. 1

KB'nin miting için çalışmalarının devam ettiği günlerde Nezihe Muhittin Hanım, mitingin olduğu gün Sultanahmet'e gelerek, eski KB taraftarları ile bir konferans vereceğini açıkladı. Nezihe Muhittin Hanım ayrıca KB üyelerini "cahil ve pis süt ninelere" benzeterek, "benim öz çocuğumu elimden aldılar" suçlamasında bulunuyordu. Nezihe Muhittin Hanım'ın açıklaması şu şekilde idi:

"Hükümetimiz kadınlara bu hakkı verdi. Fakat mevcut Kadın Birliği azasının bu hakkı hüsnü istimal edeceğine kat'iyen itimadım yoktur. Mevcut Kadın KBdeki hanımlar cahil ve pis süt ninelere benziyor. Hani bazı süt nineler vardır, bir çocuğu doğmuş olarak alırlar ona bir parça bakarlar, ondan sonra çocuğu benimserler. Çocuğun asıl anası çocuğa ait bir işe kalkıştı mı yüzlerini ekşitirler adeta kendi çocuklarıymış gibi asıl anaya çıkışırlar. İşte bu cahil süt nineler bana çıkışmak istiyorlar. O kadın Birliği ki benim zamanımda doğdu benim zamanımda büyüdü. Bu süt nineler asıl anaya, bana yılışıyorlar. "43

Bu açıklama KB'nde büyük tepki yarattı. KB başkanı Latife Bekir, idare heyeti tarafından Nezihe Muhittin Hanımın bu tür suçlamalarına cevap verilmeyeceği kararını aldıklarını ifade etti. Ayrıca Latife Hanım ve Efzaiş Suat Hanım, mitingde kimlerin konuşma yapacağını belli olduğunu ve bu sebepten de Nezihe Hanıma konuşma yapması için de müsaade edilemeyeceğini açıkladı.⁴⁴

Resim X: Kadın – (Kocasına) iyi dinliyor

musun dediklerimi? Kadınların erkeklerle müsavi hukuku olmaları için yapacağımız mitinge gidiyorum. Ben gelinceye kadar kapıdan dışarı çıkayım dersin alimallah gözünü patlatırım!!...**Cumhuriyet**, 11 Nisan 1930, sayı: 2130, s. 1

⁴³ "Nezihe Muhittin Hanım Mukabil Taarruza Geçti", **Cumhuriyet**, 8 Nisan 1930, sayı: 2127, s. 3.

⁴⁴ "Kadınların Fırkaya Müracaatları Devam Ediyor", **Milliyet**, 9 Nisan 1930, sayı: 1405, s. 3; "Hanımlar Arasında", **Milliyet**, 10 Nisan 1930, sayı: 1496, s. 1.

Miting 11 Nisan 1930'da yapıldı. Ancak mitingin başladığı saatlerde kadınlardan çok erkek dinleyiciler çoğunlukta idi. Öğlen saatlerinde az miktarda da olsa kadınların katılımıyla mitingde hareketlenmeler başladı. KB başkanı Latife Bekir tarafından, kadınlara verilen seçme ve seçilme hakkına dair bir teşekkür konuşması yapıldı. Konuşma şu şekilde idi:

Türk kadınları memuriyet ve meslek hayatına atıldılar ve muvaffak oldular. Bu sahada gösterdikleri liyakat hükümetimize itimat telkin etti. Bugün kadına belediyede intihap etmek ve edilmek hakkı verildi. Bu vatanın her devrinde erkeğiyle beraber ağlamış, erkeğiyle beraber çalışmış, tarlasından siperlerine karda memleketini karış karış müdafaa etmiş torağının her karışını çocuğunun kanıyla yoğurmuş olan kadın bugüne kadar memleketin işlerine bizzat karıştırılmadı. Ondan tarlada, evde siperde fedakarlık beklenir, fedakarlık görülür. Fakat memleketin idari işlerine hakkı iştirak verilmezdi. Cumhuriyet hükümetimiz bugün bu hakkı verdi.⁴⁵

Göstereye basının yoğun ilgisi olmuştu. Mitinge kadından fazla erkeğin katılması ertesi gün gazetelerde, özellikle KB hakkında yoğun eleştirileri beraberinde getirdi.⁴⁶ Gazetelerde KB'nin, Türk kadınlarının tümünü temsil edecek bir hareket olmadığı belirtiliyordu. **Cumhuriyet** gazetesindeki bir köşe yazısı, kadınların mitinge katılmayışını, kadınlara verilen bu hakkın, onlar arasında ne kadar "layiki" ile karşılandığının bir göstergesi olduğunu söyleyerek kadınlara ağır eleştiriler yapılmıştı.⁴⁷ İstanbul Kız Lisesi Müdürü Nakiye Hanım ise mitingin başarısızlığının sorumlusunun Türk kadınları değil, KB olduğunu söylemişti.⁴⁸ Ayrıca Nakiye Hanım, Kadın Birliği'nin siyasetle meşgul olmasını doğru bulmadığını savunmuştu. KB siyasal haklar için mücadele eden bir hareketmiş gibi davranmasının yanlış olduğunu, çünkü hakların bir mücadele içinde alınmayıp, erkekler tarafından "bahşedildiğini" belirtmişti. Nakiye Hanım'ın sözleri şu şekilde idi:

"Kadınlar Birliği'nin siyasetle uğraşması doğru değildir. Halbuki heyet idare azaları şimdiye kadar siyasi hak meselesi üzerinde mücadele eder gibi hareket etti. Ben KB yalnız kadınlara yardım işleriyle meşgul olmasını taraftarım. Esasen kadınlara verilen intihap hakkının mücadele neticesinde alındığına kani olanlardan değilim. Erkekler, kadınlığımızın kemalini taktir ederek bu hakkı bahşetmişlerdir..."⁴⁹

⁴⁵ "İstanbul Hanımlarının Mitingi", **Milliyet**, 12 Nisan 1930, sayı: 1498, s. 1.

⁴⁶ **Cumhuriyet**, 19 Nisan 1930, sayı: 2138, s. 1.

⁴⁷ "Hanımların Mitingi", **Cumhuriyet**, 13 Nisan 1930, sayı: 1498, s. 1.

⁴⁸ "Kabahat Tamamıyla Kadın Birliği'nin ", **Cumhuriyet**, 19 Nisan 1930, sayı: 2138, s. 1.

⁴⁹ "Kadın Birliği Fırkaya Müracaat Etti", **Milliyet**, 20 Nisan 1930, sayı: 1506, s. 4.

Mitingin ardından bir açıklama yapan Nezihe Muhittin Hanım da “bugün artık Kadın Birliği yoktur, millet birliği vardır” diyerek, KB artık yardım birliği haline döndüğünü savunmuştu.⁵⁰ Mitinge karşı bir eleştiri de Ankaralı kadınlardan geldi. Ankaralı kadınlar tarafından İstanbul’daki mitingin başarısızlığı kınanmış, Ankara’da kadınlar belediye kanununun kabulü için yeni bir miting düzenleme kararı alınmıştı.⁵¹

Mitinge yapılan eleştirilere karşı **Milliyet** gazetesi muhabirine açıklama yapan KB üyeleri ve başkanı Latife Hanım, mitingin başarıya ulaştığından bahsetmiş, kadınların az sayıdaki katılımının da doğru olmadığını ifade etmişlerdi. Ancak muhabir KB’nde gergin bir havanın var olduğunu belirtmişti.⁵² Yine KB üyeleri tarafından Nezihe Muhittin Hanım’ın açıklamalarına da sert eleştiriler getirilmiş ve KB’nin görevlerinin henüz bitmediği açıklaması yapılmıştı.⁵³

- Kadınlar Birliği’nin Cumhuriyet Halk Fırkasına Müracaatı

Bu eleştirilerin ardından, KB üyelerinin CHF müracaatları gerçekleşti. Ancak fırka tarafından KB toplu olarak fırkaya kaydının yapılamayacağı, üyelerin ikametgah adresine göre ayrı ayrı kayıt yaptırabilecekleri açıklandı. Yine müracaatın olduğu gün KB üyeleri tarafından artık CHF için çalışacaklarını belirttikten sonra özellikle, son dönemde meydana gelen dedikodular dolayısıyla bundan sonra sadece hayır işleri ile meşgul olacakları açıklaması yapıldı. Yine bu müracaatta KB üyeleri son dönemde Nezihe Muhittin tarafından KB yapılan eleştiriler hakkında da şikayete bulunmuşlardı.⁵⁴ Kadınların fırkaya müracaatlarının ardından son dönemde yaşanan olaylar sonucunda KB idare heyetinin istifa edeceği üzerine söylentiler başladı. Ancak bu dedikodular hakkında açıklamada bulunan KB başkanı Latife Hanım, istifanın söz konusu olmadığını idari heyetin görevini tam manasıyla yerine getirdiğini belirtmişti.⁵⁵ KB’nde tüm bu gelişmelerin ardından, belediye seçimleri için çalışmalara hız verilmeye başlandı. Üyeler belediye seçimlerinde, KB adına aday göstermek için fırkaya müracaat etti. Ancak fırka, seçimlerde kadın aday gösterileceğini, fakat KB adına fırkada bir aday gösterilmesinin mümkün

⁵⁰ “Kadın Birliği’ne Artık Lüzum Var mı?”, **Milliyet**, 14 Nisan 1930, sayı: 1500, s. 1.

⁵¹ “Hanımlar Arasında”, **Milliyet**, 15 Nisan 1930, sayı: 1501, s. 1.

⁵² “Kadın Birliği’nde: Asabi Bir hava Esiyor”, **Milliyet**, 17 Nisan 1930, sayı: 1503, s. 1.

⁵³ “Kadınlar”, **Milliyet**, 18 Nisan 1930, sayı: 1504, s. 1.

⁵⁴ “Kadın Birliği Fırkaya Müracaat Etti”, **Milliyet**, 20 Nisan 1930, sayı: 1506, s. 1-4, “Kadınlar Birliği İdare Heyetinde”, **Cumhuriyet**, 20 Nisan 1930, sayı 2139, s. 2.

⁵⁵ “İstifa Edecekler mi?”, **Milliyet**, 20 Nisan 1930, sayı: 1506, s. 1.

olamayacağını belirterek, müracaatı geri çevirdi.⁵⁶ Müracaatın ardından Kadın Birliği'nin senelik kongresi toplandı.⁵⁷

Kadınlar bu faaliyetleri yürütürken, gazetelerde kadınların faaliyetlerini eleştiren yazılara ve karikatürlere de yer verilmişti. Bu eleştirilerden biri **Vatan** gazetesinde "Seyyah" köşesini hazırlayan Fuat Bey'den gelmişti. Fuat Bey, kadınların boş hayaller peşinde koştuklarını, siyasi hakların yanında başka görevlerin de onların önüne yığılacağını ve kadınların en tabii hakkı olan annelikten uzaklaşacağını savunmuştu.⁵⁸ Yine **Cumhuriyet** gazetesinde yayınlanan bir köşe yazısında kadınların siyasi haklarından önce, insani görevlerini düşünmeleri gerektiği belirtiliyordu.⁵⁹ Türk Ocağında "Kadınlarımız ve İntihabat"ı hakkında düzenlenen bir konferansta da dönemin doktorlarından Kadri Raşit Paşa, kadınların siyasi alanda kazandıkları bu hakka karşı çıkmış ve kadının yerinin siyaset sahası değil; aile ocağı olduğunu ifade etmişti.⁶⁰ Kadınlara, belediye meclisi seçimlerinde seçme ve seçilme hakkının verilmesine karşı çıkanlar sadece erkekler olmamıştı. Türk KB üyelerinden Fitnet Mümtaz Hanım da, "adam akıllı bir anne olmanın, basit bir meclis üyesi olmaktan daha iyi olduğunu" savunmuştu.⁶¹

Ancak belediye seçimlerine 2 ay kala gündemde çok önemli bir değişim yaşandı. Ağustos ayı başlarında yeni bir fırkanın kurulacağı haberi, kadınların bir anda basının gündeminden uzaklaşmasını beraberinde getirdi

1. Belediye Kanunun Kabulü Sırasında Mecliste Yapılan Görüşmeler ve Afet İnan'ın Kanunun Kabulüne Dair Bir Hatırası

20 Mart 1930 günü, yeni Belediye Kanununun mecliste görüşülmesine başlanmıştır.⁶² Kanun, 20 Mart 1930, 22 Mart 1930, 24 Mart 1930, 29 Mart 1930 ve 31 Mart 1930 günlerinde mecliste görüşülmüş, 4 Nisan 1930 günü 164 maddeyle 226 oy ile kabul edilmiştir. Kanunun kadınlara ilk defa siyasi haklarının verilmesi dolayısıyla mecliste yapılan konuşmaların niteliği oldukça önemlidir. Daha önce meclisin kadınların siyasi hakları konusundaki tavrı bu kanunun görüşülmesi

⁵⁶ "Hanımlarımız İntihabata Hazırlanıyor", Milliyet, sayı:1537,

⁵⁷ "Kadın Birliği", **Cumhuriyet**, 9 Haziran 1930, sayı: 2186, s. 1

⁵⁸ Seyyah, **Vakit**, 1 Nisan 1930, sayı: 4393

⁵⁹ "Doğru Değil mi?", **Cumhuriyet**, 4 Kanun-i Evvel 1929, sayı 2002, s. 2

⁶⁰ **Vakit**, 18 Nisan 1930, sayı 4410, s. 3

⁶¹ **Vakit**, 25 Mart 1930, 4384, s.2

sırasında tamamen farklı bir nitelik taşımaktadır. Konunun ele alınış biçimi ve kadınlara seçimlere katılması hakkında meclis içinde her hangi bir muhalefetin olmayışı dikkat çekicidir. Aslında kadınların yeni haklarını almaları Afet İnan'ın hatıratlarında çok net bir biçimde aktarılmıştır. Afet İnan'ın hatıratı, mecliste kadınlara yeni haklarının verilmesinde takınılan olumlu havada Mustafa Kemal'in büyük bir etkisinin olduğunu göstermektedir. İnan, kadınlara yeni haklarının tanınmasını şu şekilde anlatmaktadır:

“1929/30 ders yılında ilk öğretmenlik hayatıma Musiki Muallim (şimdiki konservatuar) mektebinde tarih ve yurt bilgisi dersleriyle başlamıştım. Erkek ve kızların beraber olduğu bu derslerde, yurt bilgisi konusu içine giren kadın hak ve vazifelerine de temas etmekte idim. O zamanki kanunlar karşısında, erkek öğrencilerin seçim hakları bakımından kız arkadaşlarına üstün durumda olmaları bir öğretmen olarak beni üzüyordu.

Bir ders tatbikli olarak, bütün ders verdiğim sınıflarda Belediye kanununa göre seçim denemesi yaptık (mart 1930).öğrenciler heyecanla bu işte çalıştılar, rey kutuları hazırladılar. O zaman yürürlükte olan Belediye Kanunu tam manasıyla tatbik edildi ve belediye başkanı olarak da bir kız arkadaşlarını seçtiler. Bunun üzerine bir erkek öğrencinin itirazı ile karşılaştım. Diyordu ki: “Mevcut kanunun bize öğrettiğine göre kadınların rey verme hakkı olmadığı gibi seçilemezler de”. Öğrenci itirazında haklı idi, ama ben öğretmen olarak şu telkinde bulunmayı münasip gördüm. “Bu öğrendikleriniz ilerisi için sizlere lüzumlu olacaktır.” dedim. Fakat bu sözlerimin erkek öğrenci karşısında öğretmenlik otoritesinin ötesine geçmeyeceği muhakkaktır.

İşte böylece öğrencilerimden birinin bu itirazı ve soruları beni kadın hakları üzerinde çalışmaya teşvik etti.

Aynı gün Gazi Orman çiftliğindeki Marmara köşkünde Atatürk ile İçişleri Bakanı Şükür Kaya'ya bu olayı çok müteessir olduğumu saklamadan anlattım. Atatürk bana bu konuda çalışmamı ve başka memleketlerde bu meselelerin nasıl hal edilmiş olduğunu tetkik etmemi tavsiye etti. İtiraf edeyim ki o sıralarda ben de bu hususta hemen hiçbir bilgi sahibi değildim. Fakat kız ve erkek öğrencilerimin karşısına bu haklardan mahrum olan bir öğretmen olarak da çıkmak istemiyordum. Çok severek başladığım öğretmenlik hayatından ve vazifesinden ayrılmak da bana ağır gelecekti. Bununla beraber Atatürk'e şunu söylemekten de kendimi alamadım: “Hiç olmazsa erkek öğrencim kadar bir hak sahibi olmadan o sınıfa ders veremeyeceğim” dedim. Bu sırada iç işleri bakanı Şükür Kaya, BMM Meclisinde bir yıldan beri müzakere edilmekte olan Belediye kanununda bu işin ele alınabileceğini ifade etti. Atatürk düşünüyordu. Birden “Başvekile konuşuruz, fakat bu meselede hazırlıklı olmak ve münakaşa etmek lazımdır” dedi. Kendisi o akşam Çankaya köşküne devlet adamlarından, Hukuk mektebi (o zaman henüz fakülte değildi) hocalarından ve daha başka bu meseleleri konuşabilecek kimseleri davet ettirdi. Kanun açıldığı vakit, kadınların rey hakkına taraftar olanlar bulunduğu gibi, buna karşı olanların fikirleri de tartışılmağa başlandı. Ben heyecanlı idim ama tam inandırıcı deliller bulamıyordum. Fakat o günden sonra birçok kitap okumaya

⁶² Cumhuriyet, 21 Mart 1930, sayı: 2109, s. 1

başladım. Diğer memleketlerdeki durum hakkında bilgi sahibi oldukça bu münakaşalar benim için daha istifadeli oluyordu...⁶³

Mecliste, kadınlara yeni haklarının tanınacağına dair ilk açıklama 20 Mart 1930 günü, kanunun ilk oturumunda görüşülmüştür. Mecliste kanun maddeleri üzerinde oylamaya geçilmeden önce kadınlara tanınan yeni hak sadece iki kişi tarafından ele alınmıştır. Yapılan bu açıklamalarda, kadınların yeni hakkı 'olumlu' nitelikte karşılanmıştır. İlk olarak Dahiliye vekili Şükür Kaya, yeni belediye kanunun reformcu niteliklerini belirttikten sonra, kadınlara siyasal haklarının tanınmasında ilk aşama olan belediye seçimlerine katılma hakkının verilmesini şu şekilde açıklamıştır:

.....Muhterem efendiler! Bu layihanın açık vasıflarından ve inkılapçı hükümlerinden biri de Türk kadının Türk erkeği ile zaten müsavi olan şerefli hakkını belediye işlerinde de tamamiyle tayin etmesidir.

Türk tarihinin her safhasında erkeğiyle yan yana her fedakarlığı yapan millet ve vatan işlerinde büyük feragatla her mahrumiyete, her cefaya ve her acıya katlanan milletin, vatanın felaket ve saadetlerine aynı hisle iştirak eden büyük kalpli ve yüksek faziletli Türk kadını müşterek eseri olan bu cumhuriyete elbette ve elbette, kendi evinin ilerinde olduğu gibi belediye işlerinde de temiz ve ciddi mevkiini alacaktır. (Bravo sesleri, Alkışlar) İstibdat ve cehalet devirlerinde arta kalan kötü ve sakat zihniyetlerin sakil ve sakim mülahazaların Cumhuriyet ve inkılabın temiz ve faziletli muhitinde yeri yoktur. (Alkışlar). Kadınlarımızın yakın senelerde teşrii meclislerde de faziletkar mevkilerini ihraz edeceklerine şüphe yoktur

(Alkışlar)...⁶⁴

Yine kadınlara belediye seçimlerine katılma haklarına ilişkin olarak konuşma yapan diğer bir kişi de Ahmet Ağaoğlu olmuştur. Ağaoğlu konuşmasında, belediyeçilik işlerinde kadınların da önemli katkılarda bulunacağını belirtmiştir. Konuşma şu şekildedir:

“...Efendiler; demin Dahiliye Vekili Beyefendi bize; kadınlarımıza belediye intihabına iştirak salahiyetinin verildiğini tebşir buyurdular. Ben bunu kanundan da anlamıştım. Ben, öteden beri kadınlarımızın serbest hür ve müterakki Türk anası olmaları taraftarıyım. Bu kanunla bu maksadın da hasıl olduğunu görmekle

⁶³ Afet İnan, **Atatürk ve Türk Kadın Haklarının Kazanılması**, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1968, 128-129. (Afet İnan aynı kitapta kadınların milletvekili seçme ve seçilme haklarının tanındığı 1934 yılına dair de ilginç bir anı daha aktarmıştır: “1930-1934 yılları arasında Atatürk’ün etrafında bulunanlar zaman zaman kadınların seçim hakları üzerinde durmuşlardır. Fakat o yılların siyasi olayları bunu geciktirmekte idi. 1934 yılında bir gece Atatürk kendi hususi kütüphanesinde Başvekil İsmet Paşa ile çalışıyordu. Sabaha karşı hizmetçi beni uyandırdı ve bana ait olan hususi kütüphane odasına Atatürk ve İsmet İnönü gelmişlerdi. Atatürk bana :“İnönü’nün elini öp ve teşekkür et” dedi. Şaşırmıştım, sebebini sordum. “Kadınlara mebus seçimi için rey hakkını hükümet TBMM’ne teklif edecek dedi “, Afet İnan, **a.g.e.**, s. 139)

⁶⁴ **TBMM Zabıt Ceridesi**, 20, Mart 1930, devre: 3, c: 17, İçtima: 3, s. 24

bahtıyarım. Kendilerini büyük bir hürmetle selamlar ve tebrik ederim. Kadınlarımızın bu müesseselere iştirakinden, alelumum müesseselere iştiraklerinden yine erkekler önünde terbiyetkar birer uzuv olacaklarına hiç şüphe yoktur (Alkışlar). Efendiler, belediyenin istinat ettiği esas, temsil noktai nazarından meclisin istinat ettiği esastan daha vasi olacaktır. Çünkü mecliste yalnız erkekler müntahiptir. Belediyelerde ise hem erkekler, hem de kadınlar tarafından intihabat yapılacaktır. Demek temsil salahiyetleri daha vasi olacaktır. Binaenaleyh kendilerini bir defa daha selamlarım. Cumhuriyet mefhumu bunu iktiza ederdi. Bir gün gelecek kadınlar da meb'us intihabatına iştirak edecekler...⁶⁵

Aslında Ağaoğlu'nun bu açıklaması oldukça ilginçtir. Daha sonra hatıratında Ahmet Ağaoğlu kadınlara yeni haklarının tanınmasını şu şekilde değerlendirmiştir.

“...Nasıl ki tam bu sırada kadınlara seçme ve seçilme salahiyetinin verilmesi de böyle oldu ve derhal etrafta kasideler, medihnameler, şarkılar yazıldı. Hakikatta ve memleketin şartlarına göre bu hareket veren ve alan için sadece bir gösterişten ibaret sayılabilir. Nasıl ki birisi verilmiş olan hakların hepsinin hava olduğunu biliyor, diğeri halk denilen şeyin sabun köpüğünden başka bir şey olmadığını pekala biliyor! Birisi nasıl veriyorsa, öteki de öyle alıyor. Her ikisi de içinden gülüyorlar ve fakat görünüşte güya hakikaten bir şeyler oluyormuş gibi duruyorlar ve her iki taraf da memnundur.”⁶⁶

Ağaoğlu'nun bu değerlendirmesinin dönemde ve daha sonra literatürde kadınlara verilen hakkın niteliği hakkında yapılan tartışmalarda önemli ip uçlarını taşıdığı söylenebilir.

Kadınlara belediye seçimlerinde seçme ve seçilme hakları, kanunun 23 ve 24. maddelerinin a fıkrasında yer alan “Türk olmak ” hükmüne bağlı olarak tanınmıştır. Yine kadınlara verilen hak, teşkilat-ı esasiye kanunun 10 ve 11 maddelerindeki “müntehipler mebus intihabına münhasır olmakla beraber Türk hukuku ammesi faslındaki 59. madde mucibince Türkler arasındaki musavatsızlık sınıfı aile ve fert imtiyazları mülga ve memnudur” ibaresiyle, tanınan hakkın anayasaya aykırılığının iddia edilemeyeceği belirtilmiştir.⁶⁷

B) Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Kuruluşu

Takrir-i Sükun Kanunu 1927 yılında iki yıl süreyle uzatılmıştır. 4 Mart 1929 yılına gelindiğinde ise uzatılmamıştır. Takriri-i Sükun döneminin sona ermesiyle siyasal hayatta yaşanan ılımlı hava yeni bir muhalefet partisinin kurulmasıyla daha da

⁶⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, 20, Mart 1930, devre: 3, c: 17, İçtima: 3, s. 26

⁶⁶ Ahmet Ağaoğlu, **Serbest Fırka Hatıraları**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1994, s. 46-47

⁶⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, 20, Mart 1930, devre: 3, c: 17, İçtima: 3, s. 26

yükselmiştir. Tunçay'ın deyimiyle “güdümlü” bir demokrasi denemesi, 3.5 ay gibi kısa bir süre devam etmesine rağmen Türk siyasal hayatında önemli bir dönüm noktası olmuştur.⁶⁸

Yeni bir parti kurulmasına ihtiyaç duyulmasının temel sebebi, ekonomik alanda yaşanan olumsuz gelişmeler olmuştur. 1929 Dünya ekonomik bunalımı Türkiye'nin ekonomik ve sosyal yapısında önemli etkiler yaratmıştır. Yeni cumhuriyetin zaten zayıf olan ekonomik alt yapısı, bu krizle birlikte daha da sarsılmıştır. Ayrıca cumhuriyetin ilanından itibaren yapılan devrimlerin halk katında yarattığı tepkiler, bu tepkileri bastırmak için kullanılan baskı mekanizmaları ve hükümetin ekonomik alandaki başarısızlığı ülkede iktidara karşı var olan hoşnutsuzluğu daha da arttırmıştır. Mustafa Kemal, ülkenin içinde bulunduğu ekonomik ve sosyal sorunları, mecliste hükümeti denetleyecek bir mekanizmanın eksikliğine bağlamıştır. Bu sebeple de Takrir-i Sükun dönemi öncesi başbakanlıktan ayrılan Fethi (Okyar) Bey'in Paris elçiliğinden izinli olarak yurda dönmesiyle Mustafa Kemal'in talep ve talimatı üzerine bir muhalefet partisi kurmak üzere girişimlerde bulunmaya başlamıştır.⁶⁹

Yeni bir parti kurulacağına ilişkin ilk haber **Vakit** gazetesinin ikinci baskısı ile yayınlandı. Gazetenin başyazarı Mehmet Asım (Us), Yalova'da verilen bir balo sırasında, Fethi (Okyar) Bey'in bir parti kuracağını öğrenmiş ve bu önemli gelişme ikinci baskı yapılarak okuyuculara duyurulmuştu. “Siyasi hayatımızda çok mühim ve yeni bir safha manşetiyle” verilen habere göre, kurulacak parti cumhuriyetçilik ve

⁶⁸ Mete Tunçay, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999, s. 347; Kemal Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi: Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Temeller**, İstanbul, Afa, 1996, s. 73; Tefik Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950**, İstanbul, İmge Yayınları, 1995, s. 294; Cemil Koçak, “Siyasal Tarih (1923-1950)”, **Türkiye Tarihi 4, Çağdaş Türkiye 1908 – 1980**, der. Sina Akşin, İstanbul, Cem, 1995, s.95; Taner Timur, **Türk Devrimi ve Sonrası**, İstanbul, İmge, 2001, s. 59,

⁶⁹ Karpat, **a.g.e**, s. 73; Çavdar, **a.g.e**, s. 294; Tefik Çavdar “Cumhuriyet Döneninin İlk Çok Partili Belediye Seçimleri”, **Mülkiyeliler Birliği Dergisi**, 1989, sayı:105, s. 3; Koçak, **a.g.m**, s.95; Ağaoğlu, **a.g.e**, s. 28. Ağaoğlu Hatıratında, Fethi (Okyar) Bey'in Mustafa Kemal tarafından yeni partiyi kurmakla görevlendirilmesinin sebebini, özellikle balo sırasında Fethi (Okyar) Bey'in İsmet Paşa'nın ekonomi politikasını yaptığı liberal nitelikli eleştirilerin etken olduğunu aktarmıştır. Yine aynı hatıratta Mustafa Kemal'in yeni bir parti kurulmasının istemesindeki ana etkenin “memlekette ihtiyatlı bir hürriyet havasını estirmek ve memleketi yavaş yavaş hürriyete kavuşturmak” olduğu aktarılır.

laiklikle CHF ile aynı, idari, ekonomik ve siyasal alanlarda farklı bir programa sahip olacağı belirtiliyordu.⁷⁰

Girişimin basında olumlu karşılanmasının ardından, önce Fethi (Okyar) Bey tarafından yeni bir parti kuracağına dair arzu ve düşüncesini içeren bir mektup basında yayınlanarak Mustafa Kemal'e bildirilmişti. Fethi (Okyar) Bey bu mektupta özellikle hükümetin iktisadi politikasını eleştirmekte ve ülkede yaşanan ekonomik sıkıntıların kaldırılması için yeni bir parti kurmak istediğini belirtmekteydi.⁷¹ Mektubun yayınlanmasından bir gün sonra da Mustafa Kemal tarafından bu arzunun kabul edildiğine ilişkin cevabı basında yayınlandı.⁷²

Serbest Fırkanın kuruluşuna ilişkin dilekçe, 12 Ağustos 1930 tarihinde Yalova'dan İstanbul'a gönderilerek İstanbul valiliğinden partinin tescili istendi.⁷³ Ertesi gün işlemler tamamlanarak Fethi (Okyar) Bey'e iletilti. Böylece Cumhuriyet döneminin ikinci önemli partisi, Serbest Cumhuriyet Fırkası adıyla kurulmuş oldu. Parti için gerekli olan para da Mustafa Kemal tarafından sağlandı.⁷⁴ Partinin idari heyeti ise **Cumhuriyet** gazetesinde şu şekilde açıklanıyordu: Fethi (Okyar) Bey (lider), Katib-i Umumi Nuri (Kütahya), Reşit Galip (Aydın), Tahsin (Erzurum), Ağaoğlu Ahmet (Kars), Talat (Ankara), Haydar (İstanbul) ve Makbule Hanımefendi.⁷⁵

Ayrıca Mustafa Kemal SCF'nı kurması için Fethi Bey'in öneride bulunduğu 70 kişilik bir liste hazırlamasını istemiş, Fethi (Okyar) Bey de bu 70 kişilik listeyi

⁷⁰ Kütüphanelerde dönemin **Vakit** gazetesi yer almasına rağmen, ikinci baskı bulunmamaktadır. Bilgiler için bkz: Mete Tunçay, **a.g.e.**, s.250. Aynı baloda Fethi (Okyar) Bey ve Mustafa Kemal arasında yapılan görüşmelerin ardından, partinin siyasal karakteri de belirlenmişti. Parti'nin CHF ile esasta bir fark olmayacaktı. Her iki partinin yüksek idare ve nezareti Mustafa Kemal'in elinde olacak, ayrıca CHF'dan ayrılmamakla birlikte, SCF seçimlerde taraftar olacaktı. Seçimlerde her iki partinin adaylarını Mustafa Kemal belirleyecekti. Ancak kuruluş döneminde yapılan bu çalışmalarda partinin sağ mı sol mu olacağı belirtilmemişti. Ahmet Ağaoğlu, **Serbest Fırka Hatıraları**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1994, s. 28

⁷¹ **Cumhuriyet**, 11 Ağustos 1930, sayı: 2249, s. 1, Mektubun orijinali Ek VII'de yer almaktadır.

⁷² **Cumhuriyet**, 12 Ağustos 1930, sayı: 2250s. 1, Mektubun orijinali Ek VIII'de yer almaktadır.

⁷³ **Cumhuriyet**, 13 Ağustos 1930, sayı: 2251, s. 1; **Hakimiyet-i Milliye**, 13 Ağustos 1930, sayı: 3263, s. 1

⁷⁴ Serbest Fırka kurucuları, tıpkı partinin kurulmasında olduğu gibi, adının belirlenmesinde de hiçbir rolleri olmamıştır, partiye Serbest Cumhuriyet adı Mustafa Kemal tarafından verilmiştir. Ayrıca partinin kurulması için gerekli para da onun tarafından sağlanmıştır. Ali Fethi Okyar, **Serbest Cumhuriyet Fırkası Nasıl Doğdu Nasıl Fesh Edildi**, İstanbul, y.y., s. 17, Ancak Ahmet Ağaoğlu hatıratında, fırkanın isminin serbest olmasında Recep Peker tarafından Mustafa Kemal'e önerilen fikirlerin hakim olduğunu söylemiştir: Ağaoğlu, **a.g.e.**, s. 41

sunmuştu. Daha sonra bu 70 milletvekilinin CHF'dan istifa ederek, SCF'na geçmelerinin sağlanması konusunda Mustafa Kemal, Fethi (Okyar) Bey ve İsmet Paşa arasında bir uzlaşmaya varılmıştı. Ancak SCF'na katılan millet meclisi üyelerinin sayısı 14'ü geçmemiştir. Mustafa Kemal'in emriyle yeni fırkaya katılanlar, Erzurum Milletvekili Tahsin (Uzer), Ankara Milletvekili Talat (Sönmez), Aydın Milletvekili Dr. Reşit Galip, Şebinkarahisar Milletvekili Mehmet Emin (Yurdakul). Bunların yanında meclise kendi istekleri ile katılanlar, İstanbul Milletvekilleri Ali Haydar (Yuluğ) ve Süreyya (İlmen) Paşa. Bilecik Milletvekili Rasim (Öztekin), Elazığ Milletvekili Nakiyettin (Yücekök), Sinop Milletvekili Refik İsmail (Kakmacı), Niğde Milletvekili Ali Galip, Bursa Milletvekili Seniha (Hızıroğlu), Kocaeli Milletvekili İbrahim Süreyya (Yiğit) ⁷⁶ Bu milletvekilleri dışında SCF'na siyasal olmaktan çok “simgesel” önem taşıyan Makbule Hanım Mustafa Kemal tarafından fırkaya katılmış, parti idare heyetinde yer almıştır. ⁷⁷”

SCF'nın kuruluş günlerinde basında partinin kurulma amacına dair bazı görüşler ileri sürülmüştü. İktidar yanlısı gazetelerde ve özellikle **Cumhuriyet** gazetesinin başyazarı Yunus Nadi tarafından, SCF'nın “Türkiye'nin hayat şartı” olarak ortaya çıktığını ve her şeyden önce partinin ülkede gerçek demokrasinin kurulması ve gelişmesine yarayacağını ifade etmiştir.⁷⁸ **Hakimiyet-i Milliye** gazetesinde siyasi bir grup başlıklı yazının altında, “memleketimizde iktisadi, mali ve içtimai birçok yapılacak işler vardır. Yeni grubun gayesi bu işleri daha mazbut bir şekilde murakabe etmek olacaktır.” diyerek partinin kuruluş amacının denetim olduğu beyan edilmişti. Aynı gazetede Siirt Milletvekili Mahmut Bey ve Falih Rıfkı, yeni fırkanın kurulmasının cumhuriyetin icaplarından başka bir şey olmadığını belirtmişlerdir.⁷⁹

⁷⁵ **Cumhuriyet**, 17 Ağustos 1930, sayı: 2255, s. 1

⁷⁶ “Mustafa Kemal SCF'nın kurucularını seçerken onlarda iki önemli özelliğin bulunmasına dikkat ettiği görülür: kendisine yakın ama şu ya da bu şekilde İsmet paşa hükümetine karşı kimseler olmaları. Yeni fırkaya geçen milletvekillerinin hemen hepsi M. Kemal'e bağlı kişilerdir. Böylece yeni partinin rejim karşıtı bir harekete önderlik etmesi ve kışkırtmalarda bulunmasının engelleneceği düşünülmüştür. Ancak, kurucuların özellikle İsmet Paşa'ya karşı olan kimseler olmasına da dikkat edilmiştir.” Abdülhamit Avşar, **Bir Fırkanın Kapamasında Basının Rolü: Serbest Cumhuriyet Fırkası**, İstanbul, Yayıncılık, 1998, s. 62-63,

⁷⁷ Avşar, **a.g.e.**, s. 62-63

⁷⁸ Yunus Nadi, “Cumhuriyet Halk Fırkasına Gelince”, **Cumhuriyet**, 11 Ağustos 1930, sayı: 2249, s. 1; “Yeni Fırkanın Umumi Telakkisi”, **Cumhuriyet**, 17 Ağustos 1930, sayı: 2255, s. 1; “Fırkacılık Münakaşaları”, **Cumhuriyet**, 20 Ağustos 1930, sayı: 2258, s. 1

⁷⁹ **Hakimiyet-i Milliye**, 9 Ağustos 1930, sayı: 3259; Falih Rıfkı, “Yeni Fırka Doğarken”, **Hakimiyet-i Milliye**, 17 Ağustos 1930, sayı: 3267, s. 1; Siirt Mebusu Mahmut, “Bir Hakikat”, **Hakimiyet-i Milliye**, 22 Ağustos 1930, sayı: 3272, s. 1,

CHF'na muhalif basında ise yeni fırkanın, ülkedeki denetim eksikliğini tamamlamak için kurulduğu öne sürülüyordu. Özellikle, Arif Oruç halkın hükümetin uyguladığı yanlış politikalardan dolayı son dönemlerde büyük sıkıntılara yaşadığını belirtmişti. Bunun sebebini ise, meclisteki milletvekillilerinin bilgisizliklerine değil, hükümetin her yaptığı politikanın fırka meselesi sayılarak olduğu gibi kabul edilmesi ve milletvekillilerinin bir fırkaya bağlı kalmasından kaynaklandığını belirtiyordu.⁸⁰

Serbest Fırka kurucuları da partinin kuruluş sürecinde yaptıkları beyanatlarda, yeni fırkanın meclisteki denetim eksikliklerini gidereceği hedefinden bahsediyorlardı.⁸¹ Ahmet Ağaoğlu da partinin asıl kurulma amacının, hükümeti denetlemek olduğunu ileri sürüyordu.⁸²

Partinin valilik tarafından tescilinin ardından, parti programı da yayınlandı. Partinin programı ilan edilmeden önce Fethi (Okyar) Bey ilan edilecek program hakkında şu beyanatı vermişti: “Neşredeceğim program, şimdiye kadar emsali çok görülen ve fakat tatbiki hiçbir kıymetleri olmayan uzun vaatler ve nazariyelerle dolu değildir”⁸³ Serbest Fırka'nın programı Ahmet Ağaoğlu'nun o dönemde İstanbul'da bulunduğu için Fethi Bay tarafından hazırlanmıştı. Genel sekreter Nuri Bey ile D. Reşit Galip ve Tahsin Beyler programın “tertip, tanzim ve tahririnde” kendisine yardımcı olmuşlardı. Program tamamlandıktan sonra Mustafa Kemal'e sunulmuş, onun önerisi ile programa “Cumhuriyetin menfaatleri için girişilmesi icap eden iktisadi işlerde fertlerin kuvveti gayr-i kafi görüldükçe, devlet doğrudan doğruya teşebbüs alır” (madde 5) ile “Fırka bir dereceli intihap usulünün tesisini ve siyasi hukukun Türk Kadınlığına da teşmilini müdafaa edecektir” (madde 11) maddeleri programa alındıktan sonra Mustafa Kemal tarafından onaylamıştı. Program 13 Ağustos' ta gazetelerde yayınlandı⁸⁴

⁸⁰ İstanbul Kütüphanelerinde dönemin **Yarın** gazetesine ulaşamamıştır. Arif Oruç, “Muhalefet Fırkası Teşekkül Ederken Biz Ne Düşünüyoruz”, **Yarın**, 9 Ağustos 1930, sayı: 231, s. 2. Aktaran: Avşar, **a.g.e**, s. 62-63 (**Yarın** gazetesi, 1929 yılından itibaren özellikle hükümete muhalif bir yayın organı olmuş, partinin yayın organı gibi hareket etmiştir. Mete Tunçay, **Arif Oruç'un Yarın'ı(1933)**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1991,s.8. Ancak SCF ileri gelenleri, parti için herhangi bir yayın organı kurmamıştır. Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**,Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları s. 278)

⁸¹ **Cumhuriyet**, 10 Ağustos 1930, sayı: 2248, s. 1

⁸² **Cumhuriyet**, 11 Ağustos 1930, sayı: 2249, s. 1

⁸³ **Yarın**, 10 Ağustos 1930. Aktaran: Avşar, **a.g.e**, s. 62-63.

⁸⁴ Ali Fethi Okyar, **a.g.e**, s. 56-57; Ağaoğlu, **a.g.e**, s. 33

SCF programı 11 maddeden oluşmaktadır. Programda altı maddede partinin ekonomi politikaları ele alınmış ve ekonomik hedefler liberal bir görüşle şekillenmişti. Diğer maddelerde ise iç ve dış siyaset, seçim ve adalet sistemleri ve siyasal hedefler ele alınmıştı. Ekonomik hedeflerin programda ağırlıkta olmasına Fethi (Okyar) Bey **Cumhuriyet** gazetesinde şöyle bir açıklama getiriyordu, “En çok önem vererek tatbikine çalışacağımız umdeler iktisadi ve mali vaziyeti ıslaha müteveccih olanlardır”.⁸⁵ Fethi (Okyar) Bey gazetecilere verdiği demeçte, SCF’nın laiklik konusunda duyarlı olduğunu ve laikliğe karşı olabilecek bir davranış karşısında CHF ile işbirliği yapmaktan kaçınmayacaklarını da açıklamıştı.⁸⁶

Programın açıklanmasının ardından, basında programa çeşitli eleştiriler geldi. Programın yayınlanmasında bir gün sonra **Cumhuriyet** gazetesindeki bir haberde Mustafa Kemal’in programı, CHF programından farklı görmeyerek Fethi (Okyar) Bey’den açıklama istediğini belirtiyordu. Buna karşılık Fethi (Okyar) Bey’in savunması ise farkın faaliyete geçtikten sonra ortaya çıkacağı olmuştu.⁸⁷ Yine Yunus Nadi Bey de programın hazırlanmasında acele edilmiş olduğunu, ayrıca bu metne bir program yerine “ileride fırkanın herhangi bir heyet-i umumiyesinde tetkik ve münakaşa olunarak hakiki şekillerini alacak umumi hatlar” demenin daha uygun olacağını belirtiyordu.⁸⁸

Yeni bir partinin kurulma yolunda Fethi (Okyar) Bey’e öneri geldiğinde partinin hangi siyasal kanatta yer alacağı henüz belli değildi. Bu durumu Fethi (Okyar) Bey Ahmet Ağaoğlu’na şu şekilde açıklamıştı: “Benim fırkam Cumhuriyet Halk Fırkasının bir yanı olacaktır. Sağ mı Sol mu olacağını zaman gösterecektir. ” açıklamasını yapmıştı.⁸⁹ Fırkanın tescil etmesinden hemen önce ise **Cumhuriyet** gazetesinde katıldığı bir mülakatta da Fethi (Okyar) Bey, yeni fırkanın siyasal kimliği hakkında bir açıklamada bulunmuştu. Fethi (Okyar) Bey, fırkanın CHP’nin prensiplerinden daha ileri giderek, daha sol bir hareket olacağını belirtiyordu. Ayrıca yeni fırkanın kadın aza kabul edeceğini ve kadınlara da intihap etmek ve edilmek hakkını vereceğini ifade ediyordu.⁹⁰

⁸⁵ **Cumhuriyet**, 15 Ağustos 1930, sayı: 2253, s. 1

⁸⁶ **Cumhuriyet**, 11 Ağustos 1930, sayı: 2249, s. 1; Parti programı Ek IX’da yer almaktadır.

⁸⁷ **Cumhuriyet**, 13 Ağustos 1930, sayı: 2251, s. 1

⁸⁸ Yunus Nadi, “Yeni Fırkanın Umumi Telakkisi”, **Cumhuriyet**, 17 Ağustos 1930, sayı: 2255, s. 1

⁸⁹ Ağaoğlu, **a.g.e**, s. 29

⁹⁰ **Cumhuriyet**, 12 Ağustos 1930, sayı: 2250, s. 1-3

Yeni fırkanın kuruluş işlemlerinin yapıldığı günlerde, KB'nden yeni fırka kurulduktan sonra KB ne gibi faaliyetlerde bulunacağına dair bir açıklama yapıldı. KB yeni fırkanın kurulmasının ardından, konumlarında herhangi bir değişiklik olmayacağını belirtti. Kişisel olarak, KB içinde SCF katılmak isteyenler olsa da, daha önce KB üyelerinin bir çoğunun CHF'na girmiş olduğu açıklandı. Ayrıca KB toplu olarak SCF katılmasının ise düşünülmediği ifade edildi. Aynı dönemde Nezihe Muhittin Hanım'ın SCF'na gireceğine dair söylentiler yapılmaktaydı.⁹¹

SCF üye kayıtlarının başlamasıyla birlikte, basında yeni fırkaya üye olmak için müracaat edenlerin büyük bir kısmını kadınların oluşturduğu belirtiliyordu.⁹² 25 Ağustosta 30, 27 Ağustosta ise 300 kadının İstanbul'da SCF'na yazıldığı bildiriliyordu. CHF'na kaydedilmek için ise 200 kadın başvuruda bulunmuştu.⁹³ SCF'na üye olmak için başvuran kadınlar arasında Suat Derviş ve Nezihe Muhittin Hanım da yer alıyordu. Nezihe Muhittin Hanım konu ile ilgili olarak şu açıklamayı yaptı:

“Halk fırkası da samimidir. Fakat bu yeni fırka tamimiyle bir yeni bir hareket vesilesidir. Prensipleri daha iyi ve ciddidir. Vaitlerini tatbikat itibarıyla çok ehemmiyetli buluyorum⁹⁴”

Nezihe Muhittin ve Suat Derviş'in partiye katılımıyla, KB ile olan gerginlik daha da arttı. Suat Derviş, CHF'na yazılan KB'ni “seçkin” olmamakla suçluyordu. Kısa bir süre sonra KB idare heyetinden Aliye Esat Hanım'dan sert bir cevap geldi. Aliye Hanım “Belediye Meclisi manikür ve boya salonu değildir” diyerek , Suat Derviş'e yanıt veriyordu.⁹⁵

⁹¹ **Cumhuriyet**, 14 Ağustos 1930, sayı: 2252, s. 3

⁹² **Cumhuriyet**, 18 Ağustos 1930, sayı :2256, s. 4

⁹³ **Cumhuriyet**, 26 Ağustos 1930, sayı: 2265, s.3; **Cumhuriyet**, 28 Ağustos 1930, sayı: 2267, s. 1

⁹⁴ **Cumhuriyet**, 22 Ağustos 1930, sayı: 2260, s. 4

⁹⁵ **Yarın**, 16 Ağustos 1930, sayı: 238, s. 5. Aktaran: Füsün Üstel, **a.g.m**, s. 72

Resim XI: Cumhuriyet, 21 Ağustos 1930, sayı: 2260, s. 1

Yine yeni fırkanın kuruluşundan birkaç gün sonra SCF'nın ilk kadın üyesi olan Makbule Hanım ilk beyanatında bulundu. Makbule Hanım'ın beyanatı şu şekilde idi:

"Yüksek maksatlarla ve millete, memlekete büyük hizmetler emeliyle SCF teşekkül etti. Bu fırkanın milletin memleketin bütün ihtiyaçlarını düşüneceği ve refaha ulaştıracağı kanaatiyle ve Ali Fethi (Okyar) Beyefendiye olan büyük itimadım dolayısıyla intisap ettim. İki fırka yekdiğerinin düşmanı değil kardeşidir. Birbirlerinin hatalarını görürler ve tashih ederlerse hedefe daha çabuk vasıl oluruz. Bugün kadınlık erkeklik meselesi yoktur, vatan meselesi vardır. Bugün için bu kafidir."⁹⁶

Makbule Hanım'ın beyanatından birkaç gün önce, yeni fırkaya katılan ikinci kadın, Makbule Hanım'ın arkadaşlarından Adile Hanım oldu. ⁹⁷ Şehir meclisine yeni fırka tarafından aday gösterilecek olan Adile Hanım, yeni fırkaya katılma sebebini ise şu şekilde açıklamıştı:

"Halk Fırkası bize sulh zamanında refah vaat etti, fakat gelmedi. Yeni fırkanın önünde büyük sözler gördüm ve girdim...Büyük bir kitle olan kadınlığın evde, mesaide, mecliste, komisyonda politikada bulunması tabii hakkıdır. İşte ben bunu müdafaa edeceğim"⁹⁸

Dönemin basınına baktığımızda, SCF'nın cumhuriyet rejiminin bir gereği olarak kurulduğunu düşünen CHF yanlısı basın, Mustafa Kemal'in başlangıçtaki tavrının da etkisiyle ilk günlerde SCF'na ılımlı bir tavır izliyordu. Yine partinin başında Fethi (Okyar) Bey'in bulunması da bu ılımlı tavırda etkili idi. Yunus Nadi, "Fethi (Okyar) Bey'in ciddiyeti ve vatanperverliği azizi Türkiye'mizin bu hayat şartının nihayet

⁹⁶ Cumhuriyet, 21 Ağustos 1930, sayı: 2260, s. 1

⁹⁷ Cumhuriyet, 19 Ağustos 1930, sayı: 2257, s. 1

⁹⁸ Cumhuriyet, 21 Ağustos 1930, sayı: 2260, s. 4

muvaffakiyetle tatbik edileceği anların geldiğine inandıracak kuvvette” olduğunu belirtiyordu.⁹⁹

Yine kuruluşun ilk günlerinde CHF yanlısı basının Fethi (Okyar) Bey’e karşı izlediği politikada İsmet Paşa hükümetinin izlediği hoşgörölü ve ılımlı politikaların da büyük etkisi olmuştu. Nitekim İsmet Paşa, yeni fırkanın kuruluşuna “Yeni fırkayı pek tabii olarak telakki ettim... Fethi (Okyar) Bey’in teşebbüsünü sevinçle karşıladım” açıklamasını yapmıştı.¹⁰⁰

Yeni fırkanın kuruluşunda yaşanan bu ılımlı hava kısa bir süre sonra değişmeye başladı. İsmet Paşa’nın iktidara gelme konusunda yaptığı açıklamaya, Fethi (Okyar) Bey’in verdiği cevap değişimin başlangıç noktası oldu. Basına bir açıklama yapan İsmet Paşa, yapılacak ilk genel seçimlerde CHF’nın kesin olarak kazanacağını ve bu nedenle daha beş yıl iktidarda kalacaklarını açıkladı.¹⁰¹ SCF tarafından bu açıklamaya ilk tepki Ahmet Ağaoğlu tarafından geldi. Ağaoğlu, bu konuşmayı “muayyen bir zihniyetin eseri” olarak değerlendiriyordu. Ağaoğlu ayrıca halka dayanan bir devlet adamının böyle konuşamayacağını iddia ediyordu.¹⁰² Ancak basının SCF karşı olumsuz tavır takınmasında ki en büyük etken Fethi (Okyar) Bey’in konuşması oldu. Fethi (Okyar) Bey, İsmet paşa iktidarının 7 yıl içinde ülkeyi ekonomik sıkıntıya soktuğunu iddia ettikten sonra sözlerine şöyle devam ediyordu:

“Memleketin her tarafında, geniş halk kitleleri arasında kök salacağız. Fırka her gün biraz daha kuvvetlenecek ve temel sağlamlaşacaktır...ve elbette ki mevki-i iktidara geleceğiz. İlk fırsatta ve en kısa zamanda ”¹⁰³

Fethi (Okyar) Bey’in açıklamalarına Yunus Nadi tarafından sert bir tepki geldi. Nadi’ye göre “fırka demek memleket dahilinde teşkilat” demekti. Bunun yanında bir fırkanın fırka olduğunun anlaşılması için makul esaslar dahilinde bir programının olması gerekti. Bu sebeple de CHF sadece bir programla değil, bir tarihle ortaya çıkacak düzeydeydi. Oysa SCF’nın programı henüz düzenlenmiş sayılmazdı. Bu sebeple de “...fırka olmaktan hükümete çıkmağa kadar mesafenin hayli uzun ve pek fazla çalışmaya mütevakkıf olduğunu kabul etmek ve bunu herkesten ziyade yeni

⁹⁹ Yunus Nadi, “Cumhuriyet Halk Fırkasına Gelince”, **Cumhuriyet**, 11 Ağustos 1930, sayı: 2249, s. 1

¹⁰⁰ **Cumhuriyet**, 12 Ağustos 1930, sayı: 2250, s.1

¹⁰¹ **Cumhuriyet**, 18 Ağustos 1930, sayı: 2256, s.1

¹⁰² **Cumhuriyet**, 19 Ağustos 1930, sayı: 2257, s.3

fırkanın taktir etmesi lazımdı.” sözleriyle eleştirilmesine dile getirmişti.¹⁰⁴ CHF İstanbul il yönetim kurulundan Cevdet Kerim (İncedayı) da SCF’nı yıkıcı yayınlara yol açmakla suçlamıştı.¹⁰⁵

İki fırka arasındaki gerginliğin artmasındaki esas olay İsmet Paşa’nın Sivas konuşması oldu. 30 Ağustos 1930 Büyük Taarruzun yıldönümünde İsmet Paşa, Sivas demiryolunun açılışı dolayısıyla bu kente gitmişti. Burada yaptığı konuşmada İsmet Paşa, kendisine karşı yapılan suçlamalar karşısında ilk kez suskunluğunu bozdu. İsmet Paşa konuşmasında SCF’nın özellikle CHF’nın demiryolu politikasını eleştirmesi dolayısıyla, demiryollarının önemi üzerinde durduktan sonra, SCF’nın yaptığı muhalefeti “yalnız kendilerini aldatan hayaller” olarak nitelendiriyordu. İsmet Paşa’nın konuşmasındaki en önemli nokta, CHF’nın iktisat politikasının devletçi olduğunu açıklaması oldu. İnönü’nün açıklaması şu şekildeydi: “Biz iktisatta... mutedil devletçiyiz. Bizi bu istikamete sevk eden bu memleketin ihtiyacı ve bu memleketin fikri temayülüdür”¹⁰⁶

SCF liberal iktisat politikalarını ise, ülkenin bütün ekonomik kaynaklarını sermayedarların eline geçmesinin yanlış bir politika olduğunu açıklayarak eleştiriyordu. Bunun dışında, iktidar konusunda yaşanan tartışmalara da İsmet Paşa şöyle bir açıklamada bulundu:

“İktidar mevkiinin teşnesi değilim. İktidar mevkiinde yaptıklarımıza dayanarak, milletvekillerimizin itimatlarıyla duruyoruz. İktidar mevkiinde bizi tutan maziden aldığımız kuvvet değil, istikbale ait fikirlerimizin sağlamlığıdır. Bizi düşürmek için hiçbir şey yapmamış olduğumuzu iddia etmek kısır bir yoldur.”¹⁰⁷

İki parti arasında gerginliği arttıran diğer bir olay da Fethi (Okyar) Bey ve parti ileri gelenlerinin katıldığı İzmir gezisi oldu. İzmir’de bu gezi sırasında yaşanan olaylar, SCF ve Türkiye’de ki çok partili siyasal yaşam için dönüm noktası olmuştur. Yine bu gezi 1930 yılının siyasal ortamını da ortaya koymuştur.¹⁰⁸ İsmet Paşa’nın konuşmasından birkaç gün sonra Fethi (Okyar) Bey ve bazı SCF üyeleri, İzmir’den

¹⁰³ **Cumhuriyet**, 24 Ağustos 1930, sayı: 2262, s.1

¹⁰⁴ Yunus Nadi, “İktidar Meselesi”, **Cumhuriyet**, 24 Ağustos 1930, sayı: 2262, s.1

¹⁰⁵ **Cumhuriyet**, 29 Ağustos 1930, sayı: 2267, s.1

¹⁰⁶ **Cumhuriyet**, 31 Ağustos 1930, sayı: 2269, s.1

¹⁰⁷ **Cumhuriyet**, 31 Ağustos 1930, sayı: 2269, s.1. Ahmet Ağaoğlu hatıratında Samsun (Sivas) konuşmasından önce CHF’nın devletçi olduğunu kimsenin bilmediğini vurgular. Bu nutuktan sonra fırka devletçi olmuştur. Ayrıca bu konuşmanın yeni fırkanın kuruluşunun ardından söylenmiş olmasının da, daha önceden serbestçi olarak yeni fırkayı niteleyenlerin, CHF’na devletçi sıfatı ilave etmeye karar vermiş olduklarını iddia eder. Ağaoğlu, **a.g.e.**, s. 42

başlayarak diğer birkaç ilinde dahil olduğu bir gezi yapmaya karar vermişlerdi. Gezi için Mustafa Kemal tarafından izin alınmasının ardından, 4 Eylül 1930 tarihinde SCF ileri gelenleri İzmir'e gitti. Ancak parti ileri gelenleri İzmir gezisinde özellikle halkın yeni partiye sert bir tepki vereceğinden kuşulanmaktaydılar. Bizzat Mustafa Kemal tarafından da parti ileri gelenleri limana yaklaşmadan önce bir gerginlik sezerlerse gemiden çıkmayıp kendisine bilgi verilmesini istemişti. Ancak limanda yaşananlar beklenildiği gibi olmadı. Halk büyük bir kalabalık halinde yeni parti başkanının şehre gelişini beklemekteydi. Bu sırada bazı CHF taraftarlarının karşı gösteri ve eylemleri sonucunda olaylar çıkmıştı.¹⁰⁹ Ancak esas olay, parti ileri gelenlerinin otele varmasının ardından yaşandı. Otelde parti örgütünün kimlerden oluşturulacağı konuşulurken, İzmir Valisi Kazım Bey tarafından Fethi (Okyar) Bey'e bir yazı gönderilerek, güvenliği sağlamakta güçlük çekildiğini ve bu sebeple de konuşmadan vazgeçmesi gerektiği belirtilmişti. Fethi (Okyar) Bey'in Mustafa Kemal ile telgraflaşmanın ardından konuşmanın bir gün sonraya yapılması kararlaştırılmıştı. Yine ertesi gün Denizli milletvekili Haydar Rüştü Bey'in **Anadolu** isimli gazetesinde Serbest Fırka aleyhine yazdığı yazı, CHF taraftarları ile Serbest Cumhuriyet fırkası taraftarları arasında yaşanan gerginliği doruk noktasın çıkardı. Büyük bir kalabalık, CHF binasının ve **Anadolu** gazetesinin matbaasının önünde toplanmak istedi. Polisin kalabalığa müdahalesi sonucunda, silahların patlamasına ve iki parti taraftarları arasında şiddetli tartışmaların yaşanmasına sebep oldu. Bu olayların ardından Fethi (Okyar) Bey İzmir söylevini ancak 7 Eylül günü yaklaşık elli bin kişiden oluşan bir topluluk önünde yaptı.¹¹⁰

İzmir olayları, SCF'na karşı, CHF liderleri ve Mustafa Kemal'in ılımlı olan politikalarının da değişmesinin nedeni olduğu söylenebilir. Ancak iki parti arasında yaşanan esas gerginlik ve Türk siyasal hayatının dönüm noktalarından biri olan olay ise, SCF'nın Belediye Seçimlerine katılmasıyla, siyasal alan yaşanan mücadeleler olmuştur.¹¹¹

¹⁰⁸ Çetin Yekin, **Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı**, Karacan Yayınları, 1982, s.166

¹⁰⁹ Ağaoğlu hatıratında, kendilerini karşılamaya gelenlerin sabrını tüketmek için geminin gelişinin 3 saat geciktirildiğini ve polis memurları tarafından da halka müdahaleler yapıldığını anlatmıştır. Ağaoğlu, **a.g.e**, s. 57

¹¹⁰ **Cumhuriyet**, 8 Eylül 1030, sayı: 2277, s. 1

¹¹¹ Çavdar, **a.g.e**, s. 296

C) 1930 Belediye Seçimleri

SCF ile CHF arasında yaşanan gerginlik, 1930 Belediye Seçimlerinde doruğa ulaştı. Bu dönemde yaşanan siyasal olaylar SCF'nın kapanmasını da beraberinde getirdi. SCF'nın seçimlere katılacağına dair açıklama Fethi (Okyar) Bey tarafından yapıldı. Ancak bu açıklamadan önce Fethi (Okyar) Bey gazetelere partinin seçimlere katılacağına dair kesin bir kararın olmadığını beyan etmişti.¹¹² Fethi (Okyar) Bey hatıratında bu seçimlere neden girdiklerini şöyle açıklamaktaydı:

“... Neden teşkilatımız tamamlanmadan seçimlere girdik? Bunun muhtelif sebepleri vardır: Ruhi ve Fiili.. Ruhi sebepler fırkamızın felsefe ve prensipleri ile alakalıdır. Biz re'y-i amm tek dereceli seçimi ve buna kadınların katılmasını istiyorduk. Bu iki temel talebimiz fırkamızın kurulmasından sonra ilk defa 1930 belediye seçimlerine tatbik ediliyordu. Teşkilatımız noksan diye bu tatbikatın dışında kalamazdık. ..Gazi seçimler dolayısıyla “İşte... hem tek dereceli seçim ve hem de kadınların iştirak ettiği bir seçim meydana..kendiniz gösterin” demişti.”¹¹³

Ağaoğlu da hatıratında Mustafa Kemal'in böyle bir istekte bulunmasının “pek muhtemel” olduğunu belirtmişti.¹¹⁴ Mustafa Kemal'in partinin seçimlere katılmasını “büyük bir olasılıkla” desteklediğinin anlaşılmasının ardından SCF, Türkiye'nin ilk çok partili rejimine muhalif partisi olarak 18 Ağustos 1930 tarihinde katılacağı açıklandı.¹¹⁵

3 Nisan 1930 tarihinde kabul edilen yeni Belediye Kanunu ilk kez bu seçimlerde uygulanacaktı. Yasaya göre seçimler ülkenin değişik yerlerinde değişik tarihlerde başlayacak, Eylül başından Ekim ayının 20'sine kadar yaklaşık bir buçuk ay sürecekti (madde 31). Bir seçim bölgesinde seçimlerin kaç gün süreceği ve seçilen olacak üyenin miktarı ise, en büyük mülki amirin onayını almak kaydıyla, o yerin belediye meclisinin inisiyatifine bırakılıyordu. Yine yasa nüfusu 500'den az olmayan yerlerin seçim bölgesi olacağını öngörüyordu. (madde 33-38) Sandık başkanlarının da ya o yerin belediye başkanı ya da belediye meclis üyelerinden biri olacağı belirtiliyordu. (madde 33)¹¹⁶ Yasanın bu hükümleri seçimler sırasında çeşitli

¹¹² **Cumhuriyet**, 18 Ağustos 1930, sayı: 2287, s. 1

¹¹³ Okyar, **a.g.e**, s. 56-57

¹¹⁴ Ağaoğlu, **a.g.e**, s. 49

¹¹⁵ **Cumhuriyet**, 19 Ağustos 1930, sayı: 2288., s. 1

¹¹⁶ **TBMM Zabıt Ceridesi**, 20, Mart 1930, devre: 3, c: 17, İçtima: 3, s. 72-82

yolsuzluk ve baskı iddialarına yol açmış, taraflar arasında gerginlik ve çatışmaların çıkmasında önemli bir etken olmuştur.

Yine seçimlere katılmaya hakkı olanların ve belediye üyesi olmaya yetkisi bulunanların isimleri belediyelerce ayrı ayrı defterleri hazırlandıktan sonra seçim cetvelleri halinde, hükümet ve belediye dairelerinin kapıları ve halkın görebileceği diğer yerlerde tatil günleri hariç olmak üzere altı gün müddetçe asılı kalacaklardı (madde 34). Defterlerin asılı kaldığı müddet boyunca seçmenler, kendileri hakkında yanlış bilgiler aktarılmışsa altı gün içinde itiraz edebileceklerdi (madde 36). Seçimler devam ettiği müddetçe, oy hakkına sahip olanların listesi salon duvarında asılı kalacaktı (madde 39). Seçim süresinde de her seçmenin seçim pusulasında ismi, adresi, imzası veya mühür bulunmak zorundaydı. Yine her seçmen elinde nüfus cüzdanı ile “musaddak intihap” defterine ismi hizasında imzalaması veya okuma yazma bilmiyorsa parmak basması ve ondan sonra oy pusulası alarak orada seçilecek üye miktarının iki misli isim yazıp veya Türkçe okuyup yazma bilmiyorsa emniyet ettiği kimseye yine orada yazdırıp sandık encümeni huzurunda bizzat koyması gerekmektedir. Seçim sandıklarının açılabilmesi için, seçmenlerden en az yarısından fazlasının seçime iştirak etmiş olması öngörülmüştü. Seçimin son günü, seçmenlerden yarısından fazlası seçime katılmamışsa seçim encümeninin kararı ile seçimler bir hafta uzatılacaktı. (madde 41). Bu sürenin sonunda intihap encümeni üyelerinden en az yedisinin huzurunda seçim sandıkları açılacaktı. (madde 42).¹¹⁷

Yine bu seçim, o zamana kadar yapılan seçimlerden farklı olan önemli özellikler de taşımaktadır. İlk defa, bir seçim tek dereceli olarak yapılacaktır. Kadınlar ilk defa bir seçimde oy kullanacaklardı. Yine ilk kez iki parti Cumhuriyet tarihinde genel nitelikteki bir seçimde karşı karşıya gelecekti. Bu özelliklerden başka CHF'nın ilk çok partili seçimi olması dolayısıyla reformların halk tarafından kabul edilirliliğini ölçmek açısından da çok önemli bir yere sahipti.¹¹⁸

1. Anadolu'daki Seçimler ve Seçimlerde Yolsuzluk İddiaları:

Seçimlerle ilgili ilk haberler Eylül ortasından itibaren basına yansımaya başlamıştır. İki fırkanın ilk defa karşı karşıya geliyor olması, ülke genelinde sonuçların büyük bir

¹¹⁷ **TBMM Zabıt Ceridesi**, 20, Mart 1930, devre: 3, c: 17, İçtima: 3, s. 72-82

merakla beklenmesine yol açtı.¹¹⁹ İlk sonuçların alınmaya başlamasıyla, iktidar yanlısı gazetelerde, CHF adayların kazandıkları ve diğer seçim bölgelerinde de CHF'nın kazanacağına "çok muhtemel olduğu" belirtiliyordu.¹²⁰ SCF yanlısı basına göre ise bu haberler gerçeği yansıtmıyordu. Çünkü, iktidar partisinin kazandığını iddia ettiği yerlerde yeni partinin adayı bulunmuyordu.¹²¹

Serbest Fırka'nın aday gösterdiği bölgelerde seçimlerin başlamasıyla SCF'lıların seçimlere müdahale edildiği iddiaları gelmeye başladı. Çorlu seçimlerinde SCF oy vermek isteyen seçmenlerin "tahkir" edildiği iddia edilmişti. Yine Gebze seçimlerinde de seçimler devam ederken Kocaeli vilayet mutemedi ve ilçe kaymakamının SCF mensuplarını salondan çıkartılarak, ellerindeki oy kağıtlarını yırtarak, halkı CHF'na oy vermeleri için baskı yaptıkları belirtilmişti. Bu gelişmelerin üzerine SCF'nın Gebze'de seçimlerden çekildiği açıklandı.¹²² İlginç bir gelişme de Çatalca ve Büyükkada seçimlerinde yaşanmıştı. İki seçim bölgesinde seçim defterleri çalınmış, seçimler buralarda bir hafta uzatılmıştı.¹²³ Adana'da seçmen listelerinde yer alanların sayısından fazla oy kullanıldığı ortaya çıktığı ama fazlalığın, valilik tarafından geçerli sayıldığı iddia ediliyordu. Mersin'de seçimin ilk günü oyların büyük bölümünü SCF'nın aldığı görülünce, daha sonraki günlere bu partiye oy verebilecek seçmenlerin sandık başına gitmeleri engellendiği, gerilimin artması üzerine SCF il örgütü tarafından partilerinin geleceği adına seçimlerden çekilme kararı aldığı açıklandı.¹²⁴ Antalya'da da oylarını kullanmak için bekleyenlere izin verilmemesi üzerine halk protestolara başlamış, bunun üzerine askerin devreye girmesiyle birçok kişi yaralandı. Olaylar sonrasında Serbest Fırka Antalya Ocak Başkanı Dr. Burhanettin ile KBte 200 kişi tutuklandı. Konya'da da vali ve jandarma halkı CHF'na oy vermek için zorlamış, hatta seçim sadığında görevli SCF'lıları oradan uzaklaştırarak bu partiye oy verme olanağını ortadan kaldırdığı iddia edilmişti. İktidar

¹¹⁸ Yekin, **a.g.e**, s.166; Avşar, **a.g.e**, s. 146; Çavdar, **a.g.m**, , s. 3

¹¹⁹ "Belediye İntihabı", **Cumhuriyet**, 22 Eylül 1930, sayı:2291, s. 3

¹²⁰ Belediye İntihabı", **Cumhuriyet**, 19 Eylül 1930, sayı:2288, s. 3; İlk yapılan Haymana ve Orhaneli intihabatını CHF namzetleri kazandılar. Diyarbakır Belediye Namzetleri: Diyarbakır seçimlerine ayın 20'sinde başlanacaktır. 7 si kadın olmak üzere 40 aday gösterilmiştir. Aydın' da belediye seçimlerine başlanmış, seçmenlerin CHF'na oylarını verecekleri anlaşılmaktadır.

¹²¹ **Yarın**, 20 Eylül 1930. Aktaran: Avşar, **a.g.e**, s. 146

¹²² "Belediye İntihabı", **Cumhuriyet**, 23 Eylül 1930, sayı:2292, s. 3

¹²³ **Cumhuriyet**, 28 Eylül 1930, sayı:2297, s. 2; **Yarın**, 22 Eylül 1930. Aktaran: Avşar, **a.g.e**, s. 146

¹²⁴ **Cumhuriyet**, 10 Teşrin-i Evvel 1930, sayı: 2309, s.3

yanlısı gazeteler, bu olayların Serbest Fırka taraftarları tarafından ortaya çıkarıldığı öne sürülüyordu.¹²⁵

SCF'da seçimlerde usulsüz yapıldı iddiaları, iktidar yanlısı basın tarafından yalanlanmış ve büyük tepkilere yol açmıştı. Gazeteler, özellikle usulsüzlük yapıldığı iddia edilen bölgelerin mülki amirlerinin açıklamalarıyla, bu iddiaların asılsızlığını ispatlamaya çalışmaktaydı.¹²⁶ Yine iktidar yanlısı basın, seçim bölgelerinde SCF taraftarları tarafından seçim propagandaları yapılmasına rağmen, CHF taraftarlarının böyle bir propaganda içinde bulunmayışlarını ise, fırkanın kazanacağına duyulan güvene bağlıyordu.¹²⁷

Ancak ilk gelen sonuçlara bakıldığında, CHF kazandığı yerlerin büyük bir çoğunluğunun, henüz yeni fırkanın örgütünün olmadığı ya da yeni örgütlenmeye başladığı yerlerden geldiği görülmektedir.¹²⁸ SCF'nın seçim bölgesinde örgütlenmesiyle oyların bu fırkaya kaydığı görülmektedir. Örneğin Maydos belediye seçiminde, SCF'nın örgütlenmeye başlamasıyla KBte, 13 CHF adayının 11'inin yeni fırkanın aday listesine geçtiği açıklanmıştı.¹²⁹

Seçimlere müdahale iddiaları, SCF ileri gelenleri tarafından da gündeme getirilmişti. Fethi (Okyar) Bey memurların tarafsızlığı için, iktidardan önlem alınmasını istemiş, ancak İsmet Paşa Meclis'te, kendi partileri adına çalışan hiçbir memurun bulunmadığını beyan etmişti.¹³⁰ Seçimlerde usulsüzlük iddiası, TBMM'nin 2 Ekim 1930 günlü birleşiminde de ele alınmıştı. Fethi (Okyar) Bey, İsmet Paşa'nın yeni hükümetin programını açıklamasının ardından, ilk eleştiriyi seçimlere yönelik olarak yaptı. Fethi (Okyar) Bey özellikle memurların, polislerin belediye seçimlerine yaptıkları müdahaleleri "facia" olarak nitelendiriyordu Fethi (Okyar) Bey'in ardından kürüye çıkan Dahiliye Vekili Şükrü Bey ise seçimlerle ilgili usulsüzlük iddialarına SCF'nı ağır eleştirile yaparak cevap vermişti. SCF'nı, gericiler, saltanatçılar, adi

¹²⁵ **Hakimiyet-i Milliye**, 12 Teşrin Evvel 1930, sayı: 3323, s. 3

¹²⁶ Belediye İntihabı", **Cumhuriyet**, 23 Eylül 1930, sayı: 2292, s. 3, **Cumhuriyet**, 24 Eylül 1930, sayı: 2293, s. 2, **Hakimiyet-i Milliye**, 24 Eylül 1930, sayı: s. 1" **Cumhuriyet**, 26 Eylül 1930, sayı: 2295, s. 3

¹²⁷ **Cumhuriyet**, 25 Eylül 1930, sayı: 2294, s. 3

¹²⁸ Avşar, **a.g.e**, s. 146

¹²⁹ "Belediye İntihabı", **Cumhuriyet**, 23 Eylül 1930, sayı: 2292, s. 3

¹³⁰ **Cumhuriyet**, 23 Eylül 1930, sayı: 2292, s. 1.

suçlular tarafından dolmuş olduğunu savunmuştu. Şükür Bey ayrıca, 31 Mart vakası varken, Dahiliye vekaletinin sesiz kalamayacağını ifade etmişti.¹³¹

Anadolu'daki seçimlerde yaşanan diğer bir gelişme de gayrimüslimlerin özellikle SCF lehine oy kullanmaları oldu. Edirne'de Museviler, Musevi namzet göstermemeleri dolayısıyla CHF'na oy vermemişti.¹³² Diğer bölgelerde de Musevi seçmenler oylarını SCF lehine kullanmışlardı.¹³³

2. İstanbul ve İzmir Seçimleri

1930 seçimlerinde yoğun mücadelesinin yaşandığı iller İzmir ve İstanbul oldu. Ankara'daki seçimlere; SCF'sı Ankara milletvekili Talat Bey'in önceden çalışmalarına başladığı halde, büyük bir olasılıkla Mustafa Kemal'in seçim bölgesi olduğu ve ona karşı mücadele etmiş olmamak için katılmamıştı. Yeni fırkanın kuruluşundan sonra, fırkayı destekleyen en önemli kentler İstanbul ve İzmir olmuştu. İzmir ve İstanbul gerek oy potansiyeli ve gerekse tarihsel önemleri dolayısıyla seçimlerde çok önemli bölgeler olmuşlardı. Bu yüzden iki ilin seçim dönmeleri basında büyük bir ilgili ile izlendi. Partiler de bu illere özel önem vermiş ve sonuçları kendi lehlerine çevirmek için yoğun çalışmalar yapmışlardı.¹³⁴

İzmir'de seçimlere 1 Ekim 1930 günü başlandı.¹³⁵ İzmir'de seçimlere iki parti tarafından da büyük önem verildi. Seçimlerin başladığı gün her iki partide halkın oylarını kendi partisini vermesini konu alan beyannameleri yayınladı. Seçimlerden birkaç gün önce de **Cumhuriyet** gazetesinde SCF'nın 68 kişiden oluşan İzmir adaylarının isimleri yayınlandı. SCF'nın adayların mesleki dağılımın bakıldığında, ağırlıklı olarak ticaretle uğraşan kişilerin yer aldığı görülmektedir. SCF'nın aday listesin üç kadın (**Ahenk** gazetesi sahibi Cevriye İsmail, Hasan Nalan, Rabia Arif Hanımlar), ve üç de Musevi yer almaktaydı.¹³⁶ İzmir'de seçimlere başlanmasının

¹³¹ **TBMM Zabıt Ceridesi**, c. XX-XXI, Devre 3, İçtima 3, celse 1, s. 39

¹³² **Cumhuriyet**, 4 Teşrin-i Evvel 1930, sayı: 2303, s. 4

¹³³ **Cumhuriyet**, 15 Teşrin-i Evvel 1930, sayı: 2314, s. 3

¹³⁴ Yetkin, **a.g.e.**, s. 184; Avşar, **a.g.e.**, s. 150; Çavdar, **a.g.m.**, s. 3

¹³⁵ **Cumhuriyet**, 1 Teşrin-i Evvel 1930, sayı: 2300, s. 3

¹³⁶ **Cumhuriyet**, 28 Eylül 1930, sayı: 2297, s. 2; **Cumhuriyet**, 29 Eylül 1930, sayı: 2298, s. 2: SCF'nın İzmir Adayları: Ahenk Sahibi Cevriye İsmail, Hasan Nalan, Rabia Arif Hanımlar, Tüccardanhocazade Ahmet, Emrilerzade İbrahim, Hacı Süleyman Zade Rahmi, Kavalalı Sait, Zehinalı Sait, Avukat Nuri Sıtkı, Simsar Fehmi, Tüccardan Şerbetçizade Galip, Moda mağazası sahibi Kahraman, Tüccardan İzak Muhis, Vapur Acentası Celal, Malzemelinşaiye Tüccarı Kavalalı Hasan Nuri, Doyçe Oryant Bank İkinci Müdür Selahattin, İkbâl Manifatura

hemen ardından iki parti arasında gerginlik de artmaya başladı. İzmir’de seçimler, ilk günlerde SCF lehine gelişmişti. Seçimlerin devam ettiği günlerde, oy vermek isteyen seçmenlerin listelerde adlarını bulamamalarına dair şikayetler başladı. Hatta seçmenler şikayetlerini Mustafa Kemal’e iletmeye karar verdikleri bildiriliyordu.¹³⁷ Bu gelişmelerin ardından, CHF taraftarlarının seçimlere ‘çoklukla’ katılmaları neticesinde, sonuçlar CHF lehine değişmeye başladı.¹³⁸ Nitekim seçimler CHF lehine sonuçlandı. İzmir’de toplam 23.124 oy kullanılmış, oyların 14.624 CHF’na , 6.600 SCF’ya verilmişti. CHF’nın İzmir adayların iki kadın, Hasane Nalan ve Benal Nevzat, İzmir Şehir Meclisine üye seçildi. ¹³⁹

5 Teşrin-i Evvel günü de, İstanbul seçimlerine başlandı. Seçimlerin başladığı gün CHF tarafından bir beyanname yayınlandı. Beyanname şu şekildeydi:

“Aziz ve Sevgili Vatandaşlarım
Büyük intihabın, binlerce şehit kanı ile sulanan yurdun samimi hadimi olan Cumhuriyet Halk Fırkası, İstanbul Belediye intihabında sana şu candan tavsiyede bulunuyor:
Yurdunu seven vatandaş! Karanlık günlerin hicranını, dünkü mazinin seni esir eden sefaletini düşün ve sana ancak büyük Gazi’nin izinde yürüyen öz fırkanın yar olacağını unutma
Onun mücerrep ve temiz namzetlerini tereddütsüz intihap et. Çünkü senin için, yurdun için, inkılabın selameti için doğru yol budur.”¹⁴⁰

mağazası sahibi Aksekili Hüseyin Hüsnü, Doktor Bahtiyar, Doktor Esat, Doktor Manastır’lı Hakkı, Doktor Faik Muhittin, Doktor Kayyum Zade Suat, Avukat Abdülhazım Feriti Menahim Adato, Mustafa Sıtkı, Mühendis Tahsin Sermet, İsmail Hakkı, Halil Rıfat, Eshabı Emlakten Tahir Efendi Zade Ahmet, Tüccardan Hacı Şakir Ağazade Ömer, Maden Tüccarı Naimi, sabık Maarif Müdürü Rahmi, yeni Asır başmuharriri İsmâ (...), Baytar Sami, Tüccardan Ahmet Muhtar, Tüccardan Ali Rıza mahdumlarından Halil, Üzüm simsarı Hafız Tevfik, Kerste Taciri Karagüllü Zade Ziya, Tüccardan Abdurrahman Zade İbrahim, Derviş, Manifaturacı Saffet, Menemenli Hıfzı, İzak Gabay, Doktor Yunus, Avukat Ahmet, Diş Doktoru Fahir Rüştü, Avukat Tahir, Kahraman, Hasan Pertev, Mustafa Enver, Makarna Fabrikası Sahibi Hasan Tahsin Piyale, Tüccardanbaşlızade Hakkı, otelci Basri, eshabı emlakten Hacı Süleyman, Bekirzade Sadık, Tüccardansarızade Ahmet, Mısırcı Hulusi, Debağ Hacı Ahmet Efendi zade Hakkı, Avukat Ömer Fuat, Halit Tevfik, Jozef Istrogo, Mezerret mağazası sahibi Ahmet Ali, doktor Nevzat Eşref ve Lale sineması sahibi Tevfik Beyler

¹³⁷ **Cumhuriyet**, 20 Eylül 1930, sayı: 2289, s. 2

¹³⁸ **Cumhuriyet**, 15 Teşrin-i Evvel 1930, sayı: 2314, s. 3

¹³⁹ **Hakimiyet-i Milliye**, 21 Teşrin-i Evvel 1930, sayı: 3332, s. 1; **Cumhuriyet**, 21 Teşrin-i Evvel 1930, sayı: 2320, s.3

¹⁴⁰ **Cumhuriyet**, 5 Teşrin-i Evvel 1930, sayı: 2303, s. 1, **Hakimiyet-i Milliye**, 5 Teşrin-i Evvel 1930 sayı: 3316s. 1-3

Yine CHF tarafından seçimlerin başladığı gün **Vakit** gazetesinde kadınların oylarını CHF'na vermesi için bir propaganda beyannamesi yayınlandı. Beyanname şu şeklide idi:

“Hanımlar!

Belediye intihabına iştirak ediniz

Reylerinizi Halk Fırkasına veriniz! Çünkü Halk Fırkası, kadınlara hürriyet ve insan gibi yaşamak hakkını vermiştir Halk Fırkası kadınlara:

1- Mirasta musavatını temin etti. Halbuki eskiden kadınlar erkeğin mirasta aldığı yarısını alırlardı.

2- Belediye intihabatına iştirak hakkını verdi. Kadın eskiden vatandaş değildi. Halk Fırkası kadını esaretten kurtardı vatandaş mevkiine isat etti.

3- Eskiden kadın hakim olamazdı. Kadın kocanın esiri ve cemiyetin tıfiylisi idi. Halbuki Halk Fırkası cemiyetin en yüksek fayıklar isteyen hakimlik mevkiine çıkardı.

“Saçı uzun, aklı kısa” sözünü fiilen tekzip eden odur.

4- Eskiden kadın avukat olamazdı. Halk Fırkası kadının hak ve adalet sahasında erkekten farklı olmadığını ispat etti. Kadının avukat olmasına müsaade eden Halk Fırkasıdır.

5- Kadın evde koca denen imparatorun emir tebaasıydı. Ailede hüküm, kumanda kocanın idi. Mukaveleler kocanın vefatı ile bozulurdu. Talak hakkı kocanın elinde idi. Halk Fırkası ailede de müfrasiyi ilan etti. Kariyi kocayı müsavi haklarla birbirine bağlayan Halk Fırkasıdır.

6- Eski ailede koca dörde kadar koca alırdı. Bu kocalar namına zorbalıktı. Bir kadına bir koca veren Halk Fırkasıdır.

7- Anneler... yavrularınız 3 sene sizden uzak silah altında kalırlardı. Halk Fırkası sizin çocuklarınızın askerlik müddetini 18 aya indirdi. Bununla sulhu ne kadar sevdiğini ispat etti

Sulh demek kadın demektir. Sulhu seven Halk Fırkası senin Fırkandır.

Reylerinizi Halk Fırkasın Veriniz! ”¹⁴¹

Aynı gün gazetelerde her iki fırkanın da aday listesi yayınlandı. SCF'nın İstanbul adaylarının sayısı 117 idi.¹⁴² Listeler ilan edilmeden önce, SCF'nın ilan edeceği

¹⁴¹ **Vakit**, 5 Teşrin-i Evvel 1930, sayı: 4577, s. 2

¹⁴² **Adalar: CHF:** Emin Ali (sabık Cemiyet-i Belediye Azası), Hamit Naci (sabık Ticareti Bahriye Mektebi Müdürü); **SCF:** Ali Rıza (Mahkeme-i Temyiz sabık reisi), Avni (Rum Mektebi Muallimlerinden) **Bakırköy : CHF:** Galip Bahtiyar, Ali Rıza (mütekait Erkan-ı Harp Kaymakamı ve sabık Şark Demiryolu komiseri), Hayri Sait (esbak Cemiyet-i Belediye Azası), Vasfi bey (Avrenos zade) **SCF:** Galip Kemal (Moskova sefir-i sabıkı), Ali (Lokantacı), Baha (sabık Adliye müsteşarı), Fethi (mülga Dahiliye Nezareti Heyet-i teftişye reisi), **Beykoz : CHF:** Mehmet Ali sabık (Cemiyet-i Belediye Azası), Salih Arif (sabık GS lisesi müdürü), Sadi (sabık Cemiyet-i Belediye Azası), **Seniye İsmail Cenani Hanım**, Hulki (kimyager), Selahattin (sabık Cemiyet-i Belediye Azası); **SCF:** Asaf (Şirket-i Hayriye Başkanı), Mütercimzade İsmail Hakkı, Hulusi (Hisar'da zahire taciri), Nuri (Çengelköy İmar Başmühendis-i esbakı), Osman (avukat), Ahmet (Çiftçi), **Beyoğlu: CHF: Nakiye Hanım**, Cevdet Kerim (Türk Maarif Cemiyeti İstanbul Mümessili), Nemlizade Mithat (Ticaret Odası Reisi), Sadettin Ferit (sabık Cemiyet-i Belediye Azası), Cafer (esbak Cemiyet-i Belediye Azası), Muammer (İş Bankası Müdürü), Forunzade Murat (Zahire Borsası Reisi), Hamdi (Sigortacı ve Ticaret Odası Reisi), Necip (sabık Cemiyet-i Belediye Azası), Karamustafa Ahmet (Tüccar ve sabık Vilayet Meclisi azası), Tefvik (esbak Şehremini ve sabık Cemiyet-i Belediye Azası), Abdülkadir Ziya (avukat ve sabık Cemiyet-i Belediye Azası) , Nazım Nuri (avukat ve İstanbul Sanayi Birliği katip-i umumisi), vfik Amir (esbak Şehremini muavinlerinden ve sabık Cemiyet-i Belediye Azası), Raif (esbak şehremini muavinlerinden ve sabık Cemiyet-i Belediye Azası), Mehmet Ali

(sabık Ankara şehremini muavini ve sabık Cemiyet-i Belediye Azası), Mustafa (esbak Maarif Müdürü ve sabık Vilayet Meclisi azası), Şükür Ali (sabık Vilayet Meclisi azası), Kamil (sabık Vilayet Meclisi azası), Etem İzzet (Milliyet gazetesi yazı işleri müdürü), Haşim (Elektrik Şirketi Başmühendisi), **Ayşe Remzi Hanım**, Rıfki (sigortacı ve sabık Cemiyet-i Belediye Azası), Hikmet Paşa (sabık Cemiyet-i Belediye Azası), Yusuf Ziya (sabık Cemiyet-i Belediye Azası), Ömer Faruk (avukat), Rifat Müeyyet (sabık Cemiyet-i Belediye Azası), Nail (eczacı), Mühürdarzade Nuri (tüccar), Dr. Emin Şükrü , Karaosmanzade Suat (tüccar), Abdullah (Lokantacı), İhsan Namık (sabık Vilayet Meclisi azası), Nazim (Bahriye miralay mütekaidi), Senihi (tüccar), Abdülrezzak Şükrü (Beyoğlu Hilal-i Ahmar reisi), Mithat Cemal (noter), Halim (tüccar ve sabık Vilayet Meclisi azası), Kadri (sabık Vilayet Meclisi Azası), Ali Rıza (eczacı), Nail (Bahriye Kaymakam mütekaidi), Dr. Feyzi Ahmet, **SCF: Makbule Hanım , Nezihe Nezihe Muhittin Hanım** , Mehmet Ali (sabık şehremini), Ziya Molla (avukat), Mimar Vedat , Ebubekir Hazım (sabık Niğde mebusu), Dr. Selahattin Talak, Kadri (esbak Şehremini Heyet-i Fenniye müdürü), Nuri (esbak Osmanlı Belediye Meclis-i İdare azası), Yusuf Ziya (Hukuk müderrisi), Orhan Mithat (avukat), Ahmet Rüstem (esbak Washington sefiri), Sadi Rıza (avukat), Orhanidis (esbak mebus), Panciri (esbak Osmanlı Bankası Müdür), Marko Naum (avukat), Avram Naum (avukat), Cemal Oğuz (Vilayet Meclisi azası), İsmet (sabık Düyun-ı umumiye müfettişlerinden), Esat Nuri (mütelkaidin-i askeriyeden), Sabri (Tekirdağ Ticaret Odası reisi), Hilmi (Fabrikatör), Vegleri (sabık Sisam Beyi), Pandazidis (Rum spor klüpleri reisi), Hikmet (Avukat), Dr. Necmettin, Vahit (esbak Ticaret müsteşarı), Cemal (Tüccar), Arpacıoğlu Nikolaki, Hırant (esbak Sefaret Başkanı), Dr. Küçük Rifat, Kadri (sabık Rüsumat müfettişlerinden), Ziya Paşa (muhammir), Moralızade Nail, Siyavuş (Tüccar), Kazancıyan, Bezzazzade Tefik, Şemsettin (Bahr,ye kaymakam mütekaidi), Hüseyin (çiftçi), Bereketzade Ekrem (Avukat), Aşirefendizade Kamil, Sadık (Avukat); **Eminönü :CHF: Rana Sani Yaver Hanım** , Dr. Tefik Salim Paşa, H. Adil (sabık Vilayet Meclisi azası), H. Recep (sabık Vilayet Meclisi Azası), Sadi (sabık Vilayet Meclisi Azası), Dr. İhsan Sami, Kemal / Cemal (sabık Vilayet Meclisi Azası), Sadettin Rıza (zahire tüccarı), Kemal Salih (Cumhuriyet yazı işleri müdürü), Talat (Miralay mütekaidi ve sabık Belediye azası), **Refika Hulusi Behçet Hanım**, Reşat (fabrikatör ve sabık Vilayet meclisi azası), Esat (avukat, eski hakimlerden), Eczacı Ferit (sabık Vilayet Meclisi Azası), Hilmi (sabık Vilayet Meclisi Azası), Hasan Remzi / Rıza (sabık Vilayet Meclisi Azası), Avukat İbrahim (sabık Vilayet Meclisi Azası), Muhittin Paşa (sabık Vilayet Meclisi Azası), Burhanettin (tüccar), Nihat (Şoförler), **SCF : Suat Derviş Hanım**, Halil (Müzeler Müdürü), Şerif Alizade Murat (sabık Antalya Mebusu), Dervişzade Hasan Fehmi, Nuri (Borsa acentası), Urfalı Mahmut Kamil (Avukat), Tahsin Rıza (esbak Tokat mebusu), Metozade Hasan (keresteci), Berç Keresteciyan (sabık Osmanlı Bankası Müdürü), Kurşuncuzade Edip, Haydar (Yorgancı, Mobilyacı, Döşemeci Cemiyet reisi), Suat (Noter muavini), Halil (nakliyat şirket sahibi), Hayri (esbak Meclis-i Umumi azasından), Sedat (bankacı), İzzet, Fazıl Hakkı, Kasım, Haleplioğlu Yuvar, Hantalzade Hasan **CHF: Fatih:Latife Bekir Hanım**, Dr. Hikmet (sabık Vilayet Meclisi azası), Ahmet Bican (sabık Cemiyet-i Belediye azası), Topkapılı Hakimzade Mehmet (tüccar), İsmail Sıtkı / Suat (sabık Cemiyet-i Belediye azası), Dr. İzzet Kamil (sabık Cemiyet-i Belediye azası), Vasfi Raşit (sabık Cemiyet-i Belediye azası), Dr. Galip Hakkı / Vasfi , Refik Ahmet (Vakit gazetesi yazı işleri müdürü), Avni (avukat ve sabık Cemiyet-i Belediye azası), Manyasizade Feridun (esbak Cemiyet-i Belediye azası), Sadi (esbak Polis Müdürü ve sabık Vilayet Meclisi azası), Ali Seydi (sabık Vilayet Meclisi azası), Dr. Musa Kazım (sabık Vilayet Meclisi azası), Fırıncı Şakir / Sahir (sabık Vilayet Meclisi azası), Dr. Ali Mazhar / Muzaffer, Nurettin Münşi (esbak Cemiyet-i Belediye azası), Dr. İhsan Arif (sabık Vilayet Meclisi azası), Hulusi Ertuğrul (sabık Cemiyet-i Belediye azası), Ali Kami (Darüşsafaka Müdürü), Celal Feyyaz (Avukat), Nüzhet (Avukat), Tefik (Ticaret Odası muh.), Emin (tüccar ve sabık Cemiyet-i Belediye azası)**SCF:**, Lütfü Simavi, Nuri Ahmet (esbak Şehremaneti muhasebecisi), Hüsnü (esbak Konya valisi), Mustafa Hayri (Avukat), Arif Oruç (Yarın gazetesi başmuharriri), İbrahim (Şehremaneti Hey. Fenniye Md), Mehmet Bahri (kunduracılar mümessili), Hüsamettin (Manvacılar Müessili), Osman (kömür tüccarı) ,Asım (mülga Meclis-i Mebusan başkatibi), Yaşarzade Hasan, İbrahim Halil (eczacı),Hayri (Ankara Şeyremaneti Müdür-i sabıkı), İbrahim İzzet (sabık İstanbul Varidat Müdürü), Hüsnü (sabık Maliye Tahakkuk Müfettişi), Dr. Edip Kamil, Sami (Balat'ta fabrikatör), İdris (celep taciri), Hilmi (sabık posta-telgraf müdürü),

beyannamede gayrimüslim ve işçilerin yanı sıra kadın adayların diğer adaylarla yarıya yakın olacağı söylentileri üzerine CHF'da bazı kadınların üyelikleri kabul edilmişti. KB başkanı Latife Bekir Hanım da kabul edilenler arasındaydı.¹⁴³ Ancak bu söylentilere rağmen aday listeleri açıklandığında CHF kadın adayları, SCF göre daha fazlaydı. Nezihe Muhittin ve Makbule Hanım (Beyoğlu), Suat Derviş (Eminönü) SCF'sı tarafından, İstanbul için gösterilen aday listesi içindeydi. Aynı listede 13 tane de azınlıklardan aday yer almaktaydı. Bunların altısı Rum, dördü Ermeni, üçü Yahudi idi. CHF'nın kadın adayları ise şu isimlerden oluşuyordu: Seniye İsmail Cenani Hanım (Beykoz), Nakiye (Beyoğlu), Ayşe Remzi (Beyoğlu), Latife Bekir (Fatih), Safiye Hüseyin (Kadıköy), Refika Hulusi Behçet Hanım (Eminönü), Rana Sani Yaver (Eminönü) CHF azınlıklardan hiçbir aday göstermemişti.¹⁴⁴

Fırkaların kadın adaylarından başka İstanbul'da Sabiha Zekeriya Hanım da bağımsız aday olarak belediye üyeliğine adaylığını koymuştu.¹⁴⁵ Adaylığının ardından bir propaganda broşürü yayınlayan Sabiha Hanım, adaylığını İstanbul şehrinin çoğunluğunu oluşturan işçi, fakir köylü, küçük esnaf, küçük memuru temsil eden halk adına koyduğunu açıklamıştı. Seçildiği takdirde gerçekleştirmeye

Muhittin (Ayvansaray Değirmeni Müdür Muavini), Haydar (mütelkaidin-i askeriyeden), Yani Volos (fabrikatör), Aziz Avni (ziraatçı), Kamil (tüccar)**Kadıköy:CHP, Safiye Hüseyin Hanım**, Salah Cimcoz , Kemal (esbak Cemiyet-i Belediye Azası ve Bah. Bnb .mütেকaidi) , Methi, Reşat (sabık Cemiyet-i Belediye Azası, Aziz (sabık Cemiyet-i Belediye Azası), Emin (sabık Cemiyet-i Belediye Azası), Azmi (sabık Cemiyet-i Belediye Azası), Ziya Alim (tüccar), Asımzade Nuri (tüccar), **SCF**., Operatör Cemil Paşa, Hasan Tosun (mütেকaid miralay), Cemal (esbak Divan-ı muhasebat müdde-i umumisi), Dr Nazif Duhani (tüccar), Nazmi Duhani (tüccar), Muhammer Salih (avukat), Sami (eshabı emlakten), Kami (eshabı emlakten), Nuri (tüccar), Levon Zirver (avukat)**Sarıyer: CHF** Hüsametdin (sabık Cemiyet-i Belediye Azası), Sezai (esbak Şehremini muavini ve sabık Cemiyet-i Belediye Azası), Amca tEvfik (sabık Cemiyet-i Belediye Azası), Aziz (eshabı emlakten), Ali (avukat), Selahattin (sabık Cemiyet-i Belediye Azası), **SCF**., Saffet (Hilal-i Ahmer sabık başkatibi), Tavilzade Hafız Hüseyin (Tüccar), Soysallıoğlu Suphi (Burdur Mebusu sabık), Cemil (Halkalı Ziraat Mektebi sabık muallimi), Tahir Celal (tüccar), Hamamızıade Nuri (tüccar), Üsküdar: CHF: Celal (sabık Cemiyet-i Belediye Azası), Avukat İsm. Şevket(sabık Cemiyet-i Belediye Azası), Vehbi (sabık Cemiyet-i Belediye Azası), Hasip (Anadolu Hisari sabık Belediye Müdürü), Dr. Hazım Paşa (sabık Cemiyet-i Belediye Azası), Cemil (sabık Cemiyet-i Belediye Azası), Muharrem Nail (avukat), Yusuf Nuri (avukat), **SCF**:Ali Naki (sabık Jandarma Alay Kumandanı); Nazım (mütেকaidin-i askeriyeden);Kazım (sabık Cemiyet-i Belediye Azası);Kenan ((sabık Meclis-i Umumi Azası);Besim (avukat);Ali Nazif; Emin (tüccar); Ali Nutku

¹⁴³ **Cumhuriyet**, 7 Eylül 1930, sayı: no: 2276, s. 2.

¹⁴⁴ **Hakimiyet-i Milliye**, 6 Teşrin-i Evvel 1930, sayı: 3317, s. 1

¹⁴⁵ **Cumhuriyet**, 4 Eylül 1930, sayı: s.3

çalışacağı ilk uygulamanın “fakir halkın reyini, otoritesini, iktisadi ve içtimai haklarını savunmak” olduğunu belirtmişti.¹⁴⁶

Seçimlerin başlamasına birkaç gün kala ve seçim döneminde iki partinin kadın adayları arasında seçim yarışı da başladı. Nezihe Muhittin Hanım, Suat Derviş, Nakiye ve Ayşe Şevki Hanımlar, İstanbul’un çeşitli yerlerinde seçim propagandası yapmaktaydılar.¹⁴⁷

Resim XII:Kuledibinde Nezihe Muhittin Hanım Nutuk Söylerken¹⁴⁸

İstanbul seçimlerinin başlamasından bir gün sonra **Cumhuriyet** gazetesinde Nezihe Muhittin Hanım’ın yeni bir KB kuracağına dair haber yayınlandı. Konuyla ilgili bir açıklama yapan Nezihe Muhittin Hanım, KB’nin bugünkü durumundan çok müteessir olduğunu belirterek, KB kadın erkek arasındaki eşit hak iddialarının da eskimiş olduğunu savunmuştu. Hatta KB gayesi ve faaliyetlerinin de bugün anlaşılamadığını iddia etmişti. Nezihe Muhittin Hanım bu durum karşısında ülke kadınlığının varlığını göstermek ve kadınlık mevzuu hakkında çalışmalar yapmak için “Kadın Varlığı” adı altında yeni bir KB kuracağını ve bu KB nizamnamesi için de çalışmalara başladığını açıklamıştı.¹⁴⁹ Suat Derviş de derneğin esas alacağı ilkeleri saptamak ve Alman kadınlarının siyasi faaliyetlerini ne şekilde yaptıklarını incelemek amacıyla Berlin’e gideceğini açıkladı.¹⁵⁰

İstanbul seçimleri boyunca çeşitli seçim bölgelerinde iki fırka taraftarları arasında yoğun mücadeleler yaşanmıştı. Fatih seçim bölgesinde SCF taraftarları, rey vermek

¹⁴⁶ Cemil Koçak, “1930 Belediye Seçimlerinde Sabiha Sertel’in Adaylığı”, **Tarih ve Toplum**, Mart 1988, sayı: 21, s. 28”

¹⁴⁷ **Cumhuriyet**, 27 Eylül 1930, sayı: 2276, s. 3; **Cumhuriyet**, 3 Teşrin-i Evvel 1930, sayı: 2304, s. 4, , **Cumhuriyet**, 4 Teşrin-i Evvel 1930, sayı: 2303, s. 1; **Cumhuriyet**, 6 Teşrin-i Evvel 1930, sayı: 2307, s. 1

¹⁴⁸ **Cumhuriyet**, 6 Teşrin-i Evvel 1930, sayı: 2307, s. 1

¹⁴⁹ “Nezihe Hanım Yeni Bir Cemiyet Yapıyor”, **Cumhuriyet**, 6 Teşrin-i Evvel 1930, sayı: 2304, s. 12

¹⁵⁰ **Yarın**, 10 Terini evvel 1930, sayı: 323, s. 2. Aktaran: Üstel, **a.g.m**, s. 76

istedikleri adayların listelerde yer alması dolayısıyla itirazlarda bulunmuşlardır.¹⁵¹ Kasımpaşa ve Kumkapı'da da seçim günü iki parti taraftarları arasında kavga yaşanmıştı. SCF taraftarları seçim sandığının başına 'yeşil bayrakla' gelmesi basında büyük tepki yarattı. SCF taraftarları bayrağın Vefa spor klübüne ait olduğu iddia etmişlerdi. Ancak klüp başkanı gelenlerin klüp mensubu olmadıklarını açıkladı. 'Yeşil bayrak' olayı basında yeni fırkanın irtica güçleri tarafından desteklendiği şeklinde yorumlanmaya başlandı.¹⁵² Hasköy seçimlerinde de bir Musevi'nin seçim sandığı başında "Halkçılar Yahudileri kesecek, onlara rey vermeyin" sözleri ve bazı Serbest Fırka taraftarlarının seçim yerine bıçaklı geldikleri iddiaları üzerine SCF taraftarları göz altına alınmıştı.¹⁵³ Seçimlerde yaşanan bu gerginlikler ve SCF taraftarlarının ortaya attıkları yolsuzluk iddiaları, CHF taraftarı basın tarafından, kaybetmekte olan SCF'lilerin "teranesi" olarak değerlendirmekteydi.¹⁵⁴

İstanbul seçimlerinde yaşanan ilginç bir olay da Fethi (Okyar) Bey'in oy kullanma olayı oldu. Yeniköy'de oy kullanmak isteyen Fethi (Okyar) Bey'in, ikametgah tarihi altı aydan az olması dolayısıyla engellendi. Fethi (Okyar) Bey oy kullanamaması dolayısıyla sinirlendiği belirtilmişti. Fethi (Okyar) Bey'in tavrı, iktidar yanlısı basında yoğun eleştirilere uğradı. Bir fırka reisinin, bir kanun hükmünü bilmemesi "elem" verici olarak nitelendirilmişti.¹⁵⁵

- İki Parti Arasında Azınlık Aday Tartışması

Seçim döneminde İki parti arasında yaşanan ilginç bir tartışmada gayrimüslim adaylar konusunda oldu. SCF'nın azınlıklardan aday göstermesi, iki parti arasında gerginliğe sebep oldu. Özellikle Fethi (Okyar) Bey'in azınlık adaylarıyla görüşmeler yapması tepki doğurdu.¹⁵⁶ CHF taraftarları evlere dağıttıkları bildirilerde " daha on sene önce yurdundan seni zehirlemek için her türlü melaneti yapan, namusuna, şerefine, her zaman taarruz edenleri iş başına getirmek isteyen bir fırkaya nasıl oy verisin" ibaresin koyarak, halk CHF oy vermeye çağırılıyordu.¹⁵⁷ CHF milletvekillerinden Mahmut Bey de, SCF'nı Osmanlı Islahatçılarına benzeterek CHF'nın politikasını açıklıyordu:

¹⁵¹ **Cumhuriyet**, 15 Teşrin-i Evvel 1930, sayı: 2314, s. 1

¹⁵² **Cumhuriyet**, 11 Teşrin-i Evvel 1930, sayı: 2310, s. 1

¹⁵³ **Cumhuriyet**, 9 Teşrin-i Evvel 1930, sayı: 2308, s. 4

¹⁵⁴ **Hakimiyet-i Milliye**, 11 Teşrin-i evvel 1930, sayı: 3322

¹⁵⁵ "Fethi Bey'in Reyî", **Cumhuriyet**, 10 Teşrin-i Evvel 1930, sayı: 2309, s. 1

¹⁵⁶ **Cumhuriyet**, 31 Ağustos 1930, sayı:2269, s: 3

“Bizim bu meselede tek bir cepemiz vardır: Gayr-i müslim Türk vatandaşları lisanımız ve harsımızı aldıkları gün, kanunlarımızla teyit edilen haklarını, reylerimizle de tespit etmemize hiçbir mani kalmaz.”¹⁵⁸

Kısacası, seçim döneminde iki parti arasında gayr-i müslim aday konusu gerginlik yaratmıştır. Gayr-i müslim aday konusu iktidar yanlısı basın tarafından, milli bir mesele olarak ele alınmıştır.

- İstanbul Bölgesi Seçim Sonuçları:

İstanbul seçimleri 18 Ekim günü sona erdi.¹⁵⁹ İstanbul bölgesinde 300.000 seçmenin oy kullanması gerekirken, seçimlere katılma oranı düşük kaldı. İstanbul’da toplam 49.204 oy kullanılmış, oyların dörtte üçünü CHF almıştı. Oyların seçim bölgelerin göre dağılımı ise şu şekildeydi:

Tablo VI

İlçeler	CHF	SCF	Toplam	Toplama göre CHF’nin oy dağılımı	Toplama göre SCF’nin oy Dağılımı
Adalar	1906	16	1922	0,991675	0,008325
Beykoz	2955	1430	4154	0,711363	0,344247
Beyoğlu	6298	2374	8735	0,721007	0,27178
Eminönü	5010	923	6014	0,833056	0,153475
Fatih	9764	2720	12787	0,763588	0,212716
Kadıköy	2956	1503	4466	0,66189	0,336543
Sarıyer	1595	1276	2889	0,552094	0,441675
Üsküdar	3387	1491	4878	0,694342	0,305658
Bakırköy	2061	1080	3141	0,65616	0,34384

İki partinin, **Cumhuriyet** gazetesinde 20 Teşrin-i Evvel 1930, sayı: 2319, s. 1’de ve **Hakimiyet-i Milliye** gazetesinde 20 Teşrin-i Evvel 1930, sayı: 3331, s. 1’de verilen seçim sonuçlarına göre İstanbul ilçelerindeki oy dağılımı. (Gazetede sadece, iki partinin aldığı oylar ve toplam oy miktarı verilmiştir.)

¹⁵⁷ **Cumhuriyet**, 9 Teşrin-i evvel 1930, sayı: 2308, s. 1

¹⁵⁸ Siirt Mebusu Mahmut, “Gayri Müslim Türkler”, **Hakimiyet-i Milliye**, 14 Teşrin-i evvel 1930, sayı: 3325, s. 1

¹⁵⁹ **Cumhuriyet**, 16 Teşrin-i Evvel 1930, sayı: 2315, s. 1

Tablo VII

İlçeler	CHF	SCF	Toplam	Toplama göre CHF'nin oy dağılımı	Toplama göre SCF'nin oy Dağılımı
Beykoz	4514	1430	5955	0,758018	0,240134
Beyoğlu	6298	2374	8734	0,72109	0,271811
Fatih	9764	2720	12784	0,763767	0,212766
Kadıköy	2956	1503	4466	0,66189	0,336543
Sarıyer	1597	1276	2889	0,552786	0,441675

İki partinin, **Vakit** gazetesinde 20 Teşrin-i Evvel 1930, sayı: 2319, s.1'de verilen seçim sonuçlarına göre İstanbul ilçelerindeki oy dağılımı. (Gazetede sadece, iki partinin aldığı oylar ve toplam oy miktarı verilmiştir.)

İstanbul bölgesinde seçimleri kazanan kadınların bölgelerinde ve İstanbul genelinde aldıkları oy oranları ise şöyledir:

Tablo VIII

CHF Kazanan Kadın Üyeler	Aldıkları Oy Miktarı	Seçim bölgelerine göre oy oranları	İstanbul Geneli Aldıkları Oy Oranları
Seniye İsmail Hanım (Beykoz)	2050	%34	%16
Latife Bekir H. (Beyoğlu)	8445	%66	%17
Nakiye H. (Beyoğlu)	6283	%72	%49
Ayşe Remzi H. (Beyoğlu)	5967	%68	%47

Bilgiler **Vakit** gazetesinde 20 Teşrin-i Evvel 1930, sayı: 2319, s.7'de verilen seçim sonuçlarına göre hesaplanmıştır. Refika Hulusi Behçet Hanım (Eminönü), Rana Sani Yaver(Eminönü) seçimleri kazanmalarına rağmen, gazetede bu bölgenin oy oranları belirtilmediği için, tabloda yer almamışlardır.

İstanbul geneline bakıldığında SCF'sı en fazla oy oranını Sarıyer bölgesinde, en az oy oranını ise Adalar bölgesinde almıştır. Yine kadın adayların sayısı, tüm adaylara göre çok az olsa da genel olarak oy oranlarının yüksek olduğu söylenebilir.

Tüm ülke geneline bakıldığında ise bir il ve 19 ilçenin belediye meclisi seçimlerini de SCF kazanmıştır. SCF'nın kazandığı bölgeler şunlardır: Samsun, Keşan, Biga, Seferihisar, Kuşadası, Armutlu, Buca, Şirince, Görüş, İçil, Ladik, Vize, Pınarhisar, Üsküp, Bergama, Merzifon, Bozdoğan, Menemen, Kınık, Yenipazar. Burgaz seçim sonuçlarına göre CHF:7, SCF:8, Bağımsızlardan:2; Urla seçim sonuçlarına göre CHF: 7, SCF:12 kişi belediye meclislerine üye olarak girmiştir. Kalan 500 şehir ve ilçede de CHF'sı seçimleri kazanmıştır. ¹⁶⁰

Kısacası, SCF katıldığı ilk ve son seçimde büyük bir yenilgiye uğramıştır. Partinin seçimlerde aldığı yenilgi, gösterdiği kadın adaylar arasında yer alan Nezihe Muhittin, Suat Derviş gibi isimlerin, belediye azası olamamalarını beraberinde getirmiştir. CHF aday listesinde yer alan Rana Sani Yaver(Eminönü), Refika Hulusi Behçet (Eminönü), Seniye İsmail Hanım(Beykoz), Ayşe Remzi Hanım (Beyoğlu) Nakiye (Beyoğlu), Latife Bekir (Beyoğlu) Hanımlar İstanbul Şehir Meclisine seçilmişlerdir. ¹⁶¹ İzmir Şehri Meclisine de yine CHF aday listesinden Hasene Nalan ve Benal Nevzat Hanımlar üye seçilmiştir. ¹⁶²Kısacası KB ve CHF adına adaylığını koyan kadınlar, iktidar partisi ile iş birliğine girmenin karşılığını almışlardır. ¹⁶³

D) Seçim Döneminde Karikatürlerde Kadın

Kadınlara Belediye seçimlerine katılma haklarının tanınmasıyla birlikte, basında çeşitli karikatürlerle konu ele alınmıştı. Dönemin basınında yayınlanan karikatürlere bakıldığında, kadınlara tanınan yeni hakkın, nasıl algılandığı da anlaşılmaktadır. Gazetelerde yayınlanan karikatürlerde, kadınlara yönelik cinsiyet ayrımcılığı belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktaydı. Karikatürlerde özellikle kadınların cinsiyet özellikleri ön plana çıkartılıyor ve bu özelliklerle kadınların siyasal ortamda yer almaları irdeleniyordu. Yine karikatürlerde kadınlar cumhuriyet modernleşmesini temsil edecek şekilde, batı tarzı kıyafetlerle resmediliyordu. (bkz. Resim XIII ve Resim XIV)

¹⁶⁰ **Cumhuriyet**, 19 Teşrin-i Evvel 1930, sayı: 2318, s.1

¹⁶¹ **Cumhuriyet**, 29 Teşrin-i Evvel 1930, sayı: 2328, s.1, **Vakit**, 20 Teşrin-i Evvel 1930, sayı: 2319, s.1'

¹⁶² **Cumhuriyet**, 21 Teşrin-i Evvel 1930, sayı: 2320, s.3

¹⁶³ Üstel, **a.g.m**, s. 72

Meb'uslar – Söz isteriz, söz isteriz!
Reis Vekili Hanım – Müsaade buyurun şu dudaklarıma (...) süreyim
Resim XIII:
Cumhuriyet, 31 Mart 1930, sayı: 2119, s. 1

- Yarınki içtimada söyleyeceğim, bu nasıl sokak böyle, köşe başlarında bir ayna bile yok
Resim XIV: **Vakit**, 25 Mart 1920, sayı: 4386, s. 1

Özellikle **Cumhuriyet** gazetesinde kadınlara tanınan yeni hakkı konu alan birçok karikatür yayınlanmıştı. Gazetede kuruluş gününden itibaren kadınlara yönelik olara

devam eden cinsiyetçi tutum seçim öncesi ve sonrasında yayınlanan karikatürlerde de devam etti. Gazetede yayınlanan bir karikatürde kadınlardan sonra çocukların da siyasal haklarına kavuşacağı anlatılmaktaydı. Bu yaklaşım kadınların hala siyasal hayatta önemli bir aktör olarak görülmediğini göstermesi açısından önemli bir örnektir. (bkz Resim XV)

Resim XV: Cumhuriyet, 1 Nisan 1930, sayı: 2120, s. 1

Yine karikatürlerde seçim konusu altında kadın ve erkek arasında yaşanan çekişmeler de ele alınmıştı. **Cumhuriyet** gazetesinde yayınlanan karikatürde belediyede çalışan evli bir adamın arkadaşına, karısının belediyede çalışmasının “başına bela” olacağı vurgulanıyordu. (bkz: Resim XVI)

— Karın belediye meclisine aza olmuş, tebrik ederim.
— Tebrik değil taziyet et birader.. Evdeki gibi orada da başıma bela kesilecek.. Malum ya ben şehremanetinde memurum.

- Karın belediye meclisine aza olmuş, tebrik ederim.
- Tebrik değil taziyet et birader.. Evdeki gibi orada da başıma bela kesilecek. Malum ya ben şehremanetinde memurum

Resim XVI: **Cumhuriyet**, 22 Mart 1930, sayı: 2110, s. 1

Karikatürlerde yer alan diğer bir konu ise kadınların SCF'na daha fazla katılımları oldu. Özellikle iktidar yanlısı haber politikası izleyen **Cumhuriyet** gazetesinde kadınların yeni fırkaya katılmaları karikatürlerle eleştirilmekteydi. Gazetede, yeni fırkanın tabanına yönelik eleştiri amaçlı yayınlanan karikatür dikkat çekici idi. Karikatürde esas amaç SCF'nın tabana yönelik bir eleştiri olsa da, kadınların yeni fırka içinde yer almaları seçimlerde kadınların konumu hakkındaki bakış açısını yansıttın bir nitelik taşımaktaydı. (bkz: Resim XVII)

Resim XVII: **Cumhuriyet**, 5 Eylül 1930, sayı: 2274, s. 1

Yine seçim döneminde kadınların SCF lehine oy kullanmaları da aynı gazetede bir karikatürle ele alınmıştı. Yeni fırkaya kadınların katılımının altında yatan sebep, kocalarının CHF'lı olmasına bağlanıyordu. Karikatürde kadınların siyasal tercihlerinde duygusallığın ağır bastığının vurgulanması, kadınların siyasal hayattaki konumunun dönemdeki algılanışının bir göstergesi olduğu öne sürülebilir. (bkz: Resim XVIII)

- Reyini kime vereceksin?.
- Yeni fırkaya!..
- Sebep?.
- Kocam eski fırkaya verdi de ondan!..

Resim XVIII: **Cumhuriyet**, 7 Teşrin-i Evvel, 1930, sayı: 2306, s. 1

Seçim döneminde **Vakit** gazetesinde yayınlanan bir karikatür de, kadınların siyasi kararlarındaki yetersizlikler yönünde bir eleştiri niteliği taşıymaktaydı. Karikatürde oy kullanmaya giden köylü bir kadının henüz hangi partiye oy vereceğine karar vermediği konu ediliyordu. (bkz. Resim: XIX)

Resim XIX: Vakit, 15 Teşrin-i Evvel 1930, sayı: 4587, s. 1

Büyük Hanım rey vermeye giderken
- Hanım (...) kime vereceksin?!
- Bakalım kime kismet olursa...

Akbaba dergisinde de kadınların yeni hakkı hakkında çeşitli karikatür ve yazılar yayınlanmıştı. Dergide yayınlanan karikatürlerde kadının siyasi hayata katılım biğimine yönelik eleştiriler **Cumhuriyet** gazetesiyle benzer özellikler taşıymaktaydı. Karikatürde, kadınlar milletvekili olursa, mecliste görüşülecek konular hakkında çalışmaktan ziyade süsleriyle ilgilenecekleri anlatılıyordu (bkz: Resim XX).

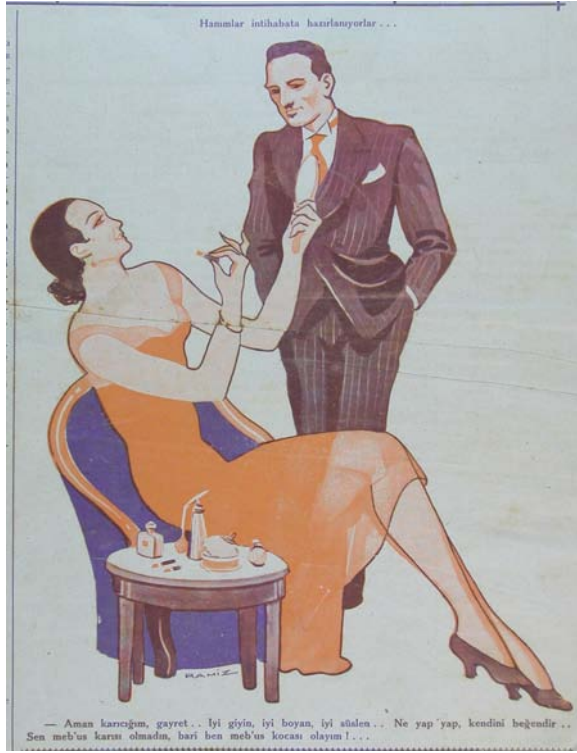

Resim XX: Akbaba, 24 Mart

1930, sayı: 757, s. 1

- Aman karıcığım, bu ne şıklık!.. Bu ne güzellik? Böyle nereye gidiyorsun?..
- Meclise kocacığım. Celsei hafiye var da

Yine aynı dergide yayınlanan diğer bir karikatürde de, kadınların seçimlere hazırlanışında, seçim çalışmaları yerine süslenmeleri bir kez daha ön plana çıkartılmıştı. Bu karikatürde ilginç olan nokta seçim mücadelesine katılan karısını destekleyen kocanın niteliğidir. Seçim mücadelesine süslenerek giren karısına, kocasından olumlu destek verildiği resmedilmiştir. Karikatürün seçim mücadelesine giren kadınları eleştirmesinin yanında, onları destekleyen eşlerinin de aynı zihniyeti taşıdığı vurgulanmıştır. (Resim XXI)

Resim XXI: Akbaba, 26 Haziran 1930,

sayı: 771, s. 1

- Aman karıcığım gayret..İyi giyin, iyi boyan, iyi süslen..Ne yap yap, kendini beğendir..sen mebus karısı olmadın, bari ben mebus kocası olayım!...

Dergide Yusuf Ziya “İntihabatta Kadınlar” isimli yazı da kadınların seçim hakkına yönelik dönemin cinsiyetçi tutumunu sergilemekteydi. Yusuf Ziya kadınların seçimlere katılmasıyla ilgili olarak şu yorumları yapmıştı:

“Daha birkaç sene evvel koca intihabına hakkı olmayan Türk Kadını, yarın belediye azısı ve mebus intihap etmeye başlayacak. Filhakika bir mebusun tam manası ile milletvekili olabilmesi için kadınlar tarafından da beğenilmesi lazım! Kadının intihabata karışması bir çok kimselerin gönüllerinde uyuyan aslanları yeniden uyandıracak. Bir zamanlar, Bolu’dan namzetliğini deneyen İzzet Melih Bey’in bu seferde Şişli’de tecrübeye kalkmasını bekliyebiliriz! Acaba kumaş seçmekte, koca seçmekten daha titiz olan hanımlarımız mebus seçmekte nasıl hareket edecekler?...Bunu yakında göreceğiz...Mamafi, meşrutiyet dercinin intihabat aleti olan sopa ve tabanca yerine lavanta ve podranın mühim roller oynayacağına şüphe yok!”¹⁶⁴

¹⁶⁴ Yusuf Ziya, “İntihabatta Kadınlar”, Akbaba, 24 Mart 1930, sayı757, s. 1

Cumhuriyet döneminde kadınların siyasal haklarını ilk defa kazandıkları dönemde gazetelerde ve dergilerde yer alan bu karikatürlerde, kadınların Belediye seçimlerine katılma hakkının belirli bir ciddiyetle ele alınmadığı söylenebilir. Karikatürlerde özellikle kadınların, siyasal konularda ‘yetersizlikleri’ vurgulanmış, siyasal ortamlarda daha çok güzellik ve bakım konularını ele alacakları betimlenmiştir. Yine iktidar yanlısı gazetelerde SCF’nın kadın tabanının güçlü oluşu da hem parti tabanına hem de kadınlara yönelik eleştirileri ortaya çıkarmıştır.

E) 1930 Sonrası Dönem: Uluslararası Kadın Kongresi ve Türk Kadınlar Birliği’nin Kapanışı

Belediye seçimlerinde yaşanan olayların ardından SCF başkanı Fethi (Okyar) Bey ve parti ileri gelenleri tarafından fırkanın feshine karar verildi.¹⁶⁵ SCF’nın kapanışı Türk siyasal hayatında 1945 yılına kadar sürecek olan ikinci tek parti döneminin de başlangıcı oldu. Bu dönem hem KB’nin hem de Nezihe Nezihe Muhittin Hanım için de faaliyetlerin tamamen -Uluslararası Kadın Kongresi sayılmazsa - silindikleri bir dönemdi. Uluslararası Kadın Kongresine kadar basında KB’le ilgili çok az habere rastlandı. Nisan 1935 yılında Uluslararası Kadın Birliği’nin 12. Uluslararası Kadın kongresinin İstanbul’da toplanması ile KB yeniden gündeme geldi. Kongreye 32 ülkeden beş yüz kadar kadın katıldı. Almanya ve İtalya’dan kongreye katılan olmamıştı. Kongre 18 Nisan 1935 günü Latife Bekir’in açılış konuşmasıyla başladı. 18-24 Nisan tarihleri arası süren kongrede esas tema yaklaşan savaş dolayısıyla barış oldu. Kongredeki açılış konuşmasında Latife Bekir, Atatürk’ün Türk kadınlığına medeni ve siyasal bütün haklarını vermesinden dolayı Türkiye’de artık feminizm sorunun olmadığını, kadın ve erkek herkesin tek bir şefin idaresi altında çalıştığını belirtmişti.¹⁶⁶

Kongrenin bitişinin ardından da basında KB’nin fesh haberi duyuldu. KB başkanı Latife Bekir gazetecilere yaptığı konuşmada “birliği sevinç içinde kapatıyoruz “ açıklamasını yaptı. Bekir ayrıca “Türk Kadınlığına Türk erkeği kadar verildiği için” kadınlar KB’nin etkinliğine devam etmesinin gereği kalmadığını açıkladı.¹⁶⁷ Toprak

¹⁶⁵ **Hakimiyet-i Milliye**, 29 Teşrin-i Sani 1930, sayı: 3359, s. 1

¹⁶⁶ **Kurun (Vakit)**, 3-28 Nisan 1935, sayı: 128-155

¹⁶⁷ “Kadın Birliği Kapanıyor” **Kurun (Vakit)**, 30, Nisan 1935, sayı: 157, s. 1, “Kadınlar Birliklerini Kapatıldılar”, **Kurun (Vakit)**, 11 Mayıs 1935, sayı: 166, s. 1

kapatılma kararının CHF'nin yoğun baskıları altında yapılmış olduğunu belirtir.¹⁶⁸ Kapatılmayla birlikte KB'nin ilk dönemi sona erdi. KB 1949 yılında yeniden kuruldu ve başkanlığına da Latife Bekir (Çeyrekbaşı) getirildi.¹⁶⁹

¹⁶⁸ Zafer Torak "1935 İstanbul Uluslar arası Feminizm Kongresi ve Barış", Düşün, 1986, sayı 24, s. 24-29

¹⁶⁹ Zihnioğlu, **a.g.m, Kadınsız İnkılap**, İstanbul, Metis Yayınları, s. 258

SONUÇ

Tezimizin konusu, Türkiye’de kadın hakları politikalarının ve kadın hareketinin Osmanlı’dan itibaren süreklilik ve kopuş noktalarını tespit etmek ve kadınların katıldığı ilk seçim dönemini ele almaktır. Bu süreçleri incelerken milliyetçi teorinin kadına bakışı ve Batı Avrupa’da yaşanan feminist hareketler ışığında bir değerlendirme yapılmak istenmiştir.

19. yüzyılda Batı Avrupa’da siyasal, toplumsal ve ekonomik alanlarda yaşanan hızlı değişim, Avrupa kadınlarının kendilerini ifade etmelerini sağlayan bir dönemi de başlatmıştır. Devrimlerle yalnızca siyasal alan değil, cinsiyet düzeni de sarsılmıştır. Devrimlerle yaşanan değişimler erkeklerin siyasal ve ekonomik hayattaki konumlarını geliştirdikçe kadınların da siyasal ve ekonomik alanda talepleri değişmiştir. İlk feminist hareketlerin düşünsel alt yapısı da bu dönemde şekillenmeye başlamıştır. Feministler, kadınların birer vatandaş olarak, erkekler ile aynı temel haklara sahip ‘insan’ olduklarını savunmaya başlamışlardır. Kısacası, 19. yüzyıldan başlayarak, 20. yüzyılın ortalarına kadar yürütülen klasik kadın hareketi, “kadınlar tarafından, kadınlar için yürütülen bir hareket” olmuştur. Kadınların siyasal haklarıyla ilgili olarak katıldıkları mücadeleler ise her ülkede birbirinden farklı özellikler göstermiştir. İlk feminist hareketler, 19. yüzyılın ilk yarısından başlayarak; başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere, özellikle İngiltere, Kanada ve Fransa’da kadınlar için oy hakkı ve eğitim hakkı için mücadelelerle başlamıştır. Kadınlara oy hakkının verilmesi, yirmi bir Avrupa ülkesinde 20. yüzyılın başında, özellikle I.Dünya Savaşından sonra gerçekleşmiştir.¹

I.Dünya Savaşı, Avrupa feminist hareketi açısından olduğu kadar Türkiye’deki feminist hareket açısından da önemli bir dönüm noktası olmuştur. Genel olarak, I. Dünya Savaşıyla birlikte savaşan ülkelerdeki kadın hareketlerine bakıldığında, milliyetçi kimliğin doruk noktasına ulaştığı görülür. Savaş dönemi, feminist hareketin ulusçu bir kimlik taşımasını da beraberinde getirmiştir. Toplumsal cinsiyet savaş zamanı, anahtar bir rol oynamış ve savaş, sonraki yılların toplumsal cinsiyetleri üzerinde muhafazakar bir etki yaratmıştır. Savaşın muhafazakar etkisi bu nedenle,

¹ Gisela Bock, **Avrupa Tarihinde Kadınlar**, çev: Z.Aksu Yılmaz, İstanbul, Literatür Yayınları, 2004, s. 41

1960'lara kadar kadın erkek arasındaki ilişkide gerçek bir ayaklanmanın ortaya çıkmamasının anlaşılmasına yardım etmiştir.²

Yine Batı Avrupa'da sanayileşmenin başlaması, ulus devletlerin oluşmasını da beraberinde getirmiştir. Milliyetçilik, Fransız Devrimi ve Sanayi Devrimi'nden sonra dünyada yaşanan politik ve ekonomik değişimler etrafında şekillenmeye başlamış, özellikle millet, etnik köken, gelenekler ve dile yeni anlamlar yüklenmesi ve ulusal piyasa ekonomisinin ve güçlü bir ulusal burjuva sınıfının yaratılmaya çalışılmasında kavramsal olarak önemi artmıştır. 19. ve 20. yüzyılda dünya sistemi milliyetçilikler ve ulus-devletlerden oluşan bir uluslararası sistem haline dönüşmüştür. Milliyetçiliğin kökenleri literatürde farklı tanımlarla açıklansa da yeni ve modern bir kavram olarak ortaya çıkmıştır.³ Yine milliyetçi projelerle toplumsal cinsiyet farklılıkları, kadın ve erkeğe "yeni kimlik" ler verilerek yeniden inşa edilmiştir. Özellikle milliyetçi projelerle yeniden inşa sürecine giren Üçüncü Dünya ülkelerinde kadın kimliği milliyetçi ideolojinin tasarladığı "toplumsal yarar" ölçütüne uygun olarak "ulusal kalkınma" hedefine paralel bir şekilde biçimlendirilmiştir. Dolayısıyla milliyetçi proje, toplumsal cinsiyet ayrımlarını irdelemeden, ortadan kaldırmadan kadını, uluslaşma sürecinin ve gelişimin bir parçası olarak ele almıştır.⁴ Nitekim bu yapı II. Meşrutiyetin son dönemlerinden itibaren yükselmeye başlayan Türk Milliyetçiliğinin, Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte resmi ideoloji oluşuyla kadınlara yönelik politikalarında belirleyici olduğu söylenebilir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda kadınların toplumsal ve siyasal alandaki konumlarındaki değişim Batı eksenli modernleşme hareketleriyle başlamıştır. İlk Batı endeksli modernleşme hareketleri 18. yüzyılın sonlarında askeri ve eğitim alanlarında yapılan reformlarla başlamıştır. 18. yüzyılda başlayan modernleşme hareketlerinde esas dönüm noktası 1839 yılında Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile yaşanmıştır. Fermanın ilanı ile, Tanzimat dönemi olarak adlandırılan ve 'batılılaşma' düşüncesini Cumhuriyet'e kadar taşıyan yeni bir dönem de başlamıştır. Tanzimat döneminde, diğer reform hareketlerinin yapıldığı dönemden farklı olarak askeri ve bürokrasi

² Françoise Thebaud, "The Great War and the Triumph of Sexual Division", **A History of Women in the West**, v:5, ed: Françoise Thebaud, 1996, London, Harvard Uni. Press, s.64 ve 75

³ Eric Hobsbawm, **İmparatorluk Çağı (1875-1914)**, çev: Vedat Aslan, Ankara, Dost Yayınları, 1999, s.159-161

⁴ Nilüfer Çağatay ve Yasemin Soysal Nuhoğlu, "Uluslaşma Süreci ve Feminizm Üzerine Karşılaştırmalı Düşünceler", **1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar**, der: Şirin Tekeli, İstanbul, İletişim Yayınları, 1995, s.330

alanlarının haricinde toplumsal ve siyasal alanlarda da reform hareketleri yaşanmıştır. Özellikle idari alanda merkezileşme çabaları, laikleştirme hareketi, eğitimin devletleştirilmesi ve modern okulların kurulmasına hız verilmesi ve kanunlaştırma hareketleri reformların en önemli özelliği olmuştur.⁵ Tanzimat dönemi Osmanlı toplumunda değişimleri de beraberinde getirmiştir. Bu değişimlerden en önemlisi, sınırlı da olsa kadınların toplumsal hayata katılmaya başlamasıdır. Tanzimat Fermanında kadınlar için yeni hükümler olmamasına rağmen, özellikle eğitim alanında yapılan reform hareketleri, bu dönemden itibaren kadınların kamusal alanda yer almalarını sağlamıştır. Yine bu dönemde bazı kanunlarda kadınlar lehine değişiklikler yapılmış, eski yasaklar geniş ölçüde yumuşatılmış, fikir ve edebiyat alanında kadınlara yeni haklar tanınması doğrultusunda yazılar yazılmaya başlanmıştır.⁶

Tanzimat'la başlayan modernleşme hareketleri II. Abdülhamit döneminde artarak devam etmiştir. İletişim, ulaşım, eğitim, sanayi, ordu, bürokrasi alanlarındaki modernleşme hareketleri, siyasal baskının ve yasakların kalktığı II. Meşrutiyet dönemindeki, toplumsal hareketlere katkıda bulunmuştur. II. Abdülhamit dönemindeki modernleşmenin göstergelerinden biri eğitimidir. Özellikle tıp ve mühendislik bölümlerinde yapılan bilimsel eğitimler, yeni kuşak modernistlerin de yetişmesini sağlamıştır. Yine bu dönemde eğitim alanında yapılan reformlar ve eğitimde yaşanan hızlı artış, II. Meşrutiyet'in ilanından hemen sonra kadın derneklerinin kurulması ve kadınların kamusal alana katılmalarının da temeli olmuştur. Hemşirelik, ebelik, öğretmenlik ve yazarlıkla başlayan toplumsal ve iktisadi yaşama dahil olma süreci II. Meşrutiyet döneminden başlamak üzere kadın derneklerinin kurulmasına kaynaklık etmiştir. Bu nedenle II. Meşrutiyet yıllarındaki feminist hareket ve örgütlenmenin kaynaklarından biri, II. Abdülhamit dönemindeki eğitim alanında meydana gelen "nicel" artıştır.⁷ Yine bu dönemde kadınların toplumsal hayata dahil olma süreci, imparatorluk içinde yaşayan Müslüman olmayan uyruklar için de söz konusu olmuş ve ilk kadın örgütlenmeleri bu grup içinde görülmüştür. Müslüman Türk kadınlar arasında da özellikle var olan hayır

⁵ Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2002, s.214-220

⁶ Tezer Taşkiran, **Cumhuriyet'in 50. Yılında Türk Kadın Hakları**, Ankara, Başbakanlık Basımevi, 1973, s.24

⁷ Mehmet Ö. Alkan "İstanbul'da Sivil Toplum Kurumları", **Tanzimat'tan Günümüze İstanbul'da STK'ları**, A.N.Yücekök, İ. Turan, M.Ö. Alkan, İstanbul, Tarih Vakfı, 1998, s. 88

cemiyetlerine katılımlar başlamış ancak asıl örgütlenmeler II.Meşrutiyet dönemiyle hızlanmıştır.⁸

Yine kadının bu dönemde farklı toplumsal katmanlarda gözükmesinde İTC iktidarı tarafından kadınlara yönelik yürütülen çalışmalar da etkili olmuştur. Özellikle Balkan Savaşı ve I.Dünya Savaşı dönemlerinde yükselen Türk milliyetçiliği, parti tarafından siyasi, hukuki, ekonomik ve toplumsal hayatta belirgin bir ideoloji olarak kullanılmaya başlanmıştır.⁹ Kadın da bu ideolojik değişimde yeniden tanımlanmıştır. Tanzimat'la başlayan ve II. Meşrutiyet'le hız kazanan modernleşme hareketi kadının, aile ve nüfus politikalarında bir "araç" olarak kullanılmasına yol açmıştır. Bu politikalar, özellikle II. Meşrutiyet döneminde devletin topluma nüfuz etme ve toplumu biçimlendirme politikasının bir ürünü olmuştur.¹⁰

İTC'nin kadına yönelik politikalarının yanı sıra, kadın örgütlenmeleri, 1913-1914 Balkan Savaşı ve I. Dünya Savaşı ile de hızlı bir gelişme göstermiştir. Kadınlar savaş nedeniyle kamusal alana hızlı bir şekilde girmeye başlamışlardır. Kadınlar savaş döneminde ev içinde ve sanayide ücretli işçilik yapmaya başlamışlardır. Ancak, Osmanlı kadınlarının statüsü, 1919-1922 yıllarında Kurtuluş Savaşı döneminde, daha da yükselmiştir. Savaşla beraber kadınlar bir yandan askere alınan erkeklerin görevlerini devralarak, bir yandan da erkeklerle birlikte savaşarak bu değişime neden olmuşlardır. İstanbul'un işgali sırasında kadınlar, halkı işgalci güçlere karşı harekete geçirmek amacıyla direniş gösterileri düzenlemişler, Anadolu'da, Milli Müdafaa için Anadolu Kadın Cemiyetini kurmuşlar (9 Aralık 1919), kimi zamanda fiili olarak savaşa katılmışlardır.¹¹

Tüm bu süreç ana hatlarıyla ele alındığında, Osmanlı imparatorluğunda başlayan eğitim hareketi ile feminizmin gelişmesi arasında bağlantı olduğu görülmektedir. Osmanlı kadınlarının eğitimlerinin artışı kadınların, dergi ve gazeteler çıkarmaları,

⁸. Alkan "İstanbul'da Sivil Toplum Kurumları", s. 135

⁹ Kerem Ünüvar, "İttihatçılıktan Kemalizme, İhya'dan İnşa'ya", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce-Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi**, c:1, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, s.129-143., Mehmet Ö. Alkan, "Resmi İdeolojinin Doğuşu ve Evrimi Üzerine Bir Deneme", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce-Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi**, c:1, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, s.397.

¹⁰ Fatmagül Berktaş, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Feminizm", **Tarihin Cinsiyeti**, İstanbul, Metis, 2003, s.98.

¹¹ Zafer Toprak, "Halk Fırkasında Önce Kurulan Parti: Kadınlar Halk Fırkası", **Tarih ve Toplum**, Mart 1988, sayı: 51, s. 30-31.

bu yayın organlarında tartışmalar yapmaları, konaklar ve hayır derneklerinde faaliyetler yürütmeleriyle sonuçlanmıştır. Bu faaliyetler bir “kamusal alan” yaratılmasına ve genişletilmesine katkıda bulunmuştur. Ancak dikkat edilmesi gereken nokta kadın hareketinde II. Meşrutiyet döneminin önemli bir dönüm noktası olmasıdır. Bu bağlamda, Osmanlı feminist hareketi ele alınırken 19. yüzyıl ortalarından itibaren bir toplumsal harekete dönüşmeye başlayan ABD ve İngiltere’deki feminist hareketler ile değil, Batı’da feminist düşüncenin temellerini oluşturan kiliseler, hayır örgütleri, özel kadın çevreleri ve iletişim ağlarıyla gelişen hareket ile karşılaştırmak gerekmektedir. Yine dikkat edilmesi gereken önemli bir nokta da kadınlar için oy hakkı talebinin, Batı’da da 19. yüzyıl ortalarından itibaren güçlenmiş olmasıdır. Kadınların oy hakkının da birçok Avrupa ülkesinde I. Dünya Savaşı’ndan sonra elde edilmiş olmasında savaşın niteliği dolayısıyla kadınların rollerinin artmasıyla, kendilerini “kanıtlamaları” arasında yakın bir ilişki vardır. Türkiye’de de kadınların Balkan Savaşı, I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı’ndaki etkinlikleri ve Cumhuriyet döneminde kadınlara siyasal haklarının verilmesi birçok Avrupa ülkesi ile benzer nitelikler taşımıştır. Yine dikkat edilmesi gereken diğer bir nokta da Osmanlı devletinin bir şeriat devleti olması ve dolayısıyla İslam’ın yalnızca dinsel alanda değil, kültürel alanda da güçlü bir etkisinin var olduğudur. İslam’ın bu etkisi hem devletin kadına yönelik politikalarında hem de Osmanlı feminizmi üzerinde baskın bir rol oynamıştır.¹²

Yine bu dönem için öne sürülen Müslüman kadın ve erkeklerin bu dönem boyunca yaptıkları faaliyetleri “müsavat-ı tammeyi savunan bir feminizm” olmadığı¹³ iddialarının da doğru olmadığı öne sürülebilir. Nitekim Berktaş’ın da belirttiği gibi Osmanlı’daki Müslüman kadın hareketinde; kadının bireysel haklarından çok toplumsal çıkarına önem verilmiştir. Ancak bu özelliğin de sadece Osmanlı’ya ya da Ortadoğu devletlerine özgü olmaktan çok, kadın sorununa özgü olduğu söylenilir. Kadınların “topluluğun ruhu”nu simgelemeleri hem Batı, hem de Doğu ataerkil düşüncesinin genel bir özelliğidir.¹⁴

Bu çerçevede gerek feminist harekette gerekse devletin kadın politikasında Osmanlı’dan Cumhuriyet’e süreklilik ve kopuşu sağlayan noktaların meydana

¹² Berktaş, “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Feminizm”, s.98

¹³ Nicole A.N.M Van Os, “Osmanlı Müslümanlarında Feminizm”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Cumhuriyet’e Devreden Düşünce Mirası, Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, s.336

çıktığı söylenebilir. Süreklilik, II.Meşrutiyet döneminde hız kazanan kadın hareketinin özellikle Osmanlı'nın son döneminden itibaren hızlanan uluslaşma sürecinde milliyetçi ideolojinin etkisinde kalışıyla kadın hareketinin de bu ideoloji etrafında şekillenmesi ve devletin kadına “yeni kimlik” tanınmasıyla devam etmiştir. Kopuş ise; Tanzimat'tan beri devam eden kadının İslami kimlikle tanımlanmasının, Cumhuriyet döneminde kaldırılmasıyla medeniyetin göstergesi olarak net bir biçimde ortaya çıkışı ve II. Meşrutiyetten itibaren devam eden kadın örgütlenmelerinin, Cumhuriyet iktidarının güçlenmesiyle etkinliklerinin sona erdirilmesinde yaşanmıştır.¹⁵

Kurtuluş Savaşı'nın ardından, “Kemalist milliyetçi kadroların” önderliğinde Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştur. Bu savaş, kadınların erkeklerin görevlerini başarıyla üstlenebildiklerini kanıtlamış olsa da birçok Avrupa ülkesinde olduğu gibi kadınların geleneksel rollerinde köklü bir değişiklik yaratmamış, aksine 1920'lerin sonları ve 1930'ların başlarında kadınlara toplumsal ve siyasal hakların hangi koşullarda sağlanacağını belirleyenler, Cumhuriyet Türkiye'si'nin kurucuları ve önderleri olan erkekler olmuştur. Kadınların statüsünde yapılmak istenen düzenlemeler, Kemalistlerin mücadele ettikleri geleneksel değerlerin değişmesi için bir “amaç” haline gelmiştir. Kemalizm ve Cumhuriyet'e geçiş, geçmişle önemli bir kopuşu da beraberinde getirmiştir. Kadın da geleneksel toplumdan kopuşun simgesi olarak, Türkiye Cumhuriyeti'nde, bir “sembol” haline gelmiştir.¹⁶

Modernleşme projesinde ‘yeni kadın’ın, toplumsal ve ekonomik hayata katılması sağlansa da belirli sınırlara tabii tutulduğu görülmüştür. Reformları toplumsal ilerleme aracı olarak kullanan milliyetçi hareketlerde, kadınları etkileyen reformların, hedefinin kadınların özerkliğini arttırmak değil, onları ulusal kalkınma hedeflerine daha etkin bir biçimde katmak olduğunu ifade edilmiştir. Kadınların siyasal örgütlerdeki bağımsız girişimlerinin ise aktif olarak engellendiğini görülmüştür.¹⁷ Nitekim, modernleşmecî politikalar, Tanzimattan itibaren başlayan ve Cumhuriyet döneminde de devam eden kadın hareketini modernleşmecî devletin kendi çıkarları ile çeliştiği anda engellenmiştir. Kadınlar Birliği'nin kimi faaliyetleri de ulus devletin

¹⁴ Berktaş, “Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Feminizm”, s.98

¹⁵ Fatmagül Berktaş, “Türkiye’de Kadın Hareketi: Tarihsel Bir Deneyim”, **Kadın Hareketinin Kurumsallaşması, Fırsatlar ve Riskler**, İstanbul, Metis Yayınları, 1994, s. 22

¹⁶ Ayşe Durakbaşı, **Halide Edip-Türk Modernleşmesi ve Feminizm**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s.23.

çıkarlarına aykırı düştüğü noktalarda engellenmiştir. Bu dönemde Osmanlı hareketinin içinden gelmiş öncü kadınların çoğunun, Cumhuriyeti benimsediği ve desteklediği görülmüştür. Buna rağmen bu kadınlar Cumhuriyet'in "öz evlatları" arasına girememelerini onların Osmanlı'dan gelen kadın hareketinin kesintisiz bir devamı olarak görülmeleri ve Milli mücadele sonrasında, eylemlerini bıraktıkları yerden sürdürmek istemelerine bağlamıştır.¹⁸ Zafer Toprak kadınların o dönemde ki etkinliklerinin her ne kadar siyasi haklar talebi içermediğini savunsa da,¹⁹ özellikle KB 1924-1927 yılları arasında siyasi haklar konusunda önemli bir gündem yaratmayı başaramamıştır. Ancak, kadınların gösterdiği faaliyetler hayır cemiyetleri ya da halkevleri bünyesinde toplumsal seferberliğe katılmaları ve resmi ideolojinin sözcüleri oldukları sürece desteklenmiş, bağımsız kadın örgütlenmesi boyutuna geldiğinde ise kesintiye uğratılmıştır. Geçmişle bütün bağları koparma ve Cumhuriyet ilkeleri doğrultusunda kendi insanını yetiştirme amacıyla olan yeni rejim, Türkiye Cumhuriyeti'nin "asıl kadın" olarak yücelttiği Anadolu kadını karşısında, özellikle İstanbul'da örgütlenen kadınları dışlayan bir tutum izlemiştir. Bu dönemde onlar geçmişi simgeleyen bir anlatımla "İstanbul kadınları" olarak anılmışlardır.²⁰

Nitekim, Kadınlar Birliği (KB) 1924-1927 yılları arasında basında büyük bir gündem yaratmıştır. Özellikle KB başkanı Nezihe Muhittin, KB'ne yönelik olarak oluşan muhalefette baş rolü oynamıştır. KB, Kadınlar Halk Fırkası (KHF-1923) olarak kurulduğu ilk döneminde basında kadınlara karşı ılımlı ve övgü dolu yazıların yazıldığı dikkat çekici olmuştur. Muhallif basının bu tavrı, KHF'na hükümet tarafından kuruluş izninin verilmemesinin ardından, Nezihe Muhittin ve arkadaşları tarafından kurulan KB'ne (1924) yönelik olarak da devam etmiştir. Ancak KB kuruluşunun hemen ardından **Cumhuriyet** gazetesinin yayın hayatına başlamasıyla, Nezihe Muhittin ve KB hakkındaki yazılarda daha muhalif bir yapı gözükümüştür. İktidara yakın olarak yayın yaptığı bilinen **Cumhuriyet** gazetesinin bu politikası, dönemin iktidarının kadına bakışını değerlendirme açısından önemli ip uçları taşımaktadır. Aslında 1923-1930 dönem gazeteleri incelendiğinde çok ilginç bir sonucun elde edildiği söylenebilir. Özellikle iktidara daha muhalif kanatta olan

¹⁷ Deniz Kandiyoti, "Kimlik Kavramı ve Yetersizlikler", **Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar: Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler**, İstanbul, Metis Kadın Araştırmaları, 1997, s. 163

¹⁸ Zehra Toska, "Cumhuriyet'in Kadın İdeali: Eşiği Aşanlar ve Aşmayanlar", **75 Yılda Kadınlar ve Erkekler**, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 1998, s. 78

¹⁹ Toprak, **a.g.m** s. 30-31

gazeteler, KB'ne karşı daha ılımlı bir politika izlerken, iktidara yakın gazetelerde daha muhalif ve sert politikaların izlendiği söylenebilir.

Yine KB 1924-1927 yılları arasındaki faaliyetlerinde iktidarın politikalarıyla paralellik gösteren değişimlerin olduğu ileri sürülebilir. Özellikle 1925 yılında başlayan Takrir-i Sükun dönemi, KB'nin basında daha az yer almasını beraberinde getirmiştir. Yine 1927 yılında Nezihe Muhittin tarafından basında büyük bir yer eden seçimlerde aday gösterme girişimleri KB açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur. KB'nden 1927 yılında Nezihe Muhittin'in tasfiye edilmesiyle başlayan değişimin, dönemin siyasal olayları incelendiğinde çok da şaşırtıcı olmadığı söylenebilir. Çünkü 1927 yılı Mustafa Kemal'e karşı muhalif örgütlenmelerin tasfiye edildiği bir dönem olmuştur. Aslında 1927 yılından itibaren, 1930 yılında "güdümlü" bir muhalefet partisi olan Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF) dönemi sayılmazsa, 1945 yılına kadar sürecek olan tek parti döneminin temellerinin sağlamlaştırıldığı bir yıl olmuştur. Bununla birlikte²¹, KB seçimlerde milletvekili adayı göstermek için yoğun çalışmaların yapıldığı dönemde Mustafa Kemal'in İstanbul'a 1919 yılından beri ilk defa gelişi de dikkat edilmesi gereken bir nokta olduğu söylenebilir. Ankara hükümetinin kuruluşuyla birlikte, muhalif basının ve örgütlenmelerin yer aldığı İstanbul'a Mustafa Kemal'in gelişi, KB 1927 yılındaki değişiminde önemli bir etken olduğu düşünülebilir. Özellikle sınıfsal farklılıkların olmadığı bir devlet şeklinin kurulması açısından, KB faaliyetlerinin 1927 yılındaki Nezihe Muhittin ve KB üyelerinden bir bölümü tarafından yürütülen etkin siyasal hak mücadelesi yüzünden kesintiye uğratıldığı iddia edilebilir.

Yine bu dönemde Nezihe Muhittin'in tasfiyesine kadar giden, Nezihe Muhittin ve ona muhalif olan KB üyeleri arasındaki görüş farklılıkları; Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluşu ve seçim mücadelesi döneminde, farklı partilere üye olmalarını da beraberinde getirecektir.

Nitekim Nezihe Muhittin'in KB'nden tasfiyesiyle yeni bir dönem de başlamıştır. Özellikle 1925 ve 1927 yılları arası KB'nde yaşanan hareketlilik, 1928 yılında tamamen durmuştur. KB'nin basında tekrar yer alması; 1929 yılının başlarında yeni Belediye Kanununda yapılan değişikliklerle, kadınlara belediye meclislerinde seçme

²⁰ Toska, **a.g.m**, s. 78

²¹ Mete Tunçay, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999, s. 347

ve seçilme hakkının verilmesiyle başlamıştır. Bu dönemde uzun süredir sessizliğini koruyan Nezihe Muhittin Hanım'ın da özellikle, KB'ne muhalif bir şekilde yeniden ortaya çıktığı görülmüştür. Ancak dikkat edilmesi gereken en önemli nokta KB'nin kadınlara tanınan bu hakkı algılayış biçimi ile özellikle Nezihe Muhittin ve eski KB üyelerinin kadınlara tanınan hakkı algılayış biçimlerindeki farklılıktır. Nezihe Muhittin ve eski KB üyeleri bu hakkı Türk kadınlığının bağımsızlık mücadelesi ve uluslararası kadın hareketi bağlamında ele alırken, KB üyeleri ve basında bu konu hakkında açıklama yapan bazı kadınlar konuyu “kadınlık fonksiyonlarının” yeni bir boyutu olarak nitelendirmişlerdir.²²

Nitekim bu farklılık da Belediye Seçimlerine giden dönemde iki grup arasında basında yoğun tartışmalar yaşanmasını beraberinde getirmiştir. Kadınlar arasında yaşanan farklılaşma 1930 yılının Ağustos ayında yeni bir muhalif partinin kuruluşuyla daha da belirgin hale gelmiştir. SCF'nın kuruluşu gerek Cumhuriyet Halk Fırkası'nda (CHF) gerekse muhalif gruplar arasında olumlu tepkilerle karşılanmıştır. Yeni fırkanın kuruluşuyla tüm ülkede CHF'na muhalif olan gruplar yeni partinin çatısı altında örgütlenmeye başlamıştır. KB'nin eski ve yeni üyeleri arasındaki farklılık da iki parti çatısı altında belirginleşir. Nezihe Muhittin ve Suat Derviş gibi eski KB üyesi hanımlar yeni fırkaya üye olurken, Latife Bekir ve yeni KB üyeleri CHF'na üye olarak katılmışlardır. SCF'nın programında kadınlara siyasal haklarının verilmesi için çalışacağı hükmünün yer alması, kadınların yoğun bir şekilde yeni fırkaya üye olmasını beraberinde getirmiştir. 1924-1927 dönemi KB ve onlara yönelik olarak gelişen muhalefet bu dönemde büyük bir değişime uğramıştır. Latife Bekir ve yeni KB üyelerinin CHF'na üye oluşları KB ve iktidar partisi arasındaki ilişkinin güçlenmesine neden olmuştur. Dikkat çeken bir nokta, bu dönemde KB üyelerinin toplu olarak fırkaya kaydının yapılamamış ve belediye seçimlerinde, KB adına aday gösterilmesine müsaade edilmemiş olmasıdır.²³ Yine fırkadan, kadın ve erkek ayrımının kalmadığı bu sebeple de kadınlar için artık ayrı bir KB olması gerekmediği de belirtilmiştir.²⁴

Yine tespit edilen diğer bir nokta da kadınların seçim haklarını kazanmalarıyla birlikte basında ve mecliste yaşanan gelişmelerdir. Özellikle **Cumhuriyet**

²² Füsün Üstel, “1930 Belediye Seçimlerinde Kadın Faktörü”, **Argos**, mart 1990, sayı: 19 , s. 72

²³ “Hanımlarımız İntihabata Hazırlanıyor”, **Milliyet**, sayı:1537,

²⁴ “Kadınlar Birliği”, **Cumhuriyet**, 9 Haziran 1930, sayı: 2186, s. 1

gazetesinin 1924-1927 yıllarında Birliğe yönelik olarak yaptığı muhalefet, iktidarın kadınlara seçim haklarını tanımasıyla birlikte değişmiştir. Kadınlara seçim hakkının tanınmasıyla gazetede Türk kadınının bu hakka başından beri layık olduğuna dair ifadeler yer almıştır. Ancak yine de aynı gazetede ve dönemin farklı gazetelerinde kadınlara siyasal haklarının verildiği dönemle seçim döneminde yayınlanan karikatürlerden yola çıkarak, kadınların Belediye seçimlerine katılma hakkının belirli bir ciddiyetle ele alınmadığı söylenebilir. Karikatürlerde özellikle kadınların, siyasal konularda 'yetersizlikleri' vurgulanmış, siyasal ortamlarda daha çok güzellik ve bakım konularını ele alacakları betimlenmiştir. Yine iktidar yanlısı gazetelerde SCF'nın kadın tabanının güçlü oluşu da hem parti tabanına hem de kadınlara yönelik eleştirileri ortaya çıkarmıştır.

Mecliste ise konu hakkında yapılan konuşmaların niteliği oldukça önemlidir. Meclisin bu görüşmelerde kadınların siyasal hakları konusundaki tavrı tamamen değişmiş, konunun ele alınış biçimi ve kadınlara seçimlere katılması hakkında meclis içinde her hangi bir muhalefet olmamıştır. Afet İnan'ın hatıratı, mecliste kadınlara yeni haklarının verilmesinde takınılan olumlu havada Mustafa Kemal'in büyük bir etkisinin olduğunu göstermektedir.²⁵

Seçim döneminde dikkat edilmesi gereken diğer bir nokta da SCF'nın belediye seçimlerine katılmasıyla Türkiye'de çok önemli bir dönemin yaşanmasıdır. Cumhuriyet döneminde bu seçim ilk çok partili seçim olması ve kadınların da ilk defa seçimlere katılması dolayısıyla önemli bir dönüm noktasıdır. Seçim döneminde basında iki parti arasındaki seçim mücadelesi ve seçimlerde yolsuzluk yapıldığı iddiaları çok geniş bir şekilde yer almıştır. Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kadınların siyasal haklarına yönelik olan maddesi kadınların büyük bir kısmının bu partiye oy vermesiyle sonuçlanmıştır. Yine bu madde dolayısıyla kadın adayların en fazla bu partide yer alacağı beklense de aday listelerinde CHF'sine göre daha az kadın adaya yer verilmiştir. SCF'ndan Beyoğlu adayı olarak gösterilen Nezihe Muhittin ve arkadaşları, seçimlerde çeşitli toplantı ve konuşmalar düzenlemişlerdir. Ancak seçim sonuçlarının iktidar partisi lehine sonuçlanması, SCF etrafında örgütlenen Nezihe Muhittin ve arkadaşlarının da bu dönemden itibaren basının gündeminden düşmesini de beraberinde getirmiştir.

²⁵ **TBMM Zabıt Ceridesi**, 20, Mart 1930, devre: 3, c: 17, İçtima: 3, s. 24; Afet İnan, **Atatürk ve Türk Kadın Haklarının Kazanılması**, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1968, s. 128-129

1930 Belediye seçimlerinin sona ermesiyle, SCF kapanmış ve Türkiye’de 1945 yılına kadar süren tek parti dönemi başlamıştır.²⁶ Bu dönem hem KB’nin hem de Nezihe Muhittin Hanım için faaliyetlerin tamamen -Uluslararası Kadın Kongresi sayılmazsa - silindikleri bir dönem oldu. Nisan 1935 yılında Uluslararası KB’nin 12. Uluslararası Kadın kongresinin bitişinin ardından basında KB’nin fesih haberi duyulmuştur. KB başkanı Latife Bekir gazetecilere yaptığı konuşmada “birliği sevinç içinde kapatıyoruz “ açıklamasını yapmıştır. Bekir ayrıca “Türk Kadınlığına Türk erkeği kadar verildiği için” KB’nin etkinliğine devam etmesinin gereği kalmadığını açıklamıştır.²⁷ Kapatılmayla birlikte TKB’nin ilk dönemi sona ermiştir. TKB 1949 yılında yeniden kuruldu ve başkanlığına da Latife Bekir (Çeyrekbaşı) getirilmiştir.²⁸

²⁶ **Hakimiyet-i Milliye**, 29 Teşrin-i Sani 1930, sayı: 3359, s. 1

²⁷ “Kadınlar Birliği Kapanıyor” **Kurun (Vakit)**,30, Nisan 1935, sayı:157, s. 1, “Kadınlar Birliklerini Kapattılar” , **Kurun (Vakit)**, 11 Mayıs 1935, sayı:166, s. 1

²⁸ Yaprak Zihnioğlu, **Kadinsız İnkılap**, İstanbul, Metis Yayınları, 2003, s. 258

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

- AĞAOĞLU, Ahmet: **Serbest Fırka Hatıraları**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1994.
- AKŞİN, Sina: **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, İstanbul, İmge Yayınları, 2001.
- ARAT, Necla: **Kadın Sorunu**, İstanbul,İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1980.
- ARIBIRNU, Kemal: **Milli Mücadele’de İstanbul Mitingleri**, Ankara, Yeni Desen Matbaası, 1975.
- Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri (1906-1938)**, c.II, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1989.
- ATUF: Nafi: **Türkiye Maarif Tarihi Hakkında Bir Deneme**, İstanbul, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, 1930
- AVŞAR, Abdülhamit: **Bir Fırkanın Kapamasında Basının Rolü: Serbest Cumhuriyet Fırkası**, İstanbul, Yayıncılık, 1998.
- BEBEL, August: **Kadın ve Sosyalizm**, Ankara,Toplum Yayınları, Yayın Tarihi Yok.
- BENSADON, Ney: **Başlangıcından Günümüze Kadın Hakları**, çev: Şirin Tekeli, İstanbul, İletişim Yayınları, 1990.
- BERKES, Niyazi: **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2003.
- BERKTAY, Fatmagül: **Tarihin Cinsiyeti**, İstanbul, Metis Yayınları,2003.
- BOCK, Gisela: **Avrupa Tarihinde Kadınlar**, çev: Zehra Aksu Yılmaz, İstanbul, Literatür Yayınları, 2004
- CAPOROL, Bernard: **Kemalizm’de ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını(1919-1970)**, Ankara, Türkiye İş Bankası Yayınları, 1982.

- CHARTERJEE, Partha: **Ulus ve Parçaları**, çev:İsmail Çeken, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002.
- ÇAKIR, Serpil: **Osmanlı Kadın Hareketi**, İstanbul, Metis Yayınları, 1996.
- ÇAVDAR, Tefvik: **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950**, İstanbul, İmge Yayınları, 1995.
- DOBB, Maurice: **Kapitalizmin Gelişim Üzerine İncelemeler**, çev. F.Akar, İstanbul, Belge Yayınları, 1992.
- DOĞRAMACI, Emel: **Türkiye'de Kadın Hakları**, Ankara, Ayın Kitapları, 1982.
- DONOVAN, Josephine: **Femisint Teori**, çev: A.Bora, M.A.Gevrek, F. Sayılan, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001.
- DURAKBAŞI, Ayşe: **Halide Edip-Türk Modernleşmesi ve Feminizm**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002.
- EMERSON, Rubert: **Sömürgelerin Uluslaşması**, Ankara, Ayyıldız Matbaası, 1965.
- ENLOE, Cynthia: **Muzlar, Plajlar ve Askeri Üsler: Feminist Bakış Açısından Uluslararası Siyaset**, çev: İ. B. Kurt -E. Aydın, İstanbul, Çitlenbik Yayınları, 2003.
- ERGİN, Osman: **İstanbul Mektepleri ve İlim, Terbiye Sanat Müesseseleri Dolayısıyla Türkiye Maarif Tarihi**, İstanbul, Eser Matbaası, 1977, c:1-2,
- GELLNER, Ernest: **Uluslar ve Ulusçuluk**, çev: B.E.Bahar, G.G. Özdoğan, İstanbul, İnsan Yayınları, 1992.
- HOBBSAWM, Eric: **Devrim Çağı 1789-1848**, çev: Bahadır Sina Şener, Ankara, Dost Kitabevi,, 2000.
- HOBBSAWM, Eric: **İmparatorluk Çağı 1875-1914**, çev: Vedat Aslan, Ankara, Dost Yayınları, 1999.

- HOBBSAWM, Eric: **1870'den Günümüze: Milletler ve Milliyetçilik, "Program, Mit, Gerçeklilik",** çev: Osman Akinhay, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1995.
- HUBERMAN, Leo: **Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla,** çev: Murat Belge, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003
- İNAN, Afet: **Atatürk ve Türk Kadın Haklarının Kazanılması,** İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1968.
- J. LEE, Stephen: **Avrupa Tarihinden Kesitler (1789-1980),** çev: Şafak Aktur, Ankara, Dost Kitabevi, 2002.
- JAWARDENA, Kumari: **Feminist and Nationalism in the Third World,** London, Zed Books, 1994.
- KADIOĞLU, Ayşe: **Cumhuriyet İdeolojisi Demokrasi Muhakemesi,** İstanbul, Metis Yayınevi, 1999
- KADIOĞLU, Süheyla: **Bitmeyen Savaşım,** İstanbul, Sel Yayıncılık, 2001.
- KAPLAN, Leyla: **Cemiyetlerde ve Siyasi Teşkilatlarda Türk Kadını (1908-1960),** Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 1998.
- KARPAT, Kemal: **Türk Demokrasi Tarihi: Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Temeller,** İstanbul, Afa, 1996.
- LEWIS, Bernard: **Modern Türkiye'nin Doğuşu,** Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2000.
- MARX, Karl: **Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i,** Ankara, Sol Yayınları, 1990.
- MOORE Jr Barrington: **Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri- Çağdaş Dünyanın Yaratılmasında Soylunun ve Köylünün Rolü,** Ankara, V Yayınları 1989,

- OKYAR, Ali Fethi: **Serbest Cumhuriyet Fırkası Nasıl Doğdu Nasıl Fesh Edildi**,y.y., İstanbul, 1987
- ORAN, Baskın: **Atatürk Milliyetçiliği: Resmi İdeoloji Dışı Bir İnceleme**, Ankara, Bilgi Yayınları, 1999.
- ORTAYLI, İlber: **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002.
- ÖZKIRIMLI, Umut: **Milliyetçilik Kuramları: Eleştirel Bir Bakış**, İstanbul, Sarmal Yayınevi,1999.
- PARLA, Taha: **Türkiye’de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları**, c: 3, İstanbul, İletişim Yayınları, 1995.
- SMİTH, Antony D.: **Milli Kimlik**, çev: Bahadır Sina Şener, İstanbul, İletişim Yayınları,1999
- SOBUOL, Albert: **1789 Fransız İnkılabı Tarihi**, çev. Şerif Hulusi, İstanbul, Cem Yayınları, 1969.
- TANÖR, Bülent: **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2004.
- TAŞKIRAN, Tezer: **Cumhuriyet’in 50. Yılında Türk Kadın Hakları**, Ankara, Başbakanlık Basımevi, 1973.
- . **TC. Devlet İstatistik Enstitüsü İstatistik Göstergeler 1923-2002**,Ankara, DİE Matbaası , 2003
- TİLLY, Charles: **Avrupa’da Devrimler 1492-1999**, çev: Özden Arıkan, İstanbul, Afa Yayıncılık, 1995
- TİMUR, Taner: **Türk Devrimi ve Sonrası**, İstanbul, İmge Yayınları, 2001.
- TOPRAK, Zafer: **İttihad-Terakki ve Cihan Harbi, Savaş Ekonomisi ve Türkiye’de Devletçilik (1914-1918)**, İstanbul, Homer Kitabevi, 2003.
- TOPRAK, Zafer: **Türkiye’de “Milli İktisat”(1908-1918)**, Ankara, Yurt Yayınları, 1982.

- TUNAYA, Tarık Zafer: **Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük**, İstanbul, Bilgi Üni. Yayınları, 2002.
- TUNAYA, Tarık Zafer: **Türkiye’de Siyasal Gelişmeler (1876-1938):** Mütareke, Cumhuriyet ve Atatürk, İstanbul, Bilgi Üni. Yayınları, 2003.
- TUNÇAY, Mete: **Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek-Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999.
- TUNÇAY, Mete: **Arif Oruç’un Yarın’ı(1933)**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1991.
- YETKİN, Çetin: **Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı**, Karacan Yayınları, 1982.
- YILDIZ, Ahmet: **“Ne Mutlu Türküm Diyebilene”: Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırları (1919-1938)**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004.
- YUVAL-DAVIS, Nira Yuval: **Cinsiyet ve Millet**, çev: Ayşin Bektaş, İletişim, İstanbul, 2003, s. 61, 62
- ZİHNİOĞLU, Yaprak: **Kadınsız İnkılap**, İstanbul, Metis Yayınları, 2003.
- ZÜRCHER, Eric Jan: **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**, çev:Y. Saner Gönen, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002
- ZÜRCHER, Eric Jan: **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, çev:G. Çağalı Güven, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003.

MAKALELER

- AKŞİN, Sina: “Jön Türkler”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, c:3, İstanbul, İletişim, 1985, s.832-843
- ALKAN, Mehmet Ö.: “Tanzimat’tan Sonra ‘Kadın’ın Hukuksal Statüsü” **Toplum ve Bilim**, s.50, yaz, 1990, s.82-96
- ALKAN, Mehmet Ö.: “Resmi İdeolojinin Doğuşu ve Evrimi Üzerine Bir Deneme”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce-Cumhuriyet’e Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi**, c:1, İstanbul, İletişim, 2001, s.390-397

- ALKAN, Mehmet Ö.: “İstanbul’da Sivil Toplum Kurumları”, **Tanzimat’tan Günümüze İstanbul’da STK’lar**, A.N.Yücek,ök, İ. Turan, M.Ö. Alkan, İstanbul, Tarih Vakfı, 1998, s. 68-93
- ALKAN, Mehmet Ö.: “İmparatorluk’tan Cumhuriyete Modernleşme ve Ulusçuluk Sürecinde Eğitim”, **Osmanlı Geçmişi ve Bugünün Türkiye’si**, der: Kemal H. Karpat, İstanbul, Bilgi Üni. Yayınları, 2004, s. 89-141
- ARAT, Zehra: “Turkish Women and The Republican Reconstruction of Tradition”, **Reconstruction Gender in the Middle East: Tradution, Identity and Power**, ed: F. Müge Göçek and Shiva Balaghi, Colombia University Press, New York, 1994, s. 58-63
- ARAT, Yeşim: “Türkiye’de Modernleşme Projesi ve Kadınlar”, **Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik**, ed. Ayşen Anadol, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999, s. 82-98
- ARAT, Zehra: “Kemalizm ve Türk Kadını”, **75 Yılda Kadınlar ve Erkekler**, der: Ayşe B. Hacimirazoğlu, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 1998, s. 45-53
- ARAT, Yesim: "Women's Studies in Turkey: From Kemalism to Feminism." **New Perspectives on Turkey**, no. 9 (Fall 1993).s. 122-136
- ARİF, Oruç: “Muhalefet Fırkası Teşekkül Ederken Biz Ne Düşünüyoruz”, **Yarın**, 9 Ağustos 1930, sayı: 231, s. 2
- BERKTAY, Fatmagül: “Cumhuriyet’in 75 Yıllık Serüvenine Kadınlar açısından Bakmak”, **75 Yılda Kadınlar ve Erkekler**, der: Ayşe B. Hacimirazoğlu, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 1998, s. 21-30.
- BERKTAY, Fatmagül: “Doğu ile Batı’nın Birleştiği Yer: Kadın İmgesinin Kurgulanışı”, **Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce: Modernleşme ve Batıcılık**, c:3, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s. 263-278
- BERKTAY, Fatmagül: “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Feminizm”, **Tarihin Cinsiyeti**, İstanbul, Metis Yayınları, 2003, s.98-111

- BERKTAY, Fatmagül: “Türkiye’de Kadın Hareketi: Tarihsel Bir Deneyim”, **Kadın Hareketinin Kurumsallaşması, Fırsatlar ve Rizikolar**, İstanbul, Metis Yayınları, 1994, s. 23-43
- BORAVTAV, Korkut: “İktisat Tarihi (1908-1980)”, **Türkiye Tarihi 4, Çağdaş Türkiye 1908 – 1980**, der. Sina Akşin, İstanbul, Cem Yayınları, 1995, s. 279-291,
- BORAVTAV, Korkut: “Kemalist Economic Policies and Etatism ”, **In Atatürk: Founder at a Modern State**, ed: Ali Kazancıgil and Ergun Özbudun, London: C. Hurst: Company, 1981, s. 165-173
- ÇAĞATAY, Nilüfer;
NUHOĞLU, Yasemin Soysal: “Uluslaşma Süreci ve Feminizm Üzerine Karşılaştırmalı Düşünceler”, **1980’ler Türkiye’inde Kadın Bakış Açısından Kadınlar**, der: Şirin Tekeli, İstanbul, İletişim Yayınları, 1995, s.330-348
- ÇAKIR, Serpil: “Kadın tarihinden İki İsim: Ulviye Mevlan, Nezihe Muhittin”, **Toplumsal Tarih**, 1997, sayı: 8, s. 6-12
- ÇAKIR, Serpil: “Bir’in Nostaljisinden Kurtulmak: Siyaset Teorisine ve Pratiğine Cinsiyet Açısından Bakış”, **Yerli Feminizme Doğru**, der: Aynur İlyasoğlu-Necla Akgökçe, İstanbul, Sel Yayıncılık, 2001, s.385-422.
- ÇAKIR, Serpil: “Osmanlı Kadın Dernekleri”, **Toplum ve Bilim** sayı:53:,1991, s.139-159.
- ÇAVDAR, Tevfik: “Cumhuriyet Döneminin İlk Çok Partili Belediye Seçimi”, **Mülkiyeliler Birliği Dergisi**, Ankara, 13, (105), 1989, s.3-5.
- ÇİFTÇİ, Oya: “Türk Kamu Yönetiminde Kadın Görevliler”, **Türk Toplumunda Kadın**, der: Nermin A. Unat, Ankara, Türk Sosyal Bilimler Derneği, 1982, s. 222-234
- DAVİS, Nira,-Yuval: “Identity Politics and Women’s Ethnicity”, **Identity Politics and Women: Cultural Reassertions and Feminism in International Perspective**, ed: Valentina M. Mogindam, Boulder, Westview Pres, 1994, s. 413.
- ENLOE, Cynthia: “Feminizm, Milliyetçilik ve Militarizm”, **Vatan, Millet ve Kadınlar**, der: Ayşe Gül Altınay, İstanbul, İletişim Yayınevi, 2000, s.189-213.
- F. Anthias; DAVİS, Nira Yuval: “Introduction”, **Woman-Nation-State**, Macmillan, London, 1989, s. 8- 9

- FALİH, Rıfki: “Yeni Fırka Doğarken”, **Hakimiyet-i Milliye**, 17 Ağustos 1930, sayı. 3267, s. 1;
- GODİNEAU, Dominique: “Daughters of Liberty and Revolutionary Citizens”, **A History of Women: Emerging Feminism from Revolutation to World**, ed: Georges Duby and Michelle Perrot, c: 4, 1995, London, Harvard Uni. Press, s. 17-23
- GÜRSEL, Seyfettin Gürsel: “Cumhuriyet Döneminde Türkiye Ekonomisi”, **75 Yılda Düşünceler, Tartışmalar**, der: Mete Tunçay, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, s. 138-167
- GÜZEL, Şehmus Güzel: “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Toplumsal Değişim ve Kadın”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, c:3, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985, s.858-874
- IŞIN, Ekrem: “Tanzimat, Kadın ve Gündelik Hayat”, **Tarih ve Toplum**, s.51, Mart 1998, s.22
- JAFFRELOT, Christophe: “ Bazı Ulus Teorileri”, **Uluslar ve Milliyetçilik**, der: Jean Leca, İstanbul, Metis Yayınları, 1998, s.59-67
- JUAN, Cole, R.I.: “Gender, Tradition and History”, **Reconstructing Gender in the Middle East: Tradition, Identity and a Power**, (ed. By Fatma M. Görçek and Shiva Belaghi, Colombia Uni. Press. New York, 1994, s. 24-30
- KADIOĞLU, Ayşe: “Cinselliğin İnkarı: Büyük Toplumsal Projelerin Nesnesi Olarak Türk Kadını”, **75 Yılda Kadınlar ve Erkekler**, der: Ayşe B. Hacımirazoğlu, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 1998, s. 93-110
- KANDİYOTİ, Deniz: “Kimlik Kavramı ve Yetersizlikler: Kadınlar ve Ulus”, **Cariyeler, Bacılar, Yurttaşla. Kimlik ve Toplumsal Dönüşümler**, İstanbul, Metis Yayınları, 1997, s. 149-165
- KANDİYOTİ, Deniz: “Kimlik Kavramı ve Yetersizlikler”, **Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar: Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler**, İstanbul, Metis Yayınları, 1997, s.157-165,
- KANDİYOTİ, Denzi: “Ataerkil Örüntüler: Türk Toplumunda Erkek

- Egemenliğinin Çözülmesine Yönelik Notlar”, **Kadın Bakış Açısından 1980’ler Türkiye’sinde Kadın**, der: Şirin Tekeli, İletişim Yayınları, İstanbul, 1990, s. 301-312
- KILIÇBAY, Mehmet Ali: “Osmanlı Batılılaşması”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, c:1, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985, s.148-150
- KIRPINAR, Leyla: “Türkiye’de Toplumsal Değişme Sürecinde Kadın”, **75 Yılda Kadınlar ve Erkekler**, der: Ayşe B. Hacımiraçoğlu, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 1998, s. 16-23
- KOÇAK, Cemil: “1930 Belediye Seçimlerinde Sabiha Sertel’in Adaylığı”, **Tarih ve Toplum**, Mart 1988, sayı: 21, s. 27-28”
- KOÇAK, Cemil: “Siyasal Tarih (1923-1950)”, **Türkiye Tarihi 4, Çağdaş Türkiye 1908 – 1980**, der. Sina Akşin, İstanbul, Cem Yayınları, 1995, s.88-110
- KOÇAK, Cemil: “Yeni Osmanlılar ve I. Meşrutiyet”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce-Cumhuriyet’e Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi**, c:1, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, s.72-83
- KORALTÜRK, Murat: ““Mili Aile”ye İlişkin Bir Belge”, **Toplumsal Tarih**, s.46, Ekim 1997, s.23-24
- MAYEUR, Françoise: “Secular Education”, **A History of Women: Emerging Feminism from Revulation to World**, ed: Georges Duby and Michelle Perrot, c: 4, 1995, London, Harvard Uni. Press, s. 203-234
- NAGEL, Joane: “Erkeklik ve Milliyetçilik: Ulus İnşasında Toplumsal Cinsiyet ve Cinsellik”, **Vatan, Millet, Kadınlar**, der: Ayşe gül Altınay, İstanbul, İletişim Yayınları, 2000, s. 77
- NEZİHE MUHİTTİN: “Kadın Polis: Gülünç Olmayalım”, **Hareket**, 24 Temmuz 1929, sayı:21, s.1
- NEZİHE MUHİTTİN: “Murahhasımız Kim Olacak?”, **Hareket**, 8 Haziran 1929, sayı. 8, s. 3
- Seyyah: **Vakit**, 1 Nisan 1930, sayı: 4393

- SİİRT MEBUSU Mahmut: “Gayri Müslim Türkler”, **Hakimiyet-i Milliye**, 14 Teşrini evvel 1930, sayı: 3325, s. 1
- SİİRT MEBUSU Mahmut: “Bir Hakikat”, **Hakimiyet-i Milliye**, 22 Ağustos 1930, sayı: 3272, s.
- SİRKİS, Luce: “Özerk Kadın Hareketi ve Kurumlar-Son On Yıl İçinde Fransa’daki Karşılıklı Etkileşim”, **Kadın Hareketinin Kurumsallaşması, Fırsatlar ve Rizikolar**, İstanbul, Metis Yayınları, 1994, s. 45
- SİRMAN, Nükhet: “Feminism in Turkey: A Short Story”, **New Perspectives on Turkey III**: 1, s. 1-34
- SLEDZIEWSKI, Elisabeth G.: “The French Revolution as the Turning Point”, **A History of Women: Emerging Feminism from Revulation to World**, ed: Georges Duby and Michelle Perrot, c: 4, 1995, London, Harvard Uni. Press, s. 33-56
- SOMEL, Selçuk Akşin: “Osmanlı reform Çağında Osmanlıcılık Düşüncesi (1839-1913)”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce -Cumhuriyet’e Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi**, c:1, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, s.89-98
- ŞERİFSOY, Selda: “Aile ve Kemalist Modernizasyon Projesi, 1928-1950”, **Vatan, Millet, Kadınlar**, der: Ayşe Gül Altınay, İstanbul, İletişim Yayınları, 2000, s. 159, 160
- ŞÜKÜFE, Nihal: “Fırkamızın Mefkursi”, **Süs** 30 Haziran 1339 (1923) sayı: 3, s. 3-4
- TEKELİ, Şirin: “Türkiye’de Kadının Siyasal Hayattaki Yeri” , **Türk Toplumunda Kadın**, der: N. Abadan Unat, Türk Sosyal Bilimler Derneği, 1979, s. 376-381
- THEBAUD, Françoise: “The Great War and the Triumph of Sexual Division”, **A History of Women in the West**, v:5, ed: Françoise Thebaud, 1996, London, Harvard Uni. Press, s.33
- TOPRAK, Zafer: “1935 İstanbul Uluslar arası Feminizm Kongresi ve Barış”, **Düşün**, 1986, sayı 24, s. 24-29
- TOPRAK, Zafer: “Halk Fırkasında Önce Kurulan Parti: Kadınlar Halk Fırkası”, **Tarih ve Toplum**, Mart 1988, sayı: 51, s.

- TOPRAK, Zafer: "Osmanlı Kadınları Çalıştırma Cemiyeti: Kadın Askerler ve Milli Aile", **Tarih ve Toplum**, s.51, Mart 1998, s.34
- TOPRAK, Zafer: "Türkiye’de Siyaset ve Kadın: Kadınlar Halk Fırkasından Arslulusal Kadın Birliği Kongresine”(1923-1935), **Kadın Araştırmaları Dergisi**, 1994, sayı:2, s. 5-12
- TOPRAK, Zafer: "The Family, Feminism and the State During the Young Turk Period, 1908-1918." **Varia Turcica**, sayı.:13 ,1991.56-76
- TOSKA, Zehra: "Cumhuriyet’in Kadın İdeali: Eşiği Aşanlar ve Aşmayanlar", **75 Yılda Kadınlar ve Erkekler**, der: Ayşe B. Hacımiraçoğlu, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 1998, s. 78-98
- TÖRENEK, Mehmet: "Kadın Dergiciliği ve Mehmet Rauf", **Toplumsal Tarih**, s.51, Mart 1998, s.26-30
- TUNAYA, Tarık Zafer: "1876 Kanun-i Esasi Ve Türkiye’de Anayasa Geleneği", **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, c:1, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985, s.37-45
- TUNÇAY, Mete: "İkna (İnandırma) Yerine Tecebbür (Zorlama)", **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm**, c. 2, İstanbul, İletişim Yayınları, , 2002, s. 92-101
- UNAT, Nermin Abadan: "Toplumsal Değişme ve Türk Kadını", **Türk Toplumunda Kadın**, der: Nermin Abaan Unat, Ankara, Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayınları, 1979,s. 23-45
- UNAT, Nermin Abadan: " Söylemden Protestoya: Türkiye’de Kadın Hareketlerinin Dönüşümü", **75 Yılda Kadınlar ve Erkekler**, der: Ayşe B. Hacımiraçoğlu, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 1998, s.98-112
- ÜNÜVAR, Kerem: "İttihatçılıktan Kemalizme, İhya’dan İnşa’ya.", **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce- Cumhuriyet’e Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi**, c:1, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, s.129-143.,

- ÜSTEL, Füsün: "1930 Belediye Seçimlerinde Kadın Faktörü", **Argos**, Mart 1990, sayı: 19 , s. 72-87
- Van OS. Nicole A.N.M: "Osmanlı Müslümanlarında Feminizm", **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Cumhuriyet’e Devreden Düşünce Mirası, Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, s.336-346
- W. SCOTT, Joan: " **Women Worker**" **A Hiatory of Women: Emerging Feminism from Revulation to World**, ed: Georges Duby and Michelle Perrot, c: 4, 1995,London, Harvard Uni. Press, s. 368-402
- WALBY, Sylvia: "Kadın ve Ulus", **Vatan, Millet, Kadınlar**, der: Ayşe Gül Altınay, İstanbul, İletişim Yayınları, 2000, s. 11-29
- YARAMAN, Ayşegül: "Özel Alandan Kamusal Alana: Siyasal Temsil ve Kadınlar", der:K.Lordoğlu," **İnsan, Toplum, Bilim**, İstanbul, Kavram Yayınları, 1996.s. 33-45
- YUNUS, Nadi: "Kadınların İntihap Hakkı", **Cumhuriyet**, 4 Nisan 1930, sayı: 2123, s. 1
- YUNUS, Nadi: "Cumhuriyet Halk Fırkasına Gelince", **Cumhuriyet**, 11 Ağustos 1930, sayı: 2249, s. 1
- YUNUS Nadi: "Yeni Fırkanın Umumi Telakkisi", **Cumhuriyet**, 17 Ağustos 1930, sayı: 2255, s. 1
- YUNUS Nadi: "Cumhuriyet Halk Fırkasına Gelince", **Cumhuriyet**, 11 Ağustos 1930, sayı: 2249, s. 1
- YUNUS Nadi: "Yeni Fırkanın Umumi Telakkisi", **Cumhuriyet**, 17 Ağustos 1930, sayı: 2255, s. 1
- YUNUS Nadi: "Fırkacılık Münakaşaları", **Cumhuriyet**, 20 Ağustos 1930,sayı: 2258, s. 1
- YUNUS Nadi: "İktidar Meselesi", **Cumhuriyet**, 24 Ağustos 1930, sayı: 2262, s.1
- ZİHNİOĞLU, Yaprak: "Bir Osmanlı Türk Kadın Hakları Savunucusu Nezihe Muhittin Tepedengil", **Tarih ve Toplum**, İstanbul, 31, 1999, a. 132-139

SÜRELİ YAYINLAR:

AKBABA (1227-1930)

CUMHURİYET (1924-1933)

HAKİMİYET-İ MİLLİYE (1930)

HARAKET (1929)

İKDAM (1339-1340)

KÖROĞLU (1931)

KURUN (1935)

MİLLİYET (1927-1930)

SÜS (1339-13340)

TANİN (1339-1334)

TBMM Zabıt Ceridesi (1339(1923), 1927,1930)

VAKİT (1339-1930)

EKLER

EK I:

Şehrimizdeki Kadın Hareketi İlerliyor: **Vakit**, 16 Haziran 1339(1923), sayı. 1979, s.

1

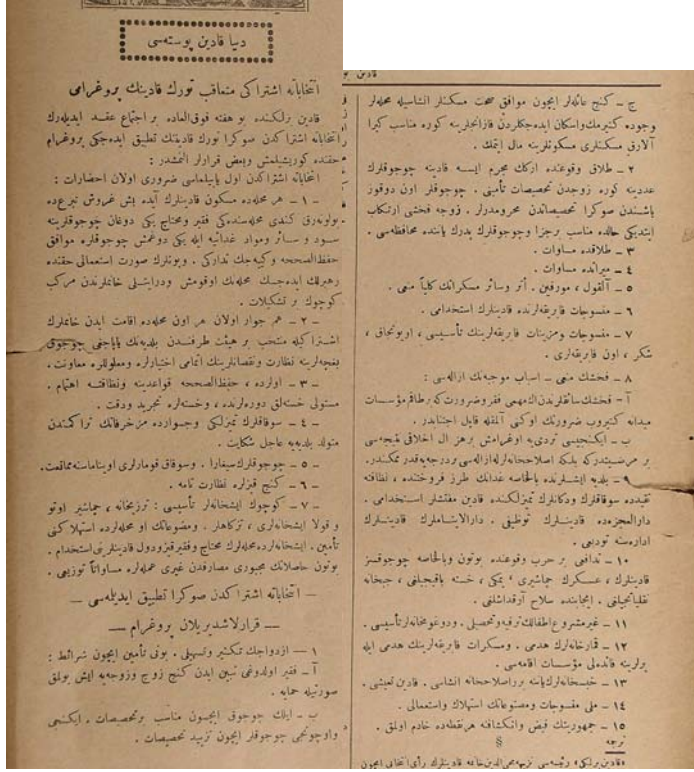
Kadınlar Halk Fırkası'nın, **Vakit** gazetesinde ilk 10 maddesi yayınlanan nizamnamesi:

- 1) Kadınlar Halk Fırkası, kadınlarımızın memlekette nafi olan (dokuz umde) etrafında yalnız hasben, fikren değil bilfiil toplayarak onları, kadınlığa temas eden noktalarında müşarık, dolayısıyla alakadar eden aksamında bilvasıta mü'essir, muavin ve mütemmim olarak tatbik edecektir.
- 2) Hukuk-i siyasiyemizin istihsalı ancak istihkak ve liyakata münevvit bulunduğu cihetle Türk kadının memleketin siyasi, içtimai, iktisadi en mühim mesail-i hayatiyesinde mütebariz bir şahsiyet, kabiliyet ve faaliyet isbatına muvaffak olunca bütün bu safahat-ı tekamüliyenin muhassalası olan hakk-ı siyasiyesini temin edecek bir umde ilavesine hak kazanacaktır.
- 3) Memleketimizin sekeniyesinden olan kadınların da belediye intihabatına iştirak etmeleri

- 4) Kadınlar Halk Fırkası “salah-ı iktisadımızın temininde” mühim bir amil olacaktır. Fırka gayesine vusul için: Kadınlarımızın hayatı-i dahiliye ve beytiyede semarat-ı mesaiyi tasarruf ve tevzi'ine nazım, hayat-ı hariciye ve umuiyede müstahsil olmasına sai olacaktır. Dahili mamulâtın istihlakine..Mevad-ı ibtidaiyesi memleketimizde bulunan mamulat ve masnuat vücuda getirmeye..mevcut mensucat fabrikalarının memulatını yirminci asrın zevkiye telif etmeye..mensucatın harc-ı alem bir şekle ifrağına..Gayr-i mütedavil zinet-i altını ve mücevherat gibi sevetin sermaye haline gelmesine.. Şahsi sermayenin umumileştirilmesine. Bunlarla tezyinat-ı libasiyesine, hisse senedatı ihracına ve velhasıl atıl kadın ellerinden ameli istifadeler teminine çalışılacaktır.
- 5) Eytamın terbiye ve terfihi hususunda yalnız hükümetin himaye-i pederanesine intizar etmeyecek manevi ve musaddık bir iane cem edip eyrtamhaneler ve ırzahanelr vücuda getirmeye, sevgili şehit yavrularımızın yarının ihtiyacına muvafık yeni, zinde ameli bir unsur-ı kıymetdar meydana getimeye.
- 6) Maarif hususunda: Tedrisat ve terbiye-i ibtidaiyede analık mürebbilik devreleri arasındaki hatt-ı fasıla yaklaştırmaya mekteb-i ibtidaiyenin mümkün mertebe kadın muallimlere tedvine, şerait-i içtimaiyemizin icabatına nazar-ı ehemmiyete alarak kızlarımızın tahsil ve terbiyesinin sevk-i idaresinde nazım olmak üzere Maarif vekaletinde bir kadın maarif müşaviri bulunması
- 7) Dul ve bakes kadınların ahlak ve maişetini temin ve iş bulumunu teshil ve her işte mütehassıs yetiştirmek için taksim-i amal kaidesine muvafık müesseseler vücuda getirmeye
- 8) Harb vukuunda alelumum kadınların hidamatda muavenet etmeleri hususu nazar-ı itibara alınarak icab eden tedabire tevessül olunacaktır.
- 9) Aile ve izdivac kanunlarının bir şekl-i mükemmele ifrağına
- 10) Türk kadınlarının bu mesailde tenviri için halkın seviyesiyle mütenasib tedris-i hitabeleri, risalecikler ve asar-ı müfide vücuda getirmeye

EK II:

“İntihaba İştirake Müteakıb Türk Kadı(nı)n Programı ”**Türk Kadın Yolu**, 16 Temmuz 1341 (1925), sayı: 1, s. 8-9.

DÜNYA KADIN POSTASI

İntihabata İştirake Müteakıb Türk Kadı(nı)n Programı

Kadın Birliği'nde bu hafta fevkalade bir içtima akit edilerek intihabata iştirakten sonra Türk kadınının tatbik edeceği program hakkında görüşülmüş ve bazı kararlar alınmıştır:

İntihabata İştirakten Evvel Yapılması Zaruri Olan İhzarat:

1) Her mahallede meskun kadınların ayda 5 kuruş teberruda bulunarak kendi mahallesindeki fakir ve muhtaç yeni doğan çocuklarına süt ve sair ve mevad-ı gıdaiye ile yeni doğmuş çocuklara muvafık hıfzısıhha ve giyecek tedariki. ve bunların suret-i istimali hakkında rehberlik edecek mahallenin okumuş ve dirayetli hanımlarından mürekkeb küçük bir teşkilat

2) Hemcivar olan her on mahallede ikamet eden hanımların iştirake ile müntehip bir heyet tarafından belediyenin yapacağı çocuk bahçelerine nezaret ve noksanlarının ,itmamı, ihtiyarlara ve malüllere muavenet

- 3) Evlerde, hıfzısıhha kavaidine ve nezafete ihtimam. Müstevli hastalık devrelerinde ve hastalara tecrit ve dikkat
- 4) Sokakların temizliği ve civarda müzahrefatın terakümünden mütevellit belediyeye acil şikayet
- 5) Çocukların sigara ve sokak kumarları oynamamasına mümanaat
- 6) Genç kızlara nezaret-i tamme
- 7) Küçük işhaneleri tesisi: terzihane, çamaşır, ütü ve kola işhaneleri, tezgahlar. Ve masnuatın o mahallelerde istihlakini temin. İşhanelerde mahallelerin muhtaç ve fakir kız ve dul kadınlarını istihdam. Bütün hasılatın mecburi masariften gayri amalelere müsaveten tevzi'i

İntihabata İştirakten Sonra Tatbik Edilmesi Karalaştırılan Program

- 1) İzdivacın teksir ve teshili. Bunu temin için şerait:
 - a- Fakir olduğu tebeyyün eden genç zevc ve zevceye iş bulmak suretiyle himaye
 - b- İlk çocuk için münasip bir tahsisat, ikinci ve üçüncü çocuklar için tezyid-i tahsisat
 - c- Genç aileler için muvafık-ı sıhhat meskenler inşaasıyla mahalleler vücuda getirmek ve iskan edeceklerden kazançlarına göre münasip kira alarak meskenleri meskunlarına mal etmek
- 2) Talak vukuunda erkek mücrim ise kadına çocukların adedine göre zevcden tahsisat temini. Çocuklar 19 yaşından sonra tahsisattan mahrumdurlar. Zevce fuhşi irtikap ettiği halde münasip bir ceza ve çocukların pederin yanında muhafazası
- 3) Talakta müsavat
- 4) Mirasta müsavat
- 5) Alkol, morfin, eter vesair müsekkiratın külliyyen men'i
- 6) Mensucat fabrikalarında kadınların istihdamı
- 7) Mensucat ve müzeyyinât fabrikalarının tesisi, oyuncak, şeker, un fabrikaları
- 8) Fuhşun men'i –esbab-ı mucibenin izalesi:
 - a) Fuhşun saiklerinden en mühimmi fakr ve zaruret ki bir takım müessesat meydana getirip zaruretin önünü almakla kabil-i ictinabtır
 - b) İkincisi tereddiye uğramış bir hezal? ahlakı neticesi bir maraziyettir ki belki ıslahhanelerle izalesi bir dereceye kadar mümkündür.
- 9) Belediye işlerinde bilhassa gıdanın tarz ve fûruhtunda, nezafete takayyüdde sokakların ve dükkanların temizliğinde kadın müfettişler istihdamı. Darü'l acizede kadınların tanzifi. Darü'l eytamların kadınların idaresine tevdi'i

- 10) Tedafi-i bir hal vukuunda bütün ve bilhassa çocuksuz kadınların, askerın  amaşı, yemeği, hasta bakıcılığı, cephane nakliyat ılığı, icabında silah arkadaşlığı
- 11) Gayr-i meşru etfalın terfih ve tahsili ve doğumhaneler tesisi
- 12) Kumarhanelerin hadmi. Ve m sekkirat fabrikalarının hadmi ile yerlerine faideli müessesat ikamesi
- 13) Hapishanelerin yanına birer ıslahhane inşaaı. Kadın taayy ş 
- 14) Milli mensucat ve masluatın, istihlak ve istihmalı
- 15) Cumhuriyetin feyz ve inkişafına her noktada hadim olmak

Kadınlar Birliği Heyet-i İdare Azası:

Kadın Birliği'nin Neşredeceği Beyanname:
Milliyet, 20 Haziran 1927, sayı: 484, s. 4

EK V:

Cumhuriyet, 10 Nisan 1930, sayı:2126, s. 1

MITİNG!

Türk kadını, yarınki içtimaa sen de gel!

Kadın Birliği hararetle hazırlanıyor

Kadın Birliği azasından bir grup

Türk Kadın Birliği dün de toplanarak cuma günü yapılacak miting hazırlıklarıyla meşgul olmuştur.

Tezahürata bütün kadınlarımızın iştiraki için tedbirler alınmaktadır. Tezahüratın ilk safhası Sultan Ahmet meydanında olacak ve kadınlar sabahleyin burada toplanacaklardır.

İkinci safhası yolda ve Taksim'de cereyan edecektir.

Türk Kadın Birliği mitingte nükük söyleyecek olanları tesbit etmektedir.

Kadın Birliği bütün Türk kadınlarını bu tezahürata davet etmektedir. Birlik Türk kadınına hitaben kısa bir davet beyannamesi neşretmiştir:

Amerika'da ilk kadın Ayan azası
Şikago 9 (A.A.) — Ayan'dan müteveffa M. Mccorinick'nın dul zevcesi Madam Reith Mccornick ateşli silâhla ve bombalarla yapılan bir kaçırma teşebbüsüne şahne olan şiddetli bir mücadeleden sonra rakibi Ayan'dan M. Charles

Türk kadını

Bu cuma günü saat 9 da Sultanahmet meydanında mitingimiz vardır. Memleketini seven ve hakkına hürmet etmeği ve ettirmeği istersen bu toplanışa gel!

Türk Kadın Birliği

Dineen'in mağlûp ederek illinois Ayan'lığı için kendisini cumhuriyetçilerin namzetliğine tayin ettirmeye muvaffak olmuştur. Bu suretle mumaileyhanın ilk kadın Ayan azası olması ihtimalleri çoktur.

Edirne 9 (Hususî) — Bu gün İstanbul'dan gelen C. H. Fırkası mutemedi Osman B. hanımların fırkaya kabulleri hakkında aldığı talimatı ocaklara tamim etmiş ve hanımların tehalûkle vaki müracaatları meyanında birinci olarak Osman Beyin valdesi Şerife H. Manyos ocağına kaydolunmuştur.

EK VI:

Milliyet, 12 Nisan 1930, sayı: 1498, s. 1

Türk kadını intihap

Enbühtü müttinge yüzlerce kadın ve erkek iştirak etmiştir.

İstanbul Hanımlarının mitingi

Hatipler Fırka, Vilâyet ve Birlik önünde nutuklar irat etmişlerdir. Cümhuriyet abidesine çelenk vazettiller

Belediyede intihap etmek ve edilmek hakkını kazanan kadınlarımızı jünkü mitingden sonra yüksek makamlara şükran' rını bildirdiler

Miting

İdari işler ve Türk kadını

Sultanahmetten Tak-sime kadar yürüyüş..

Kadınlar belediyede intihap etmek ve edilmek iştirak hakkını verilmesi dolayısıyla Kadın örgütinin terip etdiği miting için öğleden evvel yapıldı. Kadınlar birliğinin hazırladığı amal için bir hatıradan beri çayınanma rağmen mitingün be-i noksanları yok. değıldi. Hı-sula beraber miting iştirak etmişler.

Saat dokuzda

Mitinge iştirak edecek hanım umumun saat dokuzda Sultanahmet meydanında toplanmaları mukarrerdi. Kadınların meclislerinden beri kaleideği hakka-ı haşmıdan müstevvili se-fecini nahi istah edeceğini vesak ederek sabah saat dokuzda Sultanahmetde gelenler ora-ya manasız giriyorlar.

Vilâyet konağı önünde nutuk irat ediliyor

İl hanım Birliğün idare hey'e-tinden Aliye Esat Hanımın ne-zareti altında bu iştirakli bay-ırlarla vakiyiyordu.

Saat dokuzda geçiyordu. Fa-kat orada henüz kimse yoktu. Renkli bayrakları mütecessi-sane seyreden yalnız erkekler-den müteşekkıl bir kalabalık ile tam bir bülük polis vardı.

Hançlık tamam

Saat ona doğru bütün han-ırlıklar bitti. Kırmızı bayraklar la teayin olunan, üstüne Ka-dın birliğinin iştirak, taşıyan bir levha konmuştu.

Bütün bu hançıklarla ilâve-ten, kadın hatiplerin, umumî o-naklara iştirak etmek için bir radyo ya hoparlör konması da ihmal edilmemişti. Fakat kadın hatip-lerimizin nüfuzunu (ki saf ötelele) bere iştirakinde için kadın ki-şilerinin kadar hayırlıydı.

Her şeyin tamam olmasına, polisten bittin. meydana bir serfese altın alınması ve san-tin de hareket namusunu tam ve rin saat geçmesine rağmen hoş birindan evrende toplanan ka-dınların adedi bir ekleb olmas-ı geçmiyordu.

Yalnız polis tarafından av-ıhaındaak etmek kalabalığı mu-temadiyen artıyor, fazla kalıyor du.

Toplanan kalabalığı dağıtma-mak için terip hey'eti mühem-mel bir cere buldu:

Bir gruptan getirilerek ha-pisler rapetildi ve hanım ala-

tırca, hanım alarınca havale (almaya) bağlandı.

Özel şikâhları vesile mi yoksa tenadifen mi, her orden se kadın kalabalığı yavaş yavaş toplanmaya başladı.

(Mahabî 5 nci sahifede)

Sehrinin Darusuna mens

İcra kanunu tında zorlu

Adliye vekâleti

Adliye vekâleti, yeni icra ve ne gibi müspetle tashid edilmiş. İcra kanunu Barosundan sonra Baro intihap meclisi bu ha-ları malumat ve mütakallama. Baro azalarının cevapları 2 rapor halinde vekâlete bildirildi.

EK VII:

Cumhuriyet, 11 Ağustos 1930, sayı: 2249, s. 1

Fethi Beyin Gazi Hz. ne gönderdiği mektup

Fethi Bey idarî hataları izah ederek bir fırka teşkili için müsaade istiyor

Ankara 10 (A.A.) — Paris sefiri Fethi Beyefendi tarafından Reisicumhur Hazretlerine takdim olunan mektup suretidir:

Türkiye Reisicumhuru Gazi Mustafa Kemal Hazretlerine

«Paris'te bulunduğum beş bu -
çuk sene müddet zarfında hariç-
ten memleketimizin ahvalini ta-
kip ve tetkik ettim. Hemen her
sene mezuniyet alarak vatanım-
da geçirdiğim kısa müddetler
esnasında müşahedelerimin ver-
diği intibalarla tetkiklerimi ta-
mik etmekten hali kalmadım.

Hasıl ettiğim fikir ve kanaatle-
rimi arz etmekliğime müsaade
celilelerini istirham ederim.

Yeknazarda göze çarpan ve u-
mumiyetle hissolunan bir sıkıntı
vardır ki, bu da malî ve iktisadî
vaziyetimizin geçirmekte olduğu
buhrandır. Filvaki, mevaddı ip-
tidaiye fiatlarında dünya piyasa-
sında hasıl olan düşkünlük he-
men her memleketin iktisadî
faaliyetinde az çok bir durgun-
luk vücade getirmiştir.

Ancak, memleketimizde diğer
yerlere nazaran daha fazla hisso-

lunan iktisadî müzayakaya bu u-
mumi esbaptan maada hükûme-
tin beş senedenberi takip etmekte
olduğu malî ve iktisadî siyase-
tin âmîl olduğuna kailim.

Hükûmet, malî kudretimizle
gayrimütenasip ve bugünkü ne-
sil için gayrimüsmir masraflara
girişmiş ve bu masrafları temin
için halkın tahammülü fevkinde
vergiler koymuş ve dahili san'at-
lar ve mahsullerimiz hakkile hi-
maye ve teşvik edilmemiş olması
yüzünden ihracatımıza seneden
seneye noksan arız olmuştur. Hükû-
metçe ihtiyar edilen fedakâr-
lıkların büyük bir kısmı pek ağır
faizlere ve diğer kısmı da ecnebi
ithalâtına ve dolayısıyla döviz
mubayaaatına sarfedilmiştir. Mil-
li paramız endişeli surette sükut
etmek tehlikesini gösterinciye ka-
dar paramızın kıymetini tesbit
için esaslı bir tedbir alınmamış-
tır. Bu hallere ilâveten tevzii a-
dalet hususu ile dahillî ve harici
siyasetlerdeki noksanları dahi
tafsil ederek maruzatımı uzat-
mak arzu etmiyorum.

EK VIII:

Cumhuriyet, 12 Ağustos 1930, sayı: 2250, s. 1

Gazi Hazretlerinin cevabı

“Serbest münakaşa benim gençliğimdenberi âşık ve taraftar olduğum bir sistemdir.”

İstanbul 11 (A.A.)— Reiscumhur Hazretleri, Fethi Beyefendiye aşağıdaki cevabı göndermişlerdir:

Azizim Fethi Beyefendi,

9/8/1930 tarihli mektubunuzu aldım ve dikkatle okudum. Kendimi mütalealarınıza ve suallerinize Reiscumhur ve Cumhuriyet Halk Fırkasının Umumi Reisi olarak iki sıfatla muhatap gördüm.

Malumdur ki resmi vazifem dolayısıyla ben bugün Cumhuriyet Halk Fırkasının umumi Reisiğini fiilen ifa etmemekteyim. Felli riyaaset, İsmet Paşa tarafından ifa olunmaktadır. Reiscumhurluk vazifesinin hitamında bizat teşkil ettiğim Cumhuriyet Halk Fırkası Reisiğini fiilen ifa edeceğim tabiidir.

Hükümetin icraatına müteallik olarak serdeylediğiniz noktai nazırların zamanında mevzuu bahsoldukça cevaplarını vermek hükümete ait olacaktır. Bu suretle hakikatlerin daha açık meydana çıkacağına şüphe yoktur.

Büyük Millet Meclisinde ve millet müvacehesinde, millet işlerinin serbest münakaşası ve hüsnü niyet sahibi zatların ve fırkaların içtihatlarını ortaya koyarak, milletin âli menfaatlerini aramaları, benim gençliğimdenberi âşık ve taraftar olduğum bir sistemdir. Reiscumhur olmuyarak yalnız fiilen Cumhuriyet Halk Fırkası Reisi bile bulunsaydım fırka programını ve icraatını tenkit eden ve insanî ve siyasi ahlakına emin olduğum sizin gibi bir zatın mütalealarını dikkat ve muhabbetle dinlerdim ve istifadeli bulurdum.

Memnuniyetle tekrar görüyorum ki, lâik Cumhuriyet esasında beraberiz. Zaten benim siyasi hayatta bir taraflı olarak daima aradığım ve arıyacağım temel budur.

Binaenaleyh, Büyük Mecliste aynı temele istinat eden yeni bir fırkanın faaliyetine geçerek millet işlerini serbest münakaşa etmesini Cumhuriyetin esaslarından sayarım. Bu itibarla, noktai nazırlarınızı takip için siyasi mücadelede girmenizi bittabi hüsnü telâkki ettim.

Reiscumhur bulduğum müddetce, Reiscumhurluğun uhdeme tevdi eylediği yüksek ve kanunî vazifeleri, hükümette olan ve olmayan fırkalara karşı adilâne ve bitarafane ifa edeceğime ve lâik Cumhuriyet esası dahilinde fırkanızın her nevi siyasi faaliyet cereyanlarının bir maniaya uğramıyacağına emniyet edebilirsiniz efendim.

Reiscumhur — Gazi Mustafa Kemal

Gazi Hazretleri

Yalova 11 (Sureti hususiyede giden muharririmizden)— Reiscumhur Hz. bugün akşama kadar köklerinde meşgul olmuşlardır.

Gece kendilerine yeni fırka lideri Fethi Beyefendi mülâki olmuştur.

Büyük Millet Meclisi Reisi sanisi Trabzon meb'usu Hasan B., bugün buraya gelerek Gazi Hz. ne arzı tazimat eylemiştir.

Gazi Hz. ve Türk tarihi

Yalova 11 (Sureti hususiyede giden muharririmizden)— Reiscumhur Hz. hazırlamakta oldukları Türk tarihine ait kıymetli eserini ikmalile meşgul olmakta devam ediyorlar. Öğrendiğime göre, kablettarih ve kurunu kedime tarihlerine ait olan tetkikat hitam bulmuştur. Bir kaç güne kadar yeniden tetkik edilecek ve tab'ına bağlanacaktır.

Millet çiftliğindeki kökün nakli

Yalova 11 (Hususi muhabirimizden)— Millet çiftliğindeki kökün mütebaki kısmı da dün muvaffakiyetle yeni yerine nakledilmiştir.

Cumhuriyet, 13 Ağustos, sayı: 2251, s. 1

